FRANKLIN NYOMDA

Minőségileg rendben
Ellenőrizte:

A DIALEKTIKUS ÉS A TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUS KÉRDÉSEI I. V. SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁJÁBAN

SZIKRA

BUDAPEST 1952

Ezt a cikkgyüjteményt G. F. Alekszandrov, F. V. Konsztantyinov, D. I. Csesznokov, V. P. Csertkov szerkesztésében a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének kiadásában megjelent

Вопросы диалектического и исторического материализма в труде И. В. Сталина «Марксизм и вопросы языкознания»

című mü második, bővített kiadása (Moszkva 1951) alapján állítottuk össze. Gyüjteményünkbe az eredeti mü cikkei közül azokat vettük fel, amelyek a marxista filozófiával foglalkozó magyar olvasóréteget leginkább érdeklő kérdéseket tárgyalják.

A magyar kiadásban a rövidség kedvéért „Marr-vita" címen hivatkozunk *Sztálin* „Marxizmus és nyelvtudomány", „A nyelvtudomány néhány kérdéséhez", „Válasz az elvtársaknak" című munkáira, melyek a Szovjetunióban „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" összefoglaló címmel jelentek meg. Magyarul lásd „A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marr-vita)". Szikra 1950. 223—248, 294—300, 332—343. old.

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

ELŐSZÓ

I. V. Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című műve a marxizmus-leninizmus kimagasló alkotása, a dialektikus és a történelmi materializmus továbbfejlesztése. Ez a sztálini mű a szovjet társadalom tudományos és szellemi életének középpontjában áll; a szovjet értelmiség széles rétegei tanulmányozzák.

Jelen gyűjtemény a sztálini mű kimagasló eszméinek ismertetésével foglalkozik. A gyűjteményben foglalt cikkek elemzik és jellemzik a dialektikus és a történelmi materializmus azon kérdéseit, melyeket Sztálin nyelvtudományi munkájában felvetett és megoldott.

Több cikkben a szerzők vitakérdéseket is felvetnek. Ezzel kapcsolatban a gyűjtemény szerkesztői kérik az olvasókat, hogy észrevételeiket küldjék be a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének, mely a beérkezett vélemények szemléjét a *Voproszi Filoszofii* című folyóiratban közölni fogja.

Egyes cikkek külön e gyűjtemény számára készültek és először jelennek meg, mások korábban már megjelentek, de ebben a könyvben átdolgozott és kiegészített formában szerepelnek.

A szerkesztőbizottság

M. D. KAMMARI

I. V. SZTÁLIN A MARXISTA NYELVTUDOMÁNYRÓL

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában a marxista elméletnek azokat az alapvető és döntő kérdéseit dolgozta ki, amelyeket a szovjet társadalom fejlődése, a kommunizmus építése, a Szovjetunió népeinek kulturális és nyelvi fejlődése, valamint a béke, a demokrácia és a szocializmus táborának imperialista-ellenes, háborúellenes harca vetett fel előttünk.

Sztálin elvtárs zseniálisan általánosította a társadalom történelmi fejlődésének tapasztalatait, főleg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalatait. Művében, amely gyökeres fordulatot, forradalmat idézett elő a nyelvtudományban, továbbfejlesztette a dialektikus és a történelmi materializmus alapvető tételeit; a marxista irodalomban elsőízben dolgozta ki mélyrehatóan és minden szempontból a gondolkodás és a nyelv egységére, a megismerés fejlődésének a nyelv fejlődésével kapcsolatos törvényszerűségeire vonatkozó tételeket. Sztálin elvtárs a dialektika törvényeinek értelmezését is elmélyítette: a régi minőségből az új minőségbe való átmenet törvényét, az ellentétek egységének és harcának törvényét — a dialektika magvát. Továbbfejlesztette a történelmi materializmus alapvető tételeit az alapról és a felépítményről, ezek kölcsönhatásáról, a felépítménynek az alap fejlődésében vitt aktív szerepéről, s a marxista irodalomban elsőnek világította meg mélyreható alapossággal a nyelv és a felépítmény gyökeres különbségét.

Sztálin elvtárs műve hatalmas lendületet adott a szovjet nyelvtudomány fejlődésének, megmutatta a kivezető utat

abból a tespedésből és zsákutcából, amelybe Marr és „tanítványai" vitték a szovjet nyelvészetet; széles utat tárt fel és ha a szovjet nyelvtudomány ezt az utat fogja járni, minden bizonnyal az első helyet foglalja el a világon. Ez a sztálini mű egyúttal hatalmas lökést adott az egész szovjet tudománynak, az egész szocialista kultúrának, amely erős fegyver a kommunizmus építésében.

Ebben a cikkben főleg a marxista nyelvtudomány elméleti alapjainak sztálini kidolgozásával foglalkozunk.

Sztálin elvtárs a nemzeti kérdéssel foglalkozó számos munkájában nagy figyelmet szentel a nyelvfejlődés problémáinak. Ez természetes, hiszen a nemzeti kérdés a nyelv kérdését is magában foglalja.

„Hogyan fogja fel a szociáldemokrácia a nemzeti kérdést?" című művében (1904) már ezt írja Sztálin elvtárs: „A nyelv a fejlődés és a harc eszköze. Különböző nemzeteknek különböző a nyelvük. Az oroszországi proletariátus érdekei azt követelik, hogy Oroszország nemzetiségeinek proletárjai teljes joggal használhassák *azt a nyelvet*, amelyen a legkönnyebben tanulnak, amelyen a legjobban tudnak harcolni az ellenség ellen gyüléseken, társadalmi, állami és egyéb intézményekben. *Ilyen* nyelvnek tekintik az *anyanyelvet*"[1]. Ezért került az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt programjába az a követelés, amelyet Lenin és Sztálin alapoztak meg: „... «a lakosság jogát arra, hogy anyanyelvén tanuljon és e jog biztosítását a szükséges iskoláknak az állam és az önkormányzati szervek költségén történő létesítésével: minden egyes állampolgár jogát arra, hogy a gyűléseken anyanyelvén szólaljon fel; az anyanyelv egyenjogúsítását az államival valamennyi helyi társadalmi és állami intézményben»"[2]. A bolsevik párt Lenin és Sztálin vezetésével mindig is harcolt azért, hogy minden nemzet szabadon fejlődhessen, kultúrájuk és nyelvük szabadon virágozzék, s mihelyt hatalomra jutott, meg is valósította ezt a programot.

„Marxizmus és nemzeti kérdés" című munkájában (1913)

[1] *Sztálin* Művei. 1. kot. Szikra 1950. 15. old.
[2] Ugyanott, 45—46. old.

Sztálin elvtárs tudományos alapon kimutatta, hogy a nemzet első elengedhetetlen ismertetőjele a közös nyelv. Nem beszélhetünk nemzetről ott, ahol nincs közös nyelv, ahol két vagy több nyelven beszélnek, jóllehet több nemzet is beszélhet egy nyelven. A nemzeti nyelvek fejlődését Sztálin elvtárs abban az összefüggésben vizsgálja, hogy elemzi a nemzetek és a nemzeti kultúrák fejlődésének törvényszerűségeit a kapitalizmus viszonyai és a proletárdiktatúra viszonyai között, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak viszonyai között, valamint az *egy* országban és az egész világon győzedelmeskedő szocializmus viszonyai között. Ezekkel a kérdésekkel Sztálin elvtárs „A keleti népek egyetemének politikai feladatairól" című beszédében (1925), továbbá „Nemzeti kérdés és leninizmus" című klasszikus munkájában (1929), valamint a XVI. pártkongresszuson mondott előadói beszédében (1930) foglalkozott.

„A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című művében Sztálin elvtárs kidolgozta a marxista nyelvtudomány szilárd, megrendíthetetlen elméleti alapjait, klasszikusan meghatározta a nyelvet mint sajátszerű társadalmi jelenséget, feltárta a nyelv különleges természetét és funkcióit, fejlődésének belső törvényszerűségeit, mély elméleti, marxista megalapozását adta a nyelvtudománynak. Sztálin elvtárs művének megjelenése előtt a szovjet nyelvészek azt tartották, hogy a nyelv felépítmény a gazdasági alapon. Ezt a téves elméletet főképpen N. J. Marr hirdette munkáiban. Marr ennek az elméletnek az alapján felállította a nyelv osztályjellegének formuláját, ez pedig odavezetett, hogy tagadta az egységes, össznépi, össznemzeti nyelvet és a nyelvet összekeverte a nyelvjárásokkal és a zsargonokkal[3].

[3] A filozófusok közül elsőnek A. M. Gyeborin akadémikus vette át ezt az elméletet „Az új nyelvelmélet és a dialektikus materializmus" című munkájában. Egekig magasztalta Marr elméletét, mint ízig-vérig marxista elméletet, és állításaival szemben sem a filozófusok, sem a nyelvészek részéről nem hangzott el semmiféle bírálat. Sok történész és etnográfus komoly hibákat követett el kutatómunkája során a Marr-elmélet befolyása alatt, és ellentmondásba keveredett a tényekkel. Több ilyen hibára rámutat P. Tretyakov egyik cikke: „A népek keletkezésének néhány kérdése I. V. Sztálin nyelvtudományi munkáinak megvilágításában" (Voproszi isztorii. 1950. 10. szám. 3—18. old.). A tudomány minden területén — különösen a nyelv-

Sztálin elvtárs megcáfolta, szétzúzta Marrnak és követőinek ezeket a hibás állításait, és kidolgozta a marxista nyelvtudomány elméleti alapjait. A nyelvet úgy határozta meg, mint az emberek érintkezésének eszközét, mint a gondolatok közlésének eszközét, és kimutatta, hogy a nyelv együtt születik és együtt fejlődik a társadalommal. A társadalmon kívül nincs nyelv. „Ezért a nyelvet és fejlődési törvényeit csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzák a társadalom történetével — annak a népnek a történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója"[4].

A nyelvet a nép hozza létre, a nyelv hordozója és alkotója a nép. Ezért valamely nyelv fejlődésének történetét az illető nép történelmével szerves összefüggésben kell tanulmányozni. Ezeknek a sztálini tételeknek kell vezetniök a szovjet nyelvészek munkáját.

A társadalom története mindenekelőtt a termelés fejlődésének története, a termelési módok története, a termelőerők és a termelési viszonyok fejlődésének története, maguknak a dolgozó tömegeknek a története, amelyek a termelési folyamat alapvető erejét jelentik. A nyelv története ezért elszakíthatatlan kapcsolatban áll a termelés történetével és az anyagi javakat termelő emberek történetével. A termelés (a munka) emelte ki az embert az állatvilágból, ez formálta és formálja az embert, ez teszi őt társadalmi lénnyé, ez fejleszti gondolkodását, ez alakítja ki és formálja nyelvét, az egész emberi kultúrát. A munka, a termelés folyamatában jelent meg az embernél az érintkezés szükséglete, e folyamat során formálódott ki és fejlődött ki ennek az érintkezésnek az eszköze — a nyelv. A termelés folyamatában jelent meg és fejlődött ki a tagolt beszéd, amelynek óriási szerepe

---

tudománnyal határos tudományágakban, amelyek felhasználják a nyelvtudomány adatait — nagy zűrzavart okoztak a Marr-féle nézetek: a nyelv mint felépítmény; a nyelv osztályjellege; a szakaszossági elmélet; a nyelv hirtelen, robbanásszerű forradalmai; a nyelvbeszédet megelőző taglejtéses nyelv mint önálló nyelv; a nyelv hírhedt négyelemes analízise. E téves nézetek okozta zűrzavar fékezte és tévutakra vitte a tudományos kutatást.

[4] Marr-vita. 238. old.

volt a társadalom, a gondolkodás és az emberek közti érintkezés fejlődésében.

„A nyelv szerszám, eszköz, melynek segítségével az emberek egymással érintkeznek, kicserélik gondolataikat és kölcsönösen megértik egymást“[5] — tanítja Sztálin elvtárs.

Az érintkezésre, a gondolatok kicserélésére állandóan szükségük van az embereknek a társadalomban, hiszen különben nem lehetne megszervezni az emberek együttes cselekvését a termelés folyamatában, a természeti erők elleni harcban, a szükséges anyagi javak előállításában. Érintkezés nélkül, a gondolatok kicserélése nélkül maga a termelés, sőt a társadalom létezése sem volna lehetséges. „Ebben az értelemben a nyelv, az érintkezés eszköze, egyúttal a társadalom harcának és fejlődésének is eszköze“[6].

Sztálin elvtárs szétzúzta és alapjaiban megsemmisítette Marr „elméletét“, amely elferdítette a nyelv keletkezésének és fejlődésének történetét, mindenképpen lekicsinyelte a hangnyelv jelentőségét és azt az eszmét propagálta, hogy a jövőben a hangnyelv teljesen meg fog szűnni.

Marr elmélete szerint a hangbeszédet megelőzte az úgynevezett taglejtéses vagy lineáris beszéd, a gesztusok nyelve. Ez állítólag „sokezer évig“ létezett önállóan, számos fejlődési szakaszon ment keresztül, míg végül a hangnyelv kiszorította és egyes vidékekre száműzte, ahol „női nyelv“, az elnyomott rabnők nyelve lett. Itt Marr a nyelvhez sorolja azokat a reakciós kultikus szokásokat és szertartásokat, amelyek bizonyos esetekben megtiltják a nőknek a hangbeszédet és néma gesztusokra kényszerítik őket. Marr azt állítja, hogy a hangnyelv által kiszorított taglejtéses beszéd eredményeként alakult és fejlődött ki az ember gondolkodása[7].

Marr szerint a hangnyelv nem a társadalom kialakulásának kezdetén és nem is a munka folyamatában jelent meg, amint a marxizmus-leninizmus tanítja. A hangnyelv — úgy-

[5] Ugyanott.
[6] Ugyanott.
[7] Lásd *N. J. Marr*. Válogatott művek. 3. köt. 107—108. old. (oroszul)

mond — csak az osztálytagozódás kialakulásakor jelent meg, abban az időben, amikor a sámánok és mágusok külön szociális csoportot alkottak, és titokzatosságba burkolták „mágikus" táncaikat, játékaikat és énekeiket. A tagolt hangok, a szavak Marr szerint eredetileg mágikus szimbólumok, a mágusok eszközei voltak, és hosszú ideig osztályalapon fejlődtek. Kezdetben — mondja Marr — a hangbeszéd kialakulásakor a glottogóniai folyamathoz mindössze négy elemet (szal, ber, jon, ros) használtak, amelyek nem jelentettek semmit. Később ezek az elemek a kultusz szimbólumai lettek: totemek, istenek, végül pedig nemzetségek neveit jelölték. Ez a „hírhedt négy nyelvelem" valami „ősnyelv"-féle mert hiszen Marr szerint ezek kombinációiból fejlődtek ki a világ nyelvei.

A hangnyelv eredetének ilyen „elmélete" maga is felettébb hasonlít a mágiához, és sokkal inkább volna helye valami teológus könyvében, mintsem egy szovjet nyelvész műveiben. Ez az elmélet zagyva, keresztül-kasul idealista, tudománytalan, reakciós, a marxizmussal szemben ellenséges elmélet. A hangnyelv — Marr szerint — kapcsolatban van „a világ formális-technológiai érzékelésével, amikor a hangbeszéd a gondolkodás fölé kerekedik", pontosan úgy, mint ahogyan „a már kialakult uralkodó osztályok a dolgozók fölé kerekedtek..." A formális-logikai gondolkodás Marr szerint szintén „az osztálygondolkodás öröksége". Ez a gondolkodás átadja a helyét a proletariátus dialektikus-materialista gondolkodásának: a proletariátusra állítólag jellemző „a világ ideológiai-technológiai érzékelése". Itt „a gondolkodás kerekedik fölül a nyelven és azt egyre jobban kiszorítja, amíg az osztálynélküli új társadalomban megszűnik a hangbeszéd rendszere, és egy egységes nyelv alakul ki, amely ugyanúgy és még jobban fog különbözni a hangbeszédtől, mint ahogyan a hangbeszéd különbözik a taglejtéses nyelvtől..."[8]

A hangbeszéd Marr szerint már kezdi átadni funkcióit a „legújabb találmányoknak", és a gondolkodás most már a

[8] Ugyanott, 118. old.

hangnyelven való megnyilatkozás nélkül is létrejöhet, teljesen pótolni tudja a hangnyelvet. „A jövő nyelve a gondolkodás, amely a természeti anyagtól szabad technikában növekszik. Előtte nem áll meg semmiféle nyelv, még a hangnyelv sem, amely mégis csak természeti törvényekhez van kötve“[9].

Marr ilymódon beletévedt Bogdanov és követői — a „proletkultosok“ — idealista, szimplifikáló és vulgarizáló elméleteibe, amelyek a nyelv és a gondolkodás „osztályjellegét“ hirdették. Marr arra a reakciós eszmére jutott, hogy az eljövendő kommunista társadalomban a hangnyelv megszűnik! Marr azzal kezdte, hogy helyesen hangsúlyozta a nyelv és a gondolkodás egységének tételét, és azzal végezte, hogy elszakította a gondolkodást a nyelvtől.

Sztálin elvtárs szétzúzta a Marr-féle idealista elméletet, mely szerint a gondolkodás és fejlődése nyelv nélkül, mégpedig hangnyelv nélkül lehetséges. Ez az elmélet idealista módon elszakítja a gondolkodást a nyelvtől, amely pedig a gondolkodás anyagi burka.

A marxizmus-leninizmus megállapítása szerint a nyelv és a gondolkodás fejlődése között elszakíthatatlan kapcsolat van. Az idealizmus ezzel szemben elszakítja a gondolkodást a nyelvtől. Marx azt mondotta, hogy „a nyelv a gondolat közvetlen valósága“, „gyakorlati ... valóságos tudat“, hogy az eszmék elszakítva a nyelvtől nem léteznek. Engels azt írta, hogy a nyelv és a gondolkodás a munka folyamatában együtt keletkezett és együtt fejlődik. Sztálin elvtárs továbbfejlesztette ezeket a tételeket és kimutatta, hogy „a nyelv, minthogy közvetlen kapcsolatban áll a gondolkodással, regisztrálja és szavakban, szavakból fűzött mondatokban lerögzíti a gondolkodás munkájának eredményeit, az ember megismerő tevékenységének vívmányait és így lehetővé teszi a gondolatcserét az emberi társadalomban“[10].

Marr elmélete szerint a jövőben a nyelvet felválthatja a gondolkodás, amely független a „természeti törvényektől“

[9] Ugyanott, 121. old.
[10] Marr-vita. 238. old.

és a hangnyelvtől. Ez lényegében nem más, mint az eljövendő társadalom karikatúrája, H. G. Wells sivár fantáziájához illő kép: Wells egyik regényében a marslakók csupán tagolatlan hangokat tudnak hallatni. Az ilyen fantasztikumok az idealizmus mocsarába visznek. „Csak idealisták beszélhetnek olyan gondolkodásról, amely független a nyelv «természeti anyagától», csak idealisták beszélhetnek nyelvnélküli gondolkodásról" — mondotta Sztálin elvtárs[11]. Az idealisták azt állítják, hogy a gondolatok eleinte nyelvi anyag nélkül, anyagi, nyelvi burok nélkül, hogy úgy mondjuk: meztelenül jönnek létre az ember fejében. Valójában azonban az ember még akkor is egy bizonyos nyelvi anyag segítségével, a fogalmakat kifejező szavak segítségével gondolkozik, amikor egyetlen szót sem mond ki hangosan, s emellett egy meghatározott nyelven, rendszerint az anyanyelvén gondolkodik. Az ember nehezen tud gondolkozni olyan nyelven, amelyet rosszul beszél.

Természetesen itt beszélni tudó emberekről van szó, nem pedig siketnémákról. A siketnémák — amint arra Sztálin elvtárs rámutat — csak olyan képek, észleletek, képzetek alapján tudnak gondolkozni, amelyek mindennapi életükben előfordulnak és amelyeket látás, tapintás, ízlelés, szaglás révén alkotnak maguknak a külvilág tárgyairól és azok viszonyairól. E képeken, észleleteken, képzeteken kívül a gondolat puszta, meg van fosztva minden tartalomtól, vagyis nem létezik. Ilymódon tehát a siketnémáknál sem meztelen alakban létezik a gondolat, hanem a tárgyakról alkotott képzetek formájában. A siketnémák az érintkezés céljaira kénytelenek a mutogatás „nyelvét" igénybevenni, amely persze nagymérvű korlátozottsága következtében nem lehet az érintkezés teljesértékű eszköze.

Sztálin elvtárs nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a hangnyelv vagy szónyelv mindig is az érintkezés egyetlen teljesértékű eszköze volt az emberi társadalomban. A taglejtéses nyelv nem válthatja fel a hangnyelvet, sőt még annak pótléka sem lehet. A taglejtéses nyelv csupán kisegítő esz-

[11] Ugyanott, 297. old.

közül szolgálhat arra, hogy az ember beszédének egyes mozzanatait hangsúlyozza, kiemelje, aláfesse. „A hangnyelv az emberiség történelmében azoknak az erőknek egyike, amelyek az embereket segítették, hogy az állatvilágból kiemelkedjenek, társadalomban egyesüljenek, kifejlesszék gondolkodási képességüket, megszervezzék a társadalmi termelést, sikeres küzdelmet folytassanak a természet erői ellen és eljussanak a haladásnak mai fokára"[12].

Lenin sem ok nélkül vette be a nyelvfejlődés történetének tanulmányozását a dialektikus materializmus ismeretelméletének részletes kidolgozására vonatkozó tervébe[13].

Sztálinnak a nyelvről szóló tételei zseniálisan tárják fel annak a lenini tervnek mélységét és jelentőségét, hogy a dialektikát a nyelvfejlődéssel kapcsolatban kell tanulmányozni; gazdagítják és továbbfejlesztik a dialektikus materializmus ismeretelméletét a marxista nyelvtudomány elméleti alapjainak kidolgozásával, azzal, hogy felfedik a nyelvnek — mint a gondolatcsere és a gondolkodás fejlődése eszközének — különleges sajátosságait és belső fejlődéstörvényeit.

A nyelvfejlődés belső törvényeivel kapcsolatban Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a nyelvben két oldalt kell megkülönböztetni: *a szótári szókészletet és a grammatikát.* A szótári szókészletben a legfontosabb az alapszókincs, ide tartoznak a nyelv gyökszavai, ez a nyelvnek mintegy a magva. Minél gazdagabb és sokoldalúbb a szótári szókészlet, annál gazdagabb és fejlettebb az illető nyelv. A szótári szókészlet azonban a nyelvnek csupán építőanyaga; gondolati tartalmat és jelentőséget csak akkor kap, amikor a grammatika rendelkezésére áll. A grammatika azokból a közös sajátságokból indul ki, melyek a szavak ragozásának és mondatokba fűzésének alapját alkotják. A grammatika ezekből a közös sajátságokból nyelvtani szabályokat és törvényeket alkot, s ezzel lehetővé teszi, hogy az emberi gondolatokat anyagi nyelvi burokba öltöztessük. A grammatika — mondja Sztálin elvtárs — emlékeztet a mértanra, amely törvényeit szintén a konkrét tárgyaktól elvonatkoztatva adja meg, csupán azt

[12] Ugyanott, 335. old.
[13] Lásd *Lenin.* Filozófiai füzetek. 1947. 297. old. (oroszul).

ragadja meg, ami minden tárgyban közös — a térbeli formákat, az alakzatokat és viszonyokat. „A nyelvtan az emberi gondolkodás hosszú elvonatkoztató munkájának eredménye..."[14] A grammatika a gondolkodás sikereinek jele, melyek a nyelvnek — „a gondolat közvetlen valóságának" — fejlődésében jutnak kifejezésre.

A nyelv nyelvtani szerkezete és alapszókincse alkotja a nyelv alapját, sajátszerűségének lényegét. A nyelv alkotóelemei nem egyformán változnak. A szótári szókészlet jóformán állandóan változik a társadalmi rend változásaival, a termelés, a kultúra, a tudomány stb. fejlődésével kapcsolatban. A nyelvfejlődés folyamatában bizonyos mennyiségű régi szó kiesik, de megjelennek új szavak is, melyek új jelenségek és új fogalmak megjelölésére szolgálnak. Ez azt jelenti, hogy a nyelv szüntelenül gazdagodik, fejlődik, de közben megőrzi alapszókincsét és nyelvtani szerkezetét. Az utóbbi az idők folyamán változik ugyan, de még lassabban, mint az alapszókincs. A nyelvtani szerkezet javítja és pontosabbá teszi szabályait, tökéletesedik, hajlékonyabbá válik, új szabályokkal gazdagodik, de alapjai hosszú ideig megmaradnak; a nyelvek történetének tanúsága szerint a nyelvtani szerkezet alapjai több korszakon át is sikeresen szolgálhatják a társadalmat. A nyelv szívóssága nyelvtani szerkezetének és alapszókincsének szívósságán alapszik. A nép dolgozik, harcol, gondolkodik; közben anyanyelvét használja az érintkezés, a gondolkodás, a gazdasági, politikai és kulturális fejlődés eszközéül. Többek között ez magyarázza meg a nyelvek hihetetlenül nagy ellenállását az erőszakos beolvasztás ellen. Így például a török, az osztrák, az angol-amerikai és más beolvasztók évtizedeken és évszázadokon át próbálták megsemmisíteni, elfojtani az elnyomott népek nemzeti nyelveit, erőszakos beolvasztási politikát folytattak, de eredménytelenül — kísérleteik csődöt mondtak és csődöt is fognak mondani.

✡

Sztálin elvtárs érdeme, hogy a marxista irodalomban ő alapozta meg elsőnek részletesen és kimerítően azt a tételt.

[14] Marr-vita. 239. old.

mely szerint a nyelv nem felépítmény, s ezzel kiküszöbölte a nyelvtudományból a zűrzavar legfőbb forrását. Ezzel kapcsolatban Sztálin elvtárs konkretizálta és továbbfejlesztette a felépítmény marxista értelmezését, feltárta a felépítmény sajátos jellegét, funkcióit, változásának és fejlődésének törvényszerűségeit, az alaphoz való viszonyát, megdöntötte az alap és a felépítmény helytelen, szimplifikáló értelmezését. Ennek igen nagy jelentősége van nemcsak a nyelvtudomány, hanem a filozófia szempontjából is, minden társadalmi tudomány szempontjából, a különféle társadalmi jelenségek fejlődéstörvényeinek megértése szempontjából — hiszen az alap és a felépítmény fogalma egyike a társadalom fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány, a dialektikus materializmus legfontosabb fogalmainak.

„Az alap: — mutat rá Sztálin elvtárs — a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában. A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények"[15]. Minden alapnak — a feudális, a kapitalista, a szocialista alapnak — megvan a neki megfelelő felépítménye.

A felépítmény az alaphoz viszonyítva kisegítő szerepet játszik; aktívan közreműködik saját alapja kialakításában, megszilárdításában és fejlődésében, aktívan védelmezi a maga alapját. Az új felépítmény aktívan segít a régi gazdasági alap és azzal együtt a régi felépítmény felszámolásában. A felépítmény tehát annak a korszaknak a terméke, amelynek folyamán az adott gazdasági alap él és hat. Az *osztálytársadalomban* a felépítménynek *osztályjellege* van, egy meghatározott osztály érdekeit fejezi ki.

„Mihelyt a felépítmény lemond erről a kisegítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában, és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában, legott elveszti felépítmény minőségét és megszűnik felépítmény lenni"[16]. Sztálin elvtárs ebben a

[15] Ugyanott, 223. old.
[16] Ugyanott, 224—225. old.

tételében dialektikusan veti fel a felépítmény kérdését, a felépítményt az alap változásaival és átalakulásaival összefüggésben vizsgálja.

„A felépítmény — tanítja Sztálin elvtárs — nincs közvetlen kapcsolatban a termeléssel, az ember termelő tevékenységével. Csak közvetve, a gazdasági életen keresztül, az alapon keresztül van kapcsolata a termeléssel. Éppen ezért a felépítmény a termelőerők fejlődésének színvonalában beállott változásokat nem egyszerre és nem közvetlenül, hanem az alapban végbement változások után, a termelés változásai által az alapban előidézett változások prizmáján keresztül tükrözi. Ez azt jelenti, hogy a felépítmény működési köre szűk és korlátozott“[17].

A nyelvet — mutat rá Sztálin elvtárs — nem lehet sem az alaphoz, sem a felépítményhez sorolni, sem pedig valami „közbülső“ jelenségnek tartani az alap és a felépítmény között, mert ilyen közbülső jelenségek nincsenek. A társadalmat gazdaságilag szolgáló alaptól és a társadalmat politikai, jogi, művészeti stb. nézetekkel, valamint az ezeknek megfelelő intézményekkel szolgáló felépítménytől eltérően a nyelv a társadalmat mint az emberek érintkezési eszköze szolgálja; lehetővé teszi számukra, hogy megértsék egymást és megszervezzék a munkát az emberi tevékenység *minden* területén, „... a termelés területén éppúgy, mint a gazdasági viszonyok területén, a politika területén éppúgy, mint a kultúra területén, a társadalmi életben éppúgy, mint a mindennapi életben“[18]. A nyelv hatóköre majdnem korlátlan. Sztálin elvtárs kimutatja a nyelv felépítményjellegéről szóló elmélet hibás voltát, s zseniális általánosítását adja a társadalom és a nyelv történetének.

Az alapról és a felépítményről, funkcióikról, változásuk és fejlődésük törvényeiről szóló sztálini tételek rendkívül nagy jelentőségűek azoknak a társadalmi jelenségeknek és folyamatoknak megértése szempontjából, amelyek az emberiség történelmében új korszakot nyitó szocialista forradalom idején mennek végbe. A szocialista forradalom a leg-

[17] Ugyanott, 227—228. old.
[18] Ugyanott, 295. old.

radikálisabban szakít minden előző alappal és felépítménynyel, a termelési viszonyok minden addigi típusával — a tulajdon, a kizsákmányolás viszonyaival —, megsemmisíti ezeket, következésképpen e viszonyok alapján kinőtt felépítményeiket is szétrombolja.

„Az utóbbi harminc év folyamán Oroszországban megszűnt a régi kapitalista alap és új, szocialista alap épült. Ennek megfelelően megszűnt a kapitalista alapon nyugvó felépítmény és létrejött az új felépítmény, amely megfelel a szocialista alapnak. Következésképpen a régi politikai, jogi és egyéb intézményeket új, szocialista intézmények váltották fel. Ennek ellenére az orosz nyelv alapjában véve ugyanolyan maradt, mint az Októberi Forradalom előtt volt"[19]. Másszóval: a nyelvben nem ment végbe forradalom, bár a nyelvet felépítménynek nyilvánító Marr-féle elmélet szerint itt is forradalomnak kellett volna lezajlania!

Természetesen a nyelv is átment bizonyos változásokon. Szótári szókészlete jelentősen megváltozott, sok új szóval és kifejezéssel gazdagodott, amelyek az új, szocialista termelés, az új állam, az új, szocialista kultúra, az új erkölcs kialakulásával, a technika és a tudomány fejlődésével kapcsolatban jelentek meg. Továbbá megváltozott néhány szó és kifejezés értelme, néhány elavult szó pedig kiesett a nyelvből. Ám az orosz nyelv alapját képező alapszókincs és a nyelvtani szerkezet lényegében változatlan maradt. Ugyanezt lehet elmondani a Szovjetunió többi népének nemzeti nyelveiről is, köztük azoknak a népeknek a nyelveiről, amelyek a kapitalizmus kihagyásával a patriarchális és félfeudális viszonyokból óriási ugrást tettek a szocializmus felé.

A nyelvet nem ez vagy az az alap, nem a régi vagy az új alap hozta létre, mint a felépítményt, hanem századok folyamán a társadalom történetének és az alapok történetének egész menete. A nyelv a korszakok egész sorának terméke, amelyek folyamán kialakul, gazdagodik, fejlődik, csiszolódik. Ezért a nyelv összehasonlíthatatlanul tovább él, mint bármelyik alap és bármelyik felépítmény; az utóbbi

[19] Ugyanott, 223—224. old.

csak annak az egy korszaknak a terméke, amelynek folyamán az adott gazdasági alap él és működik. De még a korszakok váltakozása, a gazdasági alapok és felépítmények születése, fejlődése, felváltása, megszűnése sem vezet a történelemben egy adott nyelv megszűnésére, a nyelv szerkezetének megszűnésére és új nyelv születésére új szókinccsel, új nyelvtani szerkezettel. Vegyünk egy példát. Puskin halála óta több mint száz esztendő telt el. Ez alatt az idő alatt Oroszországban felszámolták a hűbéri rendet, a tőkés rendet és egy harmadik rend keletkezett — a szocialista rend. Mindamellett az orosz nyelv ez alatt a hosszú idő alatt semilyen törést sem szenvedett és a mai orosz nyelv, *szerkezetét* tekintve, alig különbözik Puskin nyelvétől. És *semmi szükség sincs arra*, hogy ezt a nyelvet leromboljuk, hogy valamiféle „fordulatot" hajtsunk benne végre, amint azt Marr „elmélete" követelné.

„Mi haszna van a forradalomnak a nyelv ilyen forradalmi átalakulásából? A történelem általában véve nem tesz semmi lényegeset különleges szükségesség nélkül. Felmerül a kérdés, mi szükség van az ilyen nyelvi forradalomra, ha egyszer bebizonyosodott, hogy a meglevő nyelv és annak szerkezete alapjában véve teljesen alkalmas az új rend szükségleteinek kielégítésére?"[20]

A régi felépítményt szükségszerűen fel kell számolni és fel kell váltani egy új felépítménnyel, amely megfelel az új, haladóbb gazdasági rendnek, az új alapnak, hogy teret adjunk a termelőerők fejlődésének, hogy meggyorsítsuk ezt a fejlődést. A régi felépítményt néhány év alatt fel lehet számolni; „... de hogyan lehet megsemmisíteni a meglevő nyelvet és néhány esztendő alatt új nyelvet építeni helyébe anélkül, hogy ne vigyünk anarchiát a társadalmi életbe, hogy ne idézzük fel a társadalom szétesésének veszélyét? Ilyesfajta feladatot csak Don Quijote-ok tűzhetnek maguk elé"[21]. Ilyen „feladatokat" csupán olyan nyelvelmélet tűzhet ki, amely a nyelvet felépítménynek tekinti.

[20] Ugyanott, 227. old.
[21] Ugyanott.

Sztálin elvtárs kimutatta, mennyire helytelen Marr szakaszossági elmélete, mely a nyelv fejlődése során hirtelen, robbanásszerű változásokat tételez fel. Sztálin elvtárs azt is bebizonyította, hogy Lafargue-nak sem volt igaza, amikor „hirtelen nyelvi forradalomról" beszélt, amely állítólag 1789 és 1794 között ment végbe Franciaországban.

„A marxizmus nem ismer el hirtelen robbanásokat a nyelv fejlődésében, nem ismeri el a meglevő nyelv hirtelen halálát és egy új nyelv hirtelen felépülését"[22].

A történelem azt bizonyítja, hogy a nyelv fejlődése, átmenete a régi minőségből egy új minőségbe nem robbanásszerűen, nem a meglevő nyelv megsemmisülése és új nyelv keletkezése, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján megy végbe. Ezzel kapcsolatban Sztálin elvtárs arra figyelmezteti azokat az elvtársakat, „akik vonzódnak a robbanásszerű átmenetekhez", hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem ez a törvény nem mindig alkalmazható az alap vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik, de egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok. A régi minőségből egy új minőségbe való átmenet jellege maguknak a jelenségeknek, folyamatoknak jellegétől és fejlődésük konkrét körülményeitől függ. Sztálin elvtársnak ezek a tételei igen fontosak a szovjet társadalom számára, ahol nincsenek antagonisztikus ellentétek, nincsenek ellenséges osztályok. A szocializmusból a kommunizmusba vezető fokozatos átmenet során a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való átmenet robbanás nélkül történik, jóllehet az átmenet folyamán fordulatok mennek végbe a termelés, a technika, a tudomány területén, az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján. Ez természetesen nem zárja ki a

[22] Ugyanott, 242. old.

társadalmi fejlődés egyes területein a régi, az elavult teljes lerombolását.

Fokozatosan, a meglevő rend robbanásszerű változása nélkül fejlődik a szocialista társadalom alapja, fokozatosan mosódnak el az osztályok között, a város és a falu között levő különbségek, fokozatosan enyésznek el a fizikai és a szellemi munka ellentétének maradványai, fokozatosan tűnnek el az emberek tudatából a kapitalizmus csökevényei, a vallási nézetek és babonák. Fokozatosan hal el az állam is a kommunizmus világgyőzelme után, fokozatosan egyesülnek a nemzetek, a nemzeti kultúrák és nyelvek egy egységes és közös világkultúrában, amelynek közös, egységes nemzetközi nyelve lesz. Mindezek a folyamatok gyökeres minőségi változást és haladást fognak jelenteni a társadalom fejlődésében, azt fogják jelenteni, hogy a társadalom régi minőségi állapotából egy új állapotba ment át.

Sztálin elvtárs a régi minőségnek új minőségbe való robbanás nélküli átmenetére vonatkozó tételei alkotó módon továbbfejlesztik a materialista dialektikát a szocializmus építése, a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet tapasztalatainak általánosítása alapján.

Egyes nyelvészek, akik a nyelv fejlődését robbanásszerű változásokkal akarták magyarázni, a nyelvek kereszteződésére hivatkoztak. Sztálin elvtárs kimutatta, hogy a nyelvek kereszteződésénél semmiféle robbanás, a régi minőségből új minőségbe való semmiféle hirtelen átmenet nem megy végbe.

„A nyelvek kereszteződését nem lehet úgy tekinteni, mint valamely döntő csapás egyszeri aktusát, amely néhány év leforgása alatt meghozza a maga eredményeit. A nyelvek kereszteződése hosszantartó folyamat, amely évszázadokon át tart. Ennélfogva itt semmiféle robbanásról sem lehet szó"[23].

Sztálin elvtárs vizsgálat alá veszi a nyelv fejlődését a szocializmus győzelme előtti korszakban, a nemzetek elkülönülésének és kölcsönös bizalmatlanságának korszakában, és kimutatja, hogy ebben a korszakban „... a kereszteződésnél

[23] Marr-vita. 243. old.

az egyik nyelv rendszerint győztesként kerül ki, megőrzi nyelvtani szerkezetét, megőrzi alapszókincsét és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább, ezzel szemben a másik nyelv fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal"[24].

A kereszteződés folyamán a nyelv más nyelvek szótári szókészletéből bővült, ami gazdagabbá és erősebbé tette, de egyúttal megőrizte a maga nyelvtani szerkezetét és alapszókincsét, megőrizte sajátszerűségét, és saját fejlődésének belső törvényei szerint tökéletesedett tovább. A kereszteződési elmélet — mondotta Sztálin elvtárs — semmi komolyat sem nyujthat a szovjet nyelvtudománynak, mert ez az elmélet nem veszi észre, nem érti meg a nyelvtudomány *fő* feladatát — *a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozását.*

Marr hangoztatta, hogy „a jafetita elmélet arra törekszik, hogy gyengítse a nyelvfejlődés belső törvényeinek jelentőségét, és a súlypontot nemcsak a szemantikában, hanem a morfológiában is a nyelvi jelenségek társadalmi-gazdasági tényezőjére vigye át . . ."[25] De Marr éppen a nyelvi jelenségek társadalmi-gazdasági feltételezettségére való hivatkozással a vulgáris materializmus, a „gazdasági materializmus" álláspontját foglalta el, amely elkerülhetetlenül az idealizmusba torkollik.

Marr osztálytagozódást feltételez már a korai paleolitkorszakban, „osztálynyelvet" vél találni már a „történelemelőtti" vagyis az ősközösségi társadalomban, a „történelemelőtti nemzetségeknél". Beszél „a történelemelőtti rend uralkodó osztályainak típusairól", akik a maguk kezében összpontosították a mágia minden fajtáját (nyilván a termelési eszközök helyett!), köztük a hangbeszéd tudományát is.

Marr itt olyan hibába esik, mint a machista Bogdanov és tanítványa, Suljatyikov, akik minden filozófiai rendszerben és kategóriában „a társadalmi osztályok, csoportok és azok viszonyainak megjelölését, a társadalom osztályszerkezetének a képét látták és semmi mást". Marr is minden nyelvi

[24] Ugyanott, 243—244. old.
[25] *N. J. Marr.* Válogatott művek. 2. köt. 117. old. (oroszul).

jelenségben, így a nyelvtanban is — az alany és az állítmány egyeztetésében, a melléknevek fokozásában stb. — a társadalmi viszonyok megjelölését, az uralom és az alárendeltség képeit keresi! Így például a melléknév alsó foka Marr elmélete szerint a társadalom alsó rétegét tükrözi vissza, a középfok a középső réteget, a felsőfok a legfelső réteget[26].

És ezt tartotta Marr a „jafetita elmélet" egyik „vívmányának". A jafetita elmélet — úgymond — „a dialektikus materializmus alapvető tételeinek talaján áll", — beviszi a nyelvi jelenségek tanulmányozásába a dialektikus módszert és „a nyelvészetet idealista feje tetejéről materialista lábára állítja"[27]. Az ilyenfajta vulgarizáló elméleteket Lenin a filozófiában süketlenségnek nevezte[28].

Marr a grammatikát a középkori skolasztika művének tartotta; úgy vélte, hogy teljesen a formalizmuson és az idealizmuson alapszik, hogy egyáltalán nem alkalmazkodik az élő beszédhez, nincs kapcsolata a termeléssel és a termelési viszonyokkal. Egészen természetes, hogy Marr ezek után felveti a kérdést: „Kell-e egyáltalában nyelvtan?" A felelet persze ilyen premisszák után csak ez lehetett: a grammatikát vagy teljesen el kell vetni, vagy pedig „fel kell fordítani". „Itt nem az írás vagy a grammatika reformjáról kell beszélni — írta Marr —, hanem a nyelv normáinak megváltoztatásáról, arról, hogy a nyelvet a valóságos tömegbeszéd új vágányaira kell átállítani. Nem forma kell, nem a régi tartalom reformja vagy új dekorációja, hanem az új nyelvi anyagból való friss gerendázat új, összszövetségi világfunkcióval; nyelvi forradalom, mely része a kultúrforradalomnak . . ."[29]

A nyelv felépítményjellegének elmélete mellett Marr a nyelvfejlődés szakaszosságát is hirdeti. Ez a szimplifikáló, nem-marxista elmélet azt állítja, hogy új nyelvrendszerek

---

[26] Ugyanott.

[27] Ugyanott, 117—118. old.

[28] Lásd Lenin megjegyzései Suljatyikov „A kapitalizmus igazolása a nyugateurópai filozófiában" című könyvével kapcsolatban. „Proletarszkaja Revoljucija" 1937, 8. szám, 137, 138, 146. stb. old. (oroszul).

[29] *N. J. Marr.* Válogatott művek. 2. köt. 375—376. old. (oroszul).

kialakulása „a gazdasági formák változása és a régi rendszerek keresztezése" eredményeként megy végbe. Marr arra a következtetésre jutott, hogy ha már egyszer a Szovjetunió népei a leggyökeresebb szociális forradalmat, a kapitalista gazdaságnak szocialista gazdasággal való felváltását élik át — nos, akkor a nyelvben is forradalomra van szükség, „nem reformra, hanem gyökeres átépítésre, s az egész felépítményvilágot új vágányokra kell állítani, az emberi beszéd szakaszos fejlődésének új fokára, az új nyelv forradalmi megteremtésének és megalkotásának útjára kell vinni"[30]. A nyelvnek, a nyelvtannak lerombolását hirdető elmélet a gyakorlatban arra vezetett, hogy a nemzeti nyelvek grammatikai kérdéseinek tanulmányozása zsákutcába és tespedésbe jutott, az iskolai nyelvtantanítást lebecsülték és semmibevették, tenyésztették az írástudatlanságot, elhanyagolták a helyesírás kérdéseit stb. stb.

Marr a négyelemes analízis idealista elméletéből, valamint az elvont, mesterkélt szakaszossági elméletből kiindulva — amely annak tagadására vezet, hogy a nyelv együtt fejlődik ama nép történelmével, amely létrehozta és amely használja — természetszerűleg oda jutott, hogy a rokonságban levő, egymáshoz közelálló nyelvcsoportok (családok) tanulmányozására irányuló minden kísérletet lenézett és az „ősnyelvi" elmélet megnyilvánulásának minősített.

„Pedig tagadhatatlan — mondja Sztálin elvtárs —, hogy az olyan nemzetek nyelvi rokonsága, mint a szláv nemzetek, nem kétséges, s hogy e nemzetek nyelvi rokonságának tanulmányozása a nyelvtudománynak nagy hasznára lehetne a nyelvfejlődés törvényeinek tanulmányozása terén"[31]. E törvények ismeretének nagy gyakorlati jelentősége van abból a szempontból, hogy a Szovjetunió népeinek nyelvi alkotómunkájára aktív és tudatos módon hatni tudjunk a kommunizmus érdekében, a nemzetek kulturális fejlődése és együttműködése érdekében.

A nyelv felépítményjellegét hirdető elméletből követ-

[30] Ugyanott, 370—371. old.
[31] Marr-vita. 247. old.

kezett — a tények ellenére — a nyelv osztályjellegéről szóló tétel, az egész népet, az egész nemzetet átfogó egységes nyelv tagadása. Marr a történelmi tények ellenére azt állította, hogy a nyelvnek „mint az egész lakosság anyanyelvének" felfogása „tudománytalan és irreális; a rendiségen kívüli, osztályon kívüli nemzeti nyelv egyelőre fikció"[32]. Marr a nyelv osztályjellegéről szóló elméletét az idealista burzsoá „hódításelmélet" segítségével próbálta megalapozni. Mindezek az elméletek az idealista, burzsoá nyelvészet mocsarába vezetnek. Nem véletlen, hogy maga Marr az újkantista Cassirer idealista sémájában találta meg tételeinek „meglepő igazolását", „egészen a megfogalmazásig és a terminusok azonosságáig..."[33]. És az sem véletlen, hogy magasztalta az idealista Saussure-t, akinél „a nyelv életének legfinomabb észlelését" tapasztalta[34]. Márpedig Saussure, a burzsoá nyelvészet egyik tekintélye, elszakította a nyelvet a gondolkodástól, tagadta a nyelv fejlődésének törvényszerűségét. Saussure szavai szerint a nyelv „nem fontol meg előre semmit; «figurái» spontánul és esetlegesen mozognak előre, vagy helyesebben változnak..."[35]

Marr visszaélt a szemantikával és ez az idealizmus felé vitte őt. Manapság az idealista filozófia sajátosan alkalmazza a szemantikára alapozott spekulációt annak érdekében, hogy megszilárdítsa az idealizmust és a papi szellemet. A „szemantikusok" azt indítványozzák, hogy le kell mondani az emberiség által évezredek folyamán kidolgozott fogalmakról, a gondolkodásról, a nyelvről, a beszédrészekről, a grammatikáról és ezeket különféle idealista nyakatekertségekkel kell helyettesíteni. Mindez arról tanúskodik, hogy a burzsoá filozófia és nyelvészet lehanyatlott, tespedésbe süllyedt s az imperialista reakció fegyverévé vált. A burzsoá filozófia és nyelvészet igazolni igyekszik az angol-amerikai imperialisták világuralmi terveit, s ennek

[32] *N. J. Marr.* Válogatott művek. 2. köt. 197. old. (oroszul).
[33] *N. J. Marr.* Válogatott művek. 3. köt. 55. old.
[34] Ugyanott, 6. old.
[35] Lásd *F. De Saussure.* Cours de Linguistique Générale. (Általános nyelvészet.) 95. old.

megfelelően a kozmopolitizmus lobogója alatt az angol nyelv uralmát propagálja.

Az angol-amerikai imperialisták legőszintébb fegyverhordozói nyiltan elismerik: az angol nyelv uralmának más országokban való meghonosítása megkönnyíti, hogy az illető országokat alárendeljék az angol-amerikai tömbnek. Csakhogy az ilyen politika, mely az erőszakos asszimilációt hirdeti és arra törekszik, hogy az angol-amerikai imperializmus a nemzeteket és a nemzeti nyelveket elnyelje — már eleve kudarcra van ítélve.

A nyelv osztályjellegét hirdető Marr-féle elmélet, amely a nemzeti, az egész népet átfogó nyelvek tagadására vezet, valójában a kozmopolitizmus, az imperializmus malmára hajtotta a vizet. Mellesleg megjegyezve, A. Bogdanov — aki sok tekintetben nemcsak a „rappistákra" és a „proletkultosokra", hanem Marr-ra is hatott — egyenesen azt állította, hogy minden rendelkezésre álló adat szerint az angol nyelvnek kell a közös világnyelvvé válnia[36].

Sztálin elvtárs ízzé-porrá zúzta Marrnak a nyelv osztályjellegét hirdető tudományellenes, antimarxista elméletét, mely szerint a nyelvnek már az ősközösségi társadalomban is osztályjellege volt.

Az osztálytagozódás előtti társadalomban, ahol még nem voltak osztályok, szó sem lehet a nyelv „osztályjellegéről". A nyelv a társadalommal együtt jelent meg és a munka folyamán fejlődött ki, hiszen az embereknél éppen a munka folyamán jelentkezik az érintkezés szükséglete, az érintkezés eszközének szükséglete.

Az emberiség fejlődésének első fokán, amikor az ember éppen hogy kezdett emberré válni, kiemelkedni az állatvilágból, amikor a munkaeszközök, sőt maga az ember munkája, gondolkodása, tudata még igen fejletlen volt — fejletlen és szegényes volt a nyelve is, amely a kisszámú, egymástól elszigetelt közösségek, nemzetségek érintkezési esz-

[36] A. Bogdanov a nyelv „osztályjellegéről" szóló reakciós, idealista elméletét „Proletár kultúra és nemzetközi nyelv" című téziseiben fejtette ki (1919).

közéül szolgált. Az is nyilvánvaló, hogy minden elszigetelten élő kollektívában, nemzetségben, törzsben külön nyelv alakul ki. Ezért nem létezhetett az egész emberiség számára közös, egységes „ősnyelv".

A nemzetségi rend fejlődésével, amikor a törzseken belül végbement a nemzetségek tagozódása és egyesülése, létrejöttek a törzsszövetségek, a törzsek összeolvadtak, kialakultak a népek, a nemzetek — egyúttal végbement a nemzetségek, a törzsek, majd a népek és nemzetek nyelveinek kialakulása és kifejlődése is. A nyelv, mint az érintkezés eszköze, nemcsak az osztályelőtti társadalomban, hanem az osztálytársadalomban is egységes és közös a társadalom — nemzetség, törzs, nép, nemzet — minden tagja számára; a társadalom minden tagját kiszolgálja, társadalmi helyzetüktől függetlenül, mert hiszen a nyelvnek, mint az érintkezés eszközének ez a természete.

A nyelvet nem egy osztály, hanem az egész társadalom, annak valamennyi osztálya alakította ki, a nemzedékek százai formálták az egész társadalom, annak minden osztálya — nem pedig egy osztály — szükségleteinek kielégítésére. Másképpen a nyelv nem teljesíthette volna alapvető funkcióját — nem lehetett volna az emberek érintkezésének eszköze. A nyelv egyaránt ki tudja szolgálni a régi, elhaló rendet és az új, felemelkedő rendet; egyaránt szolgálja a régi és az új alapot, a kizsákmányolókat és a kizsákmányoltakat. A nyelvet az egész nép hozta létre, az egész nép számára. Sőt mi több: mihelyt a nyelv letér erről az össznépi alapról és valamelyik osztály vagy csoport eszközévé válik, — máris elveszti azt a minőségét, azt az alapvető funkcióját, hogy tudniillik az emberek érintkezési eszköze legyen a társadalomban. Ebben az esetben valamelyik társadalmi csoport zsargonjává süllyed és pusztulásra ítéli önmagát. Az egész nép által használt nyelv mellett valóban vannak tájnyelvek, helyi nyelvjárások, „osztály"-dialektusok, zsargonok, amelyeket az irodalomban nemesi, paraszti, burzsoá, hivatalnoki, szalon- és más „nyelveknek" neveznek. De helytelen volna a zsargonokat nyelveknek tartani, hiszen ezeknek nincs önálló nyelvtani szerkezetük; a grammatikát

— miként alapszókészletüket is — az egész nép, az egész nemzet által használt nyelvből kölcsönzik.

Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy amikor Marx a burzsoá „saját külön" nyelvéről beszél, amelyet áthat a merkantilizmus, az adás-vétel, a kufárkodás szelleme — akkor éppen ilyenféle „nyelvre", vagyis zsargonra gondol. Marxnak ez a mondása egyáltalában nem azt bizonyítja, mintha ő a nyelv „osztályjellege" mellett foglalt volna állást, mintha tagadta volna az egész nemzet által használt nyelv létezését és szükségességét. Marxnak ez a mondása arra vonatkozik, hogy a burzsoák az egységes, egész nép által használt nyelvet beszennyezték a maguk kalmári szókészletével, zsargonjával, és ezért a nyelvnek meg kell tisztulnia ettől a zsargontól. Engels arról ír, hogy a munkásoknak más a nyelvjárásuk, mások az eszméik és képzeteik, mások a szokásaik és erkölcsi elveik, más a vallásuk és a politikájuk, mint a burzsoáziának. De Engels ezzel nem azt akarja mondani, hogy a nyelvnek osztályjellege van, hanem azt, hogy a különböző osztályok ellentétes eszméi, képzetei, elvei, erkölcse, politikája — mindez kifejezésre jut a nyelv szókincsében.

Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a nyelvet feltétlenül külön kell választani a dialektustól, amely az egész nép által használt, nemzeti nyelv elágazása. A dialektusok és zsargonok létezése egyáltalán nem azt bizonyítja, hogy nincs össznépi, össznemzeti nyelv, hogy az össznemzeti nyelv csupán fikció, hogy csupán „osztálynyelvek" vannak, mint ahogy Marr állította.

Ellenkezőleg, a dialektusok és zsargonok *nem önállóak;* az egész nép által használt nyelv keretei között élnek, abból merítik alapszókincsüket és nyelvtani szerkezetüket. Ez a tény az egész nép által használt nyelv realitásáról és jelentőségéről tanúskodik. „Következésképpen — mondja Sztálin elvtárs — a dialektusok és zsargonok az egész nép által használt nemzeti nyelv kiágazásai, amelyeknek semmiféle nyelvi önállóságuk sincs és tengődésre vannak ítélve. Aki azt gondolja, hogy a dialektusok és zsargonok önálló nyelvekké fejlődhetnek, amelyek képesek kiszorítani a nemzeti nyel-

vet és annak helyére lépni — az elvesztette a történelmi perspektívát és letért a marxizmus álláspontjáról"[37]. Amikor Sztálin elvtárs kimutatja a nyelv osztályjellegéről szóló Marr-féle elmélet téves voltát, ezzel egyáltalán nem tagadja az osztályok és az osztályharc befolyását a nyelv fejlődésére; Marr elméletét azért veti el, mert az leegyszerűsített módon értelmezi, felnagyítja ezt a befolyást, eltorzítva a marxizmus elméletét és módszerét.

„Igen, az osztályok hatnak a nyelvre, beviszik a nyelvbe sajátos szavaikat és kifejezéseiket és néha különbözőképpen értik ugyanazokat a szavakat és kifejezéseket. Ehhez nem fér kétség" — mondja Sztálin elvtárs[38]. De a dolognak az a lényege, hogy a különleges osztályszavaknak és osztálykifejezéseknek — ugyanígy mint a szemantikában mutatkozó különbségeknek — nem lehet komoly jelentőségük az egységes, közös népi nyelv fejlődése szempontjából; ezek nem tudják megváltoztatni a nyelvnek azt a jellegét, hogy az a társadalom minden tagja számára az érintkezés eszköze.

Az ilyen különleges szavak és kifejezések, valamint a szemantikában mutatkozó eltérések száma oly csekély, hogy a nyelvi anyagnak alig egy százalékát teszi ki. A szavak és kifejezések túlnyomó tömege, szemantikájuk a társadalom minden osztálya számára közös. Az osztályszínezettel bíró különleges szavakat és kifejezéseket beszédközben nem valami osztálygrammatika szabályai szerint használják — hiszen ilyen grammatika nem létezik —, hanem a létező, egész nép által használt nyelv nyelvtani szabályai szerint.

Így oldódik meg a való életben az az ellentmondás, amely az egységes, közös népi nyelv és a rá ható osztálybefolyás között van; így egyeztethetők össze a marxizmusnak azok az állítólag összeegyeztethetetlen tételei, melyek a burzsoá nemzeteken belüli kibékíthetetlen ellentétekről és nyelveik össznépi jellegéről szólnak.

Amikor Sztálin elvtárs bebizonyítja, hogy a nemzeti nyelv nem hullhat szét dialektusokra, osztályzsargonokra,

---

[37] Marr-vita. 230—231. old.
[38] Ugyanott, 298. old.

s hogy ez utóbbiak nem fejlődhetnek önálló nyelvekké — egyúttal rámutat arra, hogy a tömegeket szolgáló helyi („territoriális") dialektusoknak megvan a maguk nyelvtani szerkezete és alapszókincse. Ennek következtében egyes helyi dialektusok a nemzetek kialakulása során nemzeti nyelvek alapjaivá válhatnak és önálló nemzeti nyelvekké fejlődhetnek. „Így történt például az orosz nyelv kurszk-oreli nyelvjárásával (kurszk-oreli «beszéd»), amely az orosz nemzeti nyelv alapjává lett. Ugyanezt kell mondanunk az ukrán nyelv poltava-kievi nyelvjárásáról, mely az ukrán nemzeti nyelv alapjává lett"[39].

Egyéb dialektusok elvesztik önállóságukat, beolvadnak a kialakuló össznemzeti nyelvekbe, eltűnnek bennük, miközben gazdagítják azok szókincsét.

„Előfordul az ellenkező folyamat is — mondotta Sztálin elvtárs —, amikor egy olyan nép egységes nyelve, mely a fejlődés szükséges gazdasági feltételeinek hiánya következtében még nem vált nemzetté, tönkremegy annak következtében, hogy ez a nép államilag széthullik, a helyi nyelvjárások azonban, amelyek még nem őrlődtek fel az egységes nyelvben, felvirulnak és alapot adnak egyes önálló nyelvek kialakulásához. Lehetséges, hogy ez történt például az egységes mongol nyelv esetében"[40].

Az is elképzelhető, hogy ha a régi kievi orosz állam nem esett volna szét és lakossága továbbra is egy államban élt volna az elkövetkezett évszázadok folyamán, akkor most három rokon nemzeti nyelv — az orosz, az ukrán és a belorussz — helyett ezeknek a népeknek egy közös nyelvük lenne.

A nemzeti nyelv a nemzeti kultúra formája. A kultúra meghatározott nemzeti formákban létezik, a különböző nemzeti nyelveken jut kifejezésre. A marxizmus vulgarizálói ebből a következő konklúziót vonják le: minthogy a kultúrának az osztálytársadalomban osztályjellege van és minden nemzeti kultúrában két kultúra van — burzsoá-földbirtokosi

[39] Ugyanott, 332. old.
[40] Ugyanott, 332—333. old.

és szocialista, demokratikus kultúra — ezért — úgymond — a nyelvnek is osztályjellege van, egységes, az egész nemzetet átfogó nyelv nem létezik. Ezek a szimplifikáló elméletek azonosítják a nyelvet és a kultúrát, holott ezek a jelenségek társadalmi természetüknél fogva különböznek egymástól.

A kultúra abban különbözik a nyelvtől, hogy tartalma a társadalmi fejlődés minden újabb szakaszán megváltozik, a nép nyelve viszont alapjában véve több szakaszon át is ugyanaz marad és mind a régi, mind az új kultúrát egyaránt kiszolgálja. A Szovjetunió népei óriási kultúrforradalmat hajtottak végre, a burzsoá kultúrát a szocialista kultúrával váltották fel — de nyelvük, nyelvtani szerkezetét és alapszókincsét tekintve, ugyanaz maradt, mint volt a forradalom előtt; csupán olyan új szavakkal és kifejezéssel gazdagodott, amelyek az új kultúrát tükrözik vissza. „A kultúra lehet burzsoá és szocialista kultúra, ezzel szemben a nyelv, mint az érintkezés eszköze, mindig az egész nép által használt nyelv és a burzsoá kultúrát is, a szocialista kultúrát is szolgálhatja"[41].

A nyelvészeti szimplifikálók azt hiszik, hogy logikai ellentmondás van a következő két állítás között: 1) a nemzeti nyelv a nemzeti kultúra formája, s e kultúrának osztályjellege van; 2) a nyelv és a kultúra két különböző dolog, mert a nyelv össznépi s nincs osztályjellege. A szimplifikálók úgy vélik, hogy ez a két állítás nem fér össze egymással, hogy az egyik tagadja a másikat, hogy ez a formának a tartalomtól való elszakítására vezet (a tartalom osztályjellegű, a forma össznépi, össznemzeti!). Ez az ellentmondás azonban nem „logikai", nem kigondolt, hanem reális, élő ellentmondás. És aki nem akarja elismerni ezt az ellentmondást (az osztálytársadalom viszonyai között a kultúra tartalmának osztályjellege és formájának össznemzeti jellege közötti ellentmondást) — az a nyelv és a kultúra fejlődésének dialektikáját sem képes megérteni az osztálytársa-

[41] Ugyanott, 236. old.

dalomban, ahol minden osztály a saját kultúrája fejlesztésére használja ezt az össznemzeti formát.

A marxizmus tanítása szerint a közös nyelv a nemzet egyik legfontosabb ismertetőjele, számításba véve azt is, hogy a nemzeten belül osztályellentétek vannak. Hogyan lehet összeegyeztetni ezt a két tételt? A nyelv „osztályjellegének" védelmezői úgy vélik, hogy ez a két tétel összeegyeztethetetlen, logikailag ellentmond egymásnak, az egyik kizárja a másikat. Ezt a „logikai" ellentmondást olymódon próbálják kiküszöbölni, hogy tagadják a nyelv össznemzeti jellegét. Így gondolkoznak: ha már egyszer a társadalom osztályokra esett szét és nincs többé egységes társadalom, hanem csak osztályok vannak, akkor egységes nyelvre sincs szüksége a társadalomnak, nem kell nemzeti nyelv, sőt mi több — ilyen nyelv nem is lehet. Számukra eltűnik a társadalom, csak egymással össze nem függő osztályok és „osztálynyelvek" vannak. Ebből — úgymond — az következik, hogy minden egyes „osztálynyelvnek" meg kell hogy legyen a maga külön „osztály"-nyelvtana, külön proletár és burzsoá grammatikának kell lennie. Mivel pedig ilyen külön osztálygrammatikák a valóságban nincsenek, a marxizmus vulgarizálói úgy vélik, hogy csinálni kell ilyeneket, hogy ilyen nyelvtanok majd lesznek.

Ugyanez a logika vezette a marxizmusnak azokat a vulgarizálóit, akik a „troglodita" (barlanglakó) csúfnevet kapták, mert a forradalom elején „proletár"-vasutakról, „osztály"-vasutakról beszéltek. Az úgynevezett „proletkultosok", „rappisták" stb. ugyancsak ilyen stílusban beszéltek a matematika, a geometria stb. „osztályjellegéről". Ezek az emberek tagadták az objektív igazságot a tudományban, tagadták a tudomány által feltárt objektív természeti és társadalmi törvényeket, a tudományt machista módon, A. Bogdanov filozófiájának szellemében, szubjektív-idealista módra vizsgálták, mint „az emberek társadalmilag szervezett tapasztalatát", amely kizárólag az emberek tudatától függ. E szemlélet következtében elkerülhetetlenül a proletár kultúrára vonatkozó szimplifikáló elméletekre kellett kilyukadniok, amelyek szerint a „feudális" és a „burzsoá"

geometriát egyszerűen el kell vetni és meg kell teremteni egy külön „proletár" geometriát.

Sztálin elvtárs leleplezte e tarthatatlan nézet idealista és metafizikus voltát és kimutatta, hogy „... a társadalomra, az osztályokra, a nyelvre vonatkozó ilyen primitív, anarchista nézetnek semmi köze a marxizmushoz"[42].

Igaz, hogy az antagonisztikus társadalom egymással kibékíthetetlenül ellenséges osztályokra szakadt, amelyeknek érdekei nem férnek össze, s köztük kegyetlen osztályharc folyik. De az nem igaz — hangsúlyozza Sztálin elvtárs —, hogy ezek az osztályok nincsenek többé gazdaságilag egybekapcsolva egymással egy társadalomban. A burzsoák nem gazdagodhatnak, ha nem állnak rendekezésükre bérmunkások, a proletárok nem élhetnek meg a burzsoá társadalomban, ha nem vállalnak bérmunkát a kapitalistáknál, s nem gazdagítják őket. Az éhség erősebben kovácsolja a munkásokat a tőkéhez, mint Héfaisztosz kalapácsa Prométeuszt a sziklához — írta Marx. A bérmunkásait kizsákmányoló, elnyomó és leigázó burzsoá kénytelen az egész nép által használt nyelven beszélni; közös, az egész nép számára érthető nyelv nélkül nem tudná bérrabszolgáit irányítani, vezényelni, szellemileg leigázni.

Sztálin elvtárs kimutatta, hogy a nyelv a felépítménytől eltérően közömbös az osztályokkal szemben, mert hiszen a társadalom minden osztálya egyformán az össznépi nyelvet használja. Ezért a nyelv az antagonisztikus osztálytársadalomban is egységes és közös az adott nép, az adott nemzet valamennyi osztálya számára. A politikai, jogi, erkölcsi, művészeti, vallási és filozófiai nézetek viszont nem lehetnek egységesek és közösek valamennyi osztály számára, minthogy ezek a nézetek mindig bizonyos osztályok érdekeit és világnézetét fejezik ki, az osztályok érdekei pedig szöges ellentétben állanak egymással és kibékíthetetlenek. Ezért az osztálytársadalomban különböző ellentétes politikai, jogi, erkölcsi, művészeti és filozófiai nézetek ellent-

[42] Ugyanott, 234—235. old.

mondásait és harcát látjuk; ezek a nézetek az osztályharc tükröződései és egyúttal az osztályharc fegyverei.

Sztálin elvtárs nyelvtudományi, valamint a nemzeti kérdéssel kapcsolatos munkái — különösen a „Marxizmus és nemzeti kérdés" és a „Nemzeti kérdés és leninizmus" — világos perspektíváját adják a nemzeti nyelvek fejlődésének egészen a szocializmus teljes világméretű győzelméig, a nemzetközi övezeti nyelvek és végül a közös világnyelv megjelenéséig, amikor a szocializmus valamennyi nép életformájává válik.

Sztálin elvtárs nyomatékosan hangsúlyozza: a szocializmus egy országban való győzelmének időszakában, sőt a világimperializmus vereségét követő első időszakban is, felülről jövő rendelkezések alapján, kényszer útján megkísérelni a nemzetek összeolvasztását — azt jelentené, hogy „... ezzel az imperialisták malmára hajtanánk a vizet, halálos csapást mérnénk a nemzetek felszabadulásának ügyére, elhantolnánk a nemzetek együttműködésének és testvériségének ügyét"[43]. Az ilyen politika — mondja Sztálin elvtárs — „... a beolvasztási politika, mint népellenes, ellenforradalmi és ártalmas politika, feltétlenül ki van rekesztve a marxizmus-leninizmus fegyvertárából"[44].

Sztálin elvtárs kimutatta, hogy a nemzetek és a nemzeti nyelvek rendkívüli szívóssággal és hatalmas erővel állnak ellen a beolvasztási politikának. Erről tanúskodnak a cári oroszosítók, a német-porosz németesítők, a perzsa és a török asszimilátorok tapasztalatai, akik évtizedeken és évszázadokon át darabolgattak, gyötörtek és irtottak más nemzeteket, elnyomták azok nyelvét és kultúráját, más népek erőszakos beolvasztásának és megsemmisítésének politikáját folytatták — de végülis ők voltak kénytelenek beadni a derekukat. Ugyanez a sors vár az angol-amerikai beolvasztókra is, akik arra törekednek, hogy beolvasszák, elnyeljék, megsemmisítsék a többi nemzetet, azok kultúráját és nyelvét; akik minden népet az „amerikai életformá-

[43] *Sztálin* Művei. 11. köt. Szikra 1950. 378. old.
[44] Ugyanott.

nak" akarnak alárendelni, rájuk akarják kényszeríteni az angol nyelvet és az angol-amerikai „kultúrát", hogy az angol-amerikai imperialisták rabszolgái legyenek. Ez a politika már teljes vereséget szenvedett Kínában, Koreában, és elkerülhetetlenül csődöt mond mindenütt, ami világszerte sietteti az imperializmus megdöntését.

A proletariátus világdiktatúrájának első időszaka — tanítja Sztálin elvtárs — a korábban elnyomott nemzetek és nemzeti nyelvek fejlődésének és felvirágzásának, a nemzeti egyenjogúság megvalósításának, a nemzetek közötti kölcsönös bizalmatlanság megszűnésének, a nemzetek közötti internacionális kapcsolatok rendezésének és megszilárdításának szakasza lesz.

„Csak a proletariátus világdiktatúrája időszakának második szakaszában és olyan mértékben, amint a kapitalista világgazdaság helyett kialakul az egységes szocialista világgazdaság — csak ebben a szakaszban kezd majd kialakulni valamilyen közös nyelv, mert a nemzetek csak ebben a szakaszban fogják érezni, hogy nemzeti nyelvükön kívül egy közös nemzetközi nyelvre van szükségük, amely megkönnyíti érintkezésüket, gazdasági, kulturális és politikai együttműködésüket. Tehát ebben a szakaszban párhuzamosan fogják használni a nemzeti nyelveket és a közös nemzetközi nyelvet. Lehetséges, hogy eleinte nem egy közös, valamennyi nemzetre kiterjedő és egy közös nyelvet használó világgazdasági központ fog létrejönni, hanem több övezeti gazdasági központ fog keletkezni, melyek egyes nemzetcsoportokra terjednek ki és minden egyes nemzetcsoportnak meglesz a külön közös nyelve, s csak később egyesülnek ezek a központok egy közös szocialista világgazdasági központban, amelyben lesz egy minden nemzetre kiterjedő közös nyelv"[45].

A nemzetek, a nemzeti kultúrák és nyelvek fejlődési perspektíváinak elemzésében Sztálin elvtárs a társadalom fejlődéstörvényeiből, a nemzetközi szocialista forradalom fejlődéstörvényeiből, a szocialista társadalom fejlődéstörvé-

[45] Ugyanott, 380. old.

nyeiből indul ki. Tekintetbe veszi mind azt, hogy az imperializmus korszakában a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvénye következtében a szocializmus különböző időpontokban győzhet különböző országokban, mind pedig azt, hogy az országok különféle csoportjai között gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok alakulnak és fejlődnek ki, hogy elterjednek egyes nyelvek, amelyek már bizonyos szerepet játszanak a nemzetközi érintkezésben, hogy az egyes népek és nyelveik közeliségének, rokonságának mi a szerepe stb. stb. Sztálin elvtárs ilyen valóban tudományos, alkotó módon elemzi a nemzetek, a nemzeti kultúrák és nyelvek fejlődésének távlatait. Zseniális módon feltárja a nemzetek és nemzeti nyelvek fejlődésének konkrét történelmi feltételeit és törvényszerűségeit a proletariátus világdiktatúrájának időszakában. Szigorúan tudományos eszközökkel megalapozza azt a tételt, hogy a nemzeti különbségek és nyelvek csak a proletariátus világdiktatúrájának harmadik szakaszában kezdenek majd elhalni és engedik át helyüket egy közös világnyelvnek, akkor, amikor a szocialista világgazdasági rendszer eléggé megerősödik s a szocializmus a népek életformájává lesz, amikor a nemzetek a gyakorlatban meggyőződnek arról, hogy a közös nyelv előnyösebb a nemzeti nyelveknél. Ezeket a tételeket Sztálin elvtárs a SzK(b)P XVI. kongresszusán mondott előadói beszédében és zárszavában fejtette ki. Sztálin elvtárs leleplezte a nagyhatalmi soviniszta elhajlást és a helyi nacionalista elhajlást, és nyomatékosan hangsúlyozta: lehetővé kell tenni, hogy a nemzeti kultúrák fejlődjenek és kibontakozzanak, kifejtsék minden bennük szunnyadó erejüket, mert így teremtjük meg a feltételeit annak, hogy a szocializmus világgyőzelme időszakában egy közös nyelvet használó, egységes, közös kultúrában olvadjanak össze.

„A nemzeti formájú és szocialista tartalmú kultúrák felvirágzása *egy* ország proletárdiktatúrájának viszonyai között *azért*, hogy *egy* közös nyelvet használó, *egy* közös (formában is, tartalomban is közös) szocialista kultúrában olvadjanak össze, mikor az egész világon győz majd a proletariátus, és a szocializmus mindennapi életformává válik

— éppen ebben van a nemzeti kultúra kérdésének, e kérdés lenini megfogalmazásának a dialektikája"[46].

A metafizikusok előtt ez „ellentmondásos" és ezért elfogadhatatlan kérdésfeltevésnek látszik; de ez az ellentmondás — mutat rá Sztálin elvtárs — élő ellentmondás, amely valóságosan létezik az életben, a társadalom, a nemzetek, a nemzeti kultúrák és nyelvek fejlődésében a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenet időszakában.

Aki nem érti meg az átmeneti időszaknak e sajátosságát és „ellentmondását", fejlődésének dialektikáját, az a marxizmus számára elveszett — mondja Sztálin elvtárs —, az elkerülhetetlenül a nagyhatalmi sovinizmushoz, a burzsoá nacionalizmushoz vagy a kozmopolitizmushoz jut el. A nemzeti kultúrák és nyelvek kérdésének lenini-sztálini feltevése hűen és tudományosan tükrözi az átmeneti időszak ellentmondásait, dialektikáját.

A nemzeti nyelvek elhalásának és egy közös nyelvbe való olvadásának kérdése nem *államon belüli*, hanem *nemzetközi* kérdés, a szocializmus világméretben való győzelmének a kérdése — hangsúlyozta Sztálin elvtárs. Az ukrán és a belorussz nyelv fejlődésének kérdéseit 1930-ban nem lehetett megoldani annak tekintetbe vétele nélkül, hogy az ukránok és a belorusszok egy része akkoriban más államok kötelékében élt. Ugyanez vonatkozik azoknak a nemzetiségeknek a nyelveire, amelyek a Szovjetunió déli határa mentén élnek, Azerbajdzsántól Kazahsztánig és Burját-Mongóliáig. Feltétlenül számításba kell venni a nemzetiségek fejlődési feltételeinek sajátosságát. „Nem világos-e tehát — mondotta Sztálin elvtárs —, hogy ezeket és az ezekhez hasonló, a nemzeti kultúrák és a nemzeti nyelvek kérdésével kapcsolatos kérdéseket nem lehet megoldani *egy* állam keretein belül, a Szovjetunió keretein belül?"[47]

Sztálin elvtárs nyelvtudományi művében rámutatott arra, hogy a szocializmus viszonyai között a nyelv fejlődésének törvényszerűségei mások, mint az emberiség egész

[46] *Sztálin* Művei. 12. köt. Szikra 1950. 393. old.
[47] *Sztálin* Művei. 13. köt. Szikra 1951. 8. old.

előző történelmében voltak. A szocializmus viszonyai között, különösen a szocializmus világméretű győzelme után, amikor az imperializmus és a nemzeti elnyomás mindenütt megszűnik, és létrejön a népek teljes egyenjogúsága, szabad fejlődése és minden területre kiterjedő együttműködése, amikor a nyelvek elnyomásának és beolvasztásának politikáját mindenütt felszámolják, — a nemzeti nyelvek szabadon gazdagíthatják egymást.

„Világos — mondotta Sztálin elvtárs —, hogy ilyen körülmények között szó sem lehet egyes nyelvek elnyomásáról és vereségéről és más nyelvek győzelméről. Itt nem két nyelvvel lesz dolgunk, amelyek közül az egyik vereséget szenved, a másik pedig győztesen kerül ki a küzdelemből, hanem a nemzeti nyelvek százaival, amelyek közül a nemzetek huzamos gazdasági, politikai és kultúrális együttműködésének eredményeképpen ki fognak emelkedni eleinte a leggazdagabbá vált egységes övezeti nyelvek, azután pedig az övezeti nyelvek egy közös nemzetközi nyelvvé olvadnak össze, amely természetesen nem lesz sem német, sem orosz, sem angol nyelv, hanem egy új nyelv, amely magába olvasztotta a nemzeti és övezeti nyelvek legjobb elemeit“[48].

A Szovjetunió népeinek kulturális és nyelvi fejlődése, a népek érintkezésének és együttműködésének tapasztalatai megmutatják, hogyan jelenik meg a nemzetek közti érintkezés eszközének szükséglete, megmutatják, hogy a szocializmus viszonyai között a népek önként, minden kényszerítés nélkül kiválasztják maguknak erre a célra az egyik nyelvet, és ez a nyelv a többivel együtt jelentősen gazdagodik a népek szabad, mindenirányú együttműködése folyamán. A Szovjetunió népei már most kiterjedt mértékben használják a nagy orosz nyelvet a nemzetek közötti érintkezés eszközéül, s azzal együtt a maguk nemzeti nyelvét is fejlesztik és gazdagítják. A nagy, hatalmas, szabad orosz nyelvet, annak a népnek a nyelvét, amely elsőnek tört utat a kommunizmushoz, Lenin és Sztálin nyelvét szeretettel

[48] Marr-vita. 341—342. old.

tanulmányozzák a Szovjetunió népei, s mindazok a népek, amelyek a szocializmus építésének útjára léptek. Ez a nyelv, amelyet a nagy lenini-sztálini korszak vívmányai gazdagítanak, kétségkívül egyike lesz a nemzetközi érintkezést szolgáló leggazdagabb és legkiemelkedőbb övezeti nyelveknek, és nagy szerepet tölt majd be a jövő egységes világnyelvének megteremtésében, e világnyelv alapszókincsének és nyelvtani szerkezetének megalkotásában. Vele együtt nagy szerepe lesz az egységes világnyelv megalkotásában és gazdagításában a Szovjetunió többi nemzeti nyelvének is, többek között az orosz nyelvvel rokon szláv nyelveknek és más országok nyelveinek. Minden nemzeti nyelv gazdagíthatja a jövő világnyelvét, mindegyik nemzet hozzájárulhat a maga értékeivel. Csak ezzel a feltétellel válthatja fel a jövő világnyelve a nemzeti nyelveket, amelyek hosszú ideig azzal *párhuzamosan* léteznek majd és gazdagítani fogják, míg a nemzeti kultúrák minden kincse bele nem olvad az egész emberiséget átfogó kommunista kultúrába. Ez a kultúra egységes lesz tartalmában és formájában, s közös és egységes nyelve lesz az egész emberiség számára. Mindez csak az egységes kommunista világgazdaság alapján mehet végbe, a gazdasági, politikai és kulturális érintkezés hosszas folyamata során.

Sztálin elvtárs számos útmutatást adott: kifejtette a nyelv természetét, specifikumát, társadalmi funkcióit és fejlődésének belső törvényeit; megvilágította az alapszókincs és a nyelvtani szerkezet szerepét; feltárta a nyelv kapcsolatát a gondolkodással, a termeléssel és a társadalmi élet minden más oldalával; rámutatott a nép nyelvteremtő szerepére; megvilágította a nyelv fejlődését a nemzetségek, törzsek, népcsoportok nyelvétől a nemzeti nyelvekig és végsőfokon a közös világnyelvig; megmagyarázta az írásbeliség és az irodalom szerepét a nemzeti nyelvek megszilárdulásában és fejlődésében; rámutatott a helyi, területi dialektusok szerepére a nemzeti nyelvek kialakulásában; tisztázta a nyelvek kereszteződésének szerepét és eredményeit és rámutatott arra, hogyan lehet a konszolidálódó szocialista nemzetek nyelveinek sokdialektusos vol-

tát leküzdeni. Sztálin elvtársnak mindezek az útmutatásai közvetlenül a kommunizmus építésének gyakorlatát, a szocialista nemzetek kulturális és nyelvi építésének sokoldalú gyakorlatát szolgálják. Sztálin elvtárs zseniális nyelvtudományi munkájának hatása máris megnyilvánult a Szovjetunió és a népi demokráciák népei kulturális építőmunkájának elméletében és gyakorlatában. E mű tudományos és gyakorlati jelentősége beláthatatlan és egyre nő minden újabb sikerrel, amelyet a Szovjetunió a kommunizmus építésében elér, növekszik minden győzelemmel, amelyet a kommunizmus a nemzetközi küzdőtéren kivív — azon a küzdőtéren, amelyen a két tábor: a béke, a demokrácia, a szocializmus tábora és az imperializmus, a reakció, a háború tábora harcol egymással.

Sztálin elvtárs műve a marxi-lenini tudomány éles fényével világította meg a Szovjetunió és a népi demokratikus országok népei nemzeti kultúrájának és nyelvének fejlődési útjait, éles fénnyel világította meg minden ország és nép kultúrájának és nyelvének fejlődését a multban, a jelenben és a közeli jövőben; és ebben van Sztálin művének világtörténelmi jelentősége kivétel nélkül minden nép számára.

☆

A nyelvről, az alapról és a felépítményről szóló sztálini tételek éle a társadalmi jelenségek leegyszerűsítése, a marxizmus vulgarizálása ellen irányul. Sztálin elvtárs a történelmi materializmus számos igen fontos tételét, fogalmát és meghatározását teszi pontosabbá, konkretizálja és fejleszti tovább.

Sztálin elvtárs meghatározta a különbséget az alap és a termelés között. Az alap: a társadalom gazdasági rendje a társadalom fejlődésének adott szakaszában, a termelési viszonyok összessége; ez a termelési mód egyik oldala, a termelés egészben véve pedig magában foglalja a termelőerőket is. Az alap és a termelés közötti különbség megállapítása lehetővé tette a nyelv és a felépítmény közti különbség kimutatását, lehetővé tette a nyelvtudomány terén tapasztalható zűrzavar felszámolását.

A jelenségek és fogalmak pontos megkülönböztetése és elhatárolása a tudományos elemzés alapvető követelménye.

Sztálin elvtárs kimutatta, hogy a nyelvet „munkaeszköznek" tekintő meghatározás tarthatatlan. A nyelv és a munkaeszköz között csupán az a közös vonás, hogy mindkettő közömbös az osztályokkal szemben és egyformán szolgálhatja a társadalom különböző osztályait, az újakat és a régieket egyaránt. Ez az analógia azonban nem jogosít fel arra, hogy a nyelvet a munkaeszközök közé soroljuk, hiszen gyökeres különbség van köztük: a munkaeszközök segítségével az ember anyagi javakat termel, a nyelv segítségével pedig — ha nincs munkaeszköze — csak szavakat tud termelni.

A nyelv sajátossága még az is, hogy közvetlenül hat a társadalmi élet minden szférájában — az alapban is és a felépítményben is —, a termelés, a gazdaság, a politika, a kultúra, a tudomány stb. szférájában.

Az alap és a felépítmény meghatározásának elvontsága és pontatlansága abban jutott kifejezésre, hogy a társadalmi jelenségeket minden további nélkül felosztották alapra és felépítményre; a felépítménybe soroltak mindent, ami nem illett bele az alapba. Pedig a társadalomban vannak olyan jelenségek is, amelyek nem tartoznak sem az alaphoz, sem a felépítményhez, hanem — mint például a nyelv is — a társadalmi élet minden szférájában hatnak, működnek, és másként fejlődnek, másként változnak, mint a felépítmény.

Sztálin elvtárs továbbfejlesztette az alapra és a felépítményre, valamint a nyelvre vonatkozó marxista elméletet, és ezzel lehetővé válik számunkra, hogy mélyebben megértsük az olyan társadalmi jelenségek sajátos természetét, mint amilyen a tudomány, a művészet, s ezek specifikumát, fejlődéstörvényeit mélyebben tanulmányozhassuk.

Sztálin elvtárs műve megsemmisítő csapást mért a kultúra és a nyelvtudomány területén megnyilvánuló szimplifikáló, antimarxista elméletekre, s a kulturális örökséghez való viszony kérdéseit a marxi-lenini társadalomtudomány szilárd alapjaira helyezte. Sztálin elvtárs élesen megbírálta azt a vulgarizáló módszert, ahogyan Marr az őt megelőző

nyelvtudomány eredményeit vizsgálta. Marr például kipellengérezte a nyelvtudomány összehasonlító-történeti módszerét, mint idealista módszert. Pedig ez a módszer, mondotta Sztálin elvtárs, „...komoly hiányai ellenére, még mindig jobb, mint Marr valóban idealista négyelemes analízise, mert az előbbi munkára, a nyelvek tanulmányozására ösztönöz, ezzel szemben az utóbbi csak arra ösztönöz, hogy a kemencepadkán heverjünk és kávézaccból jósolgassunk a hírhedt négy elem körén belül maradva"[49].

Marx és Engels kritikailag felhasználták azokat a pozitív ismereteket, amelyeket az összehasonlító-történeti módszer segítségével a nyelvtudomány elért, s nem vetették el alaptalanul e módszer tudományos alkalmazását. Ezt bizonyítja Marxnak L. Morgan „Ancient Society" („Az ősi társadalom") című könyvéből készült tartalmi kivonata, és ezt mutatják Engels művei: az „Anti-Dühring", „A család, a magántulajdon és az állam eredete", a „Frank dialektus". Az összehasonlító-történeti módszer bizonyos eljárásainak alkalmazása nélkül nem lehet tanulmányozni a nemzetségek, törzsek, népcsoportok és nemzetek rokon nyelvcsoportjainak (nyelvcsaládjainak) eredetét és fejlődését, márpedig ez a tanulmányozás igen nagyjelentőségű általánosságban a nyelv belső fejlődéstörvényeinek megismerése szempontjából.

Marr és „tanítványai" — mutatott rá Sztálin elvtárs — a nyelvtudományba a marxizmussal össze nem egyeztethető, szerénytelen, pöffeszkedő, fennhéjázó hangot vittek be, amely mindannak puszta és könnyelmű tagadására vezet, ami a nyelvtudományban Marr előtt volt. Úgy állították be a dolgot, hogy Marrig semmiféle nyelvtudomány sem létezett, és a nyelvtudomány Marr „új nyelvelméletének" megjelenésével kezdődött.

„Marx és Engels — mondotta Sztálin elvtárs — ezen a téren sokkal szerényebbek: ők azt tartották, hogy az ő dialektikus materializmusuk a tudományok — a többi közt

[49] Marr-vita. 247. old.

a filozófia — fejlődésének, az előző korokban megtett fejlődésének terméke"[50].

Sztálin elvtársnak ez a figyelmeztetése időszerű és fontos, és nem csupán a nyelvtudomány, hanem a tudás minden területére áll, többek között vonatkozik közvetlenül a filozófiára is. Néhány filozófus hajlamos volt arra, hogy a Marx és Engels által megvalósított filozófiai forradalmi fordulatot úgy állítsa be, mintha Marx és Engels előtt nem is lett volna semmi pozitív a filozófiában. Ezek a filozófusok nyilván így gondolkoznak: Lenin azt tanította, hogy a marxizmus *egyenes folytatása és betetőzése* a XIX. század nagy tanításainak; ámde ez a lenini tétel „összeegyeztethetetlen" annak elismerésével, hogy Marx és Engels forradalmi fordulatot idézett elő a filozófiában, a politikai gazdaságtanban és a szocializmusban. Ezek a filozófusok nyilvánvalóan úgy vélekedtek, hogy a forradalmi fordulat azt jelenti, hogy az egész előző tudományt egyszerűen sutbavágjuk. A tudományban bekövetkezett fordulat ilyen értelmezésének azonban semmi köze sincs a réginek forradalmi tagadására és az újnak forradalmi megjelenésére vonatkozó marxista, dialektikus és materialista felfogáshoz.

Minden, ami valóban új és haladó, minden, ami a fejlődés magasabb fokát jelenti, csak akkor képes kialakulni, fejlődni, csak akkor képes legyőzni a régit, ha kritikailag magáévá teszi és továbbfejleszti mindazt a pozitívumot és mindazt az értéket, ami a régiben megvolt. Másképpen az új nem lehet jobb a réginél, nem emelkedhetik magasabb fokra.

Lenin és Sztálin azt tanítják, hogy így kell közeledni a mult kulturális örökségéhez, így kell közeledni a szocialista kultúra létrehozásához és fejlesztéséhez, többek között N. J. Marr tanításához is.

Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy Marr tanítása nem lehet a szovjet nyelvtudomány alapja, mert ez nem marxista tanítás, amint azt „tanítványai" el akarták hitetni. Marr valóban akart és igyekezett marxista lenni, de nem volt

[50] Ugyanott.

képes azzá válni: a marxizmust csupán leegyszerűsítette és vulgarizálta, akár a „proletkultosok" és a „rappisták". Sztálin elvtárs azonban ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy Marr műveiben nemcsak hibák vannak, nemcsak a marxizmus eltorzításai találhatók meg bennük, — vannak Marrnak „... egyes jó, tehetségesen megírt művei, amelyekben, megfeledkezve saját elméleti igényeiről, lelkiismeretesen és — meg kell adni — hozzáértően tanulmányoz egyes nyelveket. Az ilyen művekben szép számmal lehet értékes és tanulságos dolgokat találni. Világos, hogy ezt az értékeset és tanulságosat át kell venni Marrtól és fel kell használni"[51]. A nyelvtudománynak azonban mindenekelőtt Marr hibáitól kell megszabadulnia.

Marr a nyelvnek mint felépítménynek helytelen, nemmarxista formuláját, valamint a nyelv osztályjellegének éppenolyan hibás és nem-marxista formuláját vitte bele a nyelvtudományba. Ezzel önmagát és a nyelvtudományt is megzavarta. E formulák alapján — amelyek ellentétben állnak a népek és nyelvek egész történetével — lehetetlen fejleszteni a szovjet nyelvtudományt. Marr belevitte a nyelvtudományba a szakaszosság önkényes, téves elméletét és a négyelemes analízis valóban idealista elméletét. Ezek az elméletek olyan önkényes, tudományellenes konstrukciók alapjául szolgáltak, amelyek semmibevették azt a fontos feladatot, hogy a törzsek és népek, nyelvcsoportok vagy nyelvcsaládok nyelveit konkrétan kell tanulmányozni, szoros kapcsolatban az illető népek és nemzetek keletkezésének és fejlődésének történelmével. Hibás elmélete alapján Marr arra a következtetésre jutott, hogy a nyelvre nem lesz szükség a jövőben, felállította a nyelvnélküli gondolkodás tételét, elszakította a gondolkodást a nyelvtől s így az idealizmus mocsarába jutott.

Sztálin elvtárs leleplezte és szétzúzta azt az „arakcsejevi rendszert", amelyet Marr „tanítványai" vezettek be a nyelvtudományban; mélyrehatóan feltárta és hangsúlyozta a tudomány fejlődésének sajátos belső törvény-

[51] Ugyanott, 299. old.

szerűségét és rámutatott arra, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül.

Ezzel kapcsolatban Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a dogmatizmus ellensége minden tudománynak.

Sztálin elvtárs megsemmisítő csapást mért a bibliamagyarázókra és talmudistákra, akik bemagolnak szövegeket és formulákat, akik a marxizmusnak csak a betűjét látják, de nem értik meg lényegét, tartalmát, módszerét; akik a marxizmust olyan dogmák gyüjteményének tekintik, amelyek a társadalmi fejlődés feltételeinek megváltozása esetén is változatlanul érvényesek.

„A marxizmus a természet és a társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének tudománya. A marxizmus — mert tudomány — nem állhat egy helyben, a marxizmus fejlődik és tökéletesedik. Lehetetlen, hogy a marxizmus a maga fejlődésében ne gazdagodjék újabb tapasztalatokkal, újabb ismeretekkel — egyes tételeinek és következtetéseinek tehát az idők folyamán feltétlenül meg kell változniok, azokat feltétlenül fel kell cserélni újabb tételekkel és következtetésekkel, amelyek megfelelnek az új történelmi feladatoknak. A marxizmus nem ismer el megváltoztathatatlan következtetéseket és tételeket, amelyek minden korra és időszakra kötelezők. A marxizmus mindennemű dogmatizmus ellensége“[52].

A marxizmusnak mint tudománynak ez a sztálini meghatározása zseniális módon általánosítja a marxizmus több mint egy évszázados fejlődésének eredményét, és tükrözi a kommunizmus győzelméért folyó harc mai legfontosabb feladatait és problémáit. Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy a marxista tudománynak ezek a feladatai elszakíthatatlan kapcsolatban állnak a népek szabadságmozgalmát vezető munkásosztály forradalmi harcának gyakorlatával.

[52] Marr-vita. 342—343. old.

Sztálin elvtárs művének megjelenése után széleskörű tudományos alkotómunka bontakozott ki a szovjet nyelvtudományban a zseniális sztálini útmutatások megvalósítása érdekében. Tudományos konferenciákat és üléseket tartottak, amelyeken kijelölték a gyakorlati utat a nyelvtudományi intézmények munkájának átszervezésével kapcsolatban és megjelölték azokat a konkrét nyelvtudományi problémákat, amelyeket Sztálin elvtárs iránymutató műve alapján ki kell dolgozni.

Megindult a nyelvfejlődés belső törvényszerűségeinek tanulmányozása, újult erővel kezdődött meg a Szovjetunió nemzeti nyelveinek fejlődésével foglalkozó kutatás, a rokonnyelvcsoportok — a szláv, török, kaukázusi-ibér, finnugor nyelvek stb. — tanulmányozása; kibontakozott az irodalmi nyelvek tisztaságáért folyó küzdelem, egyre behatóbban tanulmányozzák a Szovjetunió nyelveinek szótári szókészletét és nyelvtani szerkezetét. A grammatika újból visszanyerte jogait mind az elméletben, mind pedig a nyelvtanításban.

A nyelvtudomány története iránti érdeklődés is fokozódott.

Sztálin elvtárs műve lehetőséget nyujt arra, hogy szigorúan tudományosan értékelni tudjuk mindazt, amit a nyelvtudomány — különösen a mi hazai orosz nyelvtudományunk — a marxizmus előtt alkotott, és kritikailag átvegyük mindazokat az értékeket, amelyekre a marxista alapon álló szovjet nyelvtudomány fejlődéséhez szükség van. Többek között át kell vennünk azt is, ami értékes volt az összehasonlító-történeti módszerben; az igazi marxista nyelvtudomány alapján át kell dolgoznunk, tökéletesítenünk és fejlesztenünk kell ennek a módszernek racionális, tudományos eljárásait.

Sztálin elvtárs munkája a népi demokráciákban is hatalmas ösztönzést adott a kulturális építés elméleti és gyakorlati fejlődésének. Pekingben például a Kínai Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Sztálin elvtárs művéről nyilvános beszámolókat tartott, amelyek felvetették Kína kulturális fejlődésének igen fontos problémáit: az egész nép által használt kínai nyelv és az irodalmi kínai

nyelv sajátosságainak kérdését; az egész nép által használt kínai nyelv szótári szókészletének felhasználását az irodalmi nyelv gazdagítására; az irodalmi örökség felhasználását; a nyelvtan tökéletesítését; a nyelv sokdialektusos voltának leküzdési módjait; a kínai írás reformját stb.

Hasonló beszámolók és ülések voltak Csehszlovákiában, Lengyelországban, Bulgáriában, Magyarországon, Romániában és más országokban is.

A Szovjetunió és a demokratikus tábor tudományos társadalma, a tudomány és kultúra kiváló művelői világszerte széles körben emlékeztek meg Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájának évfordulójáról. A Szovjetunióban rendezett számos tudományos ülésen felszólaló tudósok egyöntetű lelkesedéssel jelentették ki, hogy Sztálin elvtárs műve óriási hatással volt minden tudományág fejlődésére. A népi demokratikus országokban, a Német Demokratikus Köztársaságban és a Kínai Népköztársaságban tudományos konferenciák keretében, nagyszámú hallgatóság előtt kiváló tudósok, közéleti férfiak és politikusok rámutattak arra, hogy ez a mű hatalmas szerepet játszik a reakciós burzsoá elméletek elleni küzdelemben.

Sztálin elvtárs munkája megvetette az igazi marxista nyelvtudomány szilárd elméleti alapjait és új, felbecsülhetetlen értékekkel gazdagította a marxista nyelvtudomány kincsesházát. Egyúttal felbecsülhetetlen értékekkel gazdagította a marxi-lenini filozófiát, általában a marxista tudományt és annak minden ágát.

Ez a mű példa arra, hogyan kell előbbrevinni a marxista tudományt, hogyan kell annak alapelveit alkotó módon alkalmazni a társadalom fejlődésének új feltételeire.

V. V. VINOGRADOV

A SZOVJET NYELVTUDOMÁNY FEJLŐDÉSE I. V. SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI TANÍTÁSÁNAK FÉNYÉBEN

1950 június huszadika emlékezetes nappá vált a nyelvtudomány történetében, fordulópontot jelent a nyelvtudomány fejlődésében. Ezen a napon jelent meg a *Pravda* hasábjain, a nyelvről szóló nyilvános viták során, Sztálin elvtársnak „Marxizmus és nyelvtudomány" című cikke. Ez a cikk új korszakot nyitott meg a szovjet nyelvtudomány fejlődésében, és az alkotó marxizmus útjára vezette a nyelvtudományt. Leleplezte N. J. Marr akadémikus elméletének antimarxista és tudománytalan lényegét, és lerakta a szovjet nyelvtudomány további fejlődésének szilárd elméleti alapját. Rendkívül világosan, pontosan és tömören kifejtette a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek lényegét. Megmagyarázta a nyelv viszonyát a termeléshez, az alaphoz és a felépítményhez, megmagyarázta össznépi jellegét, különleges sajátosságait, társadalmi funkcióit, struktúráját, kapcsolatát a gondolkodással, fejlődésének alaptörvényeit — és a szovjet nyelvtudományt a helyes útra irányította. A nyelvészek zseniális programot és egyúttal egységes és mély elméletet kaptak a marxista nyelvtudományról.

Sztálin elvtárs a szovjet nyelvtudomány fő feladatait a legközelebbi időkre a következő három pontban foglalta össze: először, a Marr „tanítványai" és követői által létrehozott arakcsejevi rendszer megszüntetése; másodszor, a nyelvtudomány megtisztítása és a nyelvészek szakítása Marr hibáival; harmadszor, a marxizmus meghonosítása a nyelvtudományban. Ez a harmadik az alapvető feladat, az első kettő pedig a harmadik feladat alkotó megoldásának

és biztos megvalósításának elkerülhetetlen elő- és alapfeltétele.

Meghonosítani a marxizmust a nyelvtudományban annyit jelent, mint részletesen kidolgozni az általános marxista nyelvtudomány elméletét a marxizmus-leninizmus klaszszikusai, s különösen Sztálin nyelvtudományi munkái alapján, és termékenyen továbbfejleszteni ezt az elméletet a világ nyelveinek konkrét történeti kutatása segítségével. A „Marxizmus és nyelvtudomány" című cikket követő, „A nyelvtudomány néhány kérdéséhez" és „Válasz az elvtársaknak" című munkáiban Sztálin még jobban kibővítette az általános marxista nyelvtudomány kérdéseinek és feladatainak körét, és mélyrehatóan meghatározta az alkotó marxizmus lényegét, valamint a marxista történelmi kutatás elveit.

Sztálin nyelvtudományi munkája, amely a marxista filozófia és a társadalomtörténet bonyolult problémáinak egész sorát világítja meg, széles távlatokat nyit a nyelvészek előtt, és az alkotó marxizmus új eszméivel, új következtetéseivel, új tételeivel gazdagítja valamennyi társadalmi tudomány képviselőit és mindazokat, akik az ideológiai fronton dolgoznak.

A nyelvtudomány történetében nem volt rá példa, hogy egy gondolkodó nagy műve ilyen gyorsan és döntő módon új utakra vitte volna ezt a tudományt a világ valamennyi haladó országában. A nyelvtudomány története nem ismer még egy munkát, amely ilyen hihetetlenül egészséges hatással lett volna a nyelvészeti gondolkodás haladására.

Sztálin nyelvtudományi munkájának megjelenése után a Szovjetunió valamennyi nyelvtudományi intézetében és a főiskolák bölcsészettudományi karain gyökeresen megváltoztatták a tudományos kutatómunka terveit. A nyelvről szóló sztálini tanítás elvei meghatározták a nyelvészeti kutatás feladatainak alapkörét. Olyan kérdések, mint a nyelv fejlődésének belső törvényei, a szovjetunióbeli, valamint a határontúli népek nyelvei nyelvtani szerkezetének, alapszókincsének, szótári szókészletének tanulmányozása, a rokonnyelvek összehasonlító-történeti nyelvtanainak megteremtése, a szocialista nemzetek nyelvfejlődésének tör-

vényszerűségei, a nemzeti nyelvek keletkezésének folyamata, az össznépi nyelv és a nyelvjárások kapcsolata a társadalom fejlődésének különböző szakaszaiban és más hasonló kérdések váltották fel a korábbi marri témakört.

A módszertani egység azon feltételei mellett, amelyeket a szovjet nyelvészek számára Sztálin munkái megteremtettek, szükség volt a Szovjetunió valamennyi nyelvészének tudományos és szervezeti egyesítésére, szükség volt a legszorosabb kapcsolatra a nyelvtudományi kutatóintézetek között, valamint ez intézetek munkáinak egybehangolására. Ez a feladat a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvészeti Intézetére várt, melyet a Marról elnevezett egykori Nyelv és Gondolkodás Intézete és az Orosz Nyelvi Intézet helyett létesítettek.

A szovjet társadalomban a tudomány szervesen egybeforr a gyakorlattal. A szovjet nyelvtudomány alapjaiban végbemenő gyökeres változások reformokat követeltek a nyelvtudomány oktatásának megszervezésében a főiskolák bölcsészettudományi karain és a középiskolákban. A marxizmus meghonosítása a nyelvtudományban természetesen az anyanyelv és az idegen nyelvek oktatásának a sztálini útmutatások alapján történő átszervezésére vezetett.

Aránylag rövid idő alatt állították össze a nyelvtudomány alapvető elméleti előadásainak új tantervét a főiskolák számára. Különös figyelmet fordítottak a nyelvtörténeti előadások megszervezésére. Ezek az előadások szenvedtek legtöbbet az arakcsejevi rendszer alatt Marr „elméletének" terjesztése miatt. Természetes, hogy a nyelvtörténet területén végzett nyelvtudományi kutatások elmélyülésével ezeket a terveket helyesbíteni kell, vagy át kell dolgozni.

Megkezdődött a nyelvészettel foglalkozó egyetemi hallgatók és aspiránsok részére a tudományos kutatómunka tematikájának (még nem egészen befejeződött) átszervezése. Sztálin iránymutató megállapításainak fényénél új nyelvészeti problémák kerültek előtérbe. E problémák között elsősorban szerepelt az alapszókincs és a szótári szókészlet, valamint az alak- és mondattan tanulmányozása a külön-

böző nyelvekben, továbbá a nyelv és stílus kölcsönös viszonyának problémája.

A szovjet nyelvtudomány nem fejlődhet az iskolai nyelvoktatás gyakorlatától elszigetelten, elszakítva, különösen nem a mi soknyelvű országunkban. A nyelvtanítás módszere az a terület, ahol a nyelvtudomány elméletének sikerei kezdenek megmutatkozni, és még jobban meg kell majd mutatkozniok konkrét, gyakorlati, állami szempontból is jelentős eredményekben.

Sztálin nyelvtudományi munkája világosságot gyujtott a nyelvoktatás módszertanában és gyakorlatában is. Megteremtette az élő anyanyelv, e nyelv nyelvtani szerkezete és kifejező eszközei tudományos tanulmányozásának szilárd marxista alapjait és végetvetett a valóságtól elszakadt elmélkedésnek a nyelvoktatás módszertana területén. A nyelvnek rendkívül nagy szerepe van a nevelés terén. A nyelv, amely az élet értelmi, érzelmi és esztétikai mozzanatait tükrözi, a sokoldalú pedagógiai ráhatás egyik leggazdagabb eszköze. A felnövekvő nemzedék, a kommunista társadalom építését a Szovjetunióban betetőzni hivatott nemzedék nevelésének hatalmas és nagyjelentőségű ügye, a művelt és alkotóan gondolkodó emberek kinevelésének ügye Sztálin elvtárs munkáiban erős, megingathatatlan elméleti alapot kapott.

Az úgynevezett „új nyelvelmélet" káros hatása talán az idegen nyelvek tanításának módszerében mutatkozott meg a legerősebben. Marr „elmélete" helytelenül oldotta meg a nyelv és a gondolkodás kapcsolatának kérdését, s ez arra vezetett, hogy helytelenül oldották meg az anyanyelv és az idegen nyelvek kölcsönhatásának kérdését az oktatásban, s hogy lebecsülték az anyanyelv szerepét az idegen nyelvek elsajátításánál, továbbá, hogy lebecsülték a fordítás elméletét és gyakorlatát. Ezenkívül a szókészlet tanulmányozásának összekeverése a nyelvtannal együttjárt a gondolati tartalomnak és a nyelvtan szervező szerepének megnemértésével.

Az a tény, hogy a nyelvet „osztályképződménynek" fogták fel, azt eredményezte, hogy a nyelvészek a nyelv alapja

és szerkezeti magja — alapszókincse és nyelvtani szerkezete — helyett a változékony, átmeneti, szociális színezetű szótári elemeket, vagy a nyelv össznépi szerkezetétől való nyelvtani eltéréseket tanulmányozták.

A sztálini nyelvelmélet megmutatta azokat a valóban tudományos alapokat, amelyekre a nyelv fejlődése során fellépő mindeme jelenségek és folyamatok értelmezésénél és magyarázatánál támaszkodnunk kell.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Irodalmi és Nyelvi Osztályának és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Neveléstudományi Akadémiájának együttes ülésszaka, valamint az ezt követő számos neveléstudományi értekezlet helyes tudományos mederbe terelte a szovjet tanítók kezdeményezőkészségét és pedagógiai munkáját a kultúra e fontos területén.

E sokirányú tudományos, pedagógiai és módszertani munkának eredményei még nem váltak teljes mértékben a szovjet társadalom széles rétegeinek közkincsévé, még nem részesültek részletes, nyilvános méltatásban és elismerésben.

Sztálin elvtárs munkája általános érdeklődést keltett a nyelvtudomány kérdései iránt. A Sztálin elvtárs által felvetett, vagy eszméivel kapcsolatos alapvető kérdések: a nyelv mint társadalmi jelenség lényege, a nyelv keletkezése, a nyelv és a gondolkodás kapcsolatának problémája, a nyelv formái, a gondolkodás törvényei és a gondolkodás tartalma, a nyelv szerkezeti tulajdonságai, a nyelv alapszókincse és szótári szókészlete, nyelvtani szerkezete, a nyelvtani kategóriák és a gondolkodás kategóriái, a nyelv történeti fejlődésének alapvető folyamatai, a nyelv története és a nép története, a nemzeti nyelvek keletkezése, a nyelvfejlődés belső törvényei, a nyelvcsaládok keletkezésének problémája, a nyelvek osztályozásának kérdései, a nyelvek összehasonlító-történeti kutatásának elvei és feladatai, az összehasonlító-történeti módszer, ez utóbbi hiányosságai és tökéletesítésének módjai. Ezek és a nyelvtudomány egyéb aktuális problémái széleskörű és termékeny vita tárgyává lettek a szovjet nyelvtudomány művelőinek körében, s további elmélyedt kidolgozásra várnak.

Sztálin elvtárs munkája fényesen megvilágította a nyelvnek mint a nemzeti kultúra formájának hatalmas jelentőségét, s felhívta a szovjet társadalom figyelmét az írók, költők, publicisták szerepére a nemzeti nyelv fejlődésében. Ez a munka felébresztette az érdeklődést az irodalmi nyelv tanulmányozása, az írásművészet kérdései, az irodalmi nyelv népi jellege iránt; az egész országban viták folytak az irodalmi nyelvről s annak jelentőségéről a nemzeti nyelv fejlődésében. Nagyobb követelményeket támasztottak az író nyelvével és stílusával szemben. Az írók élénken megvitatják a mesterségbeli kérdéseket.

Sztálin tanítása a nyelvről hozzásegítette a szovjet írókat ahhoz, hogy még jobban megértsék, mekkora fontossága van annak, hogy minden szempontból tanulmányozzák a népnyelvet, a szájhagyományt, a folklort, amelyek nagyszerű nyelvi kifejező eszközöket, felbecsülhetetlen nyelvi és irodalmi értékeket tartalmaznak.

Élesen felvetődött a mindennapi társalgási beszéd kultúrájának gyakorlati problémája is. Ezzel kapcsolatban, természetesen, felhívták a figyelmet mind a színpadi beszédre, mind a szovjet drámaírásra.

Sztálin nyelvtudományi munkája elmélyítette a néptömegeknek, a népnek mint a nyelv alkotójának és hordozójának egységére és alkotó kezdeményezésére vonatkozó marxista felfogást. A nyelv az egész nép tulajdona, s éppen ezért a nyelv, amint a nagy orosz pedagógus, K. D. Usinszkij írta, „a legelevenebb, a leggazdagabb és legszilárdabb kapocs, amely egy nagy, történelmi, élő egésszé forrasztja a nép letűnt, élő és eljövendő nemzedékeit"[1].

A soknyelvű Szovjetunióban a nemzeti nyelvek művelésének kérdései éles, parancsoló erővel merültek fel és felkeltették a nagy tömegek érdeklődését.

Így a XX. tbiliszi városi pártkonferencián Grúzia Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának titkára, K. Csarkviani elvtárs, Sztálin nyelvtudományi munkáira

[1] *K. D. Usinszkij.* Válogatott pedagógiai művek. Ucspedgiz 1945. 206. old. (oroszul).

támaszkodva felvetette a modern grúz irodalmi nyelv kérdését. Beszélt arról, hogy feltétlenül meg kell óvni a modern grúz irodalmi nyelvet az őt beszennyező archaizmusok, indokolatlan provincializmusok és mesterséges szóképzések hatásától. Felszólította a grúz értelmiséget, harcoljon a grúz irodalmi nyelv tisztaságáért és magas kultúrájáért.

Az Örmény Kommunista (bolsevik) Párt XV. kongresszusán, ez év március végén, hasonló felhívások szólítottak harcba az örmény nemzeti nyelv kultúrájáért és az ellen, hogy a nyelvet tájszavak és zsargon belekeverésével, mesterségesen alkotott vagy feleslegesen kölcsönzött szavakkal és fordulatokkal beszennyezzék. Sztálin munkája nyomán világossá vált, hogy a szűkkörű helyi nyelvjárások, „köztük a török-örmény és konstantinápolyi, valamint a holt grabar (ó-örmény) nyelv archaizmusai, bármennyire élvezi is ezeket néhány örmény nyelvész és író, nem lehetnek az örmény népi nyelv gazdagodásának forrásai“[2].

A nyelvtudomány általános elmélete nem szakadhat el a szocialista nyelvépítés gyakorlatától, sem attól a tevékenységtől, amit a szovjet nyelvészek aktív részvétele a soknemzetiségű Szovjetunió nemzeti nyelveinek — különösen a csak újabban írásbeliséghez jutottaknak — fejlesztésében és rendszerezésében jelent. A szovjet nyelvtudományi munka gyakorlata elválaszthatatlan a lenini-sztálini nemzeti politikától. Ezt a gyakorlatot a szocialista nemzetek nyelveinek fejlődési törvényszerűségéről szóló sztálini tanítás irányítja.

A nemzeti irodalmi nyelvek szerkezetének tudományos meghatározása és kodifikálása, az írás rendszereinek, a helyesírásnak kidolgozása, nyelvtanok és szótárak készítése, a terminológia megállapítása és fejlesztése — mindez a nyelvészek megfeszített munkáját igényli. Sztálin nyelvtudományi munkáiban új módon világította meg a nyelvtan jelentőségét az ismeretelmélet és a gondolkodás fejlesztése szempontjából, megalapozta a nyelv alapszókincsének

[2] Lásd G. A. Arutyunov elvtárs beszámoló jelentésének megvitatása; Sz. Karapetyan elvtárs beszédéből. Kommunyiszt. 1951 március 27, Jereván.

új fogalmát és meghatározta az egész nép által használt nyelv és a nyelvjárások kölcsönös viszonyának és kölcsönhatásának formáit a társadalom fejlődésének különböző időszakában. Sztálin munkái új feladatok elé állítják a nemzetiségek nyelvészeit ezen a gyakorlati területen.

A Szovjetunióban kialakultak a szocialista viszonyok a nemzetek között, a nemzetek gazdasági, politikai és kulturális együttműködésének viszonyai, az orosz nép, az orosz nyelv és az orosz kultúra vezető szerepe mellett.

A nagy orosz nép nyelve a nemzetek közti érintkezésnek hatalmas eszköze a Szovjetunió valamennyi népe számára. A különböző nemzetiségek milliói úgy beszélnek és gondolkodnak oroszul, mint saját anyanyelvükön. A Szovjetunió valamennyi népe a nagy orosz nyelv kiapadhatatlan forrásából merít nyelvének gazdagítása során.

Ezzel kapcsolatban felmerül a „nyelvépítés" számos gyakorlati kérdése, amelyek gyors, operatív megoldást követelnek. Egyik legaktuálisabb kérdés: az orosz és a nemzetközi szakkifejezések nemzeti meghonosításának módjai a Szovjetunió különböző nyelveiben.

Sztálin tanítása a szocialista nemzetek nyelveinek fejlődési törvényszerűségeiről, a nemzeti nyelvek kölcsönhatásának és fejlődésének különböző szakairól a szocializmus világméretű győzelme után, az övezeti nyelvek kialakulásáról mint az emberiség egységes jövendő nyelve kialakulásának előkészítő szakaszáról — igen nagy érdeklődést keltett a nagy orosz nyelv jövő sorsának kérdése iránt és sok tervet és javaslatot hozott napvilágra arra vonatkozóan, hogyan tanulmányozzák az orosz nyelvnek nemcsak a Szovjetunió és a baráti népi demokráciák országai számára, hanem a világ valamennyi népe számára fokozódó jelentőségét.

Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című klasszikus műve ismételten kidomborítja a népnek — a nyelv alkotójának és hordozójának — teremtő erejét és meg nem szűnő jelentőségét. Ez a mű megmutatja, hogy az egész nép által használt nyelv a társadalomnak és a társadalmi termelés létezésének és fejlődésének feltétele, hogy

a kizsákmányolt osztályok, bár igyekeztek saját érdekeikben kihasználni a népnyelvet, képtelenek arra, hogy átváltoztassák a nyelvet saját osztályzsargonukká, a szociális elkülönítés és szétválasztás eszközévé. Sztálin új erővel hangsúlyozza a szocialista nemzeteknek egybeforrottságát, amelyek „... sokkal inkább ölelik fel az egész népet, mint bármelyik burzsoá nemzet“[3].

A szocialista nemzetek nyelveinek fejlődése szorosan összefügg a Szovjetunió népei nemzeti kultúrájának hatalmas fellendülésével és fejlődésével, „a gazdag szocialista élet“ erőteljes kibontakozásával.

Sztálin zseniális munkája, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései“, hatalmas, lelkesítő, éltető forrása a népek egyesülésének és összeforrásának az egyenjogúság alapján, a nemzeti szuverenitásnak és a nemzeti kultúrának nemzeti formájában való megőrzése alapján. Új tudományos és elméleti bizonyítékait adja a marxizmus következtetéseinek, amelyek szerint a szocializmus világméretű győzelmével „... megszűnik a nemzeti és gyarmati elnyomás, a nemzetek nemzeti elkülönülését és kölcsönös bizalmatlanságát a nemzetek kölcsönös bizalma és közeledése váltja fel, megvalósul a nemzeti egyenjogúság, megszűnik a nyelvek elnyomásának és asszimilációjának politikája, megszervezik a nemzetek együttműködését, a nemzeti nyelveknek pedig módjukban lesz, hogy az együttműködés útján szabadon gazdagítsák egymást“[4].

Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáit lelkesedéssel és elismeréssel fogadták a világ minden országának haladó emberei. Különösen nagy és erőteljes hatásuk volt a nyelvtudomány és más társadalmi tudományok fejlődésére a népi demokráciák országaiban és a hősi Kínában. Ezt mutatja a nagyszámú tudományos értekezlet és ülésszak, amelyet a Szovjetunió határain kívül is Sztálin művének szenteltek, ugyancsak erről tanúskodnak a haladó tudósok kommentárjai és cikkei Bulgáriában, Magyarországon, Lengyel-

[3] *Sztálin* Művei. 11. köt. Szikra 1950. 371. old.
[4] Marr-vita. 341. old.

országban, Romániában, Csehszlovákiában, Kínában, Franciaországban és a világ többi országában.

Az emberiség történetében még sohasem fordult elő, hogy a nyelvtudomány elméleti kérdései iránt emberek milliói ilyen érdeklődést mutattak volna.

☆

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című műve a szovjet nyelvtudósok alapvető kézikönyvévé vált mind kutató, elméleti, konkrét történelmi, mind pedig gyakorlati alkotó munkájukban. Sztálin nemcsak a marxista nyelvtudomány szilárd alapját rakta le, hanem megteremtette a szovjet nyelvészet egész építményének pontos, következetes tervét is. A szovjet nyelvészek kollektívájának hatalmas, megfeszített és egységes munkát kell kifejtenie, hogy ezt a tervet megvalósítsa.

A tudomány fejlődésében egy esztendő nem nagy idő. A zseniális sztálini mű hatására újjászületett szovjet nyelvtudomány fellendülőben van és dicső jövő felé halad.

Ha a szovjet nyelvtudomány elmúlt évi eredményeit és hiányosságait összegezzük, két problémakörrel kell foglalkoznunk, amelyek szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az egyik azt vizsgálja, hogyan dolgozták ki a szovjet nyelvészek a sztálini nyelvelmélet alapjait és a marxista nyelvtudomány általános elveit; a másik problémakör a Szovjetunió népei és más országok népei nyelveinek tanulmányozásával kapcsolatos konkrét kutatómunkával foglalkozik s e kutatás eredményeinek leírását és jellemzését foglalja magában.

A szovjet nyelvtudomány elméletének gyümölcsöző és termékeny kidolgozása a Marr féle elmélet tévedéseitől való megszabadulás nyomán jöhetett csak létre. A nyelvtudomány talajának megtisztítását, az „új nyelvelmélet" gyomjainak kiirtását a nyelvtudomány elméletéből és gyakorlatából feltétlenül és haladéktalanul meg kellett valósítani. Ez a feladat mindenekelőtt Marr valamennyi általános módszertani irányelvének és nézetének változatos nyelvi anyagra alapozott, gondos cáfolatát követelte, a nyelvről

szóló sztálini tanítás álláspontjáról. Sztálin, a nyelv „osztályjellegéről" és a nyelvről mint felépítményről szóló marri formuláknak, a nyelvkereszteződés marri „elméletének", a nyelv és gondolkodás szakaszos fejlődése „elméletének" elemzésével zseniális példáit adta az ilyen bírálatnak. Sztálin világosan megmutatta: Marr és „tanítványai" hamisan értelmezve és elferdítve a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a nyelvről szóló tanítását, sok szovjet nyelvtudóst rászoktattak arra, hogy talmudisták és bibliamagyarázók módjára foglalkozzanak a marxista elmélettel. A szovjet nyelvtudomány azonban csakis az alkotó marxizmus álláspontjából kiindulva fejlődhet tovább.

A Szovjetunió tudományos kutatóintézeteinek és főiskoláinak munkatársai a tudományos tanácsok és nyelvtudományi tanszékek ülésszakain és nyilvános ülésein szakítottak a hibás marri elmélettel, az „új nyelvelmélet"-nek a marxizmustól távolálló tételeivel — és a bírálat és önbírálat szellemében megvitatták azokat a korábbi nyelvészeti munkákat, amelyek Marr „elméletének" hatását tükrözik. Mindennek hatalmas visszhangja volt a sajtóban, számos könyvben, a folyóiratok és ujságok cikkeiben.

Tagadhatatlan, hogy azoknak a téves marri eszméknek kiküszöbölése és kiirtása, amelyek nemcsak a nyelvészek, hanem az archeológusok, etnográfusok és történészek között is elterjedtek[5], egyeseknél fájdalmas folyamatnak bizonyult és kezdetben voltak visszaesések. Ez különösen a jelentéstan határainak és lényegének kitágított értelmezésében, a történelmen kívüli „fogalmi kategóriák" burkolt elismerésében (vagyis a nyelvnek az ideológiával való összekeverésében) nyilvánult meg. Megmutatkozott ez a visszaesés abban a törekvésben is, hogy a nyelv szerkezetének minőségi változásait és belső fejlődéstörvényei hatásának jellegét egybekapcsolják a társadalmi-gazdasági alakulatok váltakozásával, továbbá a nyelvkereszteződés következményeinek és eredményeinek eltúlozásában, a történelemelle-

[5] Lásd *Sz. Kiszeljov és A. Mongajt.* Az archeológia és Marr „elmélete". Lityeraturnaja Gazeta. 1951 április 24.

nes szemléletben, s végül abban, hogy a nyelvi tények történelmi elemzését szubjektív magyarázgatással helyettesítették stb.

Sztálin nyelvtudományi munkája hatalmas lendületet adott a szovjet nyelvészek tudományos és alkotó tevékenységének. Így például a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete a legutóbbi hónapokban összeállított és kibocsátott egy kétkötetes (80 ív terjedelmű) gyüjteményt, amelynek címe: „A marxizmus vulgarizálása és meghamisítása ellen a nyelvtudományban". Ez a gyüjtemény N. J. Marr és I. I. Mesesanyinov akadémikusnak, Sz. D. Kacnyelszon, N. F. Jakovlev és F. P. Filin professzornak és az „új nyelvelmélet" többi képviselőjének munkáit elemzi. A szerzők a sztálini nyelvelmélet álláspontjából kiindulva megvizsgálták és alaposan megbírálták a nyelv „osztályjellegének" elméletét, azokat az elméleteket, amelyek a nyelvet úgy értelmezik, mint felépítményt az alapon, azt a tant, amely a nyelvek kereszteződését mint minőségileg új nyelvtípusok keletkezésének útját tárgyalja. Bírálják továbbá a marristák visszaélését a jelentéstannal, Marr úgynevezett „jelentéstani törvényeit", Marr hibás elképzelését a nyelvtudomány szerkezetéről és a különböző nyelvészeti diszciplinák kapcsolatáról, magának Marrnak, valamint Marr „tanítványainak" különféle stadiális elképzeléseit; részletesen megvilágítják Marr hibáit és ellentmondásait az egyes nyelvek konkrét fejlődési folyamatainak magyarázata terén; leleplezik a paleontológiai elemzés módszerének gyengeségét és tarthatatlanságát; taglalják az úgynevezett „új nyelvelmélet" elképzeléseinek történelemellenes jellegét és kimutatják, hogy Marrnak és „tanítványainak" általános következtetései nincsenek összhangban a nyelvek történeti fejlődésének Sztálin által meghatározott alapvető törvényszerűségeivel; feltárják a nyelvről és gondolkodásról szóló marri koncepcióknak, valamint az úgynevezett „fogalmi kategóriákról" szóló tannak idealista alapjait; minden szempontból felmérik azt a kárt, amelyet az „új nyelvelmélet" a különböző nyelvrendszerek összehasonlító-történeti nyelvtanának kidolgozásánál, vala-

mint a Szovjetunió területén beszélt élő nyelvek és nyelvjárások tanulmányozásánál okozott; kimutatják Marr hibáit a nyelvépítés gyakorlati kérdéseinek kidolgozása terén (a terminológia kérdései, az írásnélküli nyelvek ábécéjének megalkotása, az irodalmi nyelvek kialakulása stb.). Ebben a gyüjteményben a Marr és „tanítványai" által elkövetett hibák leleplezésével kapcsolatban kibontakoznak előttünk a sztálini nyelvelmélet alapvető elvei és tételei.

Meg kell említenünk, hogy e gyüjtemény kidolgozásában résztvettek a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének és a szövetségi köztársaságok más nyelvészeti intézeteinek munkatársai is.

Fölösleges optimizmus volna részünkről, ha azt hinnők, hogy a szovjet nyelvtudomány már visszavonhatatlanul és véglegesen leküzdötte Marr hibáit. Megfeszített eszmei és politikai, valamint tudományos és nevelőmunkára van szükség annak érdekében, hogy az „új nyelvelmélet" egykori híveit a marxizmus szellemében átneveljük.

A messze eső vidékeken, ahol kevesebb tudományos erő áll rendelkezésre, Marr „elméletei" lassabban küszöbölődnek ki. Néhány esetben ehhez még sajátos helyi nehézségek is hozzájárulnak. Moldvában például elég mély gyökerei voltak Marr „elméletének". A moldován nyelv latin jellegét Marr „tanítványai" sokáig polgári csökevénynek vagy polgári tévedésnek tekintették. Azt az elméletet vallották, hogy a moldován nyelv, mint minőségileg új képződmény, a szláv és latin elemek kereszteződésének eredménye. Arról, hogy melyek a moldován nemzeti nyelv fejlődésének törvényszerűségei, nem voltak világos elképzeléseik.

A moldován nyelv keletkezéséről és jelenlegi állapotáról ezt írták: „A moldován nyelv létrejöttének alapját két lényeges, egymással egyenlő értékű elem alkotja, amelyek a mai nyelvben is észlelhetők: a «latin és a szláv eredetű szókincs»". Elferdítették Engelsnek a román nyelv szótári szókészletére vonatkozó helyes tételét[6] (amely megállapítja

[6] Lásd *Marx* és *Engels* Művei. 28. köt. 3. old. (oroszul) .

e nyelvben a „latin és szláv eredetű szókincs" jelenlétét) és annak a marri „elméletnek" a szellemében használták fel, amely a nyelvkereszteződésben látja a minőségileg új nyelvek képződésének egyetemes módját. A moldvai nyelvészek Marr módjára azt tanították, hogy „a moldvai nép és ennek következtében a moldován nyelv is, két ősi nép — a római gyarmatosok és a szlávok — illetve nyelvük kereszteződésének eredményeképpen keletkezett a multban, valószínűleg Dácia területén a géta-dák-trák-szkíta elem alapján"[7].

Sztálin a moldován nyelvet a szovjet nemzetek azon nyelvei közé sorolja, amelyek „... ugyanolyan jól kiszolgálták e nemzetek régi burzsoá rendjét, mint ahogy kiszolgálják az új, szocialista rendet"[8]. Ha Sztálin munkájának fényénél tanulmányozzuk a moldvai szocialista nemzet nyelvét, nemzeti sajátosságait, alapszókincsét és nyelvtani szerkezetét, azokat a módokat, ahogy szótári szókészlete gazdagodik, ha e munka fényénél vizsgáljuk a moldován nyelv történetét s történelmi kapcsolatát az orosz és román nyelvvel, s ennek szellemében mélyebben és tervszerűbben dolgozzuk fel a XVII. századi moldvai történelmi emlékeket, valamint a XVIII. és főként a XIX. század irodalmi műveinek nyelvét, akkor a moldován nyelv keletkezésére és egészen a mai napig végbement fejlődésére vonatkozó valamennyi vitás kérdés valóban tudományos megoldását érhetjük el.

A moldován nyelv történetének feldolgozása — amely sajnos kissé lassan halad előre a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján, valamint az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Nyelvtudományi Intézetében — nagyban hozzájárulhatna a moldvai nyelvtudomány helyes útra tereléséhez. A mai moldován nyelv szabályai lerögzítésének, a nyelvjárásokkal való kapcsolatának, az orosz nyelv hatá-

[7] „A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Moldvai Nyelv- és Irodalomtörténeti Tudományos Kutató Intézetének Tudományos Közleményei." 1949. 2. köt. 1950. 3. köt.

[8] Marr-vita. 225. old.

sára történő gazdagodásának kérdései szorosan összefüggnek a moldován nyelv valóban tudományos nyelvtana megalkotásával, a társadalmi-politikai és tudományos terminológia kialakulásával és kodifikálásával, magasszínvonalú szótárak elkészítésével. A moldvai nyelvészek azonban még nem mutattak elég alkotó kezdeményezést e fontos és nagy feladatok megoldásánál, amelyeket Sztálin munkái tűztek eléjük.

Sztálin kifejtette, hogy a nyelv a nemzeti kultúra formája, hogy milyen viszonyban áll egymással az egész nép által használt nyelv és a nyelvjárások a társadalom fejlődésének különböző körülményei között, s hogy melyek a nyelv kereszteződésének törvényszerűségei. E tanítás hatalmas elméleti és gyakorlati jelentőségű mindazoknak az alapvető kérdéseknek helyes megoldása szempontjából, amelyek kapcsolatban vannak a nemzeti nyelvek kialakulásával és e nyelveknek a nagy orosz nemzet vezette szocialista nemzetek baráti együttműködésének viszonyai között végbemenő fejlődésével.

Ezzel kapcsolatban beszélhetnénk a marri „elmélet" és módszertan csökevényeiről, amelyek észlelhetők a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Komi Köztársasági Intézete és egyéb végvidéki centrumok munkatársainak körében. Mindezeknek a hiányosságoknak kiküszöbölése céljából szükség van a sztálini nyelvelmélet alapján írt általános nyelvtudományi kézikönyvek mielőbbi kiadására. Ezek a kézikönyvek most vannak előkészületben a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiája és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetében. Szükség van továbbá a nyelv marxista elméletének egyes problémáival foglalkozó népszerű tudományos irodalom szélesebbkörű elterjesztésére, valamint a Szovjetunió és más országok népei nyelveinek tanulmányozását szolgáló magasszínvonalú segédkönyvekre.

Az elmúlt év folyamán a sztálini nyelvelmélet alkotó elsajátítása és fejlesztése, s ezzel kapcsolatban a különböző nyelveknek a sztálini nyelvelmélet alapján történő kutatása

terén igen aktív és széleskörű, de nem mindig elég mélyenszántó munka folyt. E munka első jelentős terméke, amely a szovjet nyilvánosság elé került, két gyüjtemény: „A nyelvtudomány kérdései Sztálin munkáinak fényénél" (MGU kiadás 1950) és „A mai orosz irodalmi nyelv mondattanának kérdései" (Ucspedgiz 1950). Ezek a munkák lényegében véve elismerő méltatást kaptak a *Pravda* hasábjain, valamint más folyóiratok és ujságok bírálataiban[9]. Ezek voltak az első bátor, de nem mindig elég elmélyült és minden részletükben átgondolt kísérletek a sztálini nyelvelmélet egyes tételeinek elsajátítására és fejlesztésére. Jelentőségük abban áll, hogy nyelvészeti gondolkodásra és a marxista nyelvtudomány új problémáinak megoldására ösztönöznek. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk „A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Irodalmi és Nyelvészeti Szakosztálya és az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Neveléstudományi Akadémiája Sztálin nyelvtudományi munkáinak szentelt együttes tudományos ülésszakának anyaga" című kiadványt (Neveléstudományi Akadémia kiadása 1951), az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiájának főiskolai előadók és középiskolai tanárok részvételével rendezett tudományos ülésszakán tartott nyelvtudományi előadásokat, valamint a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság Nyelvtudományi Intézetének decemberi és júniusi ülésszakán tartott előadások téziseit.

Különböző nyelvek konkrét anyagával felvértezve, a sztálini nyelvelmélet mélyebb kifejtését szolgálja az az elméleti gyüjtemény, amelyet a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete adott ki (A szovjet nyelvtudomány alapvető kérdései Sztálin munkáinak fényénél). E gyüjteményben ki van fejtve az alapszókincs fogalma és egyes nyelvek, mégpedig igen különféle nyelvek — az orosz, az angol, a görög, a román, az örmény, a

[9] Lásd Pravda. 1951 április 9.; Szovjetjszkaja knyiga. 1951. 3. és 7. sz.; Vesztnyik Moszkovszkovo Unyiverszityeta. 1951. 2. sz.; Társadalomtudományi sorozat.; stb.

baskir, a gagauz, az eszkimó — konkrét történetére alkalmazva meg vannak határozva az alapszókincs fejlődésének törvényszerűségei. A nyelvtannak és a nyelvtan tartalmának sztálini meghatározása alapján a gyüjtemény vizsgálja az olyan nyelvtani kategóriák fejlődését, amilyenek az eset kategóriája vagy az aspektus, idő, mód és igealak kategóriái az orosz nyelvben; különböző rendszerekhez tartozó nyelvek anyagán vizsgálja a szókészlet és a nyelvtani kategóriák kölcsönhatásának kérdését, elemzi a nyelvtan szerkezetét, s az alaktan és mondattan viszonyát az indoeurópai és török nyelvekben. Néhány cikk megvilágítja a jelentéstan problémáját és a jelentéstannak a nyelv tanulmányozásában betöltött szerepét; több cikk azzal a kérdéssel foglalkozik, milyen helyet foglal el a fonetika a többi nyelvészeti tudományág sorában. Különösen érdekesek azok a cikkek, amelyek a nyelvfejlődés belső törvényeit tárgyalják a paleoázsiai nyelvekből, valamint a szláv és germán nyelvek történetéből vett bő illusztrációkkal.

Sztálin tanítása az alapszókincsről, mint az új szavak keletkezésének bázisáról, felvetette a szóképzés kérdését, azt a problémát, mi a szóképzés viszonya a nyelvtanhoz és a szókincshez, hogyan alakulnak a szóképzési kategóriák, milyenek a szóképzés belső törvényei az egyes nyelvek — például az orosz és a német nyelv — történetében. Ezek a kérdések szintén helyet kapnak ebben az elméleti gyüjteményben. Különböző rendszerekhez tartozó nyelvek — a kaukázusi, finnugor, indoeurópai és török nyelvek, valamint a Szovjetunió északi részén élő népek nyelvének — anyagán alaposan megvilágítják a nyelv fejlődésének történeti törvényszerűségeit; felvetik a nyelv történetének problémáját a nép történetével való összefüggésében; a sztálini tanítás fényénél kifejtik a népnyelvek és osztályzsargonok tanulmányozásának elveit; találunk e gyüjteményben néhány olyan munkát, amely megoldási kísérleteket nyujt a török, finnugor és indoeurópai nyelvek összehasonlító-történeti nyelvtanának több kérdésére, valamint egyes nyelvek történeti fejlődésének konkrét kérdéseire vonatkozóan. Meg kell még említenünk a nemzeti nyelvek — pél-

dául a norvég nemzeti nyelv — kialakulásával foglalkozó tanulmányokat is. Több cikk felveti a nyelv és gondolkodás viszonyának kérdését (a nyelv egységei és a gondolkodás egységei, logika és nyelvtan, szó és fogalom).

Ilymódon jelentősen előrehaladt az a munka, amely a Szovjetunióban az általános nyelvtudomány pontos tételeinek megalapozása és továbbfejlesztése terén a legkülönbözőbb nyelvek történeti és összehasonlító-történeti tanulmányozásával kapcsolatban folyik.

Ez a munka a nyelvelmélet következő tizenkét döntő kérdésére összpontosult:

Az első: a nyelv mint társadalmi jelenség lényege, a nyelvnek mint az érintkezés és a gondolatok kicserélése eszközének funkciói, a nyelv össznépi jellege és jelentősége a társadalom fejlődése szempontjából. Ezt a témakört Sz. A. Csikobava professzor világította meg tanulmányaiban a legszabatosabban[10]. A nyelv lényegére és a nyelv funkcióira (amelyek közül kétségtelenül a közlés funkciója a legalapvetőbb és legfontosabb) vonatkozó kérdések további kidolgozása rendkívül fontos, hogy a nyelv története és a gondolkodás története közötti kapcsolatot tisztázhassuk és meghatározhassuk a nyelvnek mint a szépirodalom „őselemének" és anyagának jelentőségét.

A kérdések második köre: a nyelv szerkezete, jellemző ismertető jegyei; a nyelv maradandó alapja (az alapszókincs és a nyelvtani szerkezet) és a nyelvnek csaknem állandóan változó szótári szókészlete. Ide tartozik a nyelvfejlődés belső törvényeinek bonyolult és nehéz kérdése is.

Sztálin rámutatott arra, hogy „a nyelvtan az emberi gondolkodás hosszú elvonatkoztató munkájának eredménye..."[11], s ezzel azt a feladatot tűzi a nyelvtudomány elé, hogy ne

[10] Lásd *A. Sz. Csikobava.* A szovjet nyelvtudomány fejlődésének sztálini szakasza és a történelmiség problémája. — Megjelent „A nyelvtudomány kérdései Sztálin munkáinak fényénél" című gyűjteményben (MGU kiadás 1950.); „Sztálin nyelvtudományi munkái és jelentőségük a szovjet nyelvtudomány számára" című előadás tézisei. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Irodalmi és Nyelvészeti szakosztályának közlései. 5. kiad. IX. köt. 1950.

[11] Marr-vita. 239. old.

csupán a nyelvtani kategóriák ismeretelméleti jelentőségét tárja fel, s az egyes nyelveket vagy nyelvcsaládokat illetően ne csupán azt a történeti folyamatot tanulmányozza, amelynek során megszilárdulnak a nyelvtani kategóriákban a népi gondolkodás hatalmas eredményei, hanem állapítsák meg az egyes nyelvek vagy rokonnyelvek nyelvtani szerkezetének fejlődésében érvényesülő belső törvényszerűségeket is, a gondolkodás fejlődésével, a nyelv egyéb mozzanatainak fejlődésével való összefüggésükben. Különösen fontos, hogy mélyrehatóan és minden vonatkozásban tanulmányozzuk a nyelvtan és a nyelv szótári szókészlete közötti kölcsönhatás kérdését.

A nyelv szótári szókészlete „... mindenekelőtt a nyelv építőanyaga — tanítja Sztálin. — ... a nyelv szótári szókészlete azonban igen nagy jelentőségre tesz szert, amikor azt a nyelv grammatikája felhasználja ...“[12] Hiszen „... a nyelv éppen a nyelvtan segítségével kap lehetőséget arra, hogy az emberi gondolatokat anyagi nyelvi burokba öltöztesse“[13]. A nyelvtani szerkezet azonban nem önmagában, hanem csupán az alapszókinccsel együtt alkotja a nyelv sajátos lényegét, alapját. Ez a szókincs a szóképző és jelentéstani alap, a nyelv szótári szókészletének belső magva. A nyelv alapját és struktúráját tehát nyelvtani szerkezete és alapszókincse alkotja. „A nyelv szilárdságát nyelvtani szerkezetének és alapszókincsének szilárdsága magyarázza“[14]. A „nyelv alapjának“ minőségi változásaiban nyilvánulnak meg belső fejlődéstörvényei. Az alapszókincs és a nyelvtani szerkezet közötti viszony és kölcsönhatás kérdése az általános nyelvtudomány központi problémájává válik. A nyelv belső fejlődéstörvényeinek megértése szempontjából rendkívül lényeges, hogy „a nyelv sajátos lényegét“, valamint „a nyelv alapja“ és az általános szókészlet közötti kapcsolatot a különböző nyelvek konkrét történeti anyagán tisztázzuk.

[12] Ugyanott, 238—239. old.
[13] Ugyanott, 239. old.
[14] Ugyanott, 241. old.

Az alapszókincs tanulmányozása során új megvilágításban látjuk a különböző nyelvek etimológiai és történeti szótárainak megalkotására vonatkozó feladatokat, valamint az alapszókincs és a nyelv egyéb szókészlete közötti szóképzési összefüggések történelmi törvényszerűségeinek kérdését is. A kérdéseknek e széles köre, amely már tökéletesen határozott és konkrét körvonalakat öltött az ezévi munkában, hatalmas alkotó erőfeszítést követel a kutatók részéről (lásd N. Sz. Poszpelov, P. J. Csernih, R. A. Budagov, V. T. Topuria, V. V. Vinogradov stb. cikkeit).

A kérdések harmadik köre: a nyelv fejlődésének azok az általános törvényszerűségei, amelyek a nyelv társadalmi lényegéből és struktúrájából következnek (új minőségű és új struktúrájú elemek fokozatos felhalmozódása; a szótári szókészletben és „a nyelv alapjában" végbemenő változások ütemének egyenetlensége, a nyelv belső tökéletesedése stb.). Ezek a marxista nyelvtudomány tökéletesen új problémái, amelyeknek felfedezését a nyelvészet teljes egészében Sztálin lángelméjének köszönheti. Alkotó megvitatásuk már eddig is gyümölcsöző volt s több eredményt hozott (lásd V. V. Vinogradov, G. D. Szanzsejev, B. A. Szerebrennyikov, V. A. Zvegincev stb. cikkeit és előadásait).

A kérdések negyedik köre: az egész nép által használt nyelv és „elágazásai": népi nyelvjárások és osztályzsargonok, ezeknek fejlődési törvényszerűségei, a társadalom, a nép történetével való összefüggésükben.

Sztálin pontosan körülhatárolta a népi tájszólásokat és az osztálydialektusokat vagy zsargonokat. Rámutatott keletkezésük, történetük és szerkezetük különbségeire. Ezzel kijelölte a népi nyelvjárások, társadalmi dialektusok és osztályzsargonok helyét az egész nép által használt nyelv történetében. Sztálin felvázolta a népi dialektusok történetének alapvető törvényszerűségeit a törzsi nyelvnek, a népi nyelvnek és a nemzeti nyelvnek fejlődési szakaszaiban, jellemezte azokat a történelmi feltételeket, amelyek között a népi nyelv és a nemzeti nyelv kialakulása végbemegy, valamint a köztük és a dialektusok között érvényesülő kölcsönhatások különböző formáit.

Sztálin nyelvtudományi munkája, amely kijelöli a társadalmi dialektusok és zsargonok helyét és szerepét a nyelv történetében, ezzel pontosan meghatározza az osztályzsargonok tanulmányozásának specifikus súlyát és jelentőségét. Sem a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása, sem pedig az egész nép által használt nyelv szerkezetének és alapjának vizsgálata nem volna lehetséges a zsargon nyelvtörténeti elemzése alapján. Ezért helyes nyelvjáráskutatóinknak (valamint a népi demokratikus országok nyelvjáráskutatóinak) az az irányzata, hogy elutasítják a céltalan vonzódást az osztálydialektusokhoz és zsargonokhoz, amely annyira jellemző a nyugateurópai burzsoá nyelvtudományra.

Ilymódon a népi nyelvjárástant és a társadalmi és osztálynyelvjárások tanát szilárd marxista alapra sikerült helyezni. Ezzel kapcsolatban kijelölték számos olyan bonyolult és vitás kérdés megoldásának útját, amelyek a mai nyelvjárásokra, illetve e nyelvjárásoknak a Szovjetunió különböző népeinek nemzeti nyelvéhez való viszonyára vonatkoznak (lásd R. I. Avanyeszov, V. A. Avrorin, A. K. Borovkov, G. D. Szanzsejev, G. A. Kapancjan, N. Szauranbajev, P. Azimov stb. cikkeit és előadásait).

A kérdések ötödik köre: a népi és irodalmi nyelv közötti kapcsolat, kölcsönhatás és viszony a társadalom történetének különböző szakaszaiban.

Sztálin nyelvtudományi munkája segítségére volt a szovjet nyelvészeknek abban, hogy eligazodjanak az irodalmi nyelv történelmi fejlődésének törvényszerűségei között, megszabadította őket az írott nyelv kialakulási és fejlődési folyamatának osztályalapjaira vonatkozó helytelen, nem-marxista nézetektől, lerakta az irodalmi nyelvek új periodizálásának alapját, s új elveket állított fel az irodalmi nyelv történetének felépítése számára. Mindezideig a nyelvi jelenségek túlnyomóan vulgáris szociológiai szemlélete rendszerint abból a feltételezésből indult ki, hogy az irodalmi nyelv fejlődésének alapja a szótári szókészlet — vagyis a nyelv rendszerén belül a legmozgékonyabb és legkevésbbé szilárd elem — változása. Sztálin azt tanítja,

hogy a nyelv átmenetét az egyik minőségből a másikba a nyelv alapjának — vagyis a nyelvtani szerkezetnek és az alapszókincsnek — változásai határozzák meg. Erre a területre kell tehát áthelyezni az irodalmi nyelv fejlődésére vonatkozó megfigyelések súlypontját. Ezzel kapcsolatban új és bonyolult feladat merül fel: összefüggésbe kell hoznunk a szótári szókészlet fejlődésének főbb szakaszait — mind a belső tartalékok (alapszókincs) használása, mind a jövevényszavak terén — a nyelvszerkezet fokozatos fejlődésének, s egyik minőségből a másikba való átmenetének törvényszerűségeivel.

Sztálin elvtárs munkája elősegítette, hogy pontosabban meghatározhassuk az irodalmi nyelv és a népi nyelv közötti viszony és kapcsolat formáit a társadalmi fejlődés különböző időszakaiban. Az irodalmi nyelv a nemzet kialakulásának bonyolult folyamatában kibővíti társadalmi funkcióit és a legszorosabb kapcsolatba kerül az egész nép által használt nyelvvel. Ebben a korszakban az irodalmi nyelv egybeolvad az egész nép által használt nyelvvel, de — mint rendszer, az össznépi nyelven belül — kitűnik normatív jellegével, kifejezési eszközeinek kidolgozottságával és bonyolult stilisztikai szerkezetével.

Az, amit rendszerint az irodalmi nyelv reformjának tekintenek, nem más, mint az egymás mellett fennálló nyelvi formák stilisztikai vegyítése, valamint a különböző stílustípusok alkalmazási köre kiterjedésének és a közöttük érvényesülő kölcsönhatásnak megváltoztatása. Az ilyen reformot társadalomtörténeti okok váltják ki és határozzák meg — az a törekvés, hogy tágítsák vagy szűkítsék a társadalomnak azokat a rétegeit, amelyeket az irodalomnak ki kell szolgálnia. Az osztálytársadalmon belül eleven és haladó irányzat az élenjáró irodalmároknak az a törekvése, hogy az irodalmi nyelvet felruházzák az egész nép által használt nyelv minden jellemző vonásával, s megszabadítsák az osztályzsargonok elemeitől és a kifejezési eszközöknek szűk osztályszempontok szerint történő esztétikai kiválogatásától.

A szovjet nyelvészek eddig még nem világították meg és nem dolgozták fel ezt a széles problémakört.

Érdekes, hogy Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkájának hatására V. Georgijev, a szófiai egyetem professzora, ugyanezeket a kérdéseket vetette fel Bulgáriában a bolgár nyelvtörténet új periodizálásának szükségességével kapcsolatban. Rámutatott arra, hogy a bolgár nyelv fejlődésének belső törvényeit csak úgy lehet feltárni, ha tisztázzuk az e nyelv szerkezetében végbement történeti változások okait, értelmét, s hogy úgy mondjuk: minőségi tendenciáját. Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkájának megjelenése után a nyelv története nem redukálható többé arra, hogy egyszerűen leszögezzük, és kronológiai sorrendben regisztráljuk a nyelvi tényeket, anélkül hogy megvilágítanók azok törvényszerűségeit. A történeti nyelvtannak kell a nyelvtörténet gerincéül szolgálnia. Új elvek alapján kell továbbfejlesztenünk a szlavisztikát, és ezzel kapcsolatban különös figyelemmel kell tanulmányoznunk a mai szláv nyelvek fejlődési törvényszerűségeit[15].

A kérdések hatodik köre: a szépirodalmi nyelv, azoknak a történelmi kölcsönhatásoknak formái, amelyek az irodalmi nyelv és a szépirodalom nyelve között érvényesülnek, az író nyelve az egész nép által használt nyelvhez való viszonyában, az egyéni és az össznépi elemek az író nyelvében, az írói stílus fogalma, a szépirodalmi mű stílusának fogalma, stílus és világnézet.

A kérdések e körének tanulmányozása az egész nép által használt nyelv stilisztikájának feldolgozását tételezi fel. A stilisztikának mint nyelvészeti tudományágnak elveit és feladatait még mindig nem tisztázták teljes mértékben, e tudomány alapfogalmai és kategóriái még határozatlanok. Ennek a terminusnak: „stílus", a nemzeti irodalmi nyelv funkcionális válfajaira alkalmazva más tartalma van, mint azokban az esetekben, amikor valamely szépirodalmi mű vagy irodalmi irány kifejezési eszközeinek rendszerét jelenti.

---

[15] Lásd *V. Georgijev.* A sztálini nyelvelmélet. Novo Vreme. 1950. 6. sz. 19—34. old. (bolgárul).

Ahhoz, hogy sikeresen megoldhassuk az egész nép által használt nyelv szabályai lerögzítésének kérdéseit és feladatait, s eredményesen harcolhassunk a beszélt nyelvet bemocskoló zsargon és a korlátoltan helyi provincializmusok ellen, a stilisztika elméleti alapjára van szükségünk. A nemzeti nyelv stilisztikájának az a rendeltetése, hogy tevékenyen előmozdítsa a nyelv kultúrájának emelését. A nyelvtudomány e területén az elmélet különösen szoros kapcsolatban van, különösen szorosan egybefonódik a gyakorlattal. Az egész nép által használt nyelv stilisztikájának és e stilisztika fejlődésének mély megértésén kell az író irodalmi alkotó tevékenységének alapulnia. Az irodalmi alkotás nyelvének olyannak kell lennie, hogy az egész nép által használt nyelv tükrében lehessen megérteni és értékelni.

A kérdések e körében különös jelentőségre tesz szert a szinonímák tanulmányozása a nyelvtan, valamint a frazeológiai szóhasználat területén. Az egész nép által használt nemzeti nyelv rokonértelmű kifejezéseinek kutatása elősegíti, hogy feltárhassuk e nyelv élő, aktív stílusát és meghatározhassuk jelentéstani fejlődésének törvényszerűségeit. Nem tanulmányozhatjuk a nyelv stílusbeli sokrétűségét, ha ugyanakkor nem kutatjuk a nyelvhasználat funkcionális sajátosságait a társadalmi élet különböző szféráiban.

Az irodalmi műalkotás nyelve ugyanakkor, amikor az egész nép által használt nyelv stilisztikájára támaszkodik, szervesen összefügg a szerző eszmei mondanivalójával, képvilágával és a mű kompozíciójával. Itt az egész nép által használt nyelv funkcionálisan bonyolult művészi kiaknázásának területére lépünk. E problémakör feldolgozása egyaránt érdekli a nyelvészeket és az irodalomkutatókat.

Az a magatartás, amely lebecsülte az irodalmi alkotás nyelvének és az író stílusának jelentőségét, s nem vette figyelembe, hogy a nyelv és a stílus az író alkotó egyéniségének, a valósághoz való viszonyának és világnézetének irodalmi kifejezési rendszere, azzal a következménnyel járt, hogy a szépirodalmat azonosították a társadalmi-politikai, vallási és egyéb nézetekkel, meg akarták szüntetni az irodalomnak, mint a társadalmi tudat egyik formájának saját-

szerű jellegét, meg akarták szüntetni magának a művészi-ségnek fogalmát. Amikor azzal az ürüggyel, hogy az irodalmi mű nyelvét és stílusát vizsgálják, a mű tartalmáról beszélnek, ebből az a visszaélés adódik a szemantikával, amelytől Sztálin óva intette a nyelvészeket.

A szépirodalmi nyelv és stílus kérdéseinek Sztálin nagy alkotó eszméi által irányított tanulmányozása még csak most kezdődik nálunk.

A kérdések hetedik köre: a nyelvcsaládok (rokonnyelvek csoportjai) történeti kialakulásával és fejlődésével kapcsolatos kérdések, a nyelvrokonság megállapításának módszere, a nyelvtudomány kapcsolata az etnológiával és az archeológiával, kölcsönhatásuk a népek és nyelvek eredetére vonatkozó kérdések megoldásánál, a világ nyelveinek genealógiai osztályozása — kapcsolatban a nyelveknek a társadalmi fejlődés különböző korszakaiban lejátszódó integrálódási (egyesülési) és differenciálódási (elkülönülési) folyamatait érintő általános kérdéssel[16].

Kétségtelen, hogy nálunk nem nagy azoknak a nyelvészeknek a száma, akik képesek arra, hogy az összehasonlító és történeti nyelvtudomány széleskörű problémáinak felvetésével és vizsgálatával foglalkozzanak. Ez az úgynevezett „új nyelvelméletnek" és a nyelvtudományi intézetek arakcsejevi rendszerének bűne. De az is kétségtelen, hogy az összehasonlító-történeti nyelvtudomány fejlődésének sehol sincsenek olyan hatalmas és biztató perspektívái, mint nálunk: ugyanis a Szovjetunió határain belül igen sok különböző nyelvcsalád és e nyelvekkel foglalkozó szaktudós van.

Az az alkotó mozgalom, amelyet Sztálin munkái keltettek életre, erre a területre is kiterjedt. A legközelebbi évekre külön ezekkel a kérdésekkel foglalkozó elméleti

[16] Azt a munkát, amelyet a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének munkatársai e kérdéskörrel kapcsolatban végeztek, a következő publikáció foglalja össze: „A Nyelvtudományi Intézet tudományos munkatársai által a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Etnográfiai Intézete, Az Anyagi Kultúra Történetét Kutató Intézete, Történettudományi Intézete és Nyelvtudományi Intézete együttes ülésszakán tartott előadások tézisei". Moszkva 1951. Ide tartozik még T. Sz. Saradzenidze tanulmánya is.

gyüjtemény kiadását irányozták elő. Nagy elvi jelentősége van annak a munkának, amelyet a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének török nyelvekkel foglalkozó osztálya N. K. Dmitrijev levelező tag szerkesztésével készít elő „Kutatások a török nyelvek összehasonlító nyelvtanának területén" címmel — ez az első kísérlet arra, hogy marxista alapon összehasonlító nyelvtant alkossanak.

E kérdéskör megoldásánál is egyre mélyül, fejlődik és tágul tehát a szovjet nyelvészek elméleti gondolkodása; a rokonnyelvek különböző rendszereinek összehasonlító-történeti kutatásával kapcsolatosan egyre újabb kérdéseket ölelnek fel marxista elemzéssel és elmélyítik e kutatás technikáját. Mind élesebben rajzolódnak ki azok a feladatok, amelyek a rokonnyelvek különböző csoportjaival foglalkozó összehasonlító-történeti jelentéstan és összehasonlító-történeti mondattan felépítésére irányulnak.

A kérdések nyolcadik köre: a népi nyelvek történeti fejlődése — a nemzetségi nyelvektől a törzsi nyelvekig, a törzsi nyelvektől a népi nyelvekig, a népi nyelvektől a nemzeti nyelvekig haladó fejlődés kérdései. A kérdések e körénél különös figyelmet kell fordítanunk arra, hogy — Sztálin tanításának fényénél — tanulmányozzuk a nemzeti nyelvek kialakulásának folyamatait. Már meg is történtek az első kísérletek arra, hogy történelmileg megalapozzák a „kurszk-oreli nyelvjárásnak mint az orosz nemzeti nyelv alapjának" kérdését.

Ez a problémakör a nyelvészek és történészek közös alkotó erőfeszítéseit követeli meg. A török, finnugor, kaukázusi, iráni és más nyelvekkel foglalkozó néhány kutatás az e területtel kapcsolatos témákból indult ki. Az orosz nyelv történészei körében is megélénkül az érdeklődés e problémák iránt. Megindult azoknak a problémáknak a megvitatása is, melyek a keleti szláv népek nyelvének kialakulásával, valamint az ezt követő néhány évszázad folyamán képződött három nyelvnek — a nagyorosz, az ukrán és a belorussz nyelvnek — kialakulásával kapcsolatosak.

A kérdések kilencedik köre: a szocialista nemzetek nyelvfejlődésének törvényszerűségei, az orosz nyelv szerepe

a Szovjetunió népei által beszélt nyelvek szótári szókészletének gazdagodásában.

Sztálin hangsúlyozta: „A marxizmus nem ismer el megváltoztathatatlan következtetéseket és tételeket, amelyek minden korra és időszakra kötelezők. A marxizmus mindennemű dogmatizmus ellensége“[17]. Ennek megfelelően Sztálin rámutatott a nyelvfejlődés törvényeinek egész sorára, s ezek közül a nyelvek kölcsönhatásának két különböző — más-más korra érvényes — törvényét emelte ki. Az egyik: a nyelvek kereszteződésének törvénye a szocializmus világméretű győzelmét megelőző korszakban; ez a kereszteződés egyes nyelvek asszimilációjához, vereségéhez és más nyelvek győzelméhez vezet. A második törvény, amely a szocializmus világméretekben aratott győzelmét követő korszakra vonatkozik: a nemzeti nyelvek kölcsönös, szabad gazdagodása az együttműködés során; e törvény értelmében a nemzetek huzamos gazdasági, politikai és kulturális együttműködésének eredményeképpen a különböző nyelvek közül ki fognak emelkedni a leggazdagabbá vált nyelvek, mint nemzetközi övezeti nyelvek, majd pedig az övezeti nyelvek egy közös nemzetközi nyelvvé olvadnak össze, amely magában foglalja a nemzeti és övezeti nyelvek legjobb elemeit.

A Szovjetunióhoz tartozó szocialista nemzetek nyelvei együttműködés útján fejlődnek. Filozófusaink már így írnak: „A nagy, hatalmas, szabad orosz nyelvet, annak a népnek a nyelvét, amely elsőnek tört utat a kommunizmushoz, Lenin és Sztálin nyelvét szeretettel tanulmányozzák a Szovjetunió népei, s mindazok a népek, amelyek a szocializmus építésének útjára léptek. Ez a nyelv, amelyet a nagy leninisztálini korszak vívmányai gazdagítanak, kétségkívül egyike lesz a nemzetközi érintkezést szolgáló leggazdagabb és legkiemelkedőbb övezeti nyelveknek, és nagy szerepet tölt majd be a jövő egységes világnyelvének megteremtésében“[18].

A nyelvész feladata nehezebb és szerényebb: tanulmá-

[17] Marr-vita. 343. old.

[18] *M. D. Kammari.* Sztálin a marxista nyelvtudományról. Lásd e könyv 39—40. old.

nyoznia kell és össze kell hasonlítania a Szovjetunió népeinek mai nemzeti nyelveiben érvényesülő fejlődési törvényszerűségeket, fel kell tárnia e törvényszerűségekben azt, ami közös, meg kell figyelnie, hogy a társadalmi-politikai és tudományos-technikai terminológián kívül, a szótári szókészleten kívül, a különböző nemzeti nyelvek struktúrájában miként nyilvánul meg az orosz nyelv hatása.

Feljegyezték azokat a tényeket, amelyek az orosz nyelv hatását mutatják a Szovjetunió népeinek különböző nyelveire a fonetikai felépítés, a mondattani szerkezet, a szóképzés területén. Tudvalevő, hogy a nyelv morfológiai rendszerét, formaképző elemeinek rendszerét, ragozási formáinak rendszerét különös szívósság — ahogy egyesek szemléletesen kifejezik: áthatolhatatlanság — jellemzi idegen hatásokkal szemben, különösen a nem rokon nyelvekhez, más, idegen rendszernek nyelveihez való viszonyában.

Mindezek fontos és bonyolult kérdések, amelyek még merész és széleskörű elméleti általánosításokra várnak. Természetes, hogy ezekhez az elméleti általánosításokhoz sok konkrét kutatásra is szükség van.

A kérdések tizedik köre: a nyelvtudomány különleges módszereinek kidolgozása és pontos megállapítása, az összehasonlító-történeti módszer lényegének és hiányosságainak tisztázása, annak az útnak a feltárása, amely a nyelvfejlődés történeti folyamatának marxista értelmezése alapján az összehasonlító-történeti módszer tökéletesítéséhez vezet; azoknak az elveknek a megállapítása, amelyekre a rokonnyelvek összehasonlító-történeti nyelvtanának épülnie kell. L. A. Bulahovszkij professzor, A. Sz. Csikobava professzor, B. A. Szerebrennyikov, P. Sz. Kuznyecov, A. I. Szmirnyickij, B. V. Gornung, H. Mahmudov és más nyelvészek az 1950—1951-es évek folyamán számos tanulmányt szenteltek ezeknek a kérdéseknek.

A marxista nyelvelmélet fényénél, annak a sztálini felfogásnak a fényénél, amely a nyelv szerkezetét korszakok egész sora termékének tekinti, felül kell vizsgálnunk és pontosan meg kell határoznunk az úgynevezett leíró nyelv-

tanok felépítésének elveit is, a mai nyelvek rendszere sztatikus leírásának és jellemzésének elveit.

Sztálin rámutatott arra, hogy meg kell őriznünk az összehasonlító-történeti módszert a szovjet nyelvtudomány fegyvertárában, ugyanakkor azonban hangsúlyozta annak hiányosságait is. Az összehasonlító-történeti módszer fogyatékosságainak kiküszöbölése, e módszer átalakítása és tökéletesítése a történelmi és dialektikus materializmus alapján olyan feladat, amelyet még nem oldott meg a szovjet nyelvtudomány. Pontosabban úgy mondhatnók: ez a feladat még nem vált nálunk mélyreható kutatások és sokoldalú termékeny megvitatás tárgyává. A forradalom előtti orosz tudomány nagy eredményeket ért el az összehasonlító-történeti nyelvtudomány területén, az összehasonlító-történeti nyelvtanoknak — főképpen az indoeurópai és török nyelvek nyelvtanainak — elkészítését célzó újító módszerek kidolgozása terén. Az arakcsejevi rendszer uralmának időszakában a szovjet tudomány helyzete ezen a területen meggyengült. Sztálin munkái nemcsak arra szólítanak fel bennünket, hogy keltsük új életre ezen a téren a hazai tudomány egykori dicsőségét, hanem arra is, hogy tökéletesítsük az összehasonlító módszert a nyelv marxista elmélete alapján, a nyelv történetének a nép történetével elválaszthatatlan kapcsolatban való tanulmányozása alapján. Számos nyelvészünk készséggel tudomásul veszi és elismeri az összehasonlító-történeti módszer fogyatékosságait. Ide sorolják rendszerint az analógiákkal való visszaélést, azoknak a megfeleléseknek pusztán empírikus regisztrálását, amelyek a rokonnyelvek között a hangok és formák területén fellelhetők, a jelentéstannak, vagyis a szavak és kifejezések értelmi oldalának elhanyagolását, az összehasonlító-történeti módszer alkalmatlanságát arra, hogy megállapítsa a jelentéstani változások során érvényesülő szigorú törvényszerűségeket, a nyelvek összehasonlító-történeti szemléletének elszakítását a népek történetétől, az anyagi kultúra történetétől, „elégtelen figyelembevételét annak, hogy a differenciálódásnak (a nyelvek különválásának) folyamatai mellett történelmi tényezőktől

függő, hatékony integrálódási folyamatok is érvényesülnek stb."[19].

Rendszerint meg szokták említeni azt is, hogy az összehasonlító-történeti módszer alkalmazási köre korlátozott, s hogy ez a módszer bizonyos esetekben nem alkalmas pontos történelmi következtetések levonására. Ugyanakkor azonban hangsúlyozzák, hogy „az összehasonlító-történeti módszer felhasználása valamely nyelv rendszerét alkotó elemek egybevetése mellett általában minden kétségen felül álló, pontos rekonstrukciókat tesz lehetővé"[20]. Ám mindenesetre tény, hogy ebben az évben a szovjet nyelvészek még nem alkották meg az összehasonlító-történeti módszer alkalmazásának olyan új, követésre méltó példaképeit, amelyek kiküszöbölik e módszer hibáit.

A konklúzió világos:

„A nyelvtudomány bármely ágában működő szovjet nyelvészek elsőrendű fontosságú feladata, hogy tökéletesebb és pontosabb összehasonlító-történeti módszert dolgozzanak ki a különböző nyelvek történetének tanulmányozására, és azt a kutatás gyakorlatában alkalmazzák"[21].

A rokonnyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozása mellett különböző rendszerű nyelvek összehasonlító vagy egybevető vizsgálata is lehetséges, sőt szükséges. Ezen a téren különösen erősen megnyilvánult Marr elméletének káros hatása. A nyelvek összehasonlító tipológiájának területét teljesen megfertőzték a nem-marxista metodológia elveivel. Olyan eljárások érvényesültek itt, amelyek történelmietlen módon belekényszerítették a nyelveket a fejlődés mesterkélt szakaszos mondattani sémáiba, gépiesen felfűzték a heterogén anyagot ugyanarra a metafizikai „fogalmi kategóriára", s ugyanebben a problematikus stílusban egy sereg hipotézist állítottak fel. A szovjet nyelvtudománynak

[19] *L. A. Bulahovszkij.* Sztálin nyelvelmélete és a szovjet nyelvtudomány feladatai. Kiev 1951. 10. old. (oroszul).

[20] *B. A. Szerebrennyikov.* A nyelvtudományi összehasonlító-történeti módszer fogyatékosságainak kérdéséhez. „A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közleményei. Irodalmi és nyelvészeti osztály." 3. kiad. 9. köt. 1950. 185. old. (oroszul).

[21] Ugyanott.

ki kell dolgoznia a nem rokon nyelvek összehasonlító kutatásának pontos módszereit, figyelembevéve minden egyes nyelv különleges sajátosságait, fejlődésének belső törvényeit, s az illető nép történetének sajátszerűségét. Két nyelv — például az orosz és a Szovjetunió valamely más nemzeti nyelve — rendszerének összehasonlítása értékes módszertani eljárás más nyelvtani felépítéssel rendelkező nyelv tanulmányozásához is. Ilymódon ezen a területen — a nyelvkutatás különleges módszertanának területén — is új távlatok tárulnak fel a szovjet nyelvtudomány előtt, s új, bonyolult, még megoldatlan feladatok merülnek fel.

A kérdések tizenegyedik köre: a nyelvtudomány struktúrája a sztálini nyelvtudomány fényénél; a nyelvtudománynak fő ágazataira, alapdiszciplináira való tagolása, összhangban a nyelvnek mint a kutatás tárgyának szerkezeti tulajdonságaival; a történeti lexikológia feladatai, vagyis a szótári szókészlet és az alapszókincs tanulmányozása, a grammatika, a grammatika fő ágainak — az alaktannak és a mondattannak — egymáshoz való viszonya és a közöttük érvényesülő kölcsönhatás, a szemasziológia és annak szerepe a nyelvtudomány rendszerében, a fonetika helye más nyelvészeti tudományok között, jelentősége a grammatika és a lexikológia szempontjából, az összehasonlító-történeti hangtan és az etimológia feladatai, a szóképzés és annak más nyelvészeti tudományágakhoz való viszonya.

Sztálin meghatározza a szóképzés sajátosságát, azt, hogy miben különbözik az alaktantól és a mondattantól. A származékszó (beleértve az összetett szót is) sem szerkezeti jellegét, sem pedig nyelvi funkcióját tekintve nem ugyanabba a kategóriába tartozik, mint a szócsoport és a mondat. A szovjet nyelvtudomány most már Sztálin nyelvtudományi munkájának szilárd támasza alapján harcolhat a legkülönbözőbb nyelvészeti fogalmak összekeverése ellen, amely jellemző volt Marr „elméletére", és amely a polgári nyelvészet jellegzetessége (például Bloomfield, nemrég elhunyt amerikai nyelvész a mondatokat, szócsoportokat és származékszavakat egyaránt az egytípusú „összetett formák" közé sorolta).

Sztálin munkái, amelyek feltárják a nyelv jellemző ismertetőjegyeinek marxista felfogását, az alapvető lexikológiai fogalmak gyökeres átalakítását követelik meg a szovjet nyelvészektől, elmélyítik a nyelvtan feladatairól és tartalmáról alkotott elképzeléseinket, új problémákat vetnek fel a szóképzés terén, világosan felvázolják a nyelvtudomány szerkezetének, főbb részeinek, s tartalmi tanulmányozásuknak tervét. E kérdések elméleti feldolgozására annál is inkább szükség van, mivel Marrnak és „tanítványainak" „elméletével" a nyelvtudomány valamennyi ága kaotikus halmazzá oldódott fel; a nyelvtant puszta „formalitássá" nyilvánították, az osztályszemantika vagy ideológia háttérbe szorított minden egyebet — a hangokat és formákat éppen úgy, mint a nyelvi konstrukciókat; a szótári szókészlet feloldódott a mondattanban. A szovjet nyelvtudomány halaszthatatlan feladata, hogy mindezeken a területeken Sztálin útmutatásainak megfelelően tökéletes rendet teremtsen. A munka ezen a téren jól és egészségesen halad, de még nem sok eredményt értünk el.

Lényegileg ide kell sorolnunk a szovjet szótárirodalom elveinek feldolgozását, a kétnyelvű magyarázó szótárak: differenciáló és összehasonlító, etimológiai, frazeológiai, ideográfiai, szinonima- és egyéb szótárak összeállításának elméletét és gyakorlatát.

A kérdések tizenkettedik köre: a nyelvtudomány helye más társadalmi tudományok sorában, a nyelvészet kapcsolatai az irodalomtudománnyal a szépirodalmi nyelv és az írói stílus tanulmányozását érintő kérdésekben, e tudományágak különbségei a megfelelő anyag tanulmányozásának módszerei és elvei tekintetében, szoros tudományos kapcsolat megteremtése a történészekkel, archeológusokkal, etnográfusokkal, a népek, nyelvek és nyelvcsaládok eredetének tanulmányozására vonatkozó kérdések megoldása érdekében, valamint azoknak a kérdéseknek megoldása céljából, amelyek a nyelv történetének a népek történetével kapcsolatos és egyéb kérdéseit érintik.

Az etnogenezis kérdéseinek, a népek és nyelvek keletkezésére vonatkozó kérdéseknek rendkívül nagy tudományos

és társadalmi-politikai jelentőségük van a Szovjetunióban, ahol egyre növekszik a népek nemzeti öntudata. E kérdések kifejtésével kezdődik minden egyes nép történettudománya. A történettudomány e területén azonban Sztálin nyelvtudományi munkájának megjelenéséig úgyszólván osztatlanul uralkodott Marr befolyása.

A *Voproszi isztorii* című folyóirat leszögezi a következőket:

„Azok a hibák, amelyeket a történészek a középázsiai népeknek, valamint e népek ősi kultúrájának eredetével kapcsolatos kérdések megoldásánál elkövettek, többek között arra is visszavezethetők, hogy a legutóbbi időkig számos történész nem tisztázta a törzsek, a népek és a nemzetiségek keletkezésének folyamatát. Ebben kétségtelenül Marr akadémikus «elméleteinek» káros hatása nyilvánult meg. Ennek a hatásnak a nyomai fedezhetők fel «A tadzsik nép történeté»-ben, «Üzbekisztán népeinek történeté»-ben, Sz. P. Tolsztov «Az ősi Chorezm» című munkájában stb. Azoknak a történészeknek, akik Közép-Ázsia tanulmányozásával foglalkoznak, egyik legfontosabb feladatuk, hogy gyökerestül kiirtsák a Marr-féle antimarxista «elméletekkel» kapcsolatos képzeteket és Sztálin munkájának útmutatásai alapján feldolgozzák a népek eredetének kérdéseit“[22]. Mint láttuk tehát, különösen termékenynek ígérkezik az olyan közösségek fejlődésével kapcsolatos kérdések komplex kutatása, amilyenek a törzs, a törzsszövetség, a nép vagy a nemzet — s ugyancsak termékenynek mutatkozik ezzel kapcsolatban annak a fejlődésnek tanulmányozása is, amely a nemzetségi nyelvektől a törzsi nyelvek felé, s a törzsi nyelvektől a népek és nemzetek nyelvei felé halad. Emellett természetesen ügyelni kell arra is, hogy ne mosódjék el a nyelvész és a történész kutatási tárgyának specifikuma.

Világos, hogy e tizenkét kérdéskörrel egyáltalában nem merül ki a szovjet nyelvtudomány programja. De már abból is, ami az elmúlt év folyamán a legélesebben fölvetődött és

[22] Voproszi isztorii. 1951. 4. sz. 5. old. — „A középázsiai népek történetének egyes kérdései“ című szerkesztőségi cikk.

meghatározást nyert, mint a marxista nyelvtudomány tartalma, megítélhetjük, hogy Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkája milyen hatalmas alkotó mozgalmat hívott életre a szovjet nyelvészetben. Érthető, hogy egyelőre még nem sikerült mindezeket a kérdéseket egyforma mértékben feldolgozni vagy előbbrevinni; egyesekkel közülük még csupán megvitatás vagy előkészítő megbeszélések és kutatások formájában foglalkoznak.

Nem dolgozták még fel kellő mértékben a következő témákat: nyelv és gondolkodás, a nyelvek geneológiai osztályozása, a nyelvek alaktani típusai, az analitikus szerkezet képződése, a nyelv átmenete egyik minőségből a másikba, forma és tartalom a nyelvben, a jelentéstan és annak feladatai, a lexikológia és a nyelvtan közötti határvonal, a hangtan viszonya a nyelvtanhoz és a lexikológiához, a nyelvek és népek eredete, azok a történeti törvényszerűségek, amelyek a helyi nyelvjárásoknak az egyetemes nemzeti nyelvben való feloldódása során érvényesülnek s még több más. Mindazonáltal az új életre kelt nyelvészeti gondolkodás alkotó munkája a legkülönbözőbb irányokban észlelhető. Példa erre annak a tudományos érdeklődésnek a növekedése is, amely a szocialista nemzetek nyelvének szótári szókészletében végbemenő gazdagodás általános törvényszerűségeinek kérdése iránt mutatkozik.

A szocialista ipar és mezőgazdaság rohamos növekedése, a kultúra és a tudomány fejlődése az egyes köztársaságokban és autonóm területeken — a Szovjetunióban élő népek nyelveinek szótári szókészletében szüntelen gazdagodással és szakadatlan változással jár. Ezek a nyelvek kiselejtezik a régi és elavult — olykor idegen eredetű — kifejezéseket, s számos olyan szót és kifejezést vesznek át a nagy orosz nyelvből, amelyek a szovjet társadalom, a szovjet kultúra és politika új fogalmait jelölik, avagy a világ nemzetközi szókincsének szerves részét képezik.

E folyamatok megmagyarázása a szocialista nemzetek fejlődéséről szóló sztálini tanítás fényénél a szovjet nyelvtudomány egyik időszerű feladata. Ez a feladat összefügg a

szocialista nemzetek nyelvének fejlődésében érvényesülő törvényszerűségek tanulmányozásának szélesebbkörű problémájával. A szovjet nyelvészek teljes mértékben tudatában vannak e probléma fontosságának, maga a kérdés azonban még távol áll a megoldástól.

Vannak a nyelvészek között olyan nézeteltérések — például a nyelvtan feladatainak értelmezése tekintetében — amelyek természetesek és elkerülhetetlenek. Az olyan problémákat, amilyen a szókincs és a nyelvtan közötti kölcsönhatás kérdése, a beszédrészek és mondatrészek kérdése, a szócsoportok elméletének viszonya a mondatra vonatkozó elmélethez, nálunk nem oldották meg egyöntetűen. Így például V. T. Topurija professzor kijelenti: „A nyelvtan tárgya *a szó és a szócsoport*, a nyelvtan: a szó szerkezetének és a szócsoport szerkezetének elmélete... A nyelvtan két részből áll: az egyik az *alaktan* — amely a szavak alakjával foglalkozik — a másik a *mondattan* — amely a szófüzések formáját tárgyalja"[23]. A mondat elméletének helye továbbra is tisztázatlan. N. Sz. Poszpelov viszont „Sztálin tanítása a nyelv nyelvtani szerkezetéről" című munkájában az alaktan és mondattan feladatait így körvonalazza: „Az alaktan: a szó szerkezetének, a szavak felépítésének és változásának elmélete. A mondattan: a mondat szerkezetéről, a szavaknak a mondatokban való csoportosításáról szóló elmélet... A szócsoportok szerkezetének kérdésével, az egyes mondattani konstrukcióknak, a szavak közötti mondattani kapcsolat alapvető formáinak elemzésével a mondattannak — mint a szócsoportok nyelvtani elméletének — egy külön ága kell hogy foglalkozzék..."[24]

A szovjet nyelvtudomány elméleti alapjainak elmélyítése kiküszöböli azt, ami ezekben a koncepciókban téves, az olyan kérdéseket pedig, mint az alaktan és a mondattan fel-

[23] A Nyelvtudományi Intézetnek a sztálini nyelvelmélet problémáival foglalkozó ülésszaka (1950 december 15. és 16.). Munkaterv és előadói tézisek. Tbiliszi 1950. V. T. Topurija „Sztálin a nyelv nyelvtani szerkezetéről" című előadásának tézisei. 36. old. (oroszul).

[24] A nyelvtudomány kérdései Sztálin munkáinak fényénél. MGU 1950. 66—67. old. (oroszul).

adatai és kölcsönös viszonyuk, a főbb alaktani és mondattani kategóriák, a szócsoportok elmélete, a mondat és annak strukturális típusai a különböző rendszerű nyelvekben, széleskörű alkotó vitákban kell megtárgyalni.

Sztálin megállapítása szerint a nyelvtan „... az emberi gondolkodás hosszú, elvonatkoztató munkájának eredménye". Ez a megállapítás a szovjet nyelvészek elé azt a feladatot tűzi, hogy megkülönböztessék és meghatározzák az absztrakció alapvető formáit a nyelv szerkezetének fejlődésében. Hiszen „a gondolkodás, amikor a konkréttól az absztrakt felé halad — ha *helyes* ... — nem távolodik el az igazság*tól*, hanem közeledik hozzá"[25].

Az absztrakció mind lényegét, mind pedig formáját tekintve nagyon sokféle lehet és nagyon sokféle is szokott lenni. Marx „Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához" című művében azt írja, hogy az absztrakció akkor értelmes, „... ha csakugyan kiemeli, rögzíti a közöset és ezzel megtakarítja számunkra az ismétlést"[26].

A nyelvtani absztrakció különböző formáinak kutatása az általános nyelvészet egyik legfontosabb kérdése. A szovjet nyelvészek — a Szovjetunióban és más országokban élő népek különböző nyelveinek anyagára támaszkodva — már hozzáláttak e kérdés feldolgozásához.

Véleményeltérések merültek fel az alapszókincs értelmezése terén is. Egyes nyelvészek rendkívüli mértékben ki akarták tágítani az alapszókincs határait, s ide sorolták az össznépi szókincs „legaktívabb" részét, mások viszont arra hajlottak, hogy az alapszókincset a nép szókincsének az alapnyelvből örökölt, legősibb rétegére korlátozzák. Ámde az alapszókincs konkrét történeti fogalom. Fejlődése a nyelv általános fejlődésének szerves része és változása lassan, korszakok egész során megy végbe. Az alapszókincs a szótári szókészlet kiegészítésének és gazdagodásának szóképzési és értelmi bázisa. Ezért az olyan kérdések, mint az alapszókincs szóképzési szerepe és a szóképzés történeti tör-

[25] *Lenin.* Filozófiai füzetek. 1947. 146. old. (oroszul).
[26] *Marx.* Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Szikra 1951. 9. old.

vényszerűségei, az alapszókincs szabályozó jelentősége a szókincs változásai szempontjából, kapcsolata a nyelv nyelvtani szerkezetével, fejlődésének belső törvényei a származék- és tőszóalapok terén bekövetkező történelmi eltolódásokkal kapcsolatban — nagy elméleti jelentőségre tesznek szert. A különböző nyelvek alapszókincsének fejlődését tanulmányozó széleskörű kutatómunka előmozdítja az általános elméleti kérdések pontos megoldását is.

Különösen nagy nehézségekbe ütköztek a szovjet nyelvészek a nyelvfejlődés belső törvényeire vonatkozó kérdés megoldásánál; e törvények tanulmányozását Sztálin a nyelvtudomány legfontosabb feladatai közé sorolta. Ez a kérdés számos ellentmondó ítéletre, sok nézeteltérésre és zavarra adott alkalmat. A nyelvészek többsége hajlik arra, hogy különbséget tegyen a nyelv fejlődésének általános törvényszerűségei (a nyelv tökéletesedése, átmenet az egyik minőségből a másikba az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, a nyelv szótári szókészletében és a nyelv alapjában végbemenő változások ütemének egyenlőtlensége stb.) és az egyes konkrét nyelvek vagy nyelvcsaládok fejlődésének belső törvényei között. Egyesek azonban mindezt összekeverik.

Másrészt egyes nyelvészek hajlamosak arra, hogy a nyelv fejlődésének belső törvényeit azonosítsák a nyelvi folyamat valamiféle immanens mozgató erőivel és hogy a különböző nyelvek hangtani és nyelvtani szerkezetében végbemenő változások közismert folyamatait ezekhez a törvényekhez sorolják. Mások viszont a belső törvények csomópontjait elsősorban a nyelvtani szerkezet fejlődésében keresik, mert ebben látják a nyelvnek azt a strukturális alapját, amely külső behatásokkal szemben védettebb, mint a nyelv többi eleme. E nyelvészek véleménye szerint a belső törvények a nyelv egész rendszerének valamennyi sajátosságát magukban foglalják és megtestesítik, de a nyelv különböző szféráiban e szférák sajátos jellegének megfelelően tükröződnek vissza. Ezek szerint külön, sajátszerű törvények érvényesek minden egyes nyelv szókészletére és nyelvtani szerkezetére, ugyanakkor azonban valamennyi törvény a

nyelvrendszer egészének sajátosságait tükrözi. A belső törvények hatása a mindenkori nyelvrendszer tökéletesítésére irányul, arra, hogy az adott nyelvrendszer megközelítse társadalmi funkcióinak legmegfelelőbb teljesítését. Olyan nyelvészek is vannak, akik az egyes nyelvek fejlődésének belső törvényeiben csupán az általános nyelvi törvények individuális megtestesülését és konkrét megnyilvánulását látják. Másoknál ezzel szemben az a törekvés észlelhető, hogy a nyelvfejlődés belső törvényeit általános, egyetemes törvényekként fogják fel, amelyek a nyelv funkciójából szervesen következnek. Ide tartozik például a tipizálásra, a szilárd és általánosított alaktani vagy mondattani típusok megteremtésére, az expresszivitásra stb. irányuló tendencia. Ám mindezek inkább a nyelvrendszer sajátosságai, mint valamely konkrét nyelv fejlődésének belső törvényei. Egyes nyelvészeknél — akik tudatában vannak annak, milyen nehézségekbe ütközik a nyelvfejlődés belső törvényeinek elhatárolása történetének minden egyéb törvényszerűségétől — egyre erősebben nyilvánul meg az az óhaj, hogy a nyelv fejlődésének általános törvényeit, az egyes nyelvek fejlődésének speciális törvényeit, s általában minden többé-kevésbbé szabályos nyelvi folyamatot egyetlen láncolattá, egyetlen sorrá egyesítsenek.

Igen nagy zűrzavar uralkodik a nyelvfejlődés belső törvényeinek „társadalmi-történeti meghatározottságára" vonatkozó nézetek körül. Egyes nyelvészek a nyelvfejlődés belső törvényeinek mozgatórúgóit a nyelven kívüleső területen keresik. Az egyik ilyen nyelvszociológus véleménye szerint a nyelv fejlődésének belső törvényeiben is a termelési módok fejlődésének mozgató szerepe valósul meg. Emellett — e nyelvszociológus állítása szerint — azok a törvények, amelyek valamennyi nyelv fejlődésének valamennyi fejlődési szakaszára vonatkoznak, közelebbi kapcsolatban vannak a társadalom fejlődésének szociológiai törvényével, azok a törvények pedig, amelyek egyes nyelvekre, vagy egymással közeli rokonságban álló nyelvek csoportjaira érvényesek, távolabbi kapcsolatban vannak a szociológiai törvényekkel.

Az ilyen elmefuttatásokban szembeszökő módon jelentkeznek az úgynevezett „új nyelvelmélet" csökevényei. Holott Sztálin elvtársnak „a nyelvfejlődés belső törvényeire" vonatkozó megállapításai a legcsekélyebb alapot sem szolgáltatják az ilyen fecsegéshez. Sztálin e megállapításaiban elmélyíti, pontosan meghatározza és alkotó módon továbbfejleszti a marxizmus klasszikusainak azt a tanítását, hogy az egyes társadalmi jelenségek vizsgálatánál figyelembe kell vennünk e jelenségek mozgásának sajátszerűségeit, s e jelenségek specifikumából fakadó különleges törvényeket. Tudvalevő, hogy Marr, aki a nyelvet „osztályjellegűnek", felépítménynek nyilvánította, a nyelv fejlődésének csupán külső törvényeit ismerte el. „A jafetita elmélet — írta Marr — arra törekszik, hogy csökkentse a nyelvnek, mint olyannak fejlődésében érvényesülő belső törvények jelentőségét, s a súlypontot nemcsak a jelentéstanban, hanem az alaktanban is annak kutatására helyezi át, miképpen határozza meg e nyelvi jelenségeket a társadalmi-gazdasági tényező: «A jafetita nyelvtudomány feltárta, hogy a jelentéstan, éppen úgy, mint az alaktan is, az emberiség társadalmi rendjéből, gazdaságilag kialakult feltételeiből fakad»"[27].

Sztálin, aki fényt derített a nyelv társadalmi lényegének marxista értelmezésére, s feltárta a nyelvnek, mint olyan jelenségnek sajátos jellegét, amely nem a felépítményhez tartozik, hangsúlyozta, mennyire fontos a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása. Itt elsősorban a nyelv alapjának — nyelvtani szerkezetének és alapszókincsének — fokozatos kibontakozására és tökéletesedésére vonatkozó törvényekről van szó. A nyelv belső fejlődési törvényeinek érvényesülését az általános szótári szókészlet változásainak terén a nyelv szerkezeti alapjának fejlődéstörvényei közvetítik és határozzák meg. A nyelv belső fejlődési törvényeinek fogalmával szorosan összefügg a nyelv sajátszerűségének és a nyelv „minőségének" fogalma. Az osztályzsargonoknak nincsenek belső fejlődési törvényeik. A fejlődés belső törvényei azokban a módokban nyilvánulnak meg,

[27] *Marr*. Válogatott művek. 2. köt. 117. old. (oroszul).

ahogyan a nyelvben felhalmozódnak az új minőség, az új szerkezet elemei, vagyis a nyelv egyik minőségéből a másikba való átmenetének jellegében. Az, hogy a nyelv elveszíti sajátos minőségét, annyit jelent, hogy elveszíti meghatározott, saját belső törvényei szerint kifejlődött szerkezetét. A nyelv fejlődésének belső törvényei határozzák meg történetének periodizálását, főbb szakaszainak elhatárolását.

Az a vita, amelyet a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete a nyelv belső fejlődéstörvényeinek kérdésével kapcsolatban tervez, arra hivatott, hogy e probléma világosan és pontosan körvonalazott felvetését és vizsgálatát lehetővé tegye.

Figyelemreméltó tény, hogy a nyelvészek a nyelvnek egyik minőségből a másikba való átmenetét is különféleképpen értelmezik. Egyesek úgy vélik, hogy mivel ez az átmenet az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása, s ennek megfelelően a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján történik, a nyelv fejlődése pusztán evolúciós úton, minden néven nevezendő ugrás nélkül játszódik le. A korszakok egész sorának folyamán fokozatosan végbemenő vagy bekövetkező minőségi ugrás a nyelv fejlődésében, e nyelvészek szemében elképzelhetetlen és érthetetlen. Ezzel szemben mások, a mozgás kettős — evolúciós és revolúciós — formájáról szóló marxista tétel alapján ugrásnak tekintik a nyelvnek egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenetét is. Engelsre hivatkoznak, aki az „Anti-Dühring"-ben megjegyzi: „Minden fokozatosság ellenére az egyik mozgási formáról a másikra való átmenet mindig ugrás, döntő fordulat marad"[28].

Lenin a „Filozófiai füzetek"-ben azt írja: „Mi különbözteti meg a dialektikus átmenetet a nem dialektikustól? Az ugrás. Az ellentmondás. A fokozatosság megszakadása"[29].

Ezekre az idézetekre hivatkozva G. D. Szanzsejev professzor erre a következtetésre jut: „Sztálin tétele az új minőségi elemek felhalmozódásának fokozatos jellegéről és

[28] *Engels.* Anti-Dühring. Szikra 1950. 68. old.
[29] *Lenin.* Filozófiai füzetek. 265. old. (oroszul).

a régi minőség elemeinek elhalásáról semmiképpen sem jogosít fel bennünket arra, hogy tagadjuk az ugrásokat a nyelv fejlődésében, csupán nem szabad ezeket összetéveszteni a robbanásokkal"[30].

Ez a kérdés szorosan összefügg a nyelv belső fejlődéstörvényeinek kérdésével, s további megvitatásra szorul. Felmerült az a feltevés is: nem beszélhetünk-e a minőségi változások három formájáról — olyan minőségi változásokról, amelyek „robbanás" útján, olyanokról, amelyek robbanás nélküli ugrás útján, s végül olyanokról, amelyek az egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenet útján, ugrás nélkül mennek végbe?

Rámutathatnánk a nyelvészeti munkának még néhány más területére is, ahol a nyelvészek észrevehető, sőt olykor erősen érezhető mértékben elmaradtak a mai követelményektől.

A szovjet nyelvtudomány az „új nyelvelmélet" uralkodásának időszakában talajtalan tudománnyá vált. Marr és „tanítványai" azt követelték, hogy a szovjet nyelvtudomány tagadja meg nyelvészeti örökségünket, többek között hazai eredményeinket is. Sztálin volt az, aki a szovjet nyelvtudománynak visszaadta történelmi multját. Elítélte azokat, akik nyersen és könnyelműen megtagadták mindazt, ami a mult nyelvtudományában „értékes és tanulságos". Lenin megállapítása szerint: „az örökség őrzése egyáltalán nem azt jelenti, hogy be kell érni az örökséggel..."[31]

Az elmúlt év folyamán kevés olyan kritikai munka jelent meg nálunk, amely a hazai nyelvtudomány történetével foglalkozik. Pedig a nyelvtudományi hagyományok jelentőségének, s egyben ideológiai korlátainak helyes marxista megvilágítása, s ennek megfelelő figyelembevétele ama ténynek, hogy e hagyományok számos vonatkozásban alkalmatlanok a modern szovjet marxista nyelvtudomány szükségleteinek kielégítésére, némely nyelvészünket megóvná attól a

[30] G. D. Szanzsejev professzor cikke a *Voproszi filoszofii* című folyóirat számára. Lásd még B. Kedrov cikkét a *Bolsevik* című folyóirat 1951-i 15. számában. (Magyarul a *Társadalmi Szemle* 1952 áprilisi számában.)

[31] *Lenin* Művei. 2. köt. Szikra 1951. 552. old.

veszélytől, hogy fenntartás nélkül visszatérjen a premarxista nyelvtudományhoz. A sztálini nyelvelmélet megbízható és helyes kritériumot szolgáltat ahhoz, hogy az elmúlt korok orosz és nyugateurópai nyelvészeti elméleteiből kiválogathassuk mindazt, ami történeti szempontból értékes és haladó.

Mind a filozófiai, mind pedig a nyelvészeti kutatómunka gyenge pontja a nyelv és gondolkodás kapcsolatának marxista feldolgozása is. Sztálin a nyelv anyagából kiindulva újszerűen és mélyrehatóan világította meg a nyelv és gondolkodás viszonyára és a gondolkodás keletkezésére vonatkozó filozófiai problémát. A nyelv és a gondolkodás nemcsak elválaszthatatlanok, hanem kölcsönösen hatnak is egymásra. A nyelvfejlődés során gazdagodik maga a gondolkodás, maga a tudat. „A nyelv — állapítja meg Sztálin —, minthogy közvetlen kapcsolatban áll a gondolkodással, regisztrálja és szavakban és szavakból fűzött mondatokban lerögzíti a gondolkodás munkájának eredményeit, az ember megismerő tevékenységének vívmányait és így lehetővé teszi a gondolatcserét az emberi társadalomban"[32]. „A gondolatok realitása a nyelvben nyilvánul meg"[33].

Ellentétben Marr állításaival, olyan embereknél, akik hangnyelvvel rendelkeznek, olyan „gondolatok, amelyek mentesek a nyelvi anyagtól, mentesek a nyelvi «természeti anyagtól» — nem léteznek"[34]. Mivel az eszmék és a fogalmak az objektív anyagi világot tükrözik, még a süketnémák gondolatai sem lehetnek mentesek, függetlenek a „természeti törvényektől". A süketnémák gondolatai — mivel nem kapcsolódnak nyelvi anyaghoz — azoknak a képeknek, észleleteknek, képzeteknek tükröződései, amelyek életük során a külső világ tárgyairól és ezek kapcsolatairól a látó-, tapintó-, ízlelő- és szaglószervek révén halmozódnak fel bennük.

Be kell vallanunk, hogy Sztálinnak ezeket a megállapításait filozófusaink és nyelvészeink mindezideig nem fejlesztették tovább alkotó módon olyan kérdésekkel kapcsolatban, mint a logika és a nyelvtan, a gondolkodási kate-

[32] Marr-vita. 238. old.
[33] Ugyanott, 297. old.
[34] Ugyanott.

góriák és a nyelvi kategóriák történeti fejlődése, a képszerű és a fogalmi gondolkodás, a szó, a jelentés és a fogalom, a gondolkodás fejlődésének összefüggése a nyelvtani szerkezet tökéletesedésével, a gondolkodás formáinak és törvényeinek elhatárolása a gondolkodás tartalmától stb. Pedig ezek a kérdések széles körben élénk érdeklődést váltottak ki.

A szovjet nyelvészek és filozófusok előtt élesen kirajzolódik az a feladat, hogy a sztálini nyelvtudományi koncepció alapelveinek fényénél leleplezzék a modern burzsoá nyelvészet idealista és vulgáris materialista elméleteinek történelemellenes jellegét. A nyelvi kérdések a jelenkori burzsoázia filozófiai és logikai idealizmusának fejlődésében egyre nagyobb szerepet töltenek be, s ez nemcsak az idealista filozófia egyik Nyugaton és Amerikában elterjedt válfajának elnevezésében („szemantika") nyilvánul meg, hanem olyan feladatok kitűzésében is, mint „a nyelv logikai szintaxisának" megteremtése, „a nyelv logikai elemzése" stb. Az a nyelvkritika, a nyelv „konvencionális jellegének" az a metafizikai és szofisztikus tárgyalása, s a nyelvnek az a formalizálása és matematizálása, amely a „bécsi iskola" mai pozitivistáinak és angol követőiknek, valamint az amerikai szemantikusoknak munkáit jellemzi, az idealizmus egyik legszélsőségesebb megnyilvánulása. Ez az idealizmus a maga következményeivel a mai amerikai-angol imperializmus és fajelmélet reakciós ideológiájához kapcsolódik. A szovjet nyelvészekre az a feladat hárul, hogy megsemmisítő bírálattal sujtsák a burzsoá tudománynak ehhez a sötét filozófiához kapcsolódó nyelvészeti irányzatait (valamint a történelemellenes burzsoá strukturalizmus különböző elágazásait is). S ezt a feladatot mindezideig még nem végezték el.

A szovjet közvélemény igen magas követelményeket támaszt a nyelvtudósokkal szemben. Általános az az óhaj, hogy a szovjet nyelvészek ne hanyagolják el az olyan kérdések tanulmányozását, mint a nyelv eredete, az úgynevezett „gesztusnyelv" kialakulása és története, az írás keletkezése és fejlődése.

Felvetettek olyan javaslatokat is, hogy szélesítsük ki

a nyelvtudomány körét, teremtsük meg a nyelvtudomány szorosabb kapcsolatát a művészet területével, így például a színművészettel, ahol a színpadi beszéd, valamint a mimika és gesztus kifejezőeszközei oly jelentős szerepet töltenek be, vagy a zenével, ahol a harmónikus felépítés és a nemzeti jelleggel bíró intonációk mintha analógiát mutatnának a beszélt köznyelv jelenségeivel.

Még az az ötlet is felmerült, hogy mivel a hangnyelv csak korlátozott mértékben alkalmas minden színárnyalatnak, minden vonalhajlatnak, a művészi kép minden sajátosságának, a tárgy valamennyi térbeli tulajdonságának és fizikai jellegzetességének, egy mérnöki-technikai létesítmény valamennyi részletének pontos és közvetlen visszaadására, ki kell fejleszteni — az egész nép által használt nyelv kiegészítéseképpen — az úgynevezett „tárgynyelvet", vagyis az emberek közötti érintkezésnek olyan módját, amely rajzokon, ábrákon stb. keresztül történik. Más szóval: felvetették az egész nép által használt nyelv és az érintkezés vagy közlés különböző nyelvenkívüli „szimbolikus" vagy jeleszközei viszonyának kérdését.

Mindez arról tanúskodik, hogy Sztálin nyelvtudományi munkái hatalmas érdeklődést ébresztettek a nyelv elméletével és történetével kapcsolatos kérdések iránt. A szovjet társadalom legszélesebb rétegei nagy figyelemmel és érdeklődéssel kísérik a szovjet nyelvtudomány növekedését, fejlődését. A szovjet nyelvtudományra még sohasem hárultak olyan fontos és jelentős feladatok, mint ma.

A szovjet nyelvészeknek, akiket a nyelvről szóló sztálini tanítás harmónikus családdá egyesített, szilárd hittel és fáradhatatlanul kell haladniok annak a nagy célnak a megvalósítása felé, amelyet Sztálin tűzött eléjük: túl kell szárnyalniok eredményeikkel a külföldi nyelvészeket és a szovjet nyelvtudomány számára világviszonylatban az első helyet kell kivívniok.

☆

A sztálini nyelvelmélet alkotó továbbfejlesztése szerves kapcsolatban volt azzal a sokirányú konkrét kutató-

munkával, amely a Szovjetunió és a külföldi országok nyelveinek jelenlegi állapotát és történetét tanulmányozza. A nyelvnélküli nyelvészeknek, akik „kávézaccból jósolgatnak a hírhedt négy elem körén belül maradva", a szakaszosság ideológusainak, az osztálynyelv-keresőknek vissza kell térniök a reális, az egész nép által használt nyelv természetes hanganyagához, szókészletéhez és nyelvtani szerkezetéhez, különösen pedig — történetéhez.

A nyelvészeti kutatások nagyrészének az volt a célja, hogy tanulmányozza a különböző nyelveknek — elsősorban a Szovjetunióban élő népek nyelveinek — nyelvtani szerkezetét és alapszókincsét. Ide vonzották a nyelvészeket a kulturális építőmunka és a népművelés gyakorlati szükségletei is, valamint az a tény, hogy igen nagy szükség van olyan tankönyvekre és kézikönyvekre (különösen a nemzetiségi nyelvek tanulmányozásához), amelyek a marxista nyelvelmélet elvein épülnek fel.

Az alapszókincs tanulmányozása szoros kapcsolatban van egyrészt a nemzeti magyarázó szótárak, vagy idegennyelvű-orosz szótárak készítésével, másrészt pedig a rokonnyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozásának feladataival.

Sztálin munkája, amely feltárta a nyelvnek, mint számos korszak termékének sajátos lényegét, hangsúlyozta, hogy mind a nyelvtani jelenségeket, mind pedig az alapszókincs minőségi összetételét, történeti szempontból — fejlődésükben — kell vizsgálni. Ezenkívül biztos módszertani alapot adott a nyelvépítés és a nyelvi kultúra időszerű kérdéseinek megoldásához.

Az orosz nyelv tanulmányozása terén kétségtelenül mutatkoznak már eredmények. A szovjet nyelvtudomány elméleti problémáival foglalkozó cikkek szerzői nagymértékben felhasználták az orosz nyelv történetének tényeit arra, hogy példákat merítsenek belőlük.

Már sajtó alatt van a mai orosz nyelv akadémiai nyelvtanának első kötete, amely a fonetikai rendszer leírását és a szavak ragozásának szabályait (alaktan) tartalmazza.

Megjelent „A mai orosz nyelv mondattanának kérdései" című gyüjtemény. Intenzív munka folyt azoknak a törvényszerűségeknek tanulmányozása terén, amelyek a szovjet korszakban az orosz nyelv szótári szókészletének és nyelvtani szerkezetének fejlődését jellemzik. Tovább folyt a mai orosz nyelv szótárának kiadása; befejezéshez közelednek a „Puskin nyelvének szótára" című mű első kötetének munkálatai. Remény van arra, hogy ugyancsak ebben az évben sajtó alá kerül az ó-orosz nyelv szótárának első kötete. Megélénkült a munka a lexikográfiai elmélet területén is, ahol természetesen ugyancsak megmutatkozott a sztálini eszmék jótékony hatása.

Élesen felvetődött a nyelv és a stílus problémája is. A nyelv és a stílus fogalmainak elhatárolása új kutatások alapjául szolgált a XVIII—XIX. század orosz irodalmi nyelvének története terén. Meg kell említenünk a XIX. század második felének orosz nyelvére vonatkozó kutatások körének kibővülését is, jóllehet ezen a téren még ma is igen sok a „fehér folt", a ki nem kutatott jelenség.

Azoknak a sztálini megállapításoknak fényénél, amelyek rámutattak arra, hogy Puskin nyelve a modern orosz nyelv alapja, tanulmányokat végeztek a puskini nyelv szótári szókészletével és a Puskin utáni korszak orosz irodalmi szókincsének változásaival kapcsolatban.

Nyelvészeink megvitatták az orosz irodalmi nyelv történetének periodizálásával kapcsolatos kérdéseket. Az orosz irodalmi nyelv történészeinek és az orosz irodalom történészeinek közös kutatási területe volt a szépirodalmi nyelv stilisztikája. Ezen a téren a tudományos munka még javításra és elméleti elmélyítésre szorul. A nyelv története és a nép története közötti kapcsolat problémájának feldolgozása elsősorban az orosz nyelv szótári szókészletében végbement fejlődés tanulmányozása alapján történt.

A nyelvészek világosabban felismerték, hogy mielőbb meg kell teremteni az orosz nyelv történeti nyelvtanát; ennek előkészítésére kutatásokat folytattak az orosz ige története, a névmások története és a névszók különböző kategóriáinak története terén. Intenzíven tanulmányozták az

orosz nyelv mondattani szerkezetének történeti fejlődését is, különösen az összetett mondat területén.

Rövidesen elkészül „A Moszkvától keletre eső területek orosz nyelvjárásainak atlasza". Ezzel szemben csaknem teljesen használhatatlannak bizonyult az az anyag, amelyet a leningrádi „marristák" készítettek elő az „Északnyugati orosz nyelvjárások atlasza (a régi Novgorod és Pszkov területe)" című kiadvány számára. Tovább folyt a megfeszített kutatómunka az orosz nyelvjárásoknak és a nyelvjárások történetének terén. Sztálin nyelvtudományi munkája hangsúlyozta a történeti nyelvjáráskutatási tanulmányok fontosságát a népi nyelv történetével kapcsolatos valamennyi folyamat mélyebb megértése szempontjából.

A nyelvi kultúra több gyakorlati kérdésére fényt derítettek az orosz helyesírással kapcsolatos kutatások, valamint „Az orosz helyesírás és interpunkció szabályai" című mű, amelynek szerkesztése már befejeződött.

Nyilvánvalóan megállapítható azonban, hogy elégtelen és gyengén szervezett volt az a munka, amely az orosz tudományos és technikai terminológia rendezésére és szabályozására irányult, az a munka, amely azt kutatja, hogyan tér el a modern ujságírás a beszélt és írott nyelv normáitól, s amely a beszélt és írott szó kultúrájával kapcsolatos kérdések tanulmányozását tűzte ki célul. Feltétlenül szükség van a mai általános orosz irodalmi nyelv stilisztikájának megalkotására. Nem tapasztalható elég aktivitás a szovjet szépirodalom nyelvének kutatása terén sem. E tekintetben különösen érezhetők a hiányosságok.

Az ukrán nyelv tanulmányozásával kapcsolatban meg kell említenünk a mai ukrán nyelv nyelvtanának és az ukrán-orosz szótárnak előkészítő munkálatait, valamint olyan kiadványok terveit, mint „Az ukrán irodalmi nyelv története", „Az ukrán nyelv dialektológiai atlasza", „Az orosz-ukrán nyelvi kapcsolatok története", „Az ukrán szótárirodalom története" stb.[35]

---

[35] Lásd *L. A. Bulahovszkij.* Sztálin nyelvelmélete és a szovjet nyelvtudomány feladatai. 12. old.

A belorussz nyelvvel kapcsolatos munkák közül elsősorban a népi nyelvjárások kutatásáról és a belorussz nyelv szótárának és nyelvtanának előkészítéséről kell megemlékeznünk.

A keleti szláv nyelvekre vonatkozó tanulmányok áttekintése során az egyéb szláv nyelvek (bolgár, lengyel, cseh) kutatása terén végzett munka bizonyos mértékű megélénküléséről, valamint a szláv hangsúlytanról szóló monográfia megalkotásáról számolhatunk be.

Feltétlenül szükség van arra, hogy a legközelebbi évek folyamán sor kerüljön a szláv nyelvek összehasonlító-történeti nyelvtanának megírására. Hogy ezt a Sztálin által kitűzött rendkívül fontos feladatot közelebb hozzuk a megvalósuláshoz, haladéktalanul és erélyesen hozzá kell látnunk annak az új anyagnak az összegyüjtéséhez, amely az egyes szláv nyelvek — elsősorban az orosz nyelv — nyelvtani szerkezetének történetére vonatkozó kutatásokhoz szükséges. Ez a fontos feladat szorosan összefügg „a szláv nemzetek nyelvrokonságának" tanulmányozásával; megvalósításához szervezeti intézkedésekre, a nyelvtudományi intézetek, valamint a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az Ukrán Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének közös erőfeszítéseire van szükség.

A szlávhoz közelálló balti nyelvek — a lett és a litván — kutatása főképpen a magyarázó szótárak elkészítésére, a toponimia — helységnevek — tanulmányozására, a terminológia rendezésére és kodifikálására szorítkozott. Persze tovább folytatták a nyelvjáráskutatási megfigyeléseket is. Kívánatos volna, hogy a Lett és Litván Szövetségi Köztársaságok Tudományos Akadémiáinak nyelvészeit is bevonják a szláv és indoeurópai nyelvek összehasonlító-történeti nyelvtanának megalkotására irányuló munkába.

A romanisztika és a germanisztika területén a kutatómunka nem volt olyan produktív, mint amilyennek lennie kellett volna. Igaz ugyan, hogy a különböző nyelvek (egyrészt a francia, spanyol, román, moldován, másrészt pedig az angol, német, skandináv nyelvek) alapszókincsének, valamint nyelvtani szerkezetének tanulmányozásával kapcso-

latos kérdések igen nagy tudományos érdeklődést váltottak ki és több cikk és monográfia tárgyául szolgáltak. E nyelvek anyagára támaszkodva megvitatták a nyelv belső fejlődéstörvényeinek problémáját is. Rövidesen elkészül a skandináv nyelvek rövid történetét tárgyaló munka. Előkészületben van a francia nyelv történeti alaktana, s most szerkesztik a francia nyelv kis történeti szótárát. Mindezek olyan új eredményei a szovjet nyelvészetnek, amelyeknek mind tudományos elméleti, mind gyakorlati szempontból igen nagy jelentőségük van. Ám azok a feladatok, amelyekkel a latin és germán nyelvek szaktudósainak Sztálin nyelvtudományi munkájának megjelenése után meg kell birkózniok, olyan nagyok és oly felelősségteljesek, hogy az, ami ezen a téren eddig történt, csupán egy csepp a tengerben. Valójában mindazok a munkák, amelyek a francia, német és angol nyelvek történetéről a multban megjelentek, a nyelv „osztályjellegének" elvén és a nyelvnek az ideológiai felépítménnyel való összetévesztésén épültek.

Igen jellemzőek például azok a megfogalmazások, amelyekkel M. V. Szergijevszkij „A francia nyelv története" című munkájában találkozunk: „A francia nyelv fejlődése a XIX. és XX. század folyamán megfelelt a francia nép fejlődésére jellemző történeti és társadalmi-gazdasági viszonyok általános fejlődésmenetének. A restauráció korának reakcióját a nyelv területén is reakció kíséri, s a burzsoázia végleges győzelme 1830 után az irodalmi nyelv győzelmét és megújulását is meghozza; ettől az időponttól fogva az irodalmi nyelv gyors ütemben fejlődik"[36]. Az ilyen meghatározások abból a felfogásból fakadnak, amely a nyelvet osztályképződménynek tekinti, s határozottan ellentétben állnak Sztálin megállapításaival.

Hasonlóképpen V. M. Zsirmunszkij professzor is arra törekszik „A német nyelv története" című művében, hogy kimutassa a kapcsolatot a nyelv fejlődésének fordulópont-

[36] *M. V. Szergijevszkij.* A francia nyelv története. 2. kiad. 1947. 218—219. old. (oroszul).

jai és a társadalmi viszonyok változása, illetve az ideológia területén végbemenő lényeges átalakulás között[37].

Szükség van a sztálini nyelvelmélet alapján megalkotott tankönyv-jellegű és monográfikus kutatásokat feldolgozó népszerűsítő munkákra a germán és latin nyelvek köréből. Ezenkívül gondoskodni kell az idegen nyelvek elméleti tantervének döntő és gyökeres átalakításáról.

Mint pozitív jelenségről emlékezhetünk meg arról az érdeklődésről, amely az idegen nyelvek morfológiai rendszereinek tanulmányozása, valamint a szóképzés problémái iránt kibontakozóban van.

Az indoeurópai nyelvek rendszeréhez tartoznak az iráni nyelvek is. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete új anyagot tesz közzé a pamiri nyelvekre vonatkozóan, sajtó alatt van egy tanulmány a talis nyelvről, feldolgozták az iráni nyelvek hangtanának egyes kérdéseit és előkészítettek egy a tadzsik nyelvjárástan alapelemeiről szóló művet.

Most folyik az anyaggyűjtés az iráni nyelvek összehasonlító-történeti nyelvtana számára, s felvetődik e nyelvek osztályozásának problémája; előkészületben van az iráni nyelvek etimológiai szótára is. Mindehhez szükség van azoknak a Szovjetunióban, valamint a Szovjetunió határain túl előforduló iráni élő nyelveknek szélesebb alapokon történő tanulmányozására és tudományos leírására, amelyeknek kutatására eddig még alig, sőt egyáltalában nem került sor; fokozott mértékben tanulmányoznunk kell e nyelvek nyelvtanának reális kérdéseit, s tervszerű kutatómunkát kell folytatnunk az iráni nyelvek történetének és nyelvjárástanának területén. Fokozott ütemben folynak a kurd-orosz és a tadzsik-orosz szótár munkálatai. Rövidesen elkészül az oszét nyelv történeti szótára is.

Nagy és felelősségteljes feladatok hárulnak az iráni nyelvkutatás terén azokra a szaktudósokra, akik a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Inté-

[37] Lásd *V. M. Zsirmunszkij*. A német nyelv története. 3. kiad. 1948. 296. old (oroszul).

zetében és Keleti Intézetében, valamint a Tadzsik Szovjet Szocialista Köztársaság nemrég szervezett Tudományos Akadémiáján dolgoznak. Külön kell szólnunk a tadzsik nyelv tanulmányozásáról. Szükség van a tadzsik nyelv történetével foglalkozó művekre, ki kell dolgoznunk a tadzsik nyelv tudományos nyelvtanának tantervét, szabályoznunk kell terminológiáját és helyesírását, össze kell állítanunk a tadzsik nyelvjárások térképét[38]. Hiszen „a tadzsik nép és a tadzsik nyelv történetének, a tadzsikok archeológiájának és etnográfiájának tanulmányozása, a tadzsik nyelv tudományos nyelvtanának megteremtése, s a különböző szótárak összehasonlítása szoros kapcsolatban van a nagyszámú tadzsik dialektus és nyelvjárás tanulmányozásával, amelyekben a tadzsik nép multja és jelene tükröződött és tükröződik"[39].

A marrizmus átmeneti uralmának egyik következménye volt a klasszikus nyelvek — a görög és a latin — történetével kapcsolatos kutatómunka hanyatlása is. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézetében most új életre kel a nyelvészetnek ez az ága, amely szorosan összefügg az összehasonlító-történeti módszerrel. Előkészítő munkálatok folynak nemcsak az ógörög, hanem a középgörög és újgörög nyelv nyelvtani szerkezetének fejlődéstörténetével kapcsolatos kutatások terén is (a Szovjetunió itt úttörő munkát végez), valamint a görög szókincs fejlődéstörténetének területén. Kutatások folynak az ógörög nyelv egyiptomi elemeinek feltárására. E kutatások rámutatnak a nyelv e területen érvényesülő belső fejlődéstörvényeinek jellegére és hatásmódjaira, s ezzel gazdagítják és továbbfejlesztik a kölcsönszavak elméletét. Rövidesen megjelenik egy tanulmány, amely a latin nyelv történetével foglalkozik; a nyelvkereszteződés társadalmi törvényszerűségeinek sztálini értelmezése alapján a latin nyelv fejlődéstörténetének új koncepcióját dolgozták ki;

[38] Lásd *B. Nyijazmuhamedov.* A tadzsik szovjet nyelvtudomány. Kommunyiszt Tadzsikisztana. 1951 április 7.

[39] *L. Uszpenszkaja.* A tadzsik nyelvjáráskutatás helyzete és feladatai. Kommunyiszt Tadzsikisztana. 1951 április 6.

nagy figyelmet szentelnek a latin nyelv belső fejlődési törvényeinek; felvetették azt a kérdést, melyek voltak a rabszolgatartó társadalomban — a népiség kialakulásának időszakában, a római birodalom hanyatlásának korában — a törzsi nyelvek fejlődésének törvényszerűségei.

Meg kell még emlékeznünk a szanszkrit nyelv — 60—80 000 szót felölelő — szótárának megteremtésére irányuló kísérletről is, amely minden bátorítást megérdemel.

Mindezek a tények arról tanúskodnak, hogy az indoeurópai nyelvek tanulmányozása terén a szovjet nyelvészek konkrét, eleven és produktív munkát igyekeznek végezni.

Tevékenyen átszervezik a török nyelvészet terén folyó tudományos kutatómunkát, különösen Moszkvában és Leningrádban. Ennek magyarázata részben abban rejlik, hogy az e központokban dolgozó, török nyelvészettel foglalkozó vezető szaktudósokat — ellentétben a töröknyelvű szövetségi köztársaságok és területek tudományos munkásaival — nem igen fertőzte meg a marrizmus. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézete munkatársainak kollektívája N. K. Dmitrijev levelezőtag vezetésével már elő is készítette a török nyelvek összehasonlító nyelvtanát.

Baskir nyelvészek megírták a baskir és az orosz nyelv összehasonlító nyelvtanát. Turkméniában most szerkesztik a turkmen és az orosz nyelv összehasonlító nyelvtanát, Bakuban pedig az azerbajdzsáni és az orosz nyelvét; egy olyan tanulmány is készül, amely az orosz és a kirgiz nyelv szerkezetének egyes sajátosságairól nyujt összehasonlító jellemzést.

Igen fontosak az olyan problémák, mint a Szovjetunió török nyelvészetének feladatai Sztálin nyelvtudományi munkájának fényénél, a középázsiai török nyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozásának feladatai a török nyelvek osztályozása, belső fejlődési törvényszerűségei, a területi nyelvjárások és a különböző török irodalmi nyelvek viszonya, a nemzeti nyelvek szabályai lerögzítésének kérdései, az orosz nyelv szerepe e nyelvek szótári szókészletének gazdagodásában. Ezek a problémák és más hasonló kérdé-

sek élénk tudományos érdeklődés tárgyává lettek és meghatározták a monográfiai kutatások tartalmát.

Sokat tanulmányozták az egyes török nyelvek alapszókincsét, valamint nyelvtani szerkezetét, különösen az egyszerű és összetett mondat szintaxisának kérdéseivel kapcsolatban.

Ki kell emelnünk azokat a kutatásokat is, amelyek a csuvas irodalmi nyelv történetével és a tuvai irodalmi nyelv kialakulásának és fejlődésének történetével foglalkoznak.

Növekvő érdeklődés nyilvánul meg a török nyelvek történetének tanulmányozása iránt, szoros kapcsolatban e népek történetével. Jellemző témák: „Tanulmányok a kumük nép és a kumük nyelv kialakulása történetének köréből", „A tatár nyelv szótári szókészletének változása a szovjet korszakban", „A török nyelvek történetének kérdései" stb.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a kazah, üzbek, turkmen, és más töröknyelvű nyelvészeti centrumokban nem volt kielégítő a tudományos elméleti munka színvonala.

A nyelvtörténeti érdeklődés növekedésével kapcsolatban nagyobb lendületet vett a különböző török nyelvek — így például a tatár, baskir és jakut nyelv — nyelvjárásainak tanulmányozása terén végzett munka is. Egyes végvidéki tudományos centrumokban azonban — így például Turkméniában — újból be kellett bizonyítani, hogy milyen fontos a nyelvtörténet szempontjából a népi nyelvjárások tanulmányozása[40].

Élénkülni kezd a töröknyelvű köztársaságokban a lexikográfiai munka is, amely nagy szókészletet felölelő kétnyelvű, valamint magyarázó szótárak elkészítését tűzte ki célul.

Javulás jelei mutatkoznak a nyelvtudomány egyéb olyan területein is, amelyeket megfertőzött a marrizmus. Így például Sztálin munkájának megjelenése előtt a finn-

[40] Lásd *P. Azimov* professzor. A turkmen nyelvtudomány főbb kérdései. Turkmenszkaja Iszkra. Ashabad. 1950 december 30.

ugor nyelvek tanulmányozása csaknem kizárólag a leíró munkára szorítkozott. E nyelvek történeti kutatása helyett „kávézaccból jósolgattak Marr hírhedt négy elemének körén belül maradva". D. V. Bubrih professzornak azok a kísérletei, hogy a Szovjetunió finnugor nyelvészetének alapproblémáit az összehasonlító-történeti módszer segítségével oldja meg, az „arakcsejevisták" elkeseredett ellenállásán hajótörést szenvedtek.

Sztálin munkája gyökeres átalakulást idézett elő a kiterjedt, több mint tíz nyelvet felölelő finnugor nyelvészeti kutatásban, s a finnugor nyelvészetet a szovjet marxista nyelvtudomány útjára vezette. A nyelvről szóló sztálini tanítás fényénél megindult a finnugor nyelvek széleskörű összehasonlító-történeti vizsgálata, és az egyes nyelvek hangtani és nyelvtani szerkezetének tanulmányozása. Előkészületben van Damaszkin XVIII. századbeli ötnyelvű (orosz, mordvin, tatár, csuvas, udmurt) szótárának kiadása, megírják a mai magyar nyelv nyelvtanát: ez lesz az első magyar nyelvtan, amely a Szovjetunióban készült.

Sztálin klasszikus munkája a nyelvtudomány kérdéseiről elméleti és gyakorlati téren egyaránt új, halaszthatatlan feladatok egész sorát tűzte a Szovjetunió északi részén élő számos nép nyelveivel foglalkozó szaktudósaink elé. A sztálini tanítás lehetővé tette az újabban írásbeliséghez jutott nyelvek — az evenk, even, hanti, a manszi, a nyenyec, a csukcs, a korják — fejlődésének új megvilágítását, új alapon történő magyarázatát.

A kaukázusi nyelvek mellett különösen az északi nyelvek keltették fel az úgynevezett „új nyelvelmélet" követőinek érdeklődését. Az északi nyelvek sajátos és bizonyos fokig (gyakran csak vélt) archaikus jellege arra csábította e nyelvészeket, hogy az északi nyelveket alkalmas anyagnak tekintsék a nyelv szakaszos fejlődéséről szóló kiagyalt séma illusztrálására és „igazolására".

Az északi nyelvek marrista paleontológiai szempontból való tanulmányozása lehetetlenné tette e nyelvek sajátos szerkezetének valóban tudományos, történeti alapokon nyugvó feltárását.

Sztálin nyelvtudományi munkájának megjelenése után az északi nyelvekkel foglalkozó tudósaink — ha némi késedelemmel is, s ha nem is valamennyien — a bírálat és önbírálat szellemében elemezték azokat az elméleti hibákat, amelyeket az előző évek folyamán elkövettek.

Most az a feladat vár rájuk, hogy olyan új műveket alkossanak, amelyek a sztálini nyelvelmélet alapján megvilágítják az északi nyelvek szókincsének, nyelvtanának, hangtanának, nyelvjáráskutatásának és történetének kérdéseit. Ez a munka már megindult és pozitív eredményei máris megmutatkoznak.

Különösen élesen vetődik most fel az a kérdés: melyek az északi népek irodalmi nyelvének fejlődési távlatai és útjai.

Ezen a területen kétségtelenül vannak jelentős eredmények: iskolai tankönyvek jelentek meg valamennyi nagyobb északi nép nyelvén, lefordították Sztálin egyes műveit, valamint a forradalom előtti orosz szépirodalom és a szovjet szépirodalom egyes alkotásait. Mindazonáltal még komoly hiányosságok észlelhetők ezen újonnan megteremtett irodalmi nyelvek fejlődése terén.

Az eddig gyakorlatilag még meg nem oldott leglényegesebb kérdések a következők:

1) Az irodalmi nyelv és a helyi dialektusok illetve nyelvjárások kölcsönös viszonya.

2) Az anyanyelv viszonya az orosz nyelvhez, amelynek elsajátítása egyik legfontosabb eszköz ahhoz, hogy északi vidékeinknek a multban elmaradott különböző etnikai csoportjai az élenjáró szocialista kultúrába bekapcsolódjanak.

Az első probléma megoldása terén a marri irányzat hibái abban nyilvánultak meg, hogy az irodalmi nyelv úgynevezett „felépítésénél" figyelmen kívül hagyták a helyi dialektusok sajátosságait, amelyeknek pedig az északi népek konkrét viszonyai között rendkívül nagy jelentőségük van. Ennek az volt a következménye, hogy az az irodalom, amelyet egyik vagy másik nyelven — például even vagy evenk nyelven — publikáltak, az illető nép jelentős rétegei számára csak kevéssé volt érthető, vagy teljesen

érthetetlen volt, s ezért nem lehetett kellőképpen kiaknázni. Azok a próbálkozások, amelyeknek az volt a céljuk, hogy kivezető utat találjanak ebből a helyzetből, egy mesterséges irodalmi nyelv megkonstruálásához vezettek; ez valamiféle nyelvjárásfeletti „átlagnyelv" akart lenni, s ténylegesen még a lakosságnak az a csoportja sem értette — vagy csak alig értette —, amelynek nyelvjárását hivatalosan az irodalmi nyelv alapjának tartották.

A hanti irodalmi nyelv a középobi nyelvjárásra épült, s azok, akik ezt a nyelvjárást beszélik, rendszerint jól tudnak oroszul. Ugyanakkor a hantik többsége — akik csak kevéssé vagy egyáltalában nem tudnak oroszul, s akiknek szempontjából ezért az anyanyelvükön írt irodalom különösen fontos (a hantik északi csoportjai) — a hanti irodalmi nyelvet a nagy nyelvjárási eltérések folytán alig értették.

Ezek a fogyatékosságok az északi népek irodalmi nyelveinek legnagyobb részénél megtalálhatók; kiküszöbölésük halaszthatatlan feladat és csak újabb komoly nyelvjáráskutató munka alapján valósítható meg.

A nemzetségi nyelvektől a törzsi nyelvek felé, a törzsi nyelvektől a népi nyelvek felé, a népi nyelvektől a nemzeti nyelvek felé haladó fejlődés szakaszairól szóló sztálini tanítás elméletileg tökéletesen megvilágította a nyelvtörténetnek ezt az alapvető problémáját. Az a rendkívüli nyelvi tarkaság, az a rengeteg nyelvjárás, amelyet az északi nyelvek legtöbbjénél megfigyelhetünk, történelmi örökség: magyarázata azoknak a népeknek multjában rejlik, amelyek e nyelveket beszélik. Az evenkek, az evenek, hantik, a manszik stb. egyes csoportjainak szocialista típusú nemzetekké konszolidálódása bonyolult feladat, amely sokoldalú tanulmányozást követel.

A különböző, még ki nem alakult népek egyes csoportjainak nyelvét konkrét és differenciált módon kell vizsgálnunk.

Alkotó együttműködésben a nyelvész-metodológusokkal és az orosz nyelv szakértőivel, tökéletesíteni kell a legészakibb vidékek nem-orosz iskoláiban az orosz nyelv tanításának módszereit, s meg kell keresni a leghatékonyabb

módokat a tanulók anyanyelvükön szerzett ismereteinek és készségeinek kiaknázásához.

Az északi nyelvészeknek éberen kell figyelniök az élő gyakorlatra és tapasztalatokra, s elméletileg meg kell világítaniok a gyakorlati tevékenység útját, ahogyan ezt Sztálin tanítja.

Nyelvtudományi intézeteinkben eredményesen folyik a kaukázusi nyelvek kutatása.

A Kaukázus a Szovjetuniónak (és egész Európának) egyetlen olyan vidéke, ahol viszonylag kis területen tucatjával vannak ősi írással rendelkező, csak újabban íráshoz jutott és írásnélküli nyelvek. E nyelvek tanulmányozása nemcsak a nemzeti kultúrák fejlesztése és a nyelvépítés gyakorlati szükségletei szempontjából, hanem az általános és történeti nyelvtudomány alapkérdéseinek feldolgozása szempontjából is rendkívül fontos.

A kaukázusi nyelvtudomány szaktekintélyei Tbilisziben eredményesen kutatják a kaukázusontúli nyelveknek — a grúz, zán vagy mingrel-csan, szvan nyelveknek — valamint ezek nyelvjárásainak szerkezetét történelmi fejlődésükben. Behatóan tanulmányozzák a kaukázusontúli népek és a kaukázusontúli hegyi lakók nyelveinek viszonyát a közelkeleti nyelvekhez. Tevékenyen folyik a mai grúz irodalmi nyelv szabályainak egységesítésére irányuló munka is.

Intenzíven tanulmányozzák a többi kaukázusi nyelv és nyelvjárás grammatikai szerkezetét is (így az abház, adige, kabard-cserkesz, avar, bacbi, lák, ud, darg és kubacsi, andi, didói, botlihi, tindi, godoberi, kapucsi, buduh, hinalugi stb. nyelvekét). E nyelvek tanulmányozásának igen nagy az elméleti jelentősége mind az úgynevezett ibér-kaukázusi nyelvcsalád története, mind pedig az általános nyelvtudomány egyes fontos kérdéseinek tisztázása szempontjából (például a főnév- és igeragozás eredete, a nemek kategóriájának lényege, az ergatívuszos szerkezet keletkezése és fejlődése stb.).

Ezeknél a kutatásoknál nagymértékben alkalmazzák az összehasonlító-történeti nyelvészet elveit.

Külön meg kell emlékeznünk „A mai grúz irodalmi

nyelv magyarázó szótára" című műről, amelyből két kötet jelent meg. A szótárt 8 kötetre tervezik, amelyek összesen 125 000 szó magyarázatát fogják tartalmazni. Ez a szótár felöleli a mai grúz nyelv egész alapszókincsét és ugyanakkor világos képet nyujt arról az erőteljes fejlődésről, amely a szovjet korszak idején — Szovjet-Grúzia gazdaságának és kultúrájának hatalmas fellendülésével kapcsolatban — a grúz nyelv szótári szókészletében végbement, s általában feltárja a grúz irodalmi nyelv gazdag szókincsét. A szavak jelentésének magyarázatát a grúz irodalom klasszikusainak, szovjet íróknak, s a marxizmus-leninizmus klasszikusainak műveiből vett frazeológiai példák illusztrálják.

Az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézetében a sztálini útmutatások fényénél átszervezik az örmény nyelv jelenlegi állapotával és történetével, valamint az örmény nyelvjárásokkal foglalkozó kutatásokat. Ez a jelentős tudományos központ vezető szerepet tölt be a Szovjetunió örmény nyelvészetének fejlődésében. Most van folyamatban egy nagy orosz-örmény szótár szerkesztése.

A kaukázusi nyelvek tanulmányozásával a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete is foglalkozik.

Ennek az intézetnek kaukázusi és iráni nyelvtudományi szakosztálya a következő tárgyköröket iktatta be tudományos kutatómunkájának tervébe, illetve a következő témákat dolgozta fel:

a) az örmény nyelv alapszókincsének szilárdsága;

b) az eset kategóriája a dagesztáni nyelvekben a nyelvtanról szóló sztálini tanítás fényénél;

c) az ősi írással rendelkező, a most íráshoz jutott és írásnélküli kaukázusi nyelvek közötti kölcsönhatás.

Azonban az abház nyelv N. F. Jakovlev professzor által összeállított nyelvtana, valamint L. I. Zsirkov professzor ismertetése a dagesztáni hegyi népek öt irodalmi nyelvére vonatkozóan, nem bizonyult kielégítőnek. Előkészületben van az örmény nyelv történeti mondattana.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudo-

mányi Intézete hathatós tudományos segítséget nyujt dagesztáni osztályának.

Az arakcsejevi rendszer mesterségesen korlátozta a kutatómunka problémakörét, s e rendszer felszámolásának eredményeképpen jelentősen megélénkült Dagesztánban a nyelvészeti munka. Lényegileg elölről kezdődött a rokonnyelvek és nyelvjárások összehasonlító-történeti tanulmányozása. Igen jellemző a dagesztáni nyelvészek beismerése: „A dagesztáni nyelvek közeli rokonsága ellenére sem tudtuk magunkat eddig az egyes nyelvek tanulmányozása során rászánni arra, hogy felvessük e nyelvek rokonságának és közös eredetének problémáját. A «rokon» szót még azokban az esetekben is idézőjelbe tettük, amikor a nyelvrokonság a feldolgozott témából és a nyelvi tényekből világosan következett. Hiszen Marr elmélete kizárta a nyelvek genetikus rokonságát és a szókincs, valamint a nyelvtani szerkezet hasonlóságait a nyelvek kereszteződésével magyarázta"[41]. Csak Sztálin munkájának megjelenése után ébredtek komolyan tudatára annak, hogy a dagesztáni nyelveket összehasonlító-történeti módszerrel kell kutatni, egybevetve azokat más rokon hegyi nyelvekkel, s hogy a dagesztáni nyelvek fejlődésének útját a dagesztáni népek történetével szoros összefüggésben kell nyomon követni. Sztálinnak a nyelvtanra vonatkozó meghatározása, valamint a „szemantikával való visszaélésre" és a forma figyelembevételének szükségességére vonatkozó utalásai lehetővé tették, hogy új alapokon vizsgálják a dagesztáni nyelvek nyelvtani szerkezetének több sajátos kérdését (eset, mellékmondat). Számos tudós foglalkozott a szókincs kérdéseivel is.

Mostanában jelent meg az orosz-darg és az orosz-lezg szótár. Rövidesen elhagyja a sajtót az orosz-avar szótár. Befejezéshez közeledik az orosz-lák és az orosz-kumük szótár szerkesztése. Előkészületben van egy nagy gyüjtemény „Dagesztán nyelvei" címmel.

Az általános érdeklődés a nyelvtudomány kérdései iránt

[41] *M. Gadzsajev, G. Murkelinszkij.* A dagesztáni nyelvészek feladatai. Dagesztanszkaja Pravda. Mahacs-Kala. 1951 március 10.

abban is megnyilvánult, hogy Sztálin munkájával kapcsolatban a gyakorlati problémák egész sorát vetették fel. A soknyelvű Dagesztánban nagy jelentőségre tettek szert az olyan kérdések, mint a kis írásnélküli nyelvek egybeolvadása a főbb irodalmi nyelvekkel, az irodalmi nyelvek fejlődése, szabályaik lerögzítése és gazdagodásuk. Igen nagy a vonzóereje az orosz nyelvnek, amely a soknyelvűség viszonyai között Dagesztán népei számára a második anyanyelv szerepét tölti be. A közvélemény részéről felmerült az a kérdés, hogy nem lehetne-e egyes írásnélküli népek (a rutul, a cahur, az agul) iskoláiban áttérni az orosznyelvű oktatásra. Jóváhagyták azt az új tantervet, amely jelentősen felemeli az orosz nyelv óraszámát.

A legfőbb hiányosság az, hogy igen kicsi azoknak a nyelvészeknek a száma, akik a dagesztáni nyelvekkel foglalkoznak. Egyes irodalmi nyelvek terén egyáltalán nem folyik kutatómunka (ezek közé tartozik a tabaszarán és részben a kumük, amelynek feldolgozásával senki sem foglalkozik a Tudományos Akadémia dagesztáni intézetében). Úgyszólván egyáltalában nem tanulmányozzák Dagesztán mintegy húsz írásnélküli népének nyelveit. Sok olyan téma van, amelyekkel senki sem foglalkozik, bár gyakorlati vagy elméleti szempontból aktuálisak. Az az elméleti munka, amelyet Dagesztán nyelvészei kifejtenek és az az átalakulás, amely a módszertan területén ott végbement, nagyobb követelményekre jogosít fel bennünket.

Hogy teljes legyen a kép, meg kell említenünk, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Keleti Intézetében folyik a mongol nyelvek, a koreai, kínai, és japán nyelv, valamint India nyelveinek tanulmányozása és az ennek megfelelő lexikográfiai tevékenység is.

Sztálin munkája lehetővé teszi annak a kérdésnek alapvető és helyes megoldását is, hogy milyen módszerek segítségével és milyen elvek alapján asszimilálhatják a Szovjetunió különböző nemzeti nyelvei a nemzetközi terminológia orosz alakját, valamint az orosz társadalmi-politikai és különösen a szocialista szókincset. A különböző nemzetiségi köztársaságokban működő szovjet nyelvészek körében igen álta-

lános volt az a tendencia, hogy a nemzetközi kifejezéseket saját nyelvük anyagából merített mesterséges, új szóképzésekkel helyettesítsék, vagy lefordítsák azokat olyan kifejezésekre, amelyeknek jelentése nem fedi ezeket a terminusokat. 1947-ben Kazahsztán Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága határozatot hozott („A Kazah Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiája Nyelvészeti és Irodalmi Intézetének munkájában elkövetett durva politikai hibákról"), amelyben hangsúlyozta, hogy „egyes nyelvészek körében még mindig az a helytelen álláspont uralkodik, amely ellenzi, hogy a modern kazah nyelvben meghonosítsák a nemzetközi terminusokat általában, így az orosz terminusokat is... Ennek folytán számos társadalmi-gazdasági kifejezést, amelyeknek pontosan meghatározott nemzetközi jelentésük van, általánosan elfogadott értelmük durva elferdítésével ültettek át kazah nyelvre..."[42]

A nyelvépítés gyakorlati kérdései, a különböző nemzetiségi nyelvek — például a turkmen, vagy a belorussz — helyesírásának szabályozása, a nyelvi szabályok lerögzítésének, a nemzeti terminológia fejlesztésének, a fordításnak stb. kérdései számos nemzeti köztársaságban és területen igen nehezek és bonyolultak. Állandó figyelmet és hathatós segítséget követelnek az olyan központi nyelvtudományi intézmények részéről, amilyen a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvészeti Intézete. Sajnos, a Nyelvészeti Intézet munkája ebben az irányban még nem elég aktív. Pedig ezen a téren, az úgynevezett „új nyelvelmélet" hatása folytán, sok olyan fekély keletkezett, amelyeknek begyógyításáról haladéktalanul gondoskodni kell.

Marr elmélete tagadta a nyelvek nemzeti sajátszerűségét és a nemzetek közötti nyelvrokonságot. A nyelvet ez az elmélet csupán mint a nyelvi fejlődés valamiféle szakaszának képviselőjét, vagy mint különböző jelenségek interstadiális (vagy polistadiális) konglomerátumát fogja fel. Mindez szükségképpen még az újabban írásbeliséghez jutott

[42] *Sz. Amanzsolov.* A kazah nyelvészet feladatai. Bolsevik Kazahsztana. 1951. 3. sz. 26—27. old. (oroszul).

nyelvek és az írásnélküli nyelvek nyelvtanának összeállításán is megmutatkozott. Feltétlenül meg kell teremteni e nyelvek új nyelvtanát annak a meghatározásnak a fényénél, amelyet Sztálin a nyelv lényegéről és a nyelvtan tartalmáról adott.

Ezenkívül el kell mélyítenünk a különböző nyelvek történetére és nyelvjárásaira vonatkozó kutatásokat, ki kell fejlesztenünk a készséget az összehasonlító-történeti kutatás iránt, amely az új nemzedék legtöbb nyelvészéből — sőt az idősebbekből is — hiányzik, ki kell dolgoznunk azokat az elveket, amelyeknek alapján a szovjet szépirodalom nyelvét és stílusát tanulmányozhatjuk, széles marxista alapra kell helyeznünk a nyelv kultúrájának kérdéseit, el kell készítenünk a Szovjetunió legelterjedtebb nemzeti nyelveinek javított kiadású vagy új tankönyveit.

A szovjet nyelvészekre az a feladat hárul, hogy még az eddiginél is nagyobb erővel, még szorosabban együttműködve, még gyorsabb és alaposabb munkával igyekezzenek felépíteni a szovjet nyelvtudomány épületét, amelynek fundamentumát a marxista tudomány nagy építőmestere, Sztálin rakta le. A marxizmus következetes alkalmazása a nyelvtudományban olyan feladat, amely mindannyiunkat az alkotó marxizmus alapos elsajátítására kötelez.

Sztálin zseniális műve, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései", arról tanúskodik, hogy a marxizmusban, amely szűntelenül fejlődik és tökéletesedik, halhatatlan alkotóerő rejlik. Az alkotó marxizmus minden élő tudomány alapja. A szovjet nyelvtudománynak, amelyet Sztálin lángelméje felrázott a tespedésből, megszabadított a maradiságtól és a dogmatizmustól, s amely most kezd erőtől duzzadó, alkotó életet élni, a legközelebbi években még nagyobb eredményeket kell elérnie.

P. F. JUGYIN

I. V. SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁJÁNAK JELENTŐSÉGE A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK FEJLŐDÉSE SZEMPONTJÁBÓL

Sztálin elvtárs zseniális műve, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései", nagyszerű értékekkel gazdagította a marxizmus-leninizmus kincsestárát. Sztálin elvtárs megalkotta a nyelvtudomány szilárd elméleti alapjait, s egyben számos új tanítással és következtetéssel tette gazdagabbá a dialektikus és a történelmi materializmust. Sztálin munkájában továbbfejlesztette a marxizmus-leninizmus rendkívül fontos tételeit az alapról és a felépítményről, a szocialista államról, a szocialista társadalom fejlődési törvényszerűségeiről, valamint a nemzetek és a nemzeti nyelvek fejlődési perspektíváiról a kommunizmusban.

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak műveiben számos iránymutató tételt találunk a nyelvről, de a marxizmus történetében Sztálin elvtárs volt az első, aki szilárd alapokra helyezte a marxista nyelvtudományt, s egyszersmindenkorra kiűzte e tudományágból az idealizmust, a vulgáris materializmust és a metafizikát.

Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában újabb klasszikus példával mutatta meg, hogyan kell a marxizmust a társadalmi életre alkalmazni; e műve példaképe annak, hogyan kell alkotó módon megoldani a társadalmi tudományok legbonyolultabb kérdéseit.

☆

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkája korábbi műveinek, különösen „A dia-

lektikus és a történelmi materializmusról" című művének folytatása és továbbfejlesztése.

Sztálin ez utóbbi művében klasszikusan meghatározta a társadalom anyagi életfeltételeit; feltárta, hogy a termelési mód a társadalom anyagi életfeltételeinek rendszerében a legfőbb erő, a társadalom arculatának meghatározója; kifejtette a termelőerők és a termelési viszonyok közötti kölcsönös viszonyt; különösen kiemelte, hogy milyen aktív szerepet töltenek be a termelési viszonyok a termelőerők fejlődésében, és a haladó eszmék és politikai intézmények a társadalom fejlődésében. Nyelvtudományi munkáiban Sztálin elvtárs továbbmegy: főként az alap és a felépítmény viszonyának és kapcsolatainak dialektikáját vizsgálja és tárja fel.

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk a gazdasági alap és a rajta emelkedő felépítmény klasszikus sztálini meghatározására. E két kérdés megoldása elsőrendű jelentőségű, mivel enélkül nem lehet tudományosan megérteni, miként váltja fel a politikai rendszer egyik formáját egy másik forma, enélkül nem lehet helyesen értelmezni sem a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit, sem a társadalmi tudat fejlődéstörvényeit. Sztálin elvtársnak a gazdasági alapról és a felépítményről megalkotott tételeiben tükröződik a Szovjetunió nagy történeti tapasztalata: a burzsoá gazdasági alap és a burzsoá felépítmény megsemmisítése, valamint a szocialista gazdasági alap és a szocialista felépítmény megteremtése.

Sztálin elvtárs „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című munkájában kimutatta, hogy a termelési viszonyok: a termelőerők fejlődésének társadalmi formája, amely tevékenyen hat a termelés fejlődésére. Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában továbbfejleszti a termelési viszonyok kérdését, különös tekintettel arra, hogy a termelési viszonyok alkotják a társadalom gazdasági alapját, gazdasági bázisát. Sztálin elvtárs meggyőzően kimutatja, hogy a termelés, a termelőerők nem közvetlenül, nem egyenesen határozzák meg a társadalom politikai rendjét, eszméit, elméleteit, hanem a gazdasági alap közvetítésével. „... A felépítmény a termelőerők

fejlődésének színvonalában beállott változásokat nem egyszerre és nem közvetlenül, hanem az alapban végbement változások után, a termelés változásai által az alapban előidézett változások prizmáján keresztül tükrözi"[1].

A termelési viszonyok, mint tudjuk, arra a kérdésre adnak választ, hogy kinek a birtokában vannak a termelési eszközök. Az adott termelési viszonyok alapja a *tulajdon formája*. Ezért érthető, hogy éppen a termelési viszonyok, melyeket a termelőerők adott fejlettségi színvonala határoz meg, hívják életre *közvetlenül* a társadalmi felépítmény összességét. Például, a felépítménynek olyan fontos alkotórészei, mint az állam és a jog, közvetlenül kifejezik az illető társadalomban uralkodó termelési viszonyokat és alapjukat: a tulajdon formáját. A politika — tanította Lenin — a gazdaság sűrített kifejezése. A jog — a marxizmus meghatározása szerint — az uralkodó osztálynak törvénybe iktatott akarata.

Így tehát a termelőerők, a termelés, a technika nem önmagukban, automatikusan határozzák meg a társadalom politikai és jogi rendjét és eszméit. Nem, ez utóbbiakat azok az emberek közötti viszonyok határozzák meg, amelyek a társadalmi termelés folyamatában kialakulnak. A termelőerők fejlődése az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Olaszországban és sok más országban már régen elérte azt a színvonalat, amely szükséges a szocializmusba való átmenethez. De miután a termelési eszközök itt a burzsoázia kezében vannak, és fennáll a burzsoá gazdasági alap, ezek az országok továbbra is kapitalista országok maradtak.

A gazdasági alap kérdésének tárgyalásában két szélsőséggel, két veszéllyel találkozunk. Az első az, hogy a gazdasági alap fogalmát egyesek a termeléssel, a technikával próbálják azonosítani. Ez a felfogás nem tudományos, nem marxista felfogás, és a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek vulgáris, mechanikus értelmezésére vezet. Mint tudjuk, a társadalom fejlődése folyamán egyik gazdasági alapot a másik váltja fel. A gazdasági alap vulgáris, mechanikus felfogásának álláspontjából az következik, hogy a gazdasági

[1] Marr-vita. 227—228. old.

alap megváltozásával a termelésnek, a technikának el kell pusztulnia, meg kell semmisülnie. Ezzel szemben köztudomású, hogy a kapitalizmus által létrehozott termelést, technikát a győzedelmes proletariátus nem pusztítja el, hanem az új társadalom szolgálatába állítja.

A másik szélsőséges felfogás a gazdasági alapot a termelőerőktől, a termeléstől elszakítva szemléli. Ez arra vezet, hogy az osztályok, az emberek viszonyait a társadalomban valami absztrakciónak tekintik, valami olyannak, ami független az anyagi termelés folyamatától. Ebből az következik, hogy a társadalmi élet minden oldala önmagában létezik, hogy a termelésnek nincs kapcsolata az osztályok viszonyaival, a politikai renddel és az ideológiával. E szempont szerint a politikai nézetek, a tudomány, a filozófia stb. valamiféle, az emberek gondolkodási tevékenysége által létrehozott szubsztanciák, holott minden gazdasági alapot és rajta emelkedő felépítményt végső soron a termelőerők meghatározott fejlettségi színvonala hív életre.

A tőke társadalmi viszony, mely azt a tényt fejezi ki, hogy a társadalomnak egy — kisebb — része birtokolja a termelési eszközöket és így lehetősége van arra, hogy kizsákmányolja a társadalom ama részét — a társadalom többségét —, amely nem rendelkezik termelési eszközökkel. A mensevik Rubinhoz hasonló idealisták olyan állításai, hogy a tőke, az érték — tisztán társadalmi viszony abban az értelemben, hogy nincsen kapcsolatban az anyagi termelés folyamatával, nem egyéb idealizmusnál, amely a társadalmi viszonyok marxista felfogásának egy szikráját sem tartalmazza.

A gazdasági alap, a gazdasági rend sztálini tárgyalásának jelentősége abban rejlik, hogy szétzúzza a kérdésnek mind a vulgáris, mechanikus, mindpedig idealista felfogását és a gazdasági alap pontos, tudományos, marxista értelmezésével vértez fel bennünket.

Sztálin elvtársnak a gazdasági alapról szóló zseniális tételei alapot adnak a politikai gazdaságtan és a történelmi materializmus további kidolgozására.

☆

A marxizmus-leninizmus azt tanítja, hogy a gazdasági rend életrehívja, létrehozza a neki megfelelő politikai, jogi, ideológiai felépítményt. Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában részleteiben is továbbfejleszti a marxizmus tanítását a felépítményről, minden szempontból jellemzi a felépítményt és a nyelv példáján kimutatja, hogy nem feltétlenül minden társadalmi jelenség tartozik az alaphoz, vagy a felépítményhez. Vannak a társadalom életében olyan jelenségek is, amelyek több termelési mód, sok történeti korszak folyamán jönnek létre, sok gazdasági alapot szolgálnak ki és minden adott korszakban különböző társadalmi osztályokat szolgálnak. A tudomány feladata — tanítja Sztálin elvtárs — elsősorban éppen abban rejlik, hogy a jelenségek sajátosságait vizsgálja.

Sztálin elvtárs a lehető legpontosabban meghatározza, mi az alap és mi a felépítmény: „Az alap: a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában. A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények"[2].

Sztálinnak ezen általános tételeiből egész világosan az következik, hogy a felépítmény a társadalom azon eszméit, nézeteit és ezeknek megfelelő intézményeit foglalja magában, melyek az adott gazdasági alap szükségleteinek megfelelnek. A gazdasági alap az elsődleges, a felépítmény pedig másodlagos, a gazdasági alapból leszármazott.

Sztálin elvtárs különlegesen nagy nyomatékkal hangsúlyozza, hogy a felépítmény átmeneti, történelmi jellegű. „A felépítmény annak az egy korszaknak a terméke, amelynek folyamán az adott gazdasági alap ól és működik. Éppen ezért a felépítmény rövidéletű, megszűnik és eltűnik az adott alap megszűnésével és eltűnésével"[3].

Rendkívül nagy, alapvető jelentősége van annak a zseniális sztálini elemzésnek, amely az alap és a felépítmény kölcsönös viszonyának dialektikáját tárja fel. Sztálin elvtárs

[2] Marr-vita. 223. old.
[3] Ugyanott, 226. old.

ezzel végérvényesen kiűzte a marxista tudományból a felépítményről alkotott mensevik elképzelésnek mindenféle maradványát, mely szerint a felépítmény passzívan kullog az alap után, s nincs komoly átalakító szerepe a társadalmi fejlődésben. „A felépítményt az alap hozza létre — írja Sztálin elvtárs —, ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanúsít alapjának sorsa iránt, az osztályok sorsa, a rend jellege iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében"[4].

A felépítmény rendkívül nagy aktív ereje onnan származik, hogy azt az adott társadalom uralkodó osztályai hozzák létre uralmuk megszilárdítása és örökkévalóvá tétele céljából. Az alap és a felépítmény kölcsönös viszonyáról alkotott reális fogalomnak azon kell alapulnia, hogy az antagonisztikus társadalmak gazdasági alapja antagonisztikus belső ellentmondásokat tartalmaz. A kapitalista társadalomban ez a burzsoázia és a proletariátus közötti ellentmondásokban nyilvánul meg, melyek a fejlődés során a politikai harc legélesebb formáiba nőnek át.

Sztálin elvtárs megcáfolta és tudománytalannak bélyegezte azt az állítást, amely szerint az osztályellentétek, az elkeseredett osztályharc a társadalomnak külön osztályokra való szétesésére vezetne. „Amíg a kapitalizmus létezik — tanítja Sztálin elvtárs —, a burzsoát és a proletárt a gazdasági élet minden szála egymáshoz kapcsolja, mint az egységes tőkés társadalom részeit. A burzsoák nem élhetnek és nem gazdagodhatnak, ha nem állnak rendelkezésükre bérmunkások, a proletárok nem élhetnek, ha nem vállalnak bérmunkát a kapitalistáknál"[5].

A burzsoázia és a proletariátus között dúló harc életre-

[4] Ugyanott, 224. old.
[5] Ugyanott, 235. old.

hív különböző eszméket és ezeknek megfelelő intézményeket. A kapitalista társadalomban a burzsoázia a gazdaságilag uralkodó osztály, mely arra törekszik, hogy örökkétartóvá tegye uralkodó helyzetét és éppen ebből a célból létrehozza gazdasági alapján a megfelelő felépítményt. Az osztálytársadalomban tehát osztályjellegű mind a gazdasági rend, mind pedig az ennek megfelelő felépítmény.

Különösen fontos szerepet tölt be az osztálytársadalomban az állam. Az állam segítségével az uralkodó osztályok erőszakkal vetik alá a dolgozókat a kizsákmányolóknak, erőszakkal próbálják megőrizni a termelési eszközök feletti tulajdonuk megingathatatlanságát, fenntartani gazdasági alapjukat. Sztálin már „Anarchizmus vagy szocializmus?" című munkájában hangoztatta, hogy a kapitalizmus fennmaradása „... elsősorban azzal magyarázható, hogy a kapitalista állam, a kapitalista kormány védelmezi"[6].

Ahhoz, hogy meg tudjuk ítélni, milyen szerepet játszik az állam és a jog, mint felépítmény, alapjának megőrzésében, szemügyre kell vennünk a mai burzsoá államokat és különösen a legfőbb kapitalista országot — az Egyesült Államokat. Az Egyesült Államok kormánya, egész államapparátusa a tőkés monopóliumok kezében van és végrehajtja ezek reakciós politikáját. A burzsoázia az Egyesült Államokban és a többi országban az imperializmus korszakában minden vonalon reakciós politikát folytat. Lenin annakidején zseniálisan rámutatott arra, hogy a politikai reakció az imperializmus korszakában a monopoltőke gazdasági alapján emelkedő felépítmény. Lenin azt írta, hogy „a politikai intézmények gazdasági alapon emelkedő felépítmények. Látjuk például, hogy a modern európai államok különböző politikai formái arra szolgálnak, hogy megszilárdítsák a burzsoázia uralmát a proletariátus felett"[7].

De csupán erőszak segítségével — mégha oly hatalmas erőről is van szó, mint az állam — a burzsoázia nem tudja uralmát fenntartani. Szüksége van arra is, hogy szel-

[6] *Sztálin* Művei. 1. köt. Szikra 1950. 350. old.
[7] *Lenin*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 67. old.

lemi téren befolyásolja a dolgozókat. Ezt a célt szolgálják az eszmék, az elméletek, a vallás, az uralkodó osztály filozófiai, művészeti és egyéb nézetei, amelyek szintén az alapon emelkedő felépítményhez tartoznak.

„Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyujtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért. Mihelyt a felépítmény lemond erről a kisegítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában, legott elveszti felépítmény minőségét és megszűnik felépítmény lenni"[8].

Természetesen, az uralkodó osztályok felépítményük fegyvertárába csak olyan eszméket, olyan elméleteket, művészeti, filozófiai és egyéb nézeteket sorolnak, amelyeknek az a feladatuk, hogy a fennálló gazdasági rend megőrzését és megerősítését szolgálják. Az uralkodó osztályok meg akarják semmisíteni, ki akarják szorítani azokat az eszméket és elméleteket, azokat a művészeti és filozófiai nézeteket, amelyek az ő érdekeik ellen irányulnak. A kapitalista országokban, különösen az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Olaszországban, a burzsoázia és lakájai harcolnak a haladó eszmék, elméletek, filozófiai és művészeti nézetek ellen, melyek nem felelnek meg az uralkodó osztályoknak. A burzsoázia fegyverei közé sorolja a legreakciósabb, embergyűlölő, a művészettel szembenálló eszméket, csak hogy megfélemlítse a néptömegeket, megmérgezze öntudatukat és engedelmes szolgáivá tegye őket.

Az ideológia osztályjellegével kapcsolatosan okvetlenül tisztázni kell azt a kérdést, hogy a társadalmi tudat mely formái és mennyiben tartoznak a felépítmény körébe. Az utóbbi idők folyamán folyóirataink számos, e kérdéssel foglalkozó cikk látott napvilágot, melyek ellentétes álláspontokat tükröztek. Egyeseknek például az a véleménye,

[8] Marr-vita. 224—225. old.

hogy a tudomány a felépítményhez tartozik, mások viszont a tudományt kizárják a felépítmény köréből és közvetve a termeléshez sorolják. A szerzők egy része a művészetet és az irodalmat teljes egészében a felépítményhez számítja, más részük viszont alaptalanul kizárja ezeket a felépítmény köréből, vagy csupán az uralkodó osztály művészetét és irodalmát számítja a felépítményhez.

E kérdések helyes megoldása, helyes megközelítése csakis a társadalom fejlődéstörvényeinek dialektikus materialista felfogása szempontjából lehetséges, csak akkor, ha figyelembe vesszük, sajátosságaik konkrét elemzése alapján, a társadalmi tudat egyes formáinak specifikumát.

A felvetett kérdések helyes megválaszolásához mindenekelőtt abból a vitán felül álló marxista tételből kell kiindulni, hogy a társadalmi tudat minden formája a társadalom anyagi létének visszatükröződése. A társadalom szellemi életének valamennyi jelenségét a társadalom anyagi élete fejlődésének szükségletei határozzák meg. A társadalom anyagi életfeltételeitől függ a társadalom egész életfolyamata, beleértve a szellemi életet is. A társadalom anyagi életfeltételeiben a meghatározó erő az adott termelési mód, amely létrehozza a neki megfelelő eszméket, elméleteket és intézményeket.

Az egyes történeti korszakokban a termelőerők, a technika, a tudomány távolról sem egyformán fejlődnek. És ez csakis a termelési mód jellegétől, a társadalom gazdasági rendszerének jellegétől függ. Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban hangsúlyozták, hogy „a burzsoázia nem lehet meg a termelési eszközök, tehát a termelési viszonyok, tehát minden társadalmi viszony állandó forradalmasítása nélkül... A burzsoázia alig százéves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket hozott létre, mint minden letűnt nemzedék együttvéve“[9].

A kapitalizmus azonban már régen nem haladó termelési mód, és ma a termelőerők, a tudomány, a technika és a kultúra fejlődésének legnagyobb gátjává vált. A történelem

[9] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 14, 15. old.

bebizonyította, hogy ma a szocializmus az egyetlen termelési mód, amely biztosítja a termelőerők korlátlan fejlődését. A Szovjetunió, fennállásának három évtizede alatt, az emberiség történetében példa nélkül álló sikereket ért el a termelés, a technika, a tudomány és a kultúra fejlesztésében.

Így tehát a fejlődést a társadalmi tudat minden területén — beleértve a természettudományokat, a művészetet, az irodalmat, a politikai gazdaságtant, a történettudományt stb. — a társadalom anyagi szükségletei határozzák meg. Ez az alapja a társadalom fejlődésére, az ideológiai és szellemi élet valamennyi oldalának és formájának keletkezésére vonatkozó materialista felfogásnak.

De mint tudjuk, az eszmék, elméletek, nézetek, miután létrejöttek, aktív erőre tesznek szert és visszahatnak a társadalom anyagi életfeltételeire. A társadalmi tudat valamennyi formája viszonylagos önállóságra tesz szert és mindegyikünknek megvan a maga fejlődéstörténete. Végül — és ez igen fontos —, a társadalmi tudat minden formájának megvan a maga sajátossága, különleges jellege; keletkezésének és fejlődésének külön törvényei vannak. Nézzük például a tudományt. Itt azonnal szembeötlik, hogy másként áll a kérdés a természettudományokat és másként a társadalmi tudományokat illetően. A természettudományok tárgyának sajátos jellege határozza meg a természettudományok sajátszerűségét, amely eltér a társadalmi tudományok sajátszerűségétől. A társadalmi tudományok a társadalmi életet, a gazdaságot, az osztályharcot, az államot, a jogot, a vallást, a művészetet, az irodalmat vizsgálják és a legszorosabb kapcsolatban állnak a társadalmi élettel, aktívan résztvesznek az osztályharcban. A társadalmi osztályok mindegyike közvetlenül érdekelt ezekben a tudományokban. A társadalmi tudományok sajátszerűségüknél fogva nem közömbösek az osztályokkal szemben és ezért a szó szoros értelmében osztálytudományok.

Az osztályok politikai, filozófiai, jogi nézetei a legteljesebben s a legrendszeresebben a társadalmi tudományokban jutnak kifejezésre. Jól tudjuk, hogy például van burzsoá filozófia és burzsoá politikai gazdaságtan, van pro-

letár filozófia és proletár politikai gazdaságtan, van kispolgári filozófia és kispolgári politikai gazdaságtan. E tudományok mindegyike osztálya szemszögéből igyekszik bemutatni mind a történeti folyamatot, mind pedig a társadalom mai állapotát. De csak a proletár filozófia és a proletár politikai gazdaságtan tükrözi objektíven a társadalmi fejlődés törvényeit, minthogy a munkásosztály érdekei egybeesnek a haladó történeti fejlődés menetével.

A társadalmi tudományok és elméletek — mint a különböző osztályok gazdasági érdekeiért folyó harc közvetlen és aktív formái, mint a társadalom politikai nézeteit visszatükröző osztálytudományok — vagy az adott felépítmény körébe tartoznak, vagypedig a mult felépítmény elemei, illetve a jövendő felépítmény előfeltételei.

Bizonyos mértékig másként áll a helyzet a természettudományokkal, amelyeknek kutatási tárgya a természet. Ezek a tudományok olyan jelenségeket vizsgálnak, amelyek nem állnak közvetlen kapcsolatban a társadalmi rend jellegével, a társadalmi osztályokkal. Azok a törvények, amelyeket a fizika, a kémia, a matematika feltár, nem osztályjellegű törvények.

Az általános vonzás törvénye egyformán hat minden történeti korszakban. A fiziológia törvényeinek a burzsoák és a proletárok egyformán alá vannak rendelve. Ebből azt a közvetlen következtetést kell leszűrnünk, hogy a természettudományok és a társadalmi tudományok jellege különböző, bár mindkettőben közös az, hogy a társadalom anyagi életfeltételei hívták életre, s hogy a társadalmi osztályok a maguk érdekében használják fel őket.

A természettudományok olyan jelenségekkel foglalkoznak, amelyek évszázadokon, sőt évezredeken keresztül keveset változnak. Ismeretes például az, hogy az organizmusok fajtái alapjában véve ugyanazok maradtak Arisztotelész ideje óta. Ezzel szemben az emberiség történetében ez alatt az idő alatt több tulajdonforma, több termelési mód váltotta fel egymást.

A természettudomány történetében grandiózus fölfedezéseket tettek, egész forradalmak mentek végbe, amelyek

azt eredményezték, hogy a természet törvényeiről alkotott régi felfogást új felfogás váltotta fel. Ilyen forradalmak mentek végbe a tudományban, amikor felfedezték a sejteket, amikor Darwin fellépett tanaival, amikor felfedezték az atomot alkotó apró részecskéket. Ezek a fordulatok, forradalmak a természettudományban nem mindig esnek egybe a társadalmi forradalmakkal, azzal az időponttal, amikor az egyik alapot felváltja egy másik alap, illetve az egyik felépítményt felváltja egy másik felépítmény.

A természettudományok tehát képesek arra, hogy feltárják — és valóban fel is tárják — az objektív fejlődéstörvényeket, amelyek nemcsak az emberek tudatától, de még az illető korszak társadalmi rendjének jellegétől sem függnek.

A természetet kutató tudományoknak van még egy sajátosságuk. Ezek rendszerint közvetlen kapcsolatban állnak a termeléssel és közvetlenül kiszolgálják a termelést. A fizika, a kémia és a technikai tudományok minden jelentős felfedezése lényeges változásokat idéz elő a termelésben. A modern nagyüzemek tudományos kutatóintézeteket tartanak fenn, amelyek kiszolgálják a termelés szükségleteit. A kapitalista világ egész korszerű technikája a tudomány adatain épül fel, ugyanúgy, mint a szocialista társadalom technikája. Ebből tehát az következik, hogy a természettudományok egyformán kiszolgálják a kapitalista és a szocialista társadalmat.

E sajátosságok arra a következtetésre késztetnek bennünket, hogy a természettudományok közvetlenül nem felelnek meg azoknak a feltételeknek, amelyek a felépítményt jellemzik. Sztálin hangsúlyozza, hogy a felépítmény megkülönböztető vonása, hogy nincs közvetlen kapcsolatban a termeléssel. „A felépítmény nincs közvetlen kapcsolatban a termeléssel, az ember termelő tevékenységével. Csak közvetve, a gazdasági életen keresztül, az alapon keresztül van kapcsolata a termeléssel“[10].

Kétségtelen azonban, hogy a természettudományok, mint

[10] Marr-vita. 227. old.

olyanok — jóllehet nem tartoznak a felépítményhez — tartalmazhatnak a felépítmény körébe tartozó mozzanatokat és kapcsolatban állhatnak a felépítménnyel. A természettudományokra, éppúgy mint a társadalmi tudományokra, jellemző az, hogy — mivel társadalmi tudatformák — elkerülhetetlenül egy bizonyos világnézetre, vagyis az adott társadalom által kidolgozott filozófiai nézetekre épülnek. Már Engels rámutatott arra, hogy akár akarják a természetkutatók, akár nem, elkerülhetetlenül a filozófia irányítja őket. A természettudósok egy adott társadalomban élnek, egyik vagy másik társadalmi osztályhoz tartoznak s így vagy úgy résztvesznek a társadalmi életben. A tudomány egyetlen ága sem szorítkozik csupán a tények összegyüjtésére és osztályozására. Az összegyüjtött anyagokat és tényeket egy bizonyos világnézet alapján általánosítják. A tudomány felfedezéseiből bizonyos világnézeti jellegü következtetéseket vonnak le. Meg kell említenünk azt a tényt, mely rendkívül fontos a természettudományok számára, hogy a hipotéziseket, az analógiákat stb. a tudósok már előbb felállítják, mintsem kísérleti adatokkal be tudnák bizonyítani azok helyességét. A természettudósok tudományos tevékenységének erre az oldalára igen nagy hatással vannak az általuk vallott filozófiai nézetek.

Ma minden haladó gondolkodású tudós tudja, hogy a dialektikus materializmus filozófiája az a hatalmas erő, amely elősegíti, hogy a természettudomány fejlődésében páratlan sikerek jöjjenek létre. A természettudományban közrejátszó világnézeti mozzanat kapcsolatba hozza ezt a tudományt a felépítménnyel. A világnézet, a filozófia minden egyes új korszakkal megváltozik és minden egyes új korszakkal együtt megváltozik a természettudósok világnézete is.

Továbbá, a természettudomány teljes egészében az uralkodó osztályok szolgálatában áll. A tudósok, összes intézeteikkel és laboratóriumaikkal együtt, az uralkodó osztályoktól függő helyzetben vannak. Az uralkodó osztályok pedig gazdasági érdekeikből folyó meghatározott feladatokat állítanak a tudósok elé. Sőt, mi több, az uralkodó, kizsákmá-

nyoló osztályok, kiváltképpen napjainkban, osztályérdekeik és politikai céljaik szolgálatában nyiltan és cinikusan felhasználják a természettudományt a munkásosztály, a dolgozók elleni harcra. Az amerikai imperialisták igen szigorú monopóliumot és ellenőrzést létesítettek a természettudomány felett, melyet agresszív céljaikra: egy új világháború előkészítésére és a világuralom meghódítására használnak fel. Az Egyesült Államokban folytatott „majomperek" tanúskodnak arról, hogy milyen szörnyű méreteket ölt a természettudomány haladó eszméinek üldözése. A burzsoázia szolgalelkű tudósai szándékosan hamis következtetéseket szűrnek le a jelenkori természettudomány eredményeiből, az imperializmus igazolására mindenképpen igyekeznek kiirtani belőle a materializmust. Ennek eléggé meggyőző bizonyítéka a morganizmus-mendelizmus a biológiában, amely teljesen az imperializmus reakciós politikájának szolgálatában áll.

Mindezekből a tényekből az következik, hogy a természettudományok, amelyeknek vizsgálati tárgya a szerves és a szervetlen természet, azok a tudományok, amelyek közvetlenül a termelést szolgálják, önmagukban véve nem osztályjellegűek és nem tartoznak a felépítményhez. De az antagonisztikus osztálytársadalomban a burzsoá idealista világnézet uralkodik, s ezért a burzsoá országok tudósainak többségét ez vezeti tudományos munkájában és a tudósok a természettudományi felfedezésekből levont következtetéseket ennek a világnézetnek rendelik alá. Mivel a természettudomány kiszolgálja a termelést, amely viszont a tőkés országokban a burzsoázia tulajdonában van, így az uralmon lévő osztályok a természettudományt nemcsak a termelés céljaira, hanem politikai osztályharcra is felhasználják. Ezért a természettudományokban felépítmény-jellegű vonásokat is találunk.

☆

Lenin hangsúlyozta, hogy egyetlen társadalmi alakulat sem létezik tiszta formában, hanem mindegyikben mindig jelen vannak a régi, önmagát túlélt társadalmi alakulatok

maradványai és az új, jövendő alakulatok csirái. Minden egyes társadalmi rend osztályharcában résztvesznek mind az elhaló osztályok képviselői, amelyek még kapaszkodnak az életbe és harcolnak a győztes rendszer ellen, mind pedig az új, születőben lévő gazdasági rend, az újonnan keletkező osztályok képviselői is.

A burzsoá gazdasági rend méhében sokáig fennmaradnak a feudalizmus csökevényei. Ugyanakkor az uralkodó burzsoá eszmék mellett már létrejönnek, megerősödnek és kifejlődnek a munkásosztály eszméi, megjelenik a marxizmus.

A gazdasági alap megváltozásával megsemmisül az alapon emelkedő egész hatalmas felépítmény is: elpusztul a politikai rend, a jog, megváltoznak az elméletek, eszmék, a társadalom filozófiai, művészeti és egyéb nézetei, amelyek az elhalóban lévő alapot védelmezték és kiszolgálták. De nem pusztul el mindaz az élenjáró, új, amely a régi társadalom méhében született, hanem új, még nagyobb erőre kap.

Ebben az összefüggésben érthetővé válik, hogy milyen szerepet játszik az irodalom és a művészet a társadalmi életben. Az irodalom és a művészet juttatja kifejezésre a társadalom művészeti, esztétikai nézeteit, visszatükrözi a különböző társadalmi osztályok érdekeit. Ebből következik, hogy az irodalom és a művészet osztályjellegű, s ezért egy bizonyos — mult, jelen, vagy jövő — felépítmény körébe tartozik. A társadalmi tudományokhoz hasonlóan, az irodalom és a művészet is feltétlenül aktívan résztvesz a különböző társadalmi osztályok harcában. Minden korszak irodalmában és művészetében teljes mélységükben visszatükröződnek az illető gazdasági rend ellentmondásai, s az irodalom és művészet maga is harcokon, ellentmondásokon keresztül fejlődik. Ha kizárnánk a művészetet és az irodalmat az adott felépítményből, vagy lemondanánk arról, hogy azokat általában a felépítmény körébe tartozó jelenségek közé soroljuk — ez azt jelentené, hogy tagadjuk osztályjellegüket az osztálytársadalomban, hogy tagadjuk aktív részvételüket az egyik vagy másik alap megszilárdításáért vagy megsemmisítéséért folyó harcban. Ez azonban nem

egyeztethető össze a marxizmussal. Sztálin elvtárs 1929-ben, amikor országunkban elkeseredett osztályharc dúlt, a következőket írta: „Szépirodalmunkban leghelyesebb lenne *osztály*fogalmakkal, vagy éppenséggel olyan fogalmakkal operálni, mint «szovjet», «szovjetellenes», «forradalmi», «ellenforradalmi» stb."[11].

Érthető, hogy a forradalmi szovjet irodalom aktív segítséget nyujtott a szocialista alap létrejöttének és megerősödésének, a szovjetellenes, forradalomellenes irodalom pedig azért harcolt, hogy országunkban fennmaradjanak a kapitalista viszonyok.

De a művészetet és az irodalmat a felépítményhez sorolva, súlyos hibát követnénk el, ha egyúttal feltételeznénk, hogy minden értékes és nagyszerű amit az elmúlt történelmi korszakokban a művészet és az irodalom megalkotott, elpusztul, amikor eltűnik a gazdasági alap, mely ezeket az alkotásokat életrehívta.

Puskin művészetét természetesen az orosz társadalom fejlődésének nemesi korszaka hívta életre. De Puskin lángelméje magasan felette állt korának, az uralkodó osztály önző érdekeinek. Puskin a jobbágyrendszerben és az önkényuralomban annyira meglátta a visszataszító oldalakat, hogy okvetlenül fel kellett lázadnia ellenük. Látta a parasztok nyomorúságos életének minden nehézségét, minden szenvedését. Puskin együttérzett a francia forradalommal, az orosz társadalomban megnyilvánuló antifeudális, haladó eszmékkel, de Oroszország fejlődésének akkori viszonyai nem vezették őt arra a gondolatra, hogy a társadalmi rendet gyökeresen meg kell változtatni. Puskin az emberi élet magasztos eszményeit énekelte meg, amelyek bizonyos mértékben tükrözték a néptömegek reményeit. A haladó eszméket oly tökéletes művészi formába öntötte, hogy művészete az orosz kultúra történetében az orosz nép legnagyszerűbb alkotásai között szerepel. Puskin művészete túlélte a feudalizmus és kapitalizmus korszakát. Az igazságtalanság, az elnyomás, az embertelenség haragra gerjedt osto-

[11] *Sztálin* Művei. 11. köt. Szikra 1950. 356—357. old.

rozása úgy zengett műveiben, mint riadó, amely harcra szólított a földesúri és tőkés iga ellen. Ezért nem véletlen, hanem törvényszerű az, hogy Puskin alkotásai igazi felvirágzásukat a szocializmus korszakában érték meg.

Vajjon mindez azt jelenti, hogy Puskin művészete nem osztályjellegű, hanem osztályokon felül áll? Egyáltalán nem ezt jelenti. Már Belinszkij is el tudott igazodni ebben a látszólagos ellentmondásban. Ezt írta Puskinról: „Eljön az idő, mikor Oroszország klasszikus költője lesz, az ő alkotásai alapján fogják kialakítani és fejleszteni nemcsak az esztétikai, hanem az erkölcsi érzéket is ...“[12]

Belinszkij ugyanakkor zseniálisan meglátta Puskin művészetének tartalmában a történelmi korlátokat is. Puskin „Jevgenyij Anyegin“ című verses regényéről azt írta, hogy „Puskin ... Anyegin, Lenszkij és Tatyana alakjában az orosz társadalmat ábrázolta, fejlődésének egy meghatározott időszakában. S milyen hű, milyen igaz, milyen teljes és művészi ez az ábrázolás ... Még csak egyet említek: a költő személyiségét, amely a műben oly hiánytalanul, oly világosan él; oly szép, oly emberi ... Mindazonáltal azt az embert látjuk benne, aki szívvel-lélekkel híve azoknak az alapelveknek, amelyeken a költeményben ábrázolt világ nyugszik. Röviden: mindenütt előbukkan az orosz földbirtokos. Puskin mindent megtámad, ami ebben az osztályban ellentmond az emberségnek, de az osztály alapelve örök igazság marad számára“[13].

Puskin alkotása szoros kapcsolatban áll a népművészettel, az orosz nép évszázadok során át kialakított művészi, költői formáival. Éppen ezért emelkedik a földesurak önző érdekei fölé, ezért gyűlölték a cár és lakájai Puskint, ezért folytattak ellene hajszát, ezért üldözték és ölték meg. De mindamellett történelemellenesen járnánk el, ha Puskin művészetét kiszakítanánk abból a társadalmi környezetből, azokból a történelmi viszonyokból, amelyek közt Puskin élt és alkotott.

---

[12] *Belinszkij* Művei. 3. köt. 1948. 640. old. (oroszul).

[13] *Belinszkij*. Puskin. Közoktatásügyi Kiadóvállalat 1951. 399—400. old.

A történelem ismer olyan példákat is, hogy egy művész megszakította kapcsolatait osztályával, s áttért egy másik osztály eszmei-politikai álláspontjára és harcolt annak az osztálynak a megdöntéséért, amelyhez korábban tartozott.

Lenin a következőket írta Tolsztojról: „Származása és neveltetése szerint Tolsztoj az orosz birtokos főnemességhez tartozott — de szakított ennek a körnek egész hagyományos gondolkodásával, s utolsó alkotásaiban szenvedélyes kritikával támadt mindazokra a jelenkori állami, egyházi, társadalmi, gazdasági intézményekre, amelyek a tömegek leigázásán, nyomorba döntésén, a parasztok és kisgazdák tönkretételén alapulnak . . ."[14]

A való életben előfordulnak olyan jelenségek is, hogy egy művész, ha realista és igazi művész, osztálya iránt érzett rokonszenve és politikai meggyőződése ellenére is osztálya ellen lép fel. Engels írta Balzacról: „. . . nagy műve állandó sirám a jó társaság elkerülhetetlen hanyatlásáról, minden rokonszenvével az eltűnésre ítélt osztály pártján van . . . Balzac ilymódon saját osztályrokonszenve és politikai elfogultsága ellen kényszerült cselekedni . . . az én szememben ez a realizmus egyik legnagyobb diadala és az öreg Balzac egyik legnagyszerűbb vonása"[15].

Természetesen az uralkodó osztály elveti az ilyen alkotást, nem sorolja felépítményének tárházába és harcol ellene.

Mint az irodalom és a művészet, a filozófia, a politikai gazdaságtan és a történettudomány is a társadalom különböző osztályainak érdekeit tükrözi vissza. S bár a régi alap és az általa létrehozott felépítmény elpusztul, megmarad mindaz, ami a régi társadalomban haladó volt.

Tudjuk, hogy a klasszikus burzsoá politikai gazdaságtan, a hegeli filozófia, a francia utópikus szocializmus racionális magva forrása volt a marxizmus keletkezésének.

Hibát követnek el azok az elvtársak, akik az irodalmat, a művészetet, sőt még a filozófiát is kizárják a felépítményből, azon az alapon, hogy ha elismernénk ezek felépítmény

[14] *Lenin.* Az irodalomról. Szikra 1951. 76—77. old.
[15] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 472. old.

jellegét, akkor eljutnánk mindannak tagadásához, ami a mult örökségében értékes. Ez a hiba abból ered, hogy egyesek talmudista módon kezelik a kérdést. Már Engels megmagyarázta, hogy az új gazdaság, az új alap nem a semmiből teremt új ideológiai felépítményt, mert az új osztálynak sem az irodalma, sem a művészete, sem a filozófiája stb. nem nőhet ki teljesen puszta talajon, hanem annak az új, haladó eszmei anyagnak a talaján jön létre, azoknak az új, haladó képzeteknek a talaján nő ki, amely már a régi társadalom keretei között kezdett kialakulni.

Teljesen érthető, hogy az új, haladó osztályok, amelyek felváltják a régi, reakciós osztályokat, folytatják és továbbfejlesztik a mult hagyatékának legértékesebb elemeit. A proletariátus, mint a leghaladóbb és legforradalmibb osztály, törvényes örököse mindannak a legjobbnak, amit a világkultúra napjainkig alkotott.

☆

Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című művében zseniálisan jellemezte a régi alap és a régi felépítmény pusztulásának, valamint az új alap és a neki megfelelő felépítmény létrejöttének törvényszerűségeit.

Sztálin elvtárs továbbfejlesztette Leninnek azt az eszméjét, hogy a régi alap és a régi felépítmény felváltása a társadalmi forradalmak során megy végbe. Lenin a következőket írta: „Marx egész történelmi felfogásából következik, hogy olyan nagyra becsülte a forradalmi szakaszokat az emberiség fejlődésében... Éppen ezekben a szakaszokban mutatkozik meg legjobban, hogy milyen közvetlen szerepet játszanak a különböző osztályok a társadalmi élet formáinak meghatározásában, ilyenkor rakják le a politikai «felépítmény» alapjait, amely azután hosszú ideig támaszkodik a megújult termelési viszonyok alapjára"[16].

Azzal, hogy a Szovjetunióban felépítettük a szocializmus alapjait, létrejött a szocialista gazdasági alap és a neki megfelelő szocialista felépítmény. A Szovjetunióban a szo-

[16] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 193. old.

cializmus gazdasági alapja a termelési eszközök társadalmi — össznépi és szövetkezeti — tulajdonán nyugszik. A szocialista felépítmény: a kommunista párt által vezetett szovjet szocialista állam, a marxizmus-leninizmus mint a Szovjetunióban uralkodó világnézet, a szocialista erkölcs, a szovjet művészet, irodalom stb. A szocialista felépítmény elvileg különbözik minden régi felépítménytől. Nem a kizsákmányolók érdekeit szolgálja, hanem a dolgozók, az egész társadalom érdekeit.

A szovjet szocialista felépítmény hatalmas forradalmi, teremtő erő, mely óriási hatással van a szovjet gazdasági alapra, a termelőerők fejlődésére. Soha még a történelem során nem volt az államnak, a haladó eszméknek olyan nagy jelentőségük, mint amellyel a szovjet állam és a kommunista eszmék rendelkeznek. A kommunista párt a proletárdiktatúra egész rendszerében az irányító és vezető erő. A kommunista párt politikája a szovjet társadalom létalapja. A szocializmusban, minthogy nincsenek kizsákmányoló osztályok és antagonisztikus ellentétek, minthogy tervgazdálkodás folyik — megváltozott a felépítmény és az alap kölcsönös viszonya, még pedig úgy, hogy rendkívüli mértékben megnövekedett a felépítmény visszahatása az alapra és a termelőerőkre. A szocialista felépítmény döntő befolyást gyakorol a szocialista építés ütemére. A felépítmény szerepe egyre növekszik a kommunista társadalom felépítésének folyamán.

A szocialista állam, melyet Lenin—Sztálin pártja vezet, a szocializmus és a kommunizmus építésének legfőbb eszköze, mely mind nagyobb mértékben tölti be gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkcióját.

Sztálin elvtárs tanítása az alapról és a felépítményről pártunkat és népünket újabb erős eszmei fegyverekkel vértezi fel, amelyek elősegítik, hogy mind mélyebben hatoljunk be a társadalom fejlődéstörvényeinek lényegébe, a kommunizmus győzelmét biztosító törvények lényegébe. Sztálin elvtárs tanításai felfegyverzik a tőkés országok kommunista pártjait is és megmutatják, milyen irányban kell a harcot folytatniok, hogy kivívják a munkásosztály győzelmét.

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkája új módon veti fel a szocialista társadalom fejlődési törvényszerűségeinek számos kérdését. „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című művében Sztálin elvtárs klasszikusan jellemzi a dialektika törvényeit. Ezek a törvények egyetemes jellegűek és a természet, a társadalom, a gondolkodás valamennyi jelenségére érvényesek. A dialektika törvényei az anyag mozgásformáitól függően, különféleképpen nyilvánulnak meg. Az antagonisztikus társadalmakban a mennyiségi változásokból a minőségi változásokba való átmenet, a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való átmenet mindig robbanások útján megy végbe. Óriási robbanás, óriási forradalom volt országunk történetében a Nagy Októberi Szocialista Forradalom.

A marxista elmélet zseniális továbbfejlesztése az a sztálini tanítás, hogy a dialektika törvényei a szocialista társadalomban másként nyilvánulnak meg, mint bármely más társadalmi rendben. A szocializmus minőségileg különbözik a társadalmi élet fejlődésének régebbi formáitól, itt tehát a dialektika törvényei is másképpen nyilvánulnak meg, mint azokban a társadalmakban, melyekben antagonisztikus osztályok léteznek. Sztálin elvtárs a következőket írja: „Általában azoknak az elvtársaknak a tájékoztatására, akik vonzódnak a robbanásszerű átmenetekhez, meg kell mondani, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem ez a törvény nem mindig alkalmazható az alap vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok"[17].

Sztálin ezt a tételt a Szovjetunió parasztgazdaságának átalakulása történetéből vett klasszikus példával indokolja meg.

[17] Marr-vita. 243. old.

Sztálin elvtárs útmutatásaiból azt a következtetést kell levonnunk, hogy a fejlődés a szocialista társadalom viszonyai között szintén a dialektika törvényei szerint megy végbe, hogy a szocializmus további fejlődése során is újabb minőségi jelenségeket hoz létre a társadalom életében. Az átmenet egyik minőségi állapotból a másikba, grandiózus voltánál fogva, forradalmi átalakulások jellegét viselheti. Így például, a kommunizmusra való átmenet hatalmas ugrás. De a szocialista és a kommunista társadalom fejlődésében megtett hatalmas lépések nem lesznek társadalmi forradalom jellegűek, nem lesznek kapcsolatosak a társadalmi rend megváltozásával, hanem a kommunista társadalmi rend alapján, robbanások nélkül fognak végbemenni. Az új átalakulásokat felülről az állam, a kommunista párt készíti tudatosan és fokozatosan elő, és az egész nép fogja tudatosan és tevékenyen megvalósítani.

A marxizmus alkotó alkalmazásának újabb nagyszerű példája az, ahogyan Sztálin elvtárs megoldotta az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenet kérdését a szocialista társadalom fejlődésében.

☆

Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáiban számos olyan egyéb kérdést is megold, amelyek rendkívül nagyjelentőségűek a tudomány fejlődése számára. Ezek közé tartozik a nyelv és a gondolkodás kapcsolatának felvetése és megoldása. Sztálin megállapította, hogy „bármilyen gondolatok keletkeznek is... csak a nyelvi anyag alapján, a nyelvi kifejezések és mondatok alapján fejlődhetnek és létezhetnek. Gondolatok, amelyek mentesek a nyelvi anyagtól, mentesek a nyelvi «természeti anyagtól» — nem léteznek“[18]. Ez a tétel, amely feltárja a nyelv szerepét a gondolkodás keletkezésében és fejlődésében, azaz a külső világnak az ember által történő megismerésében, új oldalról világítja meg a tudományos, marxista ismeretelmélet materialista jellegét és halálos csapást mér a mai idealista tanokra, amelyek a gondol-

[18] Ugyanott, 297. old.

kodást nemcsak a külső világtól, hanem a nyelvtől is elszakítják, és azzal az állítással próbálják elbódítani az emberek tudatát, hogy a gondolkodás valamiféle misztikus „szellem", amelyet felsőbb erő sugároz az emberbe.

Sztálin elvtárs művében újabb nyomatékkal fejtette ki a marxizmusnak azt a tanítását, hogy a társadalmi jelenségeket történelmi szempontból kell vizsgálnunk.

Sztálin elvtárs a szocialista forradalom és a szocialista építés legidőszerűbb kérdésein ismét megmutatta a dogmatizmus, a bibliamagyarázás és a talmudizmus káros hatását. Így például Marx és Engels a XIX. század negyvenes éveiben, amikor a kapitalizmus még nem jutott el monopolista szakaszába és többé-kevésbbé folyamatosan felfelé ívelő vonalon fejlődött, arra a következtetésre jutottak, hogy a szocialista forradalom nem győzhet *egy* országban, hanem csak úgy győzhet, ha egyidejűleg az összes civilizált országokban vagy azok többségében arat győzelmet. A XX. század elején, amikor a kapitalizmus átnőtt monopolkapitalizmusba és már a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvénye határozta meg a világ fejlődésének jellegét, Lenin arra a zseniális következtetésre jutott, hogy ilyen viszonyok közt a szocialista forradalom egyidejűleg nem aratható minden országban győzelmet, de lehetséges a szocialista forradalom győzelme kezdetben egy, egymagában vett országban.

Sztálin elvtárs megállapítja, hogy ez a két következtetés két különböző szakasznak felel meg, és mindegyik igaz a maga korára. A talmudisták és bibliamagyarázók viszont, akik nem hatoltak be a dolog lényegébe és formálisan idézik ezt a két különböző következtetést, azt tartják, hogy vagy az egyiket vagy a másikat el kell vetni. Nem, mondja Sztálin elvtárs, mindkét következtetés helyes, azonban nem feltétel nélkül, hanem mindegyik a maga korára vonatkozóan.

Hasonlóképpen áll a dolog egy másik rendkívül fontos kérdéssel — az állam kérdésével a kommunizmusban. Engels az Anti-Dühringben azt írta, hogy a szocializmus győzelme után az államnak el kell halnia. Ezen az alapon — hangoz-

tatja Sztálin elvtárs — a szocialista forradalomnak a Szovjetunióban aratott győzelme után a talmudisták és bibliamagyarázók követelni kezdték, hogy a párt intézkedjék, hogy a szovjet állam minél gyorsabban elhaljon. Sztálin zseniálisan kimutatta, hogy Engels formulája nem avult el, hanem az a szocializmusnak minden országban vagy az országok többségében aratott győzelmét tartja szem előtt. De mivel a szocializmus először csak egy országban győzött, az orosz marxisták a mi korunkban kialakult világhelyzet tanulmányozásából kiindulva arra a következtetésre jutottak, hogy amikor a kapitalista környezet még fennáll, amikor a szocialista forradalom csupán egy országban győzött, a győztes szocializmus országának nem gyengítenie, hanem mindenképpen erősítenie kell államát, az állami szerveket, az államvédelmi szerveket, a hadsereget, ha nem akarja, hogy a kapitalista környezet szétzúzza.

Ezeken a példákon — a szocialista forradalom alapvető kérdéseinek megoldásában — Sztálin ismét példát mutatott arra, hogyan kell új kérdések igazi dialektikus megoldását adni, hogyan kell továbbfejleszteni a marxista dialektikát.

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkája szemléletesen bizonyítja, hogy a marxizmus mint tudomány nem állhat egy helyben, hanem szakadatlanul fejlődnie és gazdagodnia kell a tudomány új adatai, a munkásmozgalom tapasztalatai, a néptömegek forradalmi tapasztalatai alapján.

☆

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című művének megjelenése kimagasló esemény volt a szovjet nép és a világ kommunista mozgalmának ideológiai életében. Ez a mű ragyogóan bizonyítja a szakadatlanul fejlődő és új tapasztalatokkal, új tudással gazdagodó marxizmus nagy alkotóerejét.

„A marxizmus — tanítja Sztálin elvtárs — a természet és a társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudo-

mánya, a kommunista társadalom építésének tudománya"[19].

A marxizmusnak ez a klasszikus meghatározása új feladatokat állít tudományos kádereink, az ideológiai front dolgozói elé, arra kötelezi őket, hogy a Szovjetunióban folyó kommunista építés gyakorlati tapasztalatainak és a nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatainak általánosítása alapján új elméleti problémákat dolgozzanak ki.

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül. Sztálin elvtárs zseniális munkája a szovjet tudomány fejlődésének széles távlatait tárta fel, és új alkotó lendületre, újabb győzelmekre lelkesíti a szovjet értelmiséget, az egész szovjet népet a kommunizmus diadala nevében.

[19] Marr-vita. 342. old.

D. I. CSESZNOKOV

A MARXIZMUS-LENINIZMUS AZ ALAPRÓL ÉS A FELÉPÍTMÉNYRŐL

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című új művének megjelenése igen fontos esemény a párt szellemi életében. Ebben a művében Sztálin elvtárs lerakta a marxista nyelvelmélet alapjait és a marxizmusnak igen fontos tételeit dolgozta ki. Sztálin elvtárs, eszmei fegyverünket — a marxizmust-leninizmust — továbbfejlesztve és tökéletesítve, arra tanít bennünket, hogy az elméleti kérdéseket a gyakorlattól elválaszthatatlan kapcsolatukban tanulmányozzuk és oldjuk meg, arra tanít, hogy a tudományos kérdésekhez alkotó módon nyúljunk.

Sztálin elvtárs kíméletlenül leleplezi és támadja a bibliamagyarázókat és talmudistákat, a betűrágókat, akik nem hatolnak be a dolgok lényegébe, akik formálisan idéznek s nem veszik tekintetbe azon történelmi feltételeket, amelyekre az idézetek vonatkoznak. A marxizmus — tanítja Sztálin elvtárs — nem ismeri el a minden korszakra nézve kötelező, állandó érvényű következtetéseket és formulákat, a marxizmus minden dogmatizmusnak ellensége.

Sztálin elvtárs továbbfejleszti az alap és a felépítmény marxista elméletét, és ezzel kapcsolatban kidolgozott új tételeinek óriási elméleti és forradalmi-gyakorlati jelentőségük van.

Marx és Engels, amikor megállapították, hogy a termelőerők fejlődésének színvonala meghatározza a társadalom gazdasági rendjét, ez pedig létrehozza a neki megfelelő felépítményt, feltárták a történelmi fejlődés törvényeit és a proletariátus kezébe nélkülözhetetlen eszmei fegyvert ad-

tak, amely biztosítja győzelmét. Marx, Engels, Lenin és Sztálin megsemmisítő csapást mérve a marxizmus vulgarizátoraira, leegyszerűsítőire és a különféle árnyalatú opportunistákra, megállapították, hogy a felépítménynek a társadalom fejlődésében óriási jelentősége van. Sztálin rámutatott arra, hogy új politikai eszmék nélkül, az ezeknek megfelelő forradalmi szervezetek és intézmények nélkül a társadalom anyagi élete fejlődésének sürgető feladatait megoldani nem lehet.

A szocialista társadalom felépítménye napjainkban a Szovjetunióban a kommunizmus építésének erős fegyvere. A népi demokráciák országaiban a marxista-leninista elmélet, az új forradalmi hatalom és a kommunista pártok vezette tömegszervezetek biztosítják a társadalom életformájának sikeres átalakítását. A kapitalista országokban a marxizmus-leninizmus, a kommunista pártok és az általuk vezetett tömegszervezetek döntő fegyverek a burzsoá alap és az imperialista felépítmény, az imperialista reakció és a háború ellen folytatott harcban. E nélkül a fegyverzet nélkül nem lehet biztosítani a béke, a demokrácia erőinek győzelmét, nem lehet harcolni a szocializmusért.

Ilyen körülmények között az alap és a felépítmény marxista-leninista elméletének jelentősége még jobban megnövekszik.

Sztálin elvtárs zseniális munkájában általánosította a nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatait, s mindenekelőtt a bolsevik párt tapasztalatait, a szovjet embereknek a kommunizmusért folytatott harcban szerzett tapasztalatait, s e tapasztalatok általánosítása alapján továbbfejlesztette és új, magasabb fokra emelte a történelmi materializmusnak az alapra és a felépítményre vonatkozó tételeit.

1. AZ ALAP ÉS A FELÉPÍTMÉNY MEGHATÁROZÁSA

A társadalom anyagi életfeltételeinek rendszerében az anyagi javak termelésének módja az a fő erő, amely az egész társadalom arculatát, a társadalmi rend jellegét, és az egyik

társadalmi rendből a másikba való fejlődést meghatározza.

„Az anyagi élet termelési módja határozza meg általában az élet társadalmi, politikai és szellemi folyamatát. Nem az emberek tudata az, ami létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza“[1] — mondja Marx.

„Amilyen a társadalom termelési módja — írja Sztálin elvtárs —, olyan, alapjában véve, maga a társadalom is, olyanok a társadalom eszméi és elméletei, politikai nézetei és intézményei“[2].

A termelési mód a társadalom termelőerői és az emberek termelési viszonyai egységének megtestesülése, és ez az egység az anyagi javak termelésének folyamatában valósul meg.

Az emberek termelési viszonyai, amelyek szükségszerűen, az emberek akaratától függetlenül alakulnak ki, és a társadalom termelőerői meghatározott fejlődési fokának felelnek meg, a társadalom gazdasági szerkezetét alkotják, azt a reális alapot, amelyen a társadalmi felépítmény emelkedik.

Az alap magábanfoglalja az emberek termelési viszonyait, gazdasági viszonyait, az alap szolgálja ki gazdaságilag a társadalmat. Az alap — mint a termelési viszonyok összessége, mint a társadalom gazdasági rendje — a társadalmi termelés, a termelési mód *egyik* oldala. A termelési mód *másik oldalát* az anyagi termelőerők alkotják. Ebből következik, hogy nem szabad az alapot azonosítani a termelési móddal, mely magában foglalja mind a termelőerőket, mind a termelési viszonyokat. A termelőerőket nem szabad a gazdasági rend fogalmába sorolni.

A termelőerők *közvetlenül* sohasem határozzák meg a felépítményt. A felépítménynek, tanítja Sztálin elvtárs, „csak közvetve, a gazdasági életen keresztül, az alapon keresztül van kapcsolata a termeléssel. Éppen ezért a felépítmény a termelőerők fejlődésének színvonalában beállott változáso-

[1] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 340. old.
[2] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 688. old.

kat nem egyszerre és nem közvetlenül, hanem az alapban végbement változások után, a termelés változásai által az alapban előidézett változások prizmáján keresztül tükrözi"[3].

Egyúttal rá kell mutatnunk arra, hogy nem szabad az alapot *elszakítani* a társadalom termelőerőitől, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a termelési viszonyokat a termelőerők határozzák meg. Aki megkísérli elszakítani az alapot a termelőerőktől, vagypedig figyelmen kívül hagyni ezeket az elemzés során, az elkerülhetetlenül idealista nézőpontra siklik le.

Az alap klasszikus meghatározását Marx, Engels, Lenin és Sztálin adták. Az alap a termelőerők meghatározott fejlődési fokának megfelelő termelési viszonyok összessége. „Az alap: — mondja Sztálin elvtárs — a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában"[4]. Ez a meghatározás abból a marxista tételből indul ki, amely szerint a termelésnek, a termelés módjának meghatározó szerepe van, mert ez a társadalmi fejlődés fő ereje. Abból a marxista tételből indul ki, amely szerint a termelésben bekövetkezett változások feltétlenül hatnak a termelési viszonyokra, hogy azután a társadalmi eszmékben és elméletekben, a felépítmény egészében bizonyos változásokat idézzenek elő. Végül, ez a meghatározás abból a marxista tételből indul ki, amely szerint a társadalmi eszmék a társadalom adott alapját *a társadalom termelőerőivel való kölcsönös kapcsolatában* — a termelőerők és a termelési viszonyok közötti összhang vagy meghasonlottság tényét — tükrözik vissza.

Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" című munkájának előszavában a termelőerők és a termelési viszonyok közötti összeütközést mint a társadalmi forradalom alapját elemzi és a következőket írja: „A gazdasági alap megváltozásával lassabban vagy gyorsabban átalakul az egész óriási felépítmény. Az ilyen átalakulások vizsgálatá-

[3] Marr-vita. 227—228. old.
[4] Ugyanott, 223. old.

nál mindig különbséget kell tenni a termelés gazdasági feltételeinek anyagi, természettudományos pontossággal megállapítandó átalakulása és a jogi, politikai, vallási, művészi, vagy filozófiai, egyszóval: ideológiai formák között, melyekben ez az összeütközés az emberekben tudatossá válik s melyekben azt megvívják. *Mint ahogy az egyes embert nem aszerint ítéljük meg, ahogyan önmagáról vélekedik, éppoly kevéssé lehet az ilyen átalakulási korszakot a saját tudatából megítélni, hanem ellenkezőleg, ezt a tudatot kell az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és termelési viszonyok közti összeütközésből megmagyarázni*"[5]. (Az én kiemelésem. — *D. Cs.)*

Engels az „Anti-Dühring"-ben a tudományos szocializmus eszméit a termelés társadalmi jellege és a tőkés elsajátítási mód közti összeütközés elméleti visszatükröződésének nevezi, amely összeütközés arról tanúskodik, hogy megértek az új társadalmi viszonyok megjelenésének anyagi feltételei.

A társadalom gazdasági alapján emelkedik a felépítmény, mely ezt az alapot visszatükrözi és szolgálja. „... a társadalom mindenkori gazdasági szerkezete az a reális alap, amelyből minden egyes történelmi korszak jogi és politikai intézményeinek, valamint vallási, filozófiai és egyéb szemléleti módjának egész felépítménye végső fokon magyarázandó"[6]. A felépítmény a társadalmi eszmék és a nekik megfelelő, az adott alap által életrehívott szervezetek és intézmények összessége. „A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények.

Minden alapnak megvan a saját, neki megfelelő felépítménye. A hűbéri rend alapjának megvan a maga felépítménye, megvannak a maga politikai, jogi és egyéb nézetei és az ezeknek megfelelő intézményei, a kapitalista alapnak megvan a maga felépítménye, megvan a szocialista

---

[5] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 340. old.
[6] *Engels.* Anti-Dühring. Szikra 1950. 28. old.

alapnak is. Ha megváltozik és megszűnik az alap, akkor nyomában megváltozik és megszűnik a felépítménye, ha új alap jön létre, nyomában létrejön a neki megfelelő felépítmény"[7].

A felépítmény tehát mindenekelőtt a társadalmi eszmék és elméletek meghatározott köre.

Lenin Marx és Engels világnézetéről többek közt ezt írja: „Az ő alapeszméjük... az volt, hogy a társadalmi jelenségek anyagi és ideológiai jelenségekre oszlanak. Ez utóbbiak csupán felépítményét jelentik az előbbieknek, amelyek az ember akaratán és tudtán kívül, az ember létfenntartásra irányuló tevékenységének formájaként (eredményeként) állnak elő"[8].

Természetes, hogy a társadalmi eszmék és elméletek a termelési eszközök magántulajdonán felépülő társadalomban a magántulajdont és a kizsákmányolást igazolják, az uralkodó osztály érdekeit fejezik ki.

Mint ismeretes, a feudális rendben a termelési viszonyok alapja az, hogy a termelési eszközök a hűbérúr tulajdonában vannak, de a termelésben dolgozó jobbágy nincs egészen a hűbérúr tulajdonában. A feudális társadalom termelési viszonyai, e társadalom alapja visszatükröződik a társadalomban uralkodó politikai, jogi és más nézetekben.

A feudális nemesség ideológusai a hűbéri tulajdont, a jobbágyságnak vagy a kizsákmányolók által elnyomottak egyéb *személyi* függési formáinak „törvényességét" védelmezik, a rendi különbségeknek és a nemesség rendi kiváltságainak szükségességét igyekeznek igazolni, megalapozzák a centralizált vagy decentralizált monarchia elveit, alátámasztanak bizonyos vallási és erkölcsi nézeteket stb.

„A kapitalista rendben a termelési viszonyok alapja az, hogy a termelési eszközök a tőkés tulajdonában vannak, de nincsenek tulajdonában a termelésben dolgozók, a bérmunkások, akiket a tőkés sem meg nem ölhet, sem el nem adhat, mert személyileg függetlenek, de akik meg vannak fosztva a

[7] Marr-vita. 223. old.
[8] *Lenin* Művei. 1. köt. Szikra 1951. 149. old.

termelési eszközöktől, s hogy éhen ne haljanak, munkaerejüket kénytelenek eladni a kapitalistának és kénytelenek magukravenni a kizsákmányolás jármát"[9].

Azok a politikai és jogi nézetek, melyeket a kapitalista alap a monopólium előtti kapitalizmus korszakában hozott létre, a bérrabszolgaság rendszere érdekében a tőkés magántulajdont és a vállalkozói kezdeményezést védelmezik és az emberek formális jogi egyenlőségének szükségességét igazolják, a burzsoá-demokratikus szabadságjogokat és a burzsoá-parlamentáris rendszert hirdetik stb. Az imperializmus és különösen a kapitalizmus általános válsága idején, amikor megérett a szocialista forradalom szükségessége a kapitalista országokban, s amikor a szocializmus és a demokrácia erői már kezdik túlszárnyalni az imperialista reakció erőit, amikor a kapitalista társadalom, és következésképpen a kapitalista alap végső csődje felé közeledik, a burzsoázia politikai és jogi nézeteiben bizonyos változások következnek be. Az imperialista burzsoázia ideológusai, mint a multban, most is igyekeznek védeni és igazolni a tőkés magántulajdont és a vállalkozói kezdeményezést, de egyúttal próbálják megindokolni a burzsoá állam és a monopóliumok összenövésének célszerűségét is, minthogy ez az összenövés a valóságban azt jelenti, hogy az államot közvetlenül alárendelik a monopóliumoknak, s a parlamentet, a kormányt stb. közvetlenül a monopóliumok irányítják. A burzsoá ideológusok ebben az időszakban hadjáratot indítanak azok ellen a burzsoá-demokratikus szabadságjogok ellen, amelyeket a monopolkapitalizmus előtti időszakban elismertek és magasztaltak. Megkísérlik indokolni és igazolni a fasizmust, a világreakció erőinek egyesítése céljából azt hirdetik, hogy az állami szuverénitásról le kell mondani és meg kell teremteni a megfelelő feltételeket a világuralomra törekvő amerikai imperialisták terjeszkedése számára.

Az osztálytársadalomban az uralkodó osztály az uralkodó termelési mód hordozója. Az uralkodó osztály eszméi

[9] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 693. old.

visszatükrözik a társadalom gazdasági rendjét és fegyverül szolgálnak e rend megőrzéséért folytatott harcban. Az uralkodó osztály azonban társadalmi nézeteit — politikai, jogi, vallási stb. nézeteit — a társadalom valamennyi rétegében terjeszti. Az uralkodó osztály gondolatai — mondja a „Kommunista Kiáltvány" — a társadalom uralkodó gondolatai, mivel az anyagi javak termelése területén uralkodó helyzetet elfoglaló osztály természetszerűleg az eszmék termelése területén is uralkodik. Az elnyomott osztály keletkezőben lévő ideológiájának a saját osztályára való befolyásért kemény harcot kell megvívnia a kizsákmányolók ideológiája ellen. Gondoljunk csak arra, milyen kemény harcot kellett és kell vívnia a szocialista ideológiának a polgári ideológiával azért, hogy meghódítsa a munkásosztályt, leleplezze a polgári reakciós ideológiát és megszabadítsa a dolgozók gondolkodását annak bomlasztó befolyásától. Ebben áll a régi felépítmény ellen folytatott küzdelem egyik nehézsége, s ez a régi felépítmény — mint tudjuk — a régi alap, a régi uralkodó osztály érdekeit védi.

A társadalmi nézetek, eszmék és elméletek azonban a felépítménynek csupán egy részét alkotják. A felépítményhez, mondja Sztálin elvtárs, nem csupán a társadalom politikai, jogi, filozófiai, erkölcsi, esztétikai és vallási nézetei tartoznak, hanem a nekik megfelelő intézmények is. Az osztálytársadalomban a politikai és jogi nézeteknek megfelelnek azok a politikai és jogi intézmények, melyeknek legkoncentráltabb kifejezése az állam, az állam törvényhozó és végrehajtó hatalma, valamint büntető szervei. Ide tartozik továbbá a társadalmi-politikai szervezetek egész rendszere: a politikai pártok, különféle szövetségek és társaságok. A vallási nézeteknek megfelelnek a különféle vallási, mindenekelőtt az egyházi szervezetek. Az irodalmi és művészeti alkotásokban testet öltő művészeti, esztétikai nézeteket meghatározott társadalmi és politikai szervezetek, színházak, sajtó, film, rádió propagálják. Ugyanezt mondhatjuk a filozófiai és erkölcsi nézetekről is, amelyeket megfelelő folyóiratok és társaságok útján terjesztenek. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezen intézmények és szervezetek

között szoros kapcsolat van és mindegyikük az uralkodó osztály *valamennyi* nézetét — politikai, jogi, erkölcsi, művészeti stb. nézetét — propagálja és terjeszti.

Valamely alapnak egy másikkal történő felváltásakor természetesen nem csupán a társadalmi nézetek, hanem a nekik megfelelő intézmények is megváltoznak. Így például a feudális alapról a kapitalista alapra való áttérés során a feudális monarchia és a rendi társadalom helyébe a polgári parlamentáris intézmények lépnek; az egyház világi hatalmát korlátozzák és megszüntetik a szerzetesi lovagrendeket; a feudális testületek helyett megszületik a kapitalista alapnak megfelelő burzsoá társadalmi rend; politikai pártok keletkeznek; hatalmas méreteket ér el a könyvkiadás, a rádió, a kapitalista sajtó stb.

Ilyenformán tehát a felépítmény bizonyos társadalmi nézetek és a nekik megfelelő szervezetek és intézmények egysége. Minden esetben, amikor az adott felépítményt létrehozó alap antagonisztikus és az osztályok elkeseredett harca jellemzi, a felépítmény szigorúan osztályjellegű. A felépítmény az uralkodó osztály fegyvere ahhoz, hogy az elnyomott osztályt engedelmességre kényszerítse. Az elnyomott osztály nem tud megszabadulni az elnyomástól, nem tudja felszámolni a régi alapot, ha nem rombolja szét a régi alapnak megfelelő felépítményt.

Valamely meghatározott társadalmi-gazdasági alakulat fejlődésének egész folyamán a termelési viszonyok egy és ugyanazon *típusával* és, következésképpen, a felépítmény egy és ugyanazon *típusával* van dolgunk. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy minden antagonisztikus társadalmi-gazdasági alakulatnak megvan a maga keletkezési és hanyatlási korszaka. Ennek megfelelően *egy és ugyanazon* társadalmi alakulat fejlődésének *különféle* szakaszain az alap és a felépítmény bizonyos jellegzetes vonásokkal rendelkezik. Így a kapitalizmus egész fennállása alatt az alap, vagyis az embereknek a termelési eszközökhöz való viszonya, lényegében változatlan. De fejlődésének különböző szakaszaiban a kapitalista alapnak a termelőerőkhöz való viszonya különféle (az egyik esetben lényegében megfelel

a termelőerőknek és ösztönzi fejlődésüket, más esetben nem felel meg nekik és fékezi fejlődésüket), és ezért különböző szerepe van a társadalom fejlődésében.

A gazdasági rendben egy és ugyanazon alakulat keretei között végbemehetnek bizonyos szerkezeti változások. Például a monopolkapitalizmus előtti időszakot jellemző szabadversenyt az imperializmus idején a monopóliumok uralma váltja fel. Ennek megfelelően annak az osztálynak az eszméi, amely az adott termelési viszonyok, az adott alap hordozója, bizonyos változásokon mennek át. Az új alapnak, például a régi, feudális alapot felváltó kapitalista alapnak megszilárdításáért harcoló feltörekvő osztály ideológiája — bár osztályjellegű, kizsákmányoló — történelmi szempontból tekintve mégis progresszív ideológia. Ugyanennek a burzsoá osztálynak az ideológiája abban az időszakban, amikor az önmagát túlélt kapitalista alapot védelmezi, azért, hogy gátolja az új, szocialista alap megszilárdulását, természetesen minden progresszív vonást nélkülöz. Ez az ideológia reakciós. Így áll a helyzet a mai imperialista burzsoázia ideológiájával.

Amikor az alap fejlődési fázisai megváltoznak és a burzsoázia nézetei ennek megfelelően átalakulnak, megváltoznak a burzsoázia intézményei és szervezetei is. Az imperializmus korszaka — és különösen a tőkés országok fejlődése a második világháború után — a burzsoá parlamentarizmus válságának elmélyüléséhez vezetett, s azzal a következménnyel járt, hogy a burzsoázia mindenütt a reakció és a fasizmus felé fordult.

Lenin erre felhívta a figyelmet: „Az új gazdasági rendszer, a monopolkapitalizmus (az imperializmus — monopolkapitalizmus) politikai felépítménye a fordulat a demokráciától a politikai reakció *felé*. A szabadversenynek a demokrácia felel meg. A monopóliumnak — a politikai reakció"[10].

Napjainkban az imperialista burzsoázia mindenütt fasiszta rend felállítására, a demokratikus szabadságjogok szánalmas maradványainak megszüntetésére törekszik. És

[10] *Lenin* Művei. 23. köt. Szikra 1951. 35. old.

minél kilátástalanabb lesz a burzsoázia helyzete, annál erősebben hajlik a fasizmus és háború felé. Az imperialista burzsoázia reakciós felépítménye éppen úgy szolgálja a kapitalista alap fenntartását a kapitalista társadalom hanyatlásának viszonyai között, amikor ez az alap már túlélte magát, mint ahogyan szolgálta a politikai felépítmény a kapitalizmus fejlődésének kezdeti szakaszán a progresszív célokat: a feudalizmus maradványainak felszámolását és a kapitalista alap kialakítását. A burzsoázia valamennyi szervezete és intézménye, éppen úgy, mint nézetei, arra hivatottak, hogy a kapitalista alap fejlődését vagy fenntartását — fejlődésének minden szakaszán — elősegítsék.

„Az alap a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában." Ennek a sztálini megfogalmazásnak a bölcsesége abban áll, hogy nem csupán a *különböző alakulatok* gazdasági rendjének különbözőségére mutat rá, hanem arra is, hogy *egy és ugyanazon* rend fejlődési fázisait konkrét történelmi szempontokból kell vizsgálni, olymódon, hogy felmérjük e rendszer történelmi szerepét és elemezzük a felépítménnyel való kölcsönös kapcsolatát. Amikor valamely társadalmi-gazdasági alakulatot felvált egy másik alakulat, a régi alapot felszámolják, megsemmisítik és újjal váltják fel. Ennek nyomán felszámolják, megsemmisítik a régi felépítményt és azt az új alapnak megfelelő új felépítmény váltja fel. De az alap egy és ugyanazon alakulat keretei között is átmegy bizonyos változásokon. Az önmagát túlélt, hanyatlásnak és végleges pusztulásnak induló alap bizonyos vonásaiban különbözik attól, ami fejlődésének kezdeti szakaszain volt. Mivel az alap egy adott rendszer keretein belül változik, átalakul az alapot kiszolgáló felépítmény is. Következésképpen az alap és a felépítmény, egy adott társadalmi-gazdasági alakulat keretei között, az alakulat fejlődése arányában megváltozik. Amikor pedig egy más társadalmi-gazdasági alakulatra térnek át, az alapot és a felépítményt *felszámolják, megsemmisítik*, s új alapot és új felépítményt hoznak létre.

☆

Minden társadalmi jelenség közös sajátossága — mondja továbbá Sztálin elvtárs —, hogy a társadalmat szolgálja. Ezen a közös sajátosságon kívül azonban a társadalmi jelenségek minden körének megvannak a különleges sajátosságai, „amelyek igen fontosak a tudomány számára". A termelőerők különleges sajátosságai abban rejlenek, hogy kifejezik az embereknek a tárgyakhoz és a természeti erőkhöz való viszonyát, meghatározzák, hogy milyen fokban ura az ember a természeti erőknek, szolgálják és meghatározzák a termelési folyamat jellegét, s végül meghatározzák a társadalom gazdasági rendjét, alapját. „Az alap különleges sajátosságai abban rejlenek, hogy az alap a társadalmat gazdaságilag szolgálja. A felépítmény különleges sajátosságai abban rejlenek, hogy a felépítmény politikai, jogi, esztétikai és más eszmékkel szolgálja a társadalmat és létrehozza a társadalom számára a megfelelő politikai, jogi és egyéb intézményeket"[11].

Vannak azonban olyan társadalmi jelenségek, tanítja Sztálin elvtárs, amelyeket nem vonatkoztathatunk a termelőerőkre, a termelési viszonyokra, vagy a felépítményre.

Sztálin elvtárs — leleplezve Marr tudománytalan kísérleteit, aki a nyelvet hol a felépítmény, hol a termelőerők körébe utalja („a nyelv — munkaeszköz") — feltárja a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek különleges sajátosságait. „...a nyelv — írja Sztálin elvtárs — a társadalmat mint az emberek érintkezésének eszköze, mint a gondolatok kicserélésének eszköze a társadalomban, mint olyan eszköz szolgálja, amely lehetővé teszi az embereknek, hogy megértsék egymást és megszervezzék a közös munkát az emberi tevékenység minden területén, a termelés területén éppúgy, mint a gazdasági viszonyok területén, a politika területén éppúgy, mint a kultúra területén, a társadalmi életben éppúgy, mint a mindennapi életben"[12].

A nyelv, mint az érintkezés eszköze, az emberi tevékenység valamennyi formájával össze van kapcsolva, a ter-

[11] Marr-vita. 294. old.
[12] Ugyanott, 295. old.

meléstől az alapig és az alaptól a felépítményig — hangsúlyozza Sztálin elvtárs. Az emberi tevékenység valamennyi területét átfogó nyelv hatásköre csaknem határtalan.

Amikor Sztálin elvtárs kimutatja, hogy a nyelv különbözik a felépítménytől, mindenekelőtt megjegyzi, hogy a régi alap felszámolása és az új alap megteremtése nem változtatja meg gyökeresen az alapszókincset és a nyelv nyelvtani szerkezetét. Míg a felépítmény aktívan védelmezi azt az alapot, mely létrehozta, s egy meghatározott osztályt szolgál ki, a nyelv az egész társadalmat, valamennyi osztályt kiszolgálja. A felépítmény valamely történelmi korszak terméke, amelynek folyamán egy adott gazdasági alap működik; a nyelv hasonlíthatatlanul hosszabb ideig él, mint bármely alap és bármely felépítmény. Végül, eltérően a felépítménytől, amely közvetve az alapon keresztül kapcsolatos a termeléssel, a nyelv közvetlenül kapcsolatban van a termeléssel, éppenúgy, mint az ember bármely más tevékenységével.

2. AZ ÚJ ALAP ÉS AZ ÚJ FELÉPÍTMÉNY KIALAKULÁSÁNAK TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI

A történelmi materializmus azt tanítja, hogy a társadalom fejlődésének története mindenekelőtt a termelés fejlődésének a története, az évszázadok folyamán egymást felváltó termelési módok története. A termelési módban beálló változások, a gazdasági alap változásai maguk után vonják a társadalmi eszmék, a politikai és egyéb intézmények változását, az egész felépítmény megváltozását. Milyen módon megy végbe ez a változás?

Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy az új termelőerők és a nekik megfelelő termelési viszonyok keletkezése, az új társadalmi rend keletkezése „...nem a régi rendtől különállóan, nem a régi rend eltűnése után, hanem a régi rend méhében megy végbe, és nem az emberek előre tervbevett, tudatos tevékenységének eredményeképpen, hanem

spontánul, nem-tudatosan, az emberek akaratától függetlenül történik"[13].

A termelőerők fejlődése előidézi és kiélezi összeütközésüket a régi termelési viszonyokkal, a régi alappal; új termelési viszonyok, új alap megjelenését idézi elő, amely alap a régi rend méhében születik és — bizonyos ideig — a társadalomban még uralkodó régi alap mellett él. Ha a régi alap nem csupán fennmaradt, hanem uralkodó is, megmarad a régi alaphoz tartozó egész felépítmény. A felépítmény — a társadalmi eszmék és a nekik megfelelő intézmények, mindenekelőtt az állami és a jogi intézmények — elkeseredetten védelmezi alapját, amelynek pillérei mind jobban és jobban inognak, s dühödten gátolja az új alap fejlődését. Ha azonban megtörtént a termelőerők összeütközése a termelési viszonyokkal — az alappal —, ha megszülettek és mindjobban fejlődnek az új termelési viszonyok — a termelőerők adott színvonalának megfelelő új alap —, akkor a régi társadalom méhében kezd kialakulni az új felépítmény, kezdenek kialakulni az új felépítmény elemei, mindenekelőtt az új politikai, jogi, filozófiai és egyéb nézetek. Sztálin elvtárs ezzel kapcsolatban azt mondja: „Mikor azonban az új termelőerők már megértek, a meglevő termelési viszonyok és hordozóik — az uralkodó osztályok — azzá a «leküzdhetetlen» akadállyá válnak, melyet csak az új osztályok tudatos tevékenysége, ezeknek az osztályoknak erőszakos cselekvése, a forradalom seperhet el az útból. Itt különösen élesen domborodik ki a régi termelési viszonyok erőszakos elsöprésére hivatott új társadalmi eszmék, új politikai intézmények és új politikai hatalom *óriási szerepe*. Az új termelőerők és a régi termelési viszonyok összeütközése alapján, a társadalom új gazdasági szükségleteinek alapján új társadalmi eszmék keletkeznek, az új eszmék megszervezik és mozgósítják a tömegeket, a tömegek új politikai hadsereggé tömörülnek, új forradalmi hatalmat teremtenek és ezt arra használják fel, hogy a termelési viszonyok terén a régi rendet erőszakkal megszün-

[13] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 696. old.

tessék és új rendet létesítsenek. A fejlődés spontán folyamata átadja helyét az emberek tudatos tevékenységének, a békés fejlődés az erőszakos átalakulásnak, az evolúció a forradalomnak"[14].

Tehát az új termelőerők és a régi termelési viszonyok közötti összeütközés alapján, a régi társadalom méhében született új alapon, a társadalom új gazdasági szükségletei alapján mindenekelőtt új társadalmi eszmék születnek, amelyek az új termelési viszonyokat, az új alapot hordozó osztálynak az érdekeit fejezik ki. Ezek az új nézetek, új eszmék az emberek tömegeit tömörítik, politikailag és szervezetileg új politikai hadseregben egyesítik, amely harcot kezd a régi alap, a régi alapon keletkezett és az elhaló uralkodó osztály érdekeit kifejező régi eszmék és régi intézmények ellen. A társadalmi forradalom során erőszakos úton eltávolítják a régi intézményeket, új hatalom létesül és új társadalmi eszmék válnak uralkodóvá a társadalomban. Befejeződik az új felépítmény kialakításának a folyamata, az a folyamat, amely még a régi társadalom méhében indult meg. Az új felépítmény segít a régi társadalom méhében született alap kialakulásában és megszilárdulásában, segít „... az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében.

Másként nem is lehetséges. Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyujtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért"[15].

Vegyük a mai kapitalista világot. Az imperialista burzsoáziának sikerül fenntartania a kapitalista rendet az Egyesült Államokban és más kapitalista országokban az állami apparátus hallatlan felduzzasztása és a militarizmus erősítése (a hadsereg, a flotta, a rendőrség, a kémkedés stb. hatalmas növelése) révén, az egész imperialista felépítmény felhasználása révén, kezdve a burzsoá sajtón és

[14] Ugyanott, 698—699. old.
[15] Marr-vita, 224. old.

végezve a jobboldali szocialista pártokon és a Ku-Klux-Klan típusú fasiszta szervezeteken, amelyek feladata a kapitalizmus megvédése. E felépítmény elleni harc nélkül, e felépítmény szétrombolása nélkül a kapitalista alapot megszüntetni és szocialista alappal felcserélni nem lehet.

A munkásosztály politikai szervezetei és intézményei, a dolgozók demokratikus szervezetei az imperializmus elleni harc hatalmas fegyverei. A szocialista forradalom során létrehozott új politikai intézmények nélkül az új társadalmi rend megteremtése nem lehetséges.

Az egész felépítménynek és egyes részeinek óriási jelentőségű feladatáról szólva különösen hangsúlyoznunk kell a politikai és jogi nézetek és a nekik megfelelő intézmények jelentőségét, tehát az állam és a jog szerepét. Az állam az uralkodó osztály gépezete, így szerves kapcsolatban van a társadalom osztálystruktúrájával. A jogszabályok lerögzítik és megszilárdítják a meglévő gazdasági viszonyokat. Az állam és a jog mint felépítmény közvetlenül az alaphoz csatlakozik.

Éppúgy, mint az államot és a jogot, a filozófiai, vallási, esztétikai stb. nézeteket és a nekik megfelelő intézményeket is az alap határozza meg. De ezek a politikai nézetekhez és intézményekhez képest kétségtelenül „távolabb" vannak az alaptól. Engels erre a szempontra nem egyszer felhívta a figyelmet. Így „Feuerbach, és a klasszikus német filozófia felbomlása" című híres munkájában az államot az első ideológiai hatalomnak nevezi, az államnak az alaphoz való különös közelségére célozva. A filozófia és a vallás, mondja Engels, „még magasabbrendű, vagyis az anyagi, gazdasági alaptól még jobban eltávolodó ideológiák . . ."[16]

Természetesen az alaptól való kisebb vagy nagyobb „eltávolodásról" csak viszonylag beszélhetünk, csupán hogy érzékeltessük a társadalmi tudat egyes formáinak bizonyos sajátszerűségét, valamint az egyes formák egymáshoz és az alaphoz való kapcsolatának bonyolult és sokrétű mivoltát. A felépítmény bármely részét teljes egészében az alap hatá-

[16] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 393. old.

rozza meg. Engels a vallásról, amely — amint Engels mondja — a legjobban eltávolodott a gazdasági alaptól, részletesen kimutatja, hogy létezésének és fejlődésének valamennyi szakaszában a mindenkori gazdasági alap határozta meg. De a felépítményi formákat nem csupán az alap határozza meg, e formák hatnak egymásra, elválaszthatatlan kapcsolatban vannak egymással. A filozófiai nézetek kapcsolatban vannak az esztétikai nézetekkel és hatnak rájuk; a vallási nézetek „szentesítik" az uralkodó osztály etikai és jogi felfogását; ugyanilyen elválaszthatatlanul összefüggnek egymással az etikai és esztétikai eszmék, az etikai nézetek kiegészítik és igazolják a jogi nézeteket stb. És ez természetes is, minthogy a felépítmény a maga egészében *egy* bizonyos alapot tükröz, és ennek az alapnak a megszilárdítására és fejlesztésére szolgál.

Az ideológiai formák kölcsönhatásának vizsgálatánál könnyen észrevehetjük, hogy mindezeken a formákon vörös fonálként húzódik végig a politikai és jogi eszmék befolyása, amelyek a legnagyobb erővel és közvetlenséggel *fejezik ki annak az osztálynak az érdekeit, mely az adott alap hordozója.* Így például a kapitalista társadalomban az ideológiai befolyás minden eszköze, a burzsoázia minden szervezete és minden intézménye arra szolgál, hogy igazolja és dicsőítse a termelési eszközök burzsoá tulajdonát, a burzsoáziának a proletariátus kizsákmányolásához való jogát, hogy népszerűsítse és magasztalja a burzsoázia jogi és politikai nézeteit és intézményeit. De ez érthető is. A trumanok és a churchillek, az attlee-k és a greenek, a russelek és a dewey-k, a sartre-ok és dospassosok egy ügyet szolgálnak: a burzsoá társadalmi és állami rend fenntartását. És minél közelebb áll ez a rend a csődjéhez, annál nyiltabban és cinikusabban kiviláglik a burzsoá filozófia, erköles, esztétika stb. reakciós politikai lényege, a misztikával, az amoralizmussal, a vallással való kapcsolata.

De ugyanilyen elszakíthatatlan kapcsolat van, mint az alábbiakban látni fogjuk, a haladó politikai eszmék és a haladó filozófiai, esztétikai, etikai és más nézetek között is.

A másik mozzanat, amely a jogi és politikai nézeteknek

és a nekik megfelelő intézményeknek különleges szerepét a felépítménynek az alapra gyakorolt hatásában meghatározza, az a körülmény, hogy az állam és a jog nem csupán elsőrendű ideológiai hatalom, hanem hatalmas anyagi hatalom is. Befolyásuk a kényszer hatalmas apparátusára támaszkodik, amelynek egész ereje a haladó osztály, az általa képviselt alap, a születőben lévő új felépítmény ellen irányul.

Ezek azok a fontos körülmények, amelyek megvilágítják, hogy miért tekintjük a politikai és jogi nézeteket és a nekik megfelelő intézményeket az egész felépítmény tengelyének.

A felépítmény egy adott korszak terméke. A felépítmény nyomban az alap megjelenése után születik meg, ezt az alapot szolgálja és addig él, ameddig az alap, amely szülte. A felépítmény az adott alap megszüntével eltűnik, megszűnik. Azt jelenti-e a régi felépítmény megszüntetése és az új alapon kinőtt új felépítménnyel való felváltása, hogy a felépítmény egyes részeinek fejlődésében semmiféle folytonosság nincs? Van-e kapcsolat és valamiféle öröklődés a társadalmi eszmék, elméletek, nézetek stb. fejlődésében? Magától értetődik, itt nem arról van szó, hogy az új társadalmi-gazdasági alakulat felépítménye egyszerűen átvegye a régi nézeteket, hanem arról, hogy átvegye és átdolgozza azt a „racionális", „pozitív" magot, amely a régi társadalom alapján keletkezett társadalmi elméletekben megvolt.

Erre a kérdésre csak pozitív választ lehet adni. Mindenekelőtt tekintetbe kell venni, hogy a rabszolgaságtól a kapitalizmusig is változtak az osztály- és termelési viszonyok. A rabszolgatartó, a feudális és a kapitalista alapok közös vonása, hogy valamennyi a termelési eszközök magántulajdonán és a kizsákmányoláson alapult. Amikor a régi alapot felváltotta az új alap, megváltoztak ugyan a magántulajdon és a kizsákmányolás *formái*, a magántulajdon és a kizsákmányolás azonban fennmaradt és továbbfejlődött. Az uralkodó osztályok társadalmi elméleteinek, nézeteinek, intézményeinek a multban az volt a rendeltetése, hogy óvják és erősítsék a magántulajdont, és közreműködjenek abban, hogy ember

az embert kizsákmányolhassa. Ezért az uralkodó osztályok világnézete e társadalmi alakulatokban *nem csupán különbözik* egymástól, hanem bizonyos *közös vonásokkal* is rendelkezik.

A társadalmi eszmék és elméletek mindig a gazdasági rendet, azt az adott alapot tükrözik vissza, amely őket szülte. Ez a lényeg. Ebben rejlik a tudat és az anyag viszonyáról szóló kérdés materialista megoldásának lényege és tartalma. Engels azonban arra figyelmeztet bennünket, hogy amikor a tartalom elsőbbségét elismerjük — ne hanyagoljuk el a *formát*. Annak a kérdésnek is érdekelnie kell bennünket, *hogyan*, *milyen úton* történik a társadalmi nézetek kialakulása. Itt elkerülhetetlenül beleütközünk abba a kérdésbe, hogy az előző nemzedékek által felhalmozott gondolati anyag és az adott korszak embereinek megismerő tevékenysége milyen viszonyban vannak egymással. Rá kell mutatnunk arra, hogy egy adott korszak emberei, amikor egyes felfogásokat elvetnek és küzdenek más felfogások ellen, hogyan alakítják ki a társadalmi létfeltételeiknek megfelelő képzeteket. Az eszmék kialakulásának ez az oldala jelenti az ideológia viszonylagos önállóságát. Ez elválaszthatatlan kapcsolatban van az eszmék aktív szerepével a társadalom életében.

Ellentétben az idealistákkal, akik a dolognak ezt az oldalát elszakítják az eszmék kialakulási folyamatának fő tartalmától, abszolútumokká változtatva őket, akik az ideológiai folyamat (az eszmék filiációja) feltétlen önállósága mellett szállnak síkra, a marxisták hangsúlyozzák, hogy a társadalmi tudat a társadalmi létből keletkezik.

Az ideológia viszonylagos önállóságának és az eszmék aktív szerepének elismerésével pedig a marxisták elhatárolják magukat a vulgarizátoroktól és a szimplifikálóktól, akik a folyamat tartalma mögött nem látják a formát, a gazdasági okok döntő szerepe mögött nem látják az ideológiának az őt létrehozó okokra gyakorolt visszahatását.

Bizonyos folytonosságot felfedezhetünk mind a materialista, mind az idealista filozófiai nézetek fejlődésében. Platóntól Hegelig és Démokritosztól Feuerbachig két vonal fejlődött a filozófiában.

A marxizmus, tanítja Lenin, nem a civilizáció főútvo-

nalától távol jött létre. Lenin rámutatott arra, hogy az objektív igazság elemei, amelyek a marxizmus előtti társadalomtudományban megvoltak, a marxizmus egyik forrását alkotják.

Sztálin elvtárs, amikor leleplezte N. J. Marrnak a nyelvtudomány területén hirdetett szimplifikáló és vulgarizáló nézeteit, kigúnyolta és megsemmisítő bírálattal illette a marristák pöffeszkedő és elbizakodott magatartását, amely oda vezetett, hogy elvetettek mindent, ami a nyelvtudományban N. J. Marr előtt létezett. „Marx és Engels — állapítja meg Sztálin — ... sokkal szerényebbek: ők azt tartották, hogy az ő dialektikus materializmusuk a tudományok — a többi közt a filozófia — fejlődésének, az előző korokban megtett fejlődésének a terméke“[17].

A felhozott példák azt bizonyítják, hogy a régi felépítmény felszámolása és az új megteremtése, ami együttjár az egyik alapnak a másikkal való felváltásával, nem jelenti a régi felépítmény egyszerű elvetését. A régi felépítmény egyes elemei alkalmazkodnak az új alap szolgálatához és ilyenképpen megváltozott formában megmaradnak az új felépítményben. A felépítmény mint egész azonban csupán egy alapot szolgál ki.

A felépítményi formák fejlődésében bizonyos folytonosságról és öröklődésről (hagyományról) szólva, részletesebben kell kitérnünk az irodalomra és a művészetre[18]. Belinszkij helyesen állapította meg, hogy a művészet *képekben való gondolkodás*. A művészeti alkotások bizonyos politikai, etikai, esztétikai és más eszméket propagálnak. Ezek az eszmék az adott társadalmi alapot tükrözik vissza, valamely meghatározott osztály érdekeit fejezik ki, és ezen osztály fegyverei az ideológiai és politikai harcban. Az orosz irodalom és művészet történetében Gribojedov, Puskin, Glinka művé-

[17] Marr-vita. 247 old.

[18] Az alapról és a felépítményről szóló cikk keretei nem engedik meg, hogy teljes terjedelmében tárgyaljuk az irodalom és művészet mint felépítmény kérdését. A szerző néhány mozzanatra szorítkozik, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az általa tárgyalt kérdésekhez, számolva azzal, hogy az irodalom és a művészet mint társadalmi jelenség sajátosságának elemzését külön cikkben kell tárgyalni.

szete a felvilágosult nemesség ideológiáját és érdekeit tükrözte vissza és elválaszthatatlan a dekabristák mozgalmától; Csernisevszkij, Szaltikov-Scsedrin, Nyekraszov, az „Úttörők", a „Hatalmas csoport" alkotó munkássága a forradalmi parasztság érdekeit, a forradalmi demokrácia ideológiáját fejezte ki stb.

Gribojedov és Puskin vonala az irodalomban szembenállt Bulgarin, Grecs és más reakciósok vonalával; Csernisevszkij, Nyekraszov, Szaltikov-Scsedrin vonala szembenállt Fet és a „tiszta" művészet, a „művészet a művészetért" elmélet többi hívének vonalával.

Az irodalom és a művészet, éppenúgy mint a tudomány is, az osztálytársadalomban elkeseredett osztályharc színtere.

A termelési módok változásával, az új osztályok megjelenésével, ezen osztályok gazdasági létfeltételeinek változásával, politikai, etikai stb. nézeteik változásával együtt megváltoznak a társadalomban az irodalmi, művészeti nézetek is.

Mint a felépítményhez tartozó minden jelenségnek, az irodalomnak és a művészetnek is minden korszakban megvannak a maga legsajátosabb vonásai, amelyek megkülönböztetik minden más korszak irodalmától és művészetétől. Mint minden felépítményjellegű jelenség, az irodalom és a művészet sem közvetlenül, hanem közvetve, az alap közvetítésével kapcsolódik a termeléshez, és tükrözi vissza a termelésben bekövetkezett változásokat azután, hogy ezek a változások az alapban már végbementek. Ez határozza meg az irodalom és a művészet mint a felépítmény területéhez tartozó jelenség hatáskörének bizonyos korlátozottságát. De ugyanakkor mind az irodalom és a művészet alkotásai, mind pedig a tudományos felfedezések és találmányok (az igazi művészetről van szó, nem pedig eszmei és művészeti felbomlásának termékeiről, mint amilyenek például a mai burzsoá művészet formalista torzszülöttei) örök értékűek. Az „Iliász" és az „Odisszeia", az orosz hősi énekek és más népek eposzai, az „Igor-ének", a „Roland-ének", Balzac és Tolsztoj, Shakespeare és Puskin, Gorkij és Romain Rolland művei, Raffaello

és Repin képei, Beethoven és Csajkovszkij, Chopin és Glinka alkotásai, az orosz építészet és más népek építészetének alkotásai stb. stb. a világ irodalmának és művészetének örök értékei.

Az irodalom és művészet fejlődése terén a társadalom valamennyi osztályának képviselőire közvetlen és hatalmas befolyást gyakorol a nép alkotó művészete, amely lényegénél fogva realisztikus. Minél inkább haladó valamely művészet, annál inkább népi jellegű, minél inkább támaszkodik a néptömegek művészeti alkotásaira, annál realisztikusabb. Minél távolabb áll a néptől, az élettől valamely művészet, annál szegényebb és üresebb, annál közelebb áll a teljes eszmei és művészi bomláshoz.

A nép örökértékű művészetével való kapcsolat —, amelyet az uralkodó osztályok ideológiáját kifejező nagy művészek sem szakítottak meg —, valamint a való élet művészi ábrázolása olyan hatalmas művészeti alkotások létrehozásához vezet, melyeknek a világ és az élet megismerése terén is óriási jelentőségük van.

Az irodalom és a művészet klasszikus alkotásai, minthogy egy bizonyos történelmi korszak művészi *visszatükröződései*, a későbbi történelmi korszakok nemzedékeit megismertetik az emberiség elmúlt történelmi korszakainak társadalmi viszonyaival, az akkori emberek életével, szokásaival, erkölcseivel és nézeteivel. Az irodalom és a művészet, mint az emberek nevelésének és a társadalmi élet átalakításának elsőrendű tényezői, igen fontos szerepet töltenek be.

Amikor az igazi művészet és a népi alkotóerő szoros kapcsolatára rámutatunk, ki kell emelnünk azt a körülményt, hogy a művészet fejlődése a haladó társadalmi erők *tevékenységének és harcának eredménye*. Ez volt a helyzet a reneszánsz korában, a XVII., XVIII. és XIX. században Nyugat-Európában, ahol a művészet és irodalom fejlődését a feudális alap és felépítménye elleni harc határozta meg. Ez volt a helyzet Oroszországban, ahol az irodalom és a művészet a politikai szószék szerepét töltötte be, amelyet a felvilágosult nemesek, a nemesi forradalmárok és a forradalmi demokraták a jobbágyrendszer és az önkényuralom elleni harcban használ-

tak fel. Az a tény, hogy az orosz irodalom és művészet szerves kapcsolatban volt a felszabadító mozgalommal, meghatározta az irodalmi és művészeti alkotások magas eszmei tartalmát és művészi értékét, valamint népi jellegét.

A reakciós osztályok képtelenek olyan műveket létrehozni, amelyek a valósághoz híven mutatják be az életet és ennélfogva művészi értékűek. Dekadencia, eszmenélküliség, széthullás és elerőtlenedés jellemzi a haldokló osztályok „művészetét". Az ilyen hanyatlás példája korunkban az Egyesült Államok és más kapitalista országok burzsoá „művészete".

Minthogy a klasszikus művészet mindenkor a társadalmi fejlődés progresszív erőit szolgálta és kisebb vagy nagyobb mértékben mindig a népművészetben gyökerezett, ez a művészet a nép szellemét fejezte ki, s ebben az értelemben örökértékű.

Az élenjáró áramlatok fejlődése az irodalomban és művészetben a művészi alkotás módszereinek fejlődését és tökéletesedését, az emberek esztétikai nézeteinek és ízlésének fejlődését és tökéletesedését eredményezi. Tehát az irodalmi és művészi alkotásokban, amelyeknek — mint minden ideológiai formának — konkrét történelmi, az antagonisztikus társadalomban pedig osztálytartalmuk van, a megismerés és a művészet szempontjából örökértékű mozzanatokkal találkozunk.

Amikor eddig a társadalmi tudat formáinak fejlődésében az örökség és viszonylagos folytonosság momentumairól beszéltünk, az osztálytársadalmat tartottuk szem előtt. Az osztálytársadalomból az osztálynélküli társadalomba való átmenetnél különösen nagy a különbség a régi és az új felépítmény között. A szocialista társadalom új társadalmi eszméi, nézetei gyökeresen különböznek azoktól a társadalmi eszméktől és nézetektől, amelyeket a kapitalista alap hívott életre. Mi több, egyes ideológiai formák, például a vallás, nemcsak mint felépítmény szűntek meg, hanem idővel teljesen eltűnnek a szocializmus idején. De a társadalomtudomány, a filozófia, az irodalom és a művészet különböző területein uralkodó szocialista nézetek is a megelőző kultúra

és tudomány kritikai elsajátítása és feldolgozása révén keletkeztek.

A bolsevik párt, Lenin és Sztálin igen sokra becsülik a demokratikus hagyományok jelentőségét a haladó orosz társadalmi eszmék fejlődésében. Zsdanov a SzK(b)P Központi Bizottságának a *Zvezda* és a *Leningrád* folyóiratokról hozott határozatával kapcsolatos felszólalásában a következőket mondotta:

„Ismeretes, hogy a leninizmus felöleli a XIX. század orosz forradalmi demokratáinak legjobb hagyományait és hogy a mi szovjet kultúránk a mult kritikailag átdolgozott kulturális hagyományainak alapján keletkezett, fejlődött és érte el virágzásának korszakát. Irodalmi téren pártunk Lenin és Sztálin szavaival már többízben elismerte a nagy orosz forradalmi demokrata írók és kritikusok — Belinszkij, Dobroljubov, Csernisevszkij, Szaltikov-Scsedrin, Plehanov — óriási jelentőségét“[19].

Lenin és Sztálin leleplezte a „proletkultosok“, a „rappisták“, az „új rappisták“ és a marxizmus más vulgarizátorainak antimarxista, reakciós elveit. Ezek tagadták, hogy a szocialista társadalom kultúrájának építésénél a burzsoá kultúra elemeit fel kell használni. Napjainkban az imperialista burzsoáziát jellemzi az emberiség által felhalmozott kultúrértékekkel szembeni nihilista magatartás; ez a burzsoázia ugyanis már régóta ellensége a kultúrának és a haladásnak. A szovjet emberek ma nemcsak egy új szocialista kultúra teremtői, hanem a régi kultúra legjogosabb örökösei is.

3. A SZOCIALISTA ALAP ÉS A SZOCIALISTA FELÉPÍTMÉNY MEGTEREMTÉSÉNEK TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI

Az alap és felépítmény kölcsönhatásának Marx, Engels, Lenin és Sztálin által megállapított törvényszerűségei a szocialista társadalomra is vonatkoznak. A szocialista tár-

[19] *Zsdanov*. A művészet és filozófia kérdéseiről. 2. kiad. Szikra 1952. 99—100. old.

sadalom gazdasági rendje, alapja meghatározza a politikai és jogi, esztétikai, etikai és filozófiai nézeteket. Ezeknek a nézeteknek pedig meghatározott intézmények és szervezetek felelnek meg.

Ugyanakkor Sztálin elvtárs rámutat a szocialista alap és szocialista felépítmény keletkezésének sajátosságára és hangsúlyozza a felépítmény különleges szerepét a szocializmus és a kommunizmus építésében. Nézzük meg, miben rejlik ez a sajátosság.

A szocialista alap létrehozásának sajátosságai a szocialista forradalom sajátos jellegéből következnek. A szocialista forradalom — mondja Sztálin elvtárs — a burzsoá forradalommal ellentétben rendszerint akkor kezdődik, amikor a szocialista társadalmi rend kész formái még teljesen vagy csaknem teljesen hiányzanak. A burzsoá forradalom akkor kezdődik, amikor a burzsoá termelési mód a feudális társadalom méhében már kialakult. A burzsoá forradalom fő feladata ezzel kapcsolatban az, hogy megragadja a hatalmat és azt a meglévő burzsoá gazdasági rendszerrel, a burzsoá alappal összhangba hozza és ezzel a kapitalista felépítmény megteremtését betetőzze. Ennek megfelelően a burzsoá forradalom a burzsoázia hatalomrajutásával rendszerint befejeződik.

A szocialista termelési mód, s ennélfogva a szocialista gazdasági rendszer ellenben nem alakulhat ki a kapitalizmus méhében. És ez érthető is. A feudalizmus és kapitalizmus a magántulajdonon és a kizsákmányoláson felépülő alakulatok. Ott az egyik alapról a másikra való áttérés csupán a kizsákmányolás formáinak megváltozásával jár együtt, a kizsákmányolás maga azonban megmarad, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet ellenben a gazdasági alapnak és a társadalmi élet egész rendjének gyökeres megváltozását jelenti. S ugyanakkor a termelési eszközök burzsoá tulajdonának megszüntetésével együtt megszűnik a kizsákmányolás is.

Világos, hogy ez az alapvetően új, szocialista alap nem alakulhat ki a régi társadalom keretében. Ezt az alapot a szocialista forradalom folyamán kell megteremteni, az

új politikai hatalom, a szocialista állam felhasználásával. A szocialista forradalomnak éppen az a rendeltetése, hogy megteremtse az új, szocialista gazdasági rendszert és ennek alapján végbevigye a szocialista felépítmény kialakítását is. Ennek megfelelően a proletariátus hatalomrajutása a szocialista forradalomnak csak a kezdete, s a proletariátus a forradalmi hatalmat „... emelőnek használja fel a régi gazdaság átépítésére és az új gazdaság megszervezésére"[20].

A szocialista forradalom gazdasági alapja, anyagi és szellemi előfeltételei a kapitalizmus idején jönnek létre. A kapitalizmus, azáltal, hogy a termelést kiszélesíti, a termelőerőket roppant méretekben kifejleszti és az óriási üzemekben a munkások millióit gyüjti egybe, „... a termelési folyamatot társadalmi jellegűvé teszi s ezzel saját alapjait ássa alá, mivel a termelési folyamat társadalmi jellege megköveteli, hogy a termelési eszközök társadalmi tulajdonban legyenek, holott a termelési eszközök tulajdona magánkapitalista jellegű marad, ami összeegyeztethetetlen a termelési folyamat társadalmi jellegével"[21].

A kapitalista társadalom termelési viszonyai már nincsenek összhangban a társadalom termelőerőinek fejlettségével és felmerül e viszonyok erőszakos megváltoztatásának a kérdése. A kapitalizmus olyan erőt hoz létre, amely arra van hivatva, hogy a kapitalista alap erőszakos felszámolását végrehajtsa: létrehozza a munkásosztályt, amely a szocialista termelési mód hordozója és öntudatosan küzd a szocialista alapért. A termelőerők és a termelési viszonyok közötti összeütközés alapján, a társadalom új gazdasági szükségletei alapján — melyek abból fakadnak, hogy a tőkés termelési viszonyokat szocialista termelési viszonyokkal kell felváltani — új társadalmi eszmék, a marxizmus-leninizmus eszméi születtek meg. Ezek az eszmék azokon a tapasztalatokon alapulnak, melyeket az élenjáró osztály, a proletariátus, a tőkés viszonyokkal vívott harcában szerzett. A tudományos kommunizmus ideológiája a szocialista

[20] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 145. old.
[21] Ugyanott, 693—694. old.

alap megteremtése előtt született, de nem véletlenül jött létre. Mint mondottuk, a tudományos kommunizmus ideológiája a termelés társadalmi jellege és a magánkapitalista kisajátítási mód közötti összeütközés, a proletariátus és a burzsoázia közötti összeütközés elméleti kifejezése volt. Ez az ideológia azért keletkezett, mert a társadalom anyagi életének fejlődése a társadalom elé azt a feladatot állította, hogy ezt a konfliktust a proletariátus szocialista forradalma útján oldja meg. A tudományos kommunizmus eszméi azért születtek, mert a társadalom anyagi életének fejlődése hívta őket létre, mert az ő szervező, mozgósító szerepük nélkül *nem lehet* azokat a feladatokat megoldani, amelyeket a társadalom anyagi életének fejlődése megérlelt, nem lehet a néptömegeket megszervezni és olyan forradalmi hadseregbe egybekovácsolni, amely a forradalmi átalakulás végrehajtására alkalmas.

Lenin és Sztálin kidolgozták a szocializmusnak a munkásmozgalommal való egyesítésére vonatkozó alapvető marxista tételt. Lenin és Sztálin szétzúzták az ökonomistákat, leleplezték az ösztönösség előtti behódolás elméletét, mint az opportunizmus logikai alapját, és bebizonyították, hogy a tudományos kommunizmus eszméi a reakciós eszmék elleni harcban törnek utat maguknak, hogy a tömegek közkincsévé legyenek. Lenin és Sztálin vezetésével Oroszországban a XIX. század végén, a szocializmus és a munkásmozgalom egyesítésének eredményeként, létrejött a marxista munkáspárt. Lenin és Sztálin, miután az újtípusú párt szükségességét megindokolták, megteremtették a bolsevik pártot. A bolsevizmus, mint politikai áramlat és politikai szervezet, mint újtípusú párt, a marxizmus gránitalapjára épült fel. A bolsevik párt kivívta a munkásosztály többi szervezetének vezetését, s így egybekovácsolta a munkásosztályt, a munkásosztály köré tömörítette a dolgozó parasztság széles rétegeit, rohamra vitte őket a cárizmus és a kapitalizmus ellen és megszervezte a forradalom győzelmét. A proletariátus osztályharca során keletkezett szervezetek — a szakszervezetek, a Szovjetek stb. — a munkás-

osztály társadalmi helyzetének és ideológiájának megfelelő szervezetek.

Végső fokon mit sem változtat a lényegen az, hogy olykor a munkásosztály egyes szervezeteinek a vezetését a burzsoázia ügynökei ragadják magukhoz, amint ez a Szovjetekkel történt a burzsoá-demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövése időszakában (1917 március—1917 augusztus), vagy amint most tapasztalhatjuk a Brit Szakszervezetek Kongresszusánál Angliában, az Amerikai Munkaszövetségnél (AFL) és az Üzemi Szakszervezetek Kongresszusánál (CIO) Amerikában, a Force Ouvrière nevű jobboldali szakszervezeti szövetségnél Franciaországban és számos más kapitalista ország szakszervezeteinél.

A dolgozók tömegszervezetei — formák, amelyeket forradalmi tartalommal kell megtölteni, hogy biztos fegyverül szolgáljanak a proletariátusnak a burzsoázia elleni harcában. A dolgozók tömegszervezetei tevékenységének tartalmát a vezetés határozza meg. A leninizmus arra tanít bennünket, hogy a marxista pártnak — amely a proletariátus osztályszervezetének legmagasabb formája, amely a munkásosztály legjobbjaiból, azokból áll, akik fel vannak fegyverezve az osztályharc törvényeinek az ismeretével és a forradalmi mozgalom tapasztalataival — vezetnie kell a munkásosztály valamennyi többi szervezetét és biztosítania kell a munkásosztály vezető szerepét általában. Ezeket a szervezeteket egyes esetekben feltétlenül el kell hódítani a burzsoázia ügynökeitől, a jobboldali szocialistáktól, ha az ő kezükben van e szervezetek vezetése; más esetekben pedig meg kell hódítani a tömegeket és be kell vonni őket az igazi marxista pártok vezetése alatt lévő szervezetekbe. A marxistáknak kötelességük, hogy különbséget tegyenek a jobboldali szociáldemokraták kezében lévő szakszervezetek és más tömegszervezetek vezetősége és e szervezetek dolgozó tagjai között. Az utóbbiakat kitartó, lelkiismeretes agitációs munka során feltétlenül be kell vonni a proletariátus növekvő forradalmi hadseregébe.

Mint *tömegszervezeti formák*, a szakszervezetek, a Szov-

jetek stb. a proletariátus pótolhatatlan fegyverei a burzsoáziával vívott harcában. „A proletariátusnak — írta Lenin — a hatalomért folytatott harcban nincs más fegyvere, mint a szervezet. A proletariátus, melyet a polgári világban uralkodó anarchikus verseny széttagol, a tőkének végzett kényszermunka leszorít, melyet állandóan a teljes nyomorúság, elvadulás és züllés legmélyére taszítanak, a proletariátus legyőzhetetlen erővé csak akkor lehet és elkerülhetetlenül lesz is, ha a marxizmus elvei által való eszmei egyesítését megszilárdítja a szervezet anyagi egysége, a szervezeté, amely a dolgozók millióit a munkásosztály hadseregévé tömöríti. Ennek a hadseregnek sem az orosz önkényuralom korhadt hatalma, sem a nemzetközi tőke korhadozó hatalma nem tud ellenállni“[22].

A munkásosztály szervezetének anyagi egysége csakis a munkásosztálynak a marxizmus elvei által való eszmei egyesítésén alapulhat.

Tehát a szocialista forradalom előtt született meg a munkásosztály ideológiája, amikor a szocialista alap még nem volt meg, de a társadalom anyagi élete fejlődésének szükségletei kiváltották azt a követelményt, hogy ez az alap létrejöjjön és elkezdődött — bár még csak ösztönösen — a proletariátus harca a kapitalista alap hordozója, a burzsoázia ellen. A marxizmus-leninizmus forradalmi eszméi és az eszméknek megfelelő proletárszervezetek, mindenekelőtt a marxista párt elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy a proletariátus forradalmi hadseregének megszervezése lehetővé váljék. E feltételek nélkül a proletárforradalom nem győzhetett s a szocialista alap nem jöhetett volna létre.

A szocialista forradalom első és igen fontos lépése az, hogy a proletariátus kivívja a hatalmat, szétzúzza a régi államgépezetet és megteremti a proletárdiktatúrát. Ennek megfelelően a munkásosztály uralkodó osztállyá, pártja pedig kormányzó párttá lesz. Ezzel adva vannak a régi gazdasági rend átalakításának és az új, szocialista gazda-

[22] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 133. old.

sági rend megteremtésének politikai előfeltételei. A bolsevik párt vezette szocialista állam ennek az átalakításnak legfőbb eszköze. A hatalmat meg lehet szerezni a proletariátus diktatúrája nélkül. De a kizsákmányolók ellenállását megtörni, a szocializmus teljes győzelme felé előrehaladni a proletariátus diktatúrája nélkül nem lehet. A proletariátus diktatúrája, amely a proletárforradalom fegyvere és amely hivatva van a szocialista alap megteremtésére, a forradalom alapvető tartalma. „A proletárforradalom, ennek haladása, lendülete, vívmányai, csak a proletariátus diktatúrája által öltenek testet"[23].

A proletariátus diktatúrája biztosítja a szocialista alap építésének *politikai* előfeltételeit: elnyomja a kizsákmányolók ellenállását, szervezi a forradalom fegyveres erőit, fejleszti a győztes proletariátus kapcsolatait a kapitalista országok munkásosztályával, erősíti a szövetséget országa parasztságával és dolgozó tömegeivel, s bevonja őket az állam vezetésébe, biztosítja a proletár demokráciának, mint a demokrácia legmagasabbrendű típusának fejlődését, valamint az új szovjet társadalom fejlődését és megteremti az összes feltételeket a dolgozók termelési, politikai és kulturális kezdeményező képességeinek fejlesztéséhez stb.

A proletárdiktatúra ezeket a politikai előfeltételeket felhasználja arra, hogy a kizsákmányolókat felszámolja, a kispolgári rétegeket átformálja, hogy az összes dolgozókat bevonja a szocialista építésbe a szocializmus felépítése érdekében.

A proletariátus diktatúrájának döntő szerepét a szocialista alap megteremtésében főképpen három körülmény határozza meg:

1. A szocialista alap nem *spontán módon*, hanem *tudatosan* jön létre és fejlődik, a marxista párt által vezetett tömegek tudatos és céltudatos harca útján. A multban az új termelési viszonyok mindig *spontán* keletkeztek a megelőző alakulat méhében. Az emberek tudatos tevékenysége a forradalom szakaszában csupán megtisztította a talajt a *kialakuló*

[23] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 39. old.

új gazdasági rend fejlődése számára és megkönnyítette az új gazdasági rend győzelmét a régi alap felett. A szocialista gazdasági rend az emberek tudatos tevékenységének eredményeként jön létre. A szocializmusban minden gazdasági átalakulás *felülről* indul meg, az államhatalom kezdeményezésére, a néptömegek *alulról* jövő támogatása mellett. Az államnak a nép érdekeit kifejező tevékenységét és a nép tevékenységét *egy* párt, a bolsevik párt *irányítja.*

A szocialista termelési viszonyok, mint a kizsákmányolástól mentes emberek elvtársi együttműködésének és kölcsönös segítségének a viszonyai, azok a viszonyok, amelyek a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapulnak, jellegüknél fogva nem képzelhetők el a gazdasági fejlődés tudatos irányítása nélkül, tervgazdálkodás nélkül. A gazdasági fejlődés irányítását a párt az államon keresztül valósítja meg.

A szocialista gazdasági rend építése és a tervgazdálkodás feltételezi a társadalmi fejlődés törvényeinek ismeretét, a proletárforradalom törvényeinek ismeretét. A bolsevik párt és a szovjet állam politikájának alapja a marxizmus-leninizmus forradalmi elmélete, amely ezeket a törvényeket feltárja. A gazdasági rendet átalakítani, a szocialista alapot létrehozni csak úgy lehet, ha a marxizmus-leninizmus alapelvei vezérelnek bennünket, és a marxista elméletet a szocialista építés tapasztalatainak általánosításával szüntelenül gazdagítjuk.

Mindez arról tanúskodik, hogy a szocialista alap létrehozása tudatosan történik és hogy ez mélyreható forradalmi folyamat. Forradalmi hatalom nélkül ezt megvalósítani nem lehet.

2. A szocializmus — mint erre már Marx rámutatott — milliós tömegek reális mozgalma. A szocialista állam, amely a tömegek fegyvere a kommunizmusért vívott harcban, a tömegek erejét testesíti meg. A szocialista állam politikája a tömegek alapvető érdekeit fejezi ki, ez maguknak a tömegeknek a politikája. Az állam tevékenysége az új gazdasági rend létrehozásával kapcsolatban a tömegek tevékenységében testesül meg. A kommunizmust építő népnek és a kom-

munizmus építése legfőbb eszközéül szolgáló államnak ez az oszthatatlan egysége a forrása az állam óriási hatalmának, az állam *gazdasági* erejének.

3. A szocialista állam a kizsákmányoló államoktól, így a burzsoá államtól is lényegesen különbözik többek között abban, hogy a szocialista államot különleges gazdasági-szervező és kulturális-nevelő tevékenység jellemzi.

A burzsoá állam nem ura a termelésnek, hanem csak eszköz a monopóliumok kezében, a szocialista állam ellenben közvetlenül szervezi az ország gazdasági tevékenységét. Az állam gazdasági-szervező tevékenységének alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona.

A munkásosztály a hatalom meghódítása után azonnal belenyúl a kapitalista tulajdonba, végrehajtja a bankok, a nagyipar, a közlekedés stb. államosítását és a népgazdaságban jelentékeny szocialista szektort teremt meg. De az állam gazdasági-szervező tevékenysége még a forradalom kezdeti szakaszában sem korlátozódott a szocialista szektorra. Az állam azzal, hogy a magánüzemek felett a munkásoknak ellenőrzési jogot biztosított, hogy államkapitalista típusú üzemeket létesített, különleges pénzügyi és adópolitikát folytatott, a fogyasztási szövetkezeteket fejlesztette, közvetlenül beleavatkozott a népgazdaság minden szektorába, kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosítva a szocialista szektor számára.

A szocialista állam gazdasági-szervező tevékenysége a szocialista építés minden fázisában a szocialista szektor fejlődésével és erősödésével együtt fejlődik és erősödik, és éppen úgy, mint a kulturális-nevelő tevékenység, akkor éri el virágzását, amikor a szocialista gazdasági rend alapja már felépült.

A kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti időszakban a párt és az állam előkészítette a szocializmus kulturális előfeltételeit. A párt leverte a szovjet kultúra valamennyi ellenségét, akik a régi kulturális örökség tekintetében nihilista álláspontot foglaltak el. Ugyanakkor a párt, Lenin és Sztálin állandóan hangsúlyozták, hogy az új szocialista kultúra kemény osztályharc során, tehát a burzsoá

kultúrával vívott éles harc közepette épül. A bolsevik pártnak, Leninnek és Sztálinnak kitartó harcot kellett vívniok a trockistákkal, a buharinistákkal, a burzsoá nacionalistákkal, s a párt és a nép más ellenségeivel, akik a Szovjetunióban a kapitalizmus visszaállítására törekedtek. A filozófia és a politikai gazdaságtan területén a mechanikus irány követői és az idealisták ellen folyt a harc, az irodalomban és a művészetben a „proletárkultúrá"-ról való fecsegés örve alatt végezték áruló munkájukat a „proletkultos", „rappista", mejerholdista csoportok, a történettudományban Pokrovszkij „iskolájának" vulgáris szociológiai nézetei ellen kellett harcolni stb. Mint később kiderült, azok, akik a filozófiában, a politikai gazdaságtanban, a történettudományban, az irodalomban és a művészetben a burzsoá nézeteket propagálták, valamennyien, vagy csaknem valamennyien a Szovjethatalom tevékeny és tudatos ellenségei voltak és a nép más ellenségeivel együtt a Szovjetunióban a kapitalista rend visszaállítására törekedtek.

A társadalomtudomány, az irodalom és művészet valamennyi területén a burzsoá nézetek ellen vívott harc és az ellenséges áramlatok megsemmisítése — a szovjet kultúra fejlődésének és felvirágzásának elengedhetetlen feltétele volt. A szocialista államot egész kulturális-nevelő munkájában megingathatatlanul a párt politikája vezérelte és éppen ezért készítette elő a feltételeket a kultúrforradalom számára, mely a szocializmus győzelme alapján ki is bontakozott.

Ilyenképpen a szocialista állam és jog fejlődése első szakaszában biztosította a kapitalista elemek felszámolásához, a szocializmus építéséhez szükséges feltételek kialakulását, előkészítette a kultúrforradalom végrehajtásának előfeltételeit.

A szocialista gazdaság fundamentumának felépítésével megváltoztak a szocialista állam formái és funkciói, módosult a forradalmi jogrend és ezzel végbement *a társadalom szocialista alapjának tökéletesen megfelelő* politikai felépítmény kialakításának folyamata. A szovjet állam megváltoztatta a maga formáit, amennyiben a nem teljesen egyenlő, többlépcsős

és nyilt választásokon alapuló rendszert az új Alkotmány elfogadásával teljesen az egyenlő, közvetlen, titkos választások váltották fel. A szocializmus győzelmének és a Szovjetunió osztályszerkezetében beállott változásoknak eredményeként az állam előtt új feladatok állottak és ennek megfelelően megváltoztak a szocialista állam funkciói is. Az országon belüli katonai elnyomás elhalt funkciója helyébe a szocialista tulajdon megvédésének a funkciója lépett. Teljesen megmaradtak a Szovjetunió katonai védelmének a funkciói. Megmaradt továbbá és teljesen kifejlődött a gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkció. Az állam fő feladata az országon belül a békés gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munka lett. A hadsereg, a haditengerészet, a büntetőszervek és a felderítő szolgálat éle nem az ország belseje felé, hanem kifelé, a külső ellenség ellen irányul.

„Mint látjuk — mondotta Sztálin elvtárs —, nekünk most teljesen új, szocialista államunk van, amilyen még nem volt a történelemben és amely, formája és funkciói szerint, jelentékenyen különbözik az első szakasz szocialista államától"[24].

Ezzel egyidőben módosult a szocialista jogrend is. A szovjet törvényeknek, amelyek a szocialista társadalom polgárainak jogait és kötelességeit állapítják meg, és amelyek biztosítják a szovjet család megerősödését és a polgárok személyes munkán alapuló vagyonának védelmét, az a központi feladatuk, hogy a szocialista tulajdont védelmezzék és hozzájáruljanak a munkához való kommunista viszony kialakításához.

„Napjaink forradalmi jogrendje — mondja Sztálin elvtárs 1933-ban — élével nem a hadikommunizmus szélsőségei ellen irányul, amelyek már régen nem léteznek, hanem a társadalmi gazdaság tolvajai és kártevői ellen, a társadalmi tulajdont fosztogató huligánok ellen. A forradalmi jogrend főgondja tehát napjainkban a társadalmi tulajdon megvédése, és nem más valami"[25].

---

[24] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 752. old.
[25] Ugyanott, 503. old.

A szocializmus győzelmének eredményeként a munkások, parasztok és értelmiségiek közös munkafrontba tömörültek, megszilárdult a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egysége és a Szovjetunió népeinek barátsága, minden eddiginél magasabb fokra emelkedett a szovjet hazafiság. Az új Alkotmány bevezetése az ország egész társadalmi-politikai életének teljes demokratizálódását jelentette. Az ország politikai életében a Sztálini Alkotmány elfogadásával és életbeléptetésével bekövetkezett változás élén — éppen úgy, mint a kommunizmus építésének minden munkája élén — a bolsevik párt haladt. A bolsevik párt kitartóan és következetesen valósítja meg a demokratikus centralizmus elvét, fejleszti a pártonbelüli demokráciát, a bírálatot és önbírálatot, aktivizálja a párt valamennyi tagját és tagjelöltjét. A bolsevik párt vezetésével átszerveztük valamennyi tömegszervezet munkáját — a szakszervezetek, a Komszomol, a sportszervezetek, a dolgozóknak az Alkotmány alapján működő valamennyi szövetségének és egyesületének működését. Az átszervezés következménye a bírálat és az önbírálat további sokirányú fejlesztése és a szervezetekbe tartozó tömegek aktivizálása volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szocializmus építése számos szervezetet és társaságot hívott életre, amelyek a tömegek aktivitásának hatalmas fejlődéséről tanúskodnak.

Kialakult és felvirágzott a szovjet közélet, amelynek tevékenységét teljes egészében a bolsevik párt és a szovjet állam politikája — a szovjet rendszer létének alapja — irányítja.

A Szovjetunióban megszűnt az analfabétizmus, bevezették a hétéves általános iskolát, kinevelődtek a szovjet szocialista értelmiség nagyszámú káderei. Hatalmasan fellendült a szovjet tudomány, irodalom és művészet. Kibontakozott a szovjet társadalom formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúrája. Hatalmas erővé vált a szovjet sajtó. Így hát „az utóbbi harminc év folyamán Oroszországban megszűnt a régi kapitalista alap és új, szocialista alap épült. Ennek megfelelően megszűnt a kapitalista alapon nyugvó felépítmény és létrejött az új felépítmény, amely megfelel a szocialista alapnak. Következésképpen a régi politikai,

jogi és egyéb intézményeket új, szocialista intézmények váltották fel"[26].

A szocialista alap megteremtésével kapcsolatban szerzett szovjet tapasztalatok fényesen igazolják a marxizmus-leninizmusnak azt a tanítását, hogy bolsevik párt és szocialista állam nélkül *nem lehet* megteremteni a szocialista gazdasági rendet és nem lehet azt új felépítménnyel betetőzni. Ezek a tapasztalatok fényesen igazolják a történelmi materializmusnak azt a tételét, amely hangsúlyozza a felépítmény aktív szerepét általában, a szocialista felépítmény hatalmas aktív szerepét pedig különösen.

A középeurópai és keleteurópai népi demokratikus országokban a szocialista alap építése a Szovjetunió szocialista építésének tapasztalataira támaszkodik és e tapasztalatok nemzetközi jelentőségének újabb bizonyítéka. A népi demokratikus rendszer, amely sajátos formában valósítja meg a proletárdiktatúra funkcióit, biztosítja azoknak a feladatoknak a végrehajtását, amelyeket a szovjet szocialista állam fejlődésének első szakaszában megoldott. A proletariátus diktatúrája nélkül, amely a népi demokratikus országokban sajátos formában valósul meg, a szocialista termelés szervezése nem lehetséges.

A Kínai Népköztársaság gazdasági rendjének átalakításában óriási szerepe van a népi demokratikus diktatúra államának.

A kínai új forradalmi hatalom legfontosabb feladata — amint ezt nem egyszer kijelentette Mao Ce-tung, a kínai nép vezére — az, hogy befejezze a kínai nép nemzeti felszabadító harcát és a feudalizmus felszámolását Kínában. A Kínai Népköztársaság kormánya, miután az agrárreformot Mandzsúriában és Észak-Kínában végrehajtotta, hozzálátott az antifeudális jellegű agrárreform végrehajtásához az ország déli részén, amelynek mintegy 300 millió lakosa van. Az agrárreform végrehajtása, amely 1952-ben Kína egész területén befejeződik, meg fogja szabadítani a parasztságot a földesúri rabságtól, teret biztosít a falu termelőerői fejlő-

[26] Marr-vita. 223—224. old.

désének, feltétele annak, hogy megtehessék a következő lépést a szocializmus felé vezető úton. A Kínai Népköztársaság munkásosztálya és parasztsága harcol az imperializmus és ennek csangkajsekista ügynökei ellen, de együttműködik a nemzeti burzsoáziával és ösztönzi a nemzeti burzsoáziának az ország termelőerői fejlesztésére irányuló tevékenységét. Ugyanakkor az új forradalmi hatalom megköveteli a nemzeti burzsoáziától a forradalmi jogrend szigorú tiszteletbentartását, védi a munkások és a parasztok érdekeit. A népi demokratikus diktatúra állama gazdasági intézkedéseit annak a célnak szemmeltartásával foganatosítja, hogy ezek az intézkedések a fejlődés meghatározott szakaszán előkészítsék az ország gazdasági rendjének szocialista átalakítását. Sőt a Kínai Népköztársaságban már most is vannak állami vállalatok, amelyek jellegüknél fogva szocialisták és amelyeknek nagy jelentőségük van (vasúti közlekedés, úgyszólván az egész nehézipar stb.). A kommunista párt és az új forradalmi hatalom mozgósította a kínai népet a középkori elmaradottságból a haladásba való átmenet során felmerülő világtörténelmi feladatok megoldására. A kínai nép, a Szovjetunió tapasztalataira, továbbá arra a barátságra támaszkodva, amely a Szovjetunióhoz és a népi demokratikus országokhoz fűzi, sikeresen fogja megoldani ezt a feladatot. A döntő szerepe ebben az új forradalmi hatalomnak van.

Ilymódon tehát a Szovjetunió tapasztalatai, amelyek megvilágítják a forradalmi intézmények, a nép forradalmi hatalmának döntő szerepét a gazdasági rend átalakításában, újólag igazolást nyernek a népi demokratikus országok új gazdasági rendjének megteremtése során.

4. A SZOCIALISTA FELÉPÍTMÉNY A KOMMUNIZMUSÉRT VÍVOTT HARC HATALMAS FEGYVERE

A Szovjetunióban a bolsevik párt vezette nép a szocializmus felépítése után a kommunizmus felépítésének történelmi feladatát oldja meg. A szocialista felépítmény, s mindenekelőtt a bolsevik párt és a szocialista állam, a kommunizmus építésének hatalmas eszköze.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet alapfeltétele a szocialista termelőerők egységes terv alapján megvalósuló fejlődése. A szocialista állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő tevékenysége arra irányul, hogy a kommunizmus anyagi-technikai alapját létrehozza, az országban az anyagi és szellemi javak olyan bőségét teremtse meg, hogy a „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" szocialista elvéről át lehessen térni a „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint" kommunista elvére. Az ipar és a közlekedés területén az állam megszervezi az új vállalatok létesítését és fokozza a meglévő üzemek termelőképességét. A párt és a szocialista állam különös figyelmet fordít arra, hogy a termelési folyamatokat mechanizálják és automatizálják, az új technikát a termelésben meghonosítsák.

A párt és a kormány irányítja a hatalmas természetátalakítási terv megvalósítását, amelynek fontos része az erdőültetési terv sikeres végrehajtása. A hatalmas kujbisevi és a sztálingrádi vízierőmű a Volgán, a kahovkai vízierőmű a Dnyeperen, a hatalmas középázsiai vízierőművek, a turkmen főcsatorna, a délukrajnai, az északkrimi csatorna építése nagyfontosságú mérföldkő a kommunizmus építésében, és igen nagy szerepet játszik a város és a falu közötti ellentétek megszüntetésében.

A szocialista állam, jog, a kommunista erkölcs stb. napjainkban a szocialista alap megszilárdításának és fejlesztésének eszközei, a társadalmi tulajdon — a Szovjetunió gazdasági fundamentuma — megszilárdításának és fejlesztésének eszközei. A szocialista tulajdon mindkét formája — az össznépi (állami) tulajdon és a szövetkezeti-kolhoztulajdon — megszilárdul, s ez előkészíti az átmenetet a fejlődés következő szakaszán a társadalmi tulajdon egységes formájához, az össznépi tulajdonhoz.

A bolsevik párt és a Szovjethatalom az ipart, a közlekedést, a mezőgazdaságot tervszerűen fejleszti, fejlődését egy cél, a kommunizmus felé irányítja, s ezzel gondoskodik a dolgozók anyagi színvonalának állandó emeléséről is.

A tömegek jólétének növekedése a szocializmus fejlődéstörvénye.

A szovjet állam árleszállítási politikája, a rubel vásárlóképességének emelése, a reálbéreknek a népgazdaság általános fellendülésével párhuzamos növekedése, a szovjet kereskedelem fejlődése: a kommunizmusba vezető átmenet igen fontos feltételei.

Óriási szerepet játszik a szocialista felépítmény a dolgozók kommunista nevelésében. A szovjet állam gondosan neveli az új káderekat a népgazdaság különféle ágazatai számára, biztosítja minden dolgozó kultúrszínvonalának és technikai tudásának emelését, s ezzel megteremti a szellemi és fizikai munka közötti ellentét leküzdésének feltételeit. A szovjet állam megteremti mindazokat az előfeltételeket, amelyek a szocialista társadalom soknemzetiségű kultúrájának további virágzásához szükségesek, támogatja a tudomány alkotó, élenjáró irányzatait, elősegíti azt, hogy a kritika szabadsága és a vélemények harca a tudomány terén biztosítsa a maradi, konzervatív nézetek legyőzését és az új, haladó elvek megszilárdulását. A szovjet állam a tudomány fejlődését a kommunista építés szükségleteinek kielégítésére irányítja. A párt és a kormány irányítja a szovjet irodalom és művészet fejlődését a szocialista realizmus útján, kitartóan harcol a szovjet művészet eszmeiségéért, szerves kapcsolatáért a néppel, a nép alkotó, tudatos tevékenységével a kommunizmus építése terén. A bolsevik párt és a szovjet kormány politikája, a kommunizmus építésének politikája az a mozgató erő, amely a szovjet kultúra és tudomány minden tevékenységét irányítja.

A kommunizmus építése megköveteli a SzK(b)P XVIII. kongresszusán kitűzött feladat megoldását: legyőzni a kapitalizmus csökevényeit az emberek tudatában, véghezvinni az emberek kommunista szellemben való átnevelését. A kapitalista alap és a megfelelő felépítmény megszűnése nem jelenti azt, hogy a kapitalizmusnak már semmiféle maradványa sem él tovább. Sztálin elvtárs nem egyszer rámutatott arra, hogy a kapitalizmus csökevényei igen szívós életűek. Ennek az az oka, hogy az emberek tudatának fejlő-

dése elmarad gazdasági helyzetüktől, a kapitalista környezet pedig még mindig létezik és igyekszik felélesztení és erősíteni ezeket a maradványokat az emberek tudatában.

Fegyelmezetlenség és kispolgári szervezetlenség, kapzsiság, zabolátlan életmód, magántulajdonosi és államellenes tendenciák, soviniszta és vallási előítéletek stb. még mindig mutatkoznak egyeseknél a mi társadalmunkban is.

A szovjet állam, a szovjet társadalom döntő harcot folytat az emberek tudatában meglévő kapitalista csökevények ellen. A bolsevik párt az ideológiai hatás valamennyi eszközét, a dolgozók valamennyi tömegszervezetét, társadalmunk egész felépítményét felhasználja abból a célból, hogy fejlessze a szovjet emberekben a munkához való kommunista viszonyt, a kitartást és a kezdeményezést, a szocialista haza és a bolsevik párt iránti feltétlen odaadást, a népek közötti barátságot és a szovjet hazafiságot. A kommunista nevelés hatalmas eszköze a forradalmi kritika és önkritika, különösen a szocialista verseny. A párt és a szovjet állam állandóan élesíti ezt a fegyvert, teljes mértékben kihasználja a tömegek alkotó kezdeményezésének kifejlesztésére, a döntő harcra minden elavult ellen, amit el kell távolítani a szocialista építés útjából. A szovjet állam bevonja az összes dolgozókat a kommunizmus építésének és az ország igazgatásának munkájába. A szovjet állam őrködik a kibontakozott szocialista demokratizmus elvei felett, segít megteremteni a kedvező feltételeket a dolgozók társadalmi szervezeteinek megfelelő tevékenysége számára, ellentétben a burzsoá államokkal, ahol a haladó szervezeteket üldözik és betiltják.

Mindez azt bizonyítja, hogy a szocialista állam vezető szerepet foglal el a szocialista társadalom egész felépítményében, hogy a szocialista állam a kommunizmus építésének legfőbb eszköze.

A dolgozók kommunista nevelésében, a nép kulturális színvonalának emelésében óriási szerepet játszik a szovjet irodalom és művészet, az egész szovjet közélet. A szocialista kultúra hatalmas fellendülése nélkül nem lehet meg-

teremteni a szellemi javak bőségét, márpedig enélkül a kommunizmus elképzelhetetlen.

Az az irányító és szervező erő, amely a szocialista felépítmény tevékenységébe egységet és céltudatosságot visz be, a bolsevik párt. A párt vezeti a szocialista államot, a társadalmi szervezeteket és a tömegszervezeteket, összefogja kivétel nélkül valamennyi állami, gazdasági, társadalmi szervezet munkáját, és egy cél, a kommunizmus felé irányítja őket. A párt úgy irányítja az irodalom, a művészet, a tudományok fejlődését, a szocialista kultúra fejlődését, hogy a kommunista építést szolgálják, kielégítsék a dolgozók szükségleteit. A párt a kommunizmus minden győzelmének szervezője és kezdeményezője.

A szocialista felépítmény a kommunizmus építésének hatalmas eszköze. E nélkül az eszköz nélkül nem lehet a szocialista alapot fejleszteni és a kommunizmust felépíteni. A szocializmusnak a kommunizmusba való átmenetével társadalmunk alapja — bár lényege, a termelési eszközök társadalmi tulajdona, megmarad — bizonyos változásokon megy át. Így, mint fentebb említettük, a szocialista tulajdonnak jelenleg meglévő két formája helyett egy forma lesz: az össznépi tulajdon. Még több változás megy végbe a felépítményben. Erre Lenin már a forradalom előtt figyelmeztetett. „Politikai tekintetben — írta — a kommunizmus első vagy alsóbb és felsőbb foka közti különbség az idők folyamán valószínűleg óriási lesz, most azonban, a kapitalizmus idején, nevetséges volna, ha ezt a különbséget hangsúlyoznók . . ."[27]

A kommunizmus világméretű győzelme az állam, *általában a politikai felépítmény* elhalásához vezet. A marxista-leninista világnézet, a kommunista erkölcs, az irodalom és művészet, a kommunista közszellem még jobban kifejlődik és óriási magaslatra emelkedik. A természetről és a társadalomról szóló tudomány óriási fejlődésen megy át és tudatosan és minden vonatkozásban fel fogják használni a társadalom érdekében, a termeléstől az alapig és az alaptól a felépítményig. A kommunista világtársadalom fejlődé-

[27] *Lenin* Művei. 25. köt. Szikra 1952. 504. old.

sének bizonyos szakaszán kialakul a közös nyelv, és a kultúra elveszti nemzeti formáját. Ahhoz, hogy a Szovjetunióban felépíthessük a kommunizmust, és előmozdíthassuk a kommunizmus világméretű győzelmét, hogy megteremthessük a szocialista felépítmény fentemlített változásainak a feltételeit, napjainkban *erősíteni* és fejleszteni kell a meglévő felépítményt. Csak a szocialista állam *erősítése* készíti elő a szocialista állam elhalását a jövőben, amikor a kapitalista környezet megszűnik.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a szovjet szocialista állam nem csupán a kommunizmus építésének fő eszköze, társadalmunk védőfegyvere a külső ellenségek fondorlatai ellen és állami érdekeink védelmének az eszköze, hanem emellett a békének, a népek biztonságának, a demokráciának és a kommunizmusnak hatalmas támasza az egész világon, a demokratikus és antiimperialista tábor vezető ereje is. Ennek az államnak fejlődnie és erősödnie kell, amíg a „ki kit" kérdése a nemzetközi porondon véglegesen és visszavonhatatlanul el nem dől a szocializmus és a demokrácia javára. A béke, a demokrácia és a szocializmus Szovjetunió vezette tábora bízik erejében, bízik abban, hogy a kapitalista rendszerrel való mérkőzésből győztesként kerül ki.

Az imperialista reakció Egyesült Államok vezette tábora pesszimista, nem hisz a saját erejében, és azt reméli, hogy új háború kirobbantásával javíthat helyzetén. Ilyen körülmények között különösen fontos, hogy a szovjet szocialista államot, a népi demokratikus országok államait megerősítsük, hogy megszilárdítsuk a béke erőit az egész világon abból a célból, hogy a háborús bujtogatók terveit felborítsuk és a népek békéjét biztosítsuk. Ha azonban az imperialisták a népek akarata ellenére új háborút merészelnek kirobbantani, a hatalmas szocialista állam, a demokrácia és a szocializmus összes erőivel együtt, a népek békeakaratára támaszkodva, mindent meg fog tenni, hogy a kapitalista rendszer pusztulását gyorsítsa.

A kapitalista környezet jelenléte szükségessé teszi az állam fennmaradását akkor is, amikor egy vagy több állam-

ban győzött a kommunizmus. „A szovjet marxisták — írja Sztálin elvtárs — ... a mi korunkban kialakult világhelyzet tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottak, hogy amikor a kapitalista környezet még fennáll, amikor a szocialista forradalom csupán egy országban győzött, a többi országban pedig a kapitalizmus uralkodik, a győztes forradalom országának nem gyengítenie, hanem mindenképpen erősítenie kell államát, az állami szerveket, az államvédelmi szerveket, a hadsereget, ha ez az ország nem akarja, hogy a kapitalista környezet szétzúzza"[28].

A szocialista állam fennmarad ugyan a kommunizmus idején (ha nem szűnik meg a kapitalista környezet), de természetesen megváltoztatja formáit a belső és a nemzetközi helyzet változásának megfelelően. A szocialista állam és jog megszilárdítása, az egész szocialista felépítmény fejlesztése és tökéletesítése — a kommunizmus építése fő eszközének a tökéletesítése. Erre tanít az alap és a felépítmény kérdésére vonatkozó sztálini tétel, ebben az irányban vezeti a szovjet embereket a bolsevik párt és a nagy Sztálin.

[28] Marr-vita. 338—339. old.

G. J. GLEZERMAN

ALAP ÉS FELÉPÍTMÉNY A SZOVJET TÁRSADALOMBAN

Lenin és Sztálin pártjának vezetésével a szovjet nép felszámolta a kapitalizmust, fölépítette a szocialista társadalmat és sikerrel építi a kommunizmust.

A szocializmus fölépítésének eredményeképpen a szovjet társadalomban mélyreható átalakulás ment végbe: megszűnt a régi kapitalista alap és felépítménye, fölépült az új, szocialista alap és a neki megfelelő felépítmény. A Szovjetunióban ezzel lerakták a kommunizmus fölépítésének szilárd alapjait.

Lenin és Sztálin, a szocialista építés világtörténelmi jelentőségű tapasztalatait általánosítva, továbbfejlesztették az alapról és felépítményről szóló marxi elméletet. Ezt az elméletet rendkívül nagymértékben gazdagította Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című zseniális munkája, amely az alap és a felépítmény kérdésének sokoldalú feldolgozását tartalmazza és a szocialista társadalom fejlődéstörvényeinek megértését elősegítő irányelveket ad. Sztálin elvtárs tételei megvilágítják előttünk a kommunizmus építésének útjait és segítségünkre vannak annak tisztázásában, hogy e történelmi feladat megoldása szempontjából milyen hatalmas jelentőségű a szocialista társadalom gazdasági rendjének továbbfejlesztése és felépítményének megerősítése, vagyis a szocialista állam további megszilárdítása, a szocialista ideológia fejlesztése és a dolgozók kommunista tudatosságának fokozása.

1. A KÉRDÉS FÖLVETÉSE

A történelmi materializmus tanítása szerint minden társadalom reális alapját gazdasági rendje alkotja. Erre az alapra épül a felépítmény: a politikai, jogi, művészeti és egyéb eszmék, valamint az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények.

Sztálin a szocializmust megelőző társadalmi alakulatok és a szocializmus alapjának és felépítményének kölcsönös viszonyát egyaránt jellemezte. Ennek során megállapította, hogy minden alapnak megvan a saját, neki megfelelő felépítménye. Így például a hűbéri rend alapjának megvolt a maga felépítménye, megvoltak a maga politikai, jogi és egyéb nézetei és az ezeknek megfelelő intézményei, a kapitalista alapnak is megvan a maga felépítménye, s megvan a szocialista alapnak is. Mindebből Sztálin elvtárs azt a következtetést vonja le: „Ha megváltozik és megszűnik az alap, akkor nyomában megváltozik és megszűnik a felépítménye, ha új alap jön létre, nyomában létrejön a neki megfelelő felépítmény"[1].

Ez a tétel nemcsak az alap és a felépítmény történelmileg változó jellegét hangsúlyozza, hanem az alap *meghatározó* szerepét is a felépítményhez való viszonyában. Sztálin kifejti, hogy a felépítmény az alap megváltozása *nyomán* megváltozik, és ezzel kapcsolatban arra tanít bennünket, hogy a társadalom fejlődésének okait gazdasági alapjának változásaiban keressük, amelyek végső soron a társadalmi termelőerők fejlődésének eredményei.

A szovjet szocialista társadalomban is érvényben marad a történelmi fejlődésnek a marxizmus-leninizmus megalapítói által fölfedezett általános törvénye, amely szerint a felépítmény megváltozása az alap változásának következménye. Sztálin félreérthetetlen világossággal fejti ki ezt, amikor a Szovjetunióban végbement hatalmas történelmi átalakulások tapasztalatait összegezi:

„Az utóbbi harminc év folyamán Oroszországban meg-

[1] Marr-vita. 223. old.

szűnt a régi kapitalista alap és új, szocialista alap épült. *Ennek megfelelően* megszűnt a kapitalista alapon nyugvó felépítmény és létrejött az új felépítmény, amely *megfelel* a szocialista alapnak. Következésképpen a régi politikai, jogi és egyéb intézményeket új, szocialista intézmények váltották fel"[2]. A Szovjetunióban tehát megszünt a régi felépítmény, az új pedig az alap megváltozásának *megfelelően*, azaz a történelmi materializmus általános érvényű törvényével összhangban alakult ki.

Sztálin elvtárs műveiben, így a nyelvtudomány kérdéseiről írt munkáiban is, feltárta az alap és a felépítmény kölcsönös viszonyának sajátosságait a szovjet társadalomban, tisztázta a szocialista felépítmény különleges szerepét a szocialista társadalom fejlődésében.

Lenin eszméit továbbfejlesztve, Sztálin már „A leninizmus kérdéseihez" című munkájában megvilágította a proletárforradalomnak azt a sajátosságát, hogy a proletárforradalomnak csak kezdete a politikai hatalom megragadása, s a proletárforradalom a hatalmat emelőnek használja fel a régi gazdaság átépítésére és az új gazdaság megszervezésére. A proletariátus — minden megelőző uralkodó osztállyal ellentétben — hatalmát az osztálykizsákmányolás megszüntetése, az osztálynélküli társadalomra való áttérés megvalósítása érdekében használja fel. Az antagonisztikus osztályellentmondások megsemmisítésének eredményeképpen megváltozik a társadalmi fejlődés egész jellege, amint ezt Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában kifejtette.

Sztálin hangsúlyozta, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye csak arra a társadalomra kötelező érvényű, amely ellenséges osztályokra oszlik, viszont egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok. A szocializmus előtti osztálytársadalmakban a felépítmény a kizsákmányoló osztályok uralmának megszilárdítását szolgálta. Ezért a felépítmény minden olyan esetben útját állta

[2] Ugyanott, 223—224. old.

a társadalom további fejlődésének, amikor ezeknek az osztályoknak érdekei kibékíthetetlen ellentmondásba bonyolódtak a társadalom anyagi élete fejlődésének szükségleteivel. Ezért kellett ezt a felépítményt a forradalmi osztályok alulról kiinduló erőszakos tevékenységével robbanásszerűen, vagyis a fennálló hatalom megdöntésének és új hatalom megteremtésének útján szétzúzni és elsöpörni. Ilyen úton, forradalmi robbanás útján jött létre a szovjet társadalom politikai felépítménye, a proletárdiktatúra is, amely a munkásosztály vezetésével a történelem folyamán elsőizben politikai uralomra került dolgozó tömegek érdekeit juttatja kifejezésre. A régi felépítménnyel ellentétben, ez a felépítmény nem fékezi, hanem elősegíti a társadalom anyagi életének fejlődése során megérett feladatok megoldását. Ezért a proletárdiktatúra megteremtése után a társadalom további fejlődésében a robbanások már egyáltalán nem kötelezőek. Sőt még az olyan hatalmas forradalmi fordulat, mint az egyéni parasztgazdaságok rendszeréről a szocialista kolhozrendszerre való áttérés, amely következményeit tekintve ugyanolyan jelentőségű, mint az 1917. évi októberi forradalmi fordulat, nem robbanás útján, hanem fokozatos fejlődés útján valósult meg. „És ezt azért sikerült véghezvinni — mondja Sztálin —, mert ez felülről jövő forradalom volt, mert a fordulat a fennálló hatalom kezdeményezésére ment végbe, a parasztság zömének támogatásával"[3]. Sztálin így tárja fel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom által létrehozott új politikai intézmények, új politikai hatalom óriási szerepét a gazdaság szocialista átalakításában.

Sztálin idézett tételeiből világosan következik, hogy a szovjet társadalom fejlődésére is érvényesek a történelmi materializmus általános törvényei, itt azonban sajátos formában nyilvánulnak meg. Elméleti és gyakorlati-politikai szempontból egyaránt igen tanulságos konkrétan megvizsgálni, hogyan érvényesülnek ezek a törvények a szovjet társadalom fejlődésében, milyen itt az alap és a felépítmény

[3] Ugyanott, 243. old.

közötti kölcsönös viszony. E probléma tisztázása a kommunizmus fölépítésével kapcsolatos nagyszerű feladatok alaposabb megértése szempontjából is feltétlenül szükséges.

Ennek a kérdésnek a megoldásakor el kell kerülni két olyan hibát, amely propagandamunkánkban olykor előfordul. Egyes elvtársak, hivatkozva az alap és a felépítmény kölcsönös viszonyának a Szovjetunióban érvényesülő sajátosságaira, arra a következtetésre jutnak, hogy a szocializmus időszakában az elsőbbség a felépítményé, és nem az alapé, minthogy a szovjet állam tevékenysége minden területre kiterjed. Ezek az elvtársak efféle állításaikkal sajátmaguk előtt zárják el a szocialista társadalom fejlődési törvényszerűségeinek megismeréséhez vezető utat, és anélkül hogy észrevennék, kicsúszik lábuk alól a történelem materialista értelmezésének talaja.

Mások az ellenkező végletbe esnek: nem értik meg vagy tagadják az alap és a felépítmény kölcsönös viszonyának sajátos voltát a szovjet társadalomban, s megkísérlik, hogy a szovjet társadalom fejlődését a megelőző társadalmak fejlődéséhez hasonlónak tüntessék fel. Ez az álláspont gátolja annak a hatalmas átalakító szerepnek megértését és teljes értékelését, amelyet a szocialista felépítmény és mindenekelőtt a szocialista állam tölt be a kommunizmus építésében.

2. A SZOCIALISTA ALAP KELETKEZÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

„A dialektikus és a történelmi materializmusról" című művében Sztálin a marxista irodalomban először fogalmazta meg a termelés három sajátosságát, amelyekben a termelőerők és a termelési viszonyok fejlődésének legáltalánosabb törvényeit fejtette ki. A termelés harmadik sajátossága választ ad arra a kérdésre, hogyan jönnek létre az új termelőerők és a nekik megfelelő termelési viszonyok. Sztálin tanítása szerint az új termelőerők és az ezeknek megfelelő termelési viszonyok keletkezése nem a régi rendtől különállóan, nem a régi rend letűnése után, hanem a régi rend méhében megy végbe, és nem az emberek előre tervbevett,

tudatos tevékenységének eredményeképpen, hanem spontánul, nem-tudatosan, az emberek akaratától függetlenül történik.

A termelés harmadik sajátosságának tanulmányozása teszi lehetővé az új gazdasági alap és a neki megfelelő felépítmény keletkezési folyamatának megértését. A régi társadalom méhében keletkező új termelőerők összeütközésbe kerülnek az elavult termelési viszonyokkal és az ezeket támogató felépítménnyel. Ezt az összeütközést a társadalmi forradalom oldja meg, amely erőszakos úton megszünteti a termelési viszonyok régi rendjét és új rendet létesít, megsemmisíti a régi felépítményt és új felépítményt alkot. Miként Lenin tanítja: „... a forradalom nem más, mint a régi felépítmények összetörése és a különböző osztályoknak, amelyek, mindegyik a maga módján, új felépítményt akarnak létrehozni, önálló fellépése“[4].

A történelmi fejlődésnek ez az általános törvénye a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetre is érvényes. Lenin nem egyízben hangsúlyozta, hogy a szocializmus a kapitalizmusból keletkezik, hogy a szocializmust azoknak a társadalmi erőknek a működése készíti elő, amelyek még a kapitalizmus méhében keletkeztek.

Már a kapitalista társadalom méhében spontánul kifejlődnek azok az új termelőerők, amelyek megteremtik a szocializmus anyagi előfeltételeit. Fejlődésük — mindenféle akarattól és óhajtól függetlenül — társadalmi jelleget kölcsönöz a termelési folyamatnak, ami viszont megköveteli a termelési viszonyok gyökeres átalakítását. Sztálin már „Anarchizmus vagy szocializmus?“ című művében kiemelte, hogy a kapitalizmusban „... a termelés folyamata, a munka, már társadalmi jelleget öltött, szocialista színezetre tett szert“[5]. Hátra van még a tulajdon formájának megváltoztatása, összhangba hozása a termelési folyamat társadalmi jellegével.

Az imperializmus korszakában, amikor a munka tár-

[4] *Lenin—Sztálin.* Az ifjúságról. Szikra 1950. 66. old.
[5] *Sztálin* Művei. 1. köt. Szikra 1949. 356. old.

sadalmiasodása igen magas fokot ér el, létrejönnek a szocializmusba való átmenet összes anyagi előfeltételei. A monopóliumok keletkezése azt bizonyítja, hogy a munka társadalmiasodásának folyamata szüntelenül előrehalad, jóllehet a tőkések igyekeznek megtartani a tőkés magántulajdon szűk keretei közt. Ezért Lenin úgy jellemezte az imperializmust, mint átmeneti vagy, helyesebben, halódó kapitalizmust. Lenin megjegyezte, hogy a magántulajdonviszonyok olyan burkot alkotnak, amely már nem felel meg a tartalomnak, és feltétlenül el kell távolítani. Hogy miként kell értelmezni a monopóliumok átmeneti jellegét, azt Lenin „A fenyegető katasztrófa és hogyan kell ellene harcolni" című munkájában magyarázza meg. Lenin ebben a munkájában hangsúlyozza, hogy a monopolista államkapitalizmus „a szocializmus legteljesebb *anyagi* előkészítése, a szocializmus *előcsarnoka*, a történelmi lépcsőnek az a foka, amely között és a szocializmusnak nevezett fok között *semmiféle közbülső lépcső nincsen*"[6].

A kapitalizmus, ugyanakkor, amikor igen magas fokra fejleszti a munka társadalmiasodását, egyúttal megteremti a társadalmi termelés számvitelének apparátusát is a bankok, fogyasztási szövetkezetek formájában, amelyeket a proletárforradalomnak nem szükséges megsemmisítenie, hanem felhasználhatja őket a szocialista gazdaság építésére. Lenin erről a kérdésről a proletárforradalom előestéjén a következőket mondotta „... a mi feladatunk itt csak az, hogy *lenyessük* azt, ami ezt a kitűnő gépezetet *kapitalista módra elcsúfítja*, hogy *még nagyobbá*, még demokratikusabbá, még átfogóbbá tegyük. A mennyiség minőségbe csap át. Egyetlen óriási állami bank, amelynek minden járásban, minden üzemben fiókja van — ez már kilenctized része a *szocialista* apparátusnak. Ez az általános állami *számvevőség*, a termelés és a termékelosztás általános állami *számvitele* — ez, mondhatni, a szocialista társadalom *csontvázához* hasonló valami"[7].

A szocialista forradalomnak, éppúgy mint a megelőző

[6] *Lenin.* Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 123. old.

[7] Lenin Művei. 26. köt. 82. old. (oroszul). Lásd *Sztálin* Művei. 7. köt. Szikra 1951. 393. old.

forradalmaknak, az új termelőerők és a régi termelési viszonyok közötti ellentmondás a gazdasági alapja. De a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején — a korábbi történelmi fejlődéstől eltérően — az új termelési viszonyok nem a régi rend méhében alakulnak ki. A kapitalizmus fejlődése megteremti a szocialista termelési viszonyok kialakulásának minden előfeltételét, és történelmi szükségszerűséggé teszi ezt a folyamatot. De ezek az új, szocialista termelési viszonyok csak a burzsoázia politikai hatalmának megdöntése és a proletariátus politikai hatalmának létrejötte után alakulnak ki. Éppen ezért mondja Sztálin, hogy a proletárforradalom kezdetén még nincsenek, vagy alig vannak meg a szocialista rend kész formái.

A szocialista termelési viszonyok kialakulásának ezt a sajátosságát mindenekelőtt az magyarázza, hogy a tőkés termelési módból a szocialista termelési módba való átmenet a gazdasági rendszernek összehasonlíthatatlanul mélyrehatóbb átalakítását tételezi fel, mint az összes megelőző társadalmi fordulatok. A tőkés termelési mód, éppúgy mint a feudális termelési mód, az embernek ember által való kizsákmányolásán épül fel. A tőkés termelési mód kialakulásával csak a kizsákmányolás formája változott meg, de maga a kizsákmányolás fennmaradt. Ezzel szemben a szocialista termelési mód megszüntet mindenfajta kizsákmányolást. A kizsákmányolást azonban nem lehet megszüntetni a kapitalizmus keretein belül, ehhez meg kell dönteni magát a kapitalizmust. Éppen ezért a szocialista termelési viszonyok nem is alakulhatnak ki a kapitalizmus méhében.

A szocialista termelési viszonyok kialakulásának ezt a sajátosságát továbbá az magyarázza, hogy a proletariátusnak, amely a kapitalizmusban nemcsak politikailag elnyomott, de kizsákmányolt, termelési eszközöktől megfosztott osztály, a hatalom kivívása előtt nem áll módjában a szocialista gazdaság megszervezése, nem állnak rendelkezésére az ehhez szükséges anyagi eszközök. A proletariátus helyzete egyebek közt ebben is lényegesen különbözik a burzsoázia helyzetétől. Az utóbbinak ugyanis, mint kizsákmányoló osztálynak, már a hűbéri rend méhében, a hatalom

megragadása előtt alkalma nyílt felhalmozni azt az anyagi gazdagságot, amely lehetővé tette a tőkés gazdasági formák, vállalatok stb. kifejlesztését. A proletariátus számára azonban az új, szocialista gazdasági rend felé tett első lépés: a politikai hatalom megragadása és a burzsoázia kisajátítása.

Végül — a termelési viszonyok előző típusaitól eltérően, amelyek a termelési eszközök magántulajdonán alapultak — a szocialista termelési viszonyoknak a társadalmi tulajdon az alapja. A szocialista termelési viszonyok ezért csak a régi gazdasági rend teljes megsemmisítése alapján jöhetnek létre, és nem alakulhatnak ki e rend keretei között, elszigetelt gazdasági egységek formájában. A szocialista termelési viszonyok megteremtése feltételezi, hogy a termelési eszközök az egész társadalom tulajdonává váljanak, azaz feltételezi a gazdasági rend gyökeres átalakítását. Ennek előfeltétele a tőkések hatalmának megdöntése és a proletariátus politikai hatalmának megteremtése.

Az elmondottak alapján világos, hogy mennyire helytelenek és ártalmasak azok a különféle opportunista koholmányok, amelyek a kapitalizmusnak a szocializmusba való fokozatos „belenövését" hirdetik. A jobboldali szocialistáknak az az állítása, hogy a szocializmusba való átmenet megvalósulhat a szocialista gazdaságnak a kapitalizmus méhében rejlő csírái „beérése" útján, a labouristák áruló fecsegése arról, hogy a szocializmusba való fokozatos átmenetet meg lehet valósítani egyes termelési ágaknak a kapitalista állam által végrehajtott „nacionalizálásával", és a többi effajta nézet csak a dolgozók megtévesztésére s a kapitalizmus fekélyeinek takargatására szolgál.

Lenin—Sztálin pártja ízzé-porrá zúzta az összes opportunista elméleteket, amelyek a szocializmus kialakulását spontán folyamatnak tüntették fel. A szocializmus előtti társadalmi alakulatokban az új termelési viszonyok spontánul, nem-tudatosan, az emberek akaratától függetlenül alakultak ki; ezzel szemben a szocialista termelési viszonyok a proletárdiktatúra tudatos irányító tevékenysége nyomán jönnek létre. A szocialista gazdasági rend nem alakulhat ki

„önmagától", a párt által vezetett dolgozók tudatos, aktív tevékenysége nélkül. A szocialista gazdaságot *felépítik* és nem magától *nő fel*. A szocializmus győzelmének egyik előfeltétele volt, hogy a párt szétzúzta a szocialista építés „automatizmusának" elméletét és gyakorlatát. A szocialista gazdasági rendszer a Szovjetunióban a bolsevik párt vezette dolgozó milliók aktív, tudatos tevékenységének eredményeként jött létre és szilárdult meg.

A szocializmus építésének szovjet tapasztalatai teljes mértékben igazolták a marxizmus-leninizmus klasszikusainak azt az előrelátását, hogy a régi, kapitalista alap megsemmisítéséhez és az új, szocialista alap megteremtéséhez egész történelmi korszakra lesz szükség, s hogy ez a feladat nem valósítható meg egycsapásra. A társadalom gazdasági rendjének ez a mélyreható átalakulása a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában, a szocialista és a kapitalista gazdasági szektor elszánt harca közepette megy végbe. Az átalakulást a kapitalista szektor pusztulása, a kisárutermelő szektor szocialista átalakítása, a több szektort magában foglaló gazdaságról az egységes szocialista gazdaságra való áttérés tetőzi be.

Ma a népi demokratikus országok dolgozói is a szocialista gazdaság építésének útjára léptek, amelyen elsőízben a történelem során a Szovjetunió dolgozói haladtak. Ezekben az országokban a kommunista és munkáspártok által vezetett dolgozók a kapitalizmus erői ellen vívott elszánt harcban rakják le a szocialista gazdaság alapjait.

3. A SZOCIALISTA FELÉPÍTMÉNY KELETKEZÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

Ha a kapitalizmus méhében nem alakul ki kész formában a szocialista alap, akkor miként jöttek létre ott a tudományos szocializmus eszméi, a marxista párt, hogyan jöttek létre Oroszországban a Munkásküldöttek Szovjetjei? Megjelenésük nem jelenti-e azt, hogy a szocialista társadalom felépítménye előbb jött létre, mint alapja?

Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket helyesen megoldjuk,

a felépítmény klasszikus sztálini meghatározását kell szem előtt tartanunk.

Mielőtt Sztálinnak a nyelvtudomány kérdéseivel foglalkozó munkái megjelentek, a szovjet filozófiai irodalomban rendszerint a felépítményhez sorolták az adott társadalomban létező összes eszméket és intézményeket, tekintet nélkül arra, hogy ezek milyen alap szolgálatában álltak. Sztálin pontosabban meghatározta a felépítmény fogalmát. A felépítmény nemcsak az adott alapon nő fel, nemcsak tükrözi azt, hanem szolgálja is. „Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyujtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért"[8]. Sztálin a felépítmény egyik legfontosabb jellemzőjének, magába a felépítmény fogalmába tartozónak tekinti annak segítő szerepét. Sztálin elvtárs megjegyzi, hogy amint a felépítmény lemond erről a segítőszerepéről, elveszti felépítményi minőségét, megszűnik mint felépítmény.

Így például a kapitalista társadalom felépítményét uralkodó osztályának, a burzsoáziának eszméi és intézményei alkotják, amelyek a kapitalista alapon jöttek létre és az alap megszilárdulását, megerősödését segítik elő. Ezeket a kapitalizmus születésekor azzal a céllal hozták létre, hogy támogassák a kapitalista alapot kialakulásában és megerősödésében, a hűbéri-jobbágyviszonyoknak, a hűbéri rend alapjának és felépítményének felszámolásában. A kapitalista rend felépítménye jelenleg arra szolgál, hogy fenntartsa ezt az önmagát túlélt rendszert, amely a történelmi fejlődés útjában álló legnagyobb akadállyá vált. Ezzel szemben az elnyomott osztály — a proletariátus — eszméi és szervezetei a kapitalizmus elleni harcot, a kapitalista alap és felépítmény felszámolását szolgálják, a hatalomnak a proletariátus által történt megragadása után pedig az új, szocialista alap kialakulását és megerősödését, a régi alap és a régi osztályok felszámolását segítik elő.

[8] Marr-vita. 224. old.

Az uralkodó és az elnyomott osztályok egymással ellentétes eszméit és intézményeit természetesen nem lehet egyazon felépítményhez sorolni, mivel a társadalom fejlődésében homlokegyenest ellentétes szerepet töltenek be. De az eszméknek és intézményeknek mindkét fajtája a felépítmény körébe tartozó jelenség, amely a gazdasági alapon keletkezik. Marx „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" című írásában így jellemzi a különböző osztályok ideológiáját: „A tulajdon különböző formáin, a társadalmi létfeltételeken különböző és sajátosan alakult érzések, illúziók, gondolkodásmódok és életfelfogások egész felépítménye emelkedik. Az egész osztály teremti meg és alakítja ki ezeket anyagi alapjaiból és a megfelelő társadalmi viszonyokból"[9]. A tőkés társadalom egymással ellentétben álló osztályai között e tekintetben egyébként az a különbség, hogy az uralkodó osztály — a burzsoázia — eszméi és intézményei a kapitalizmus felépítményét alkotják, amely a fennálló rend megszilárdítására hivatott, az elnyomott osztály — a proletariátus — eszméi és szervezetei pedig a fennálló rend megdöntésére hivatottak és annak az új társadalomnak az elemeit képviselik, amelynek a kapitalizmus helyébe kell lépnie.

A proletariátusnak a burzsoá társadalomban kialakuló nézetei és szervezetei a kapitalista termelési mód ellentmondásait tükrözik. A szocialista termelési módtól eltérően, amely kizárja az antagonisztikus osztályellentmondásokat, és amelynek talaján éppen ezért az egész társadalom egységes szocialista tudata alakul ki, a tőkés termelési mód antagonisztikus ellentmondásokat foglal magában, antagonisztikus osztályok fennállását tételezi fel. Ez osztályoknak homlokegyenest ellentétes társadalmi léte ellentétes tudatuk kialakulását eredményezi. A tőkés termelési viszonyok — amelyeknek összessége alkotja a kapitalizmus valódi alapját — az uralkodás és alávetettség viszonyai: egyfelől a burzsoázia, mint uralkodó és kizsákmányoló osztály, másfelől a proletariátus, mint elnyomott és kizsákmányolt osz-

[9] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 250. old.

tály közti viszonyok. Érthető tehát, hogy e termelési viszonyok talaján homlokegyenest ellentétes eszmék és képzetek, szokások, erkölcsi elvek és politikai nézetek alakulnak ki a burzsoában és a proletárban.

Az elmondottakat nem egyízben hangsúlyozta Lenin és Sztálin. Lenin például a kapitalizmus nemzeti kultúráját jellemezve kifejtette, hogy benne az uralkodó burzsoá kultúra mellett, ha fejletlen formában is, de mindig megtalálhatók a demokratikus és szocialista kultúra elemei, „mert *minden* nemzetnek vannak dolgozó és kizsákmányolt tömegei, *amelyeknek létfeltételei* elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát hoznak létre"[10]. (Az én kiemelésem. — *G. G.*) Sztálin pedig így ír erről a kérdésről: „A burzsoáziát létfeltételei arra kényszerítik, hogy erősítse a kapitalista rendet. A proletariátust viszont létfeltételei arra kényszerítik, hogy aláaknázza a kapitalista rendet, megsemmisítse azt. E két osztálynak megfelelően tudat is kétféle alakul ki: burzsoá és szocialista. A proletariátus helyzetének a szocialista tudat felel meg ... Mondanunk sem kell, hogy ha nem volna kapitalizmus és osztályharc, nem volna szocialista tudat sem"[11].

Tehát a szocialista ideológiát a proletariátus létfeltételei hozzák létre — ez az ideológia felel meg létfeltételeinek, amelyek a kapitalizmus elleni harcra kényszerítik.

Mint minden új társadalmi eszme, a tudományos szocializmus eszméi is *azután* alakulnak ki, hogy előzőleg létrejöttek a társadalom anyagi élete fejlődésének új szükségletei. Amint Sztálin megállapítja, „a tudományos szocializmusnak még nyoma sem volt, amikor már létezett a kapitalizmus és erős osztályharc folyt; még sehol sem jött létre a szocialista eszme, de a termelés folyamatának már társadalmi jellege volt"[12]. Tehát először ki kellett fejlődnie a kapitalizmusnak, napvilágra kellett kerülniük e termelési mód ellentmondásainak, először társadalmi jelleget kellett

[10] *Lenin* Művei. 20. köt. 8. old. (oroszul).
[11] *Sztálin* Művei. 1. köt. 170—171. old.
[12] Ugyanott, 402. old.

öltenie a termelés folyamatának, föl kellett vetődnie a szocializmusba való átmenet történelmi feladatának s csak ezután tükröződhettek vissza és tudatosulhattak a társadalom anyagi létfeltételeinek ezek a változásai a tudományos szocializmus eszméiben. A tudományos szocializmus eszméire tehát teljes mértékben vonatkoznak Sztálin szavai: „Új társadalmi eszmék és elméletek csak az után keletkeznek, hogy a társadalom anyagi életének fejlődése új feladatokat állít a társadalom elé“[13]. A tudományos szocializmus eszméi, miután e megérett feladatok visszatükröződéseként megjelentek, mozgósították és egybekovácsolták a proletártömegeket, elősegítették, hogy politikai hadsereggé szerveződjenek, amelynek élére a proletariátus politikai pártja állott. A kapitalizmus elleni harcban jönnek létre a proletariátus szervezetei, így a proletárpárt, mint az osztályszervezet legmagasabb formája, a proletariátus élcsapata, politikai vezére. E harc során keletkeztek Oroszországban a szovjetek is, amelyek a proletariátus hatalomrajutása után az új társadalom politikai alapjává váltak.

Az új eszmék és a nekik megfelelő szervezetek megjelenése a régi társadalom méhében, előkészíti az új felépítménynek, a kapitalista rendet szükségszerűen felváltó szocialista rend felépítményének kialakulását. A tőkés társadalom méhében a proletariátus azonban legföljebb az új felépítmény elemeit hozhatja létre, minthogy a hatalom nincs a kezében. Mindaddig, amíg a proletariátus elnyomott osztály marad, nem áll módjában megteremteni az új felépítményt alkotó összes politikai és jogi intézményeket, nincs lehetősége arra, hogy valamelyest szélesebb méretekben fejlessze kultúráját, jelentős számú értelmiségi kádert termeljen ki magából (éppen erre való tekintettel beszél Lenin a demokratikus és szocialista kultúra *elemeiről).* De hiába őrzi a burzsoázia uralmát, Marx kifejezésével élve, a kapitalizmus egész „óriási felépítménye“, a jövő a proletariátusé, amely új, feltörekvő, növekedőben lévő erő. A proletariátus megdönti a burzsoázia hatalmát és a hatalom

[13] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 682. old.

megragadása után létrehozza saját államát, saját politikai, jogi és egyéb intézményeit, biztosítja a marxizmusnak uralkodó ideológiává válását. A társadalom szocialista átalakításával megteremti mind az új szocialista alapot, mind a neki megfelelő felépítményt.

A felépítményt Sztálin úgy tekinti, mint egységes egészet, amely nemcsak eszméket (politikai, jogi, filozófiai, művészeti s egyéb eszméket) foglal magában, hanem ezeknek megfelelő intézményeket is (politikai, jogi stb.). Nyilvánvaló, hogy a szocialista felépítmény teljes egészében nem alakulhat ki a kapitalizmus megdöntése előtt; nem a burzsoá rend alapján jön létre, hanem annak lerombolása során, a burzsoázia hatalmának megdöntése után, az új szocialista rend építése folyamán. Ezért hangsúlyozza Sztálin nyelvtudományi munkáiban, hogy mind az új szocialista alap, mind az ennek megfelelő új felépítmény Oroszországban az utóbbi harminc év folyamán jött létre. Ebből kitűnik, hogy a szocialista alapnak megfelelő felépítmény megteremtése hosszantartó folyamat. És míg a tudományos szocializmus eszméi, a proletariátus forradalmi világnézete már a kapitalista társadalomban kialakulnak, addig a bolsevik pártnak a kapitalizmus megdöntéséért vívott hosszú elszánt harca, a szocialista forradalom győzelme, a szocializmus gazdasági alapjának megteremtése szükséges ahhoz, hogy a szocialista tudat az egész nép tudatává váljék, hogy az egész társadalom erkölcsei és szokásai a szocializmus szellemének megfelelően átalakuljanak, amint ezt napjainkban a Szovjetunióban láthatjuk.

Mit jelentett a szocialista társadalom felépítményének létrehozása? Jelentette mindenekelőtt a politikai, jogi és egyéb intézményeknek új, szocialista intézményekkel való fölcserélését. Ennek a feladatnak a megvalósítása az Októberi Forradalom győzelmével kezdődött, amikor néhány hónap leforgása alatt, 1917 végétől 1918 közepéig szétzúzták a régi államgépezetet, és megteremtették az új proletárállamot. Ámde az így létrejött proletárállam az átmeneti időszak állama volt. Céljait, osztályjellegét tekintve, szocialista volt, minthogy a proletariátus, a szocializmus meg-

valósítására hivatott osztály diktatúráját fejezte ki. De csak az ezután következő egész fejlődési folyamat eredményeként, a szocializmus megvalósítása eredményeként ölthette magára a szovjet állam a szocialista alapnak teljesen megfelelő jelenlegi formáját. A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje 1946 márciusi ülésén Svernyik elvtárs a következőket mondta: „... szovjet államunk csak a szovjet államrendszernek a Szovjetunió új alkotmánya alapján történt átépítése után alakult ki véglegesen". Ennek megvilágítására elegendő arra emlékeztetnünk, hogy a gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkció, amely (a megelőző államtípusoktól eltérően) a szocialista állam legjellemzőbb funkciója. csak államunk fejlődésének második szakaszában bontakozott ki teljességében, s hogy a szocialista demokrácia teljes kifejlődése is a második szakaszra esik, s így tovább. Azután, hogy a szovjet országban kiépült a szocialista gazdaság fundamentuma és létrejött a szocializmus új gazdasági alapja, szükségessé vált a Szovjetunió új alkotmányának megalkotása (az 1936-os Sztálini Alkotmány), a munkás-, vöröskatona- és parasztküldöttek szovjetjeinek átalakítása a dolgozók küldötteinek szovjetjeivé, s így tovább. Sor kerülhetett-e a szocialista államiság e teljes kifejlődésére addig, amíg nem épült ki a szocialista gazdaság fundamentuma? Nem, mert a szovjet állam fejlődésében az első szakaszból a második szakaszba való átmenetnek előfeltétele volt a szocialista gazdaság fundamentumának kiépítése, és a szovjet társadalom osztályszerkezetében ennek megfelelően végbement változás. Mindezeknek figyelembevétele nélkül nem érthetjük meg a szovjet szocialista állam fejlődésének törvényszerűségeit.

A szocialista társadalom felépítményének megteremtése megkívánta még azt is, hogy a szocializmus eszméi behatoljanak az ország lakossága túlnyomó többségének tudatába és érzésvilágába, s hogy gyökeresen megváltozzanak a nép szokásai és erkölcsei. De ezt a feladatot is csak a szocialista gazdaság fundamentumának kiépítése alapján lehetett megvalósítani. Először végre kellett hajtani a gazdasági fordulatot, és csak ennek alapján vált lehetségessé a kulturális

forradalom. Éppen ezért a kultúrforradalommal a „SzK(b)P története. Rövid tanfolyamá"-nak XII. fejezete foglalkozik, amely az 1935—1937-es éveket tárgyalja.

A munkásosztály ideológiája csak azután vált az egész nép ideológiájává, miután a társadalmi lét feltételei a szocializmus szellemében átalakultak. Így például a parasztság tudatának mélyreható megváltozása csak azután vált lehetségessé, miután a parasztságot már átvezették a régi falusi burzsoá gazdasági rend alapjáról az új, szocialista alapra.

Mindabból, amit elmondottunk, az következik, hogy a szocialista társadalom felépítménye, ha teljes, kifejlett formájában tekintjük, nem alakulhatott ki addig, amíg létre nem jött a szocialista alap. Ezért mondja Sztálin, hogy az új felépítmény a Szovjetunióban az új szocialista alapnak *megfelelően* jött létre.

Így tehát a szocialista társadalomra is érvényes a történelmi materializmusnak az az általános törvényszerűsége, amely szerint a felépítmény az alap talaján, az alap kialakulását követően keletkezik.

4. A FELÉPÍTMÉNY AKTÍV SZEREPE A SZOVJET TÁRSADALOM FEJLŐDÉSÉBEN

Vajjon nincs-e ellentmondásban az előbbiek során kifejtett gondolatokkal az a körülmény, hogy a Szovjetunióban a politikai fordulat megelőzte a gazdasági fordulatot? Ha elismerjük a politika elsőbbségét a gazdasággal szemben, nem kell-e szükségképpen arra a következtetésre jutnunk, hogy a szovjet társadalomban a felépítménynek meghatározó szerepe van?

Ezekre a kérdésekre csak akkor válaszolhatunk, ha megvilágítjuk a felépítmény aktív szerepét, aminek a szovjet rendszerben különleges jelentősége van.

Mint ismeretes, a történelmi materializmus azt tanítja, hogy a felépítmény tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához és megerősödéséhez, aktivan küzd a régi, önmagát túlélt alapnak és régi felépítményének felszámolásáért. A szovjet rendszerben a felépítménynek ez az aktív szerepe

nemcsak hatalmas mértékben megnő, hanem minőségileg is megváltozik.

Ez mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a proletárdiktatúra állama — a megelőző államoktól eltérően — az új gazdasági alap építésének eszköze. Kialakulásuk után az összes megelőző államok elősegítették az őket létrehozó gazdasági rend győzelmét, és megszilárdították ezt a győzelmet. Ámde közülük egyetlen egy sem építette tervszerűen az új gazdasági alapot. Ezt a szerepet csak a proletárdiktatúra tölti be.

A politikai felépítmény új szerepe a szovjet társadalomban mindenekelőtt a szocialista forradalom sajátosságaiból következik. A polgári forradalomnak az volt a feladata, hogy megragadja a hatalmat és a politikai felépítményt összhangba hozza a már meglévő kapitalista gazdasággal. A szocialista forradalom célja — amint Lenin és Sztálin tanítja — a hatalom megragadása és felhasználása az új szocialista gazdaság fölépítésére. Ennek megfelelően a Szovjetországban először a proletárdiktatúrát kellett kivívni és ezáltal megteremteni a szocializmus *politikai alapját*, s csak ezután lehetett létrehozni a szocializmus *gazdasági alapját*[14]. A proletariátus diktatúrája, a szocializmus megvalósításának politikai alapja, feltételezte, hogy a proletariátus a szocializmus gazdasági alapjának megteremtésére használja fel a hatalmat.

Ez természetesen egyáltalán nem mond ellent a történelmi materializmus már említett általános tételeinek, mert a proletariátus diktatúrája nem gazdasági előfeltételek nélkül jött létre. A proletárdiktatúra — Sztálin tanítása szerint — a proletárforradalom eszköze, amelynek „gazdasági alapja"[15] a kapitalizmus termelési viszonyai és a kapitalizmus méhében kifejlődő termelőerők közötti összeütközés. E konfliktus megoldására tehát a proletariátus diktatúrája szolgál eszközül, fegyverül.

A társadalom gazdasági rendjének megváltozása általá-

[14] Lásd *Sztálin* Művei. 9. köt. 24—25. és 136. old.
[15] *Sztálin*. A leninizmus kérdései. 689. old.

ban sokkal hosszabb időt követel meg, mint a hatalom megszerzése. A gazdasági rend megváltoztatását nem lehet egycsapásra megvalósítani, mint a politikai hatalom átvételét. Minthogy pedig a szocialista forradalom a gazdasági fordulatot megelőző politikai fordulattal kezdődik, a forradalom győzelme után szükségessé válik a proletariátus által kivívott új politikai hatalom szilárd gazdasági megalapozása.

Az 1917 októberében megszerzett politikai hatalom megszilárdítása érdekében a proletariátusnak azonnal el kellett foglalnia a népgazdaság parancsnoki magaslatait (a nagyipart, a bankokat, a közlekedést, a külkereskedelmi monopóliumot stb.). Ha nem lett volna meg ez a gazdasági alap, ha a földek a földbirtokosok kezén, a gyárak és üzemek pedig a tőkések tulajdonában maradtak volna, akkor nem vitás, hogy a Szovjetunió proletariátusa nem tarthatta volna meg politikai hatalmát. Hasonlóképpen a népi demokratikus országokban is egyik döntő feltétele volt a népi demokratikus rendszer megszilárdításának a nagyipar államosítása és a földesúri birtokok felszámolása; ezek az intézkedések alájátták a kizsákmányoló osztályok gazdasági hatalmát. Abból a tényből tehát, hogy a proletárdiktatúra előbb valósult meg, mint a szocialista gazdaság alapjainak lerakása, nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a proletariátus diktatúrájának egyáltalán nem volt meg a gazdasági alapja.

A proletárdiktatúra a szocialista gazdasági szektorra támaszkodik, amely már a proletárforradalom első napjaiban kezd kialakulni és vezetőszerepre tesz szert a népgazdaságban, a szocialista építés folyamán pedig győzelmet arat a kapitalista szektoron, és az egész népgazdaságban osztatlanul uralkodó, egyedüli vezető erővé válik.

A szocialista gazdasági szektor győzelmében *döntő szerepe van* a proletárdiktatúrának. A bolsevik párt vezette munkásosztály, a népgazdaság parancsnoki magaslataira támaszkodva, a rendelkezésre álló összes politikai és gazdasági emelők felhasználásával vívja ki a gazdaságban a szocializmus győzelmét.

E feladat megoldása érdekében a Szovjetunióban mindenekelőtt a szocializmus anyagi-technikai alapját kellett meg-

teremteni, vagyis az ország egész gazdaságát — beleértve a földművelést is — a korszerű, nagyüzemi termelés technikai alapjára kellett átállítani. Az első lépés e feladat megoldása felé az ország villamosítását célul tűző lenini terv megvalósítása volt, amelyet Sztálin tudományos előrelátással már akkor úgy értékelt, mint az egyedül helyes utat ahhoz, hogy „... a gazdaságilag elmaradt Oroszország szovjet felépítménye alá megépítsük a valóban reális, a mai viszonyaink között egyedül lehetséges technikai-termelési alapot"[16]. Az ország iparosításának köszönhető, hogy a szocializmus technikai-termelési alapját már az első ötéves terv teljesítésének eredményeképpen megteremtették. A szovjet ipart, közlekedést, mezőgazdaságot műszakilag átalakították és a legfejlettebb műszaki felszereléssel látták el. Az új anyagi-technikai alap megteremtése elengedhetetlen feltétele volt a szocializmus győzelmének a gazdaságban. Minthogy az ország iparosítását mint *szocialista* iparosítást hajtották végre, az iparosítás megvalósítása egyúttal a szocialista gazdasági formák győzelmét hozta az iparban és a kereskedelemben a tőkés gazdasági formák felett. A szocialista iparosítás alapján lehetővé és szükségszerűvé vált a mezőgazdaság teljes kollektivizálása, ami kiirtotta a kapitalizmus gyökereit az ország gazdaságából és „megvetette a Szovjethatalom szocialista alapját a népgazdaság legkiterjedtebb és életbevágóan fontos, de egyúttal legelmaradottabb ágában, a mezőgazdaságban"[17]. Így tehát a leghaladóbb rendnek, a szovjet rendnek, és a leghaladóbb hatalomnak, a szovjet hatalomnak a szocialista nagyipar és a kollektív mezőgazdaság vált az alapjává.

A Szovjetunió győzelmes szocialista építésének tapasztalata szemléltetően bizonyítja, hogy milyen hatalmas szerepet tölt be a politika az ország gazdaságának szocialista átalakításában. Ismeretes, hogy a marxizmus a politika elsőbbségét tanítja a gazdasággal szemben. Ezt a tételt Lenin „a

[16] *Sztálin* Művei. 5. köt. Szikra 1951. 53. old.
[17] A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Szikra 1951. 368. old.

marxizmus ábécéjének" nevezte. A politika elsőbbsége a gazdasággal szemben abból következik, hogy a politika a gazdaság sűrített kifejezése, általánosítása és betetőzése. Lenin azt tanítja, hogy az osztályharcban az osztályok leglényegesebb, legdöntőbb érdekei csak gyökeres politikai átalakulások útján elégíthetők ki. Így például a proletariátus nem elégítheti ki legfontosabb érdekeit, vagyis nem szabadulhat meg a kizsákmányolástól másként, mint politikai forradalom útján, amely a burzsoázia diktatúráját proletárdiktatúrával váltja fel. Éppen ezért az olyan történelmileg megérett forradalmi átalakulás megvalósítása, mint amilyen a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, mindenekelőtt attól függ, hogy a proletariátus képes-e kivívni és megtartani a politikai hatalmat. Ez viszont nagymértékben a proletárpárt politikájának helyességétől függ.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának eredményei azt mutatják, hogy a Szovjetunióban a szocialista építés sorsát, a szovjet rendszer sorsát elsősorban a bolsevik párt helyes politikája és e politika sikeres gyakorlati megvalósítása határozta meg. A trockisták, buharinisták és a különféle nacionalista elhajlók kapituláns politikája csak a szocializmus pusztulását és a kapitalizmusnak a Szovjetországban való restaurálását eredményezhette volna. Éppen erre törekedtek ezek az árulók, akik párttagsági könyvükkel álcázták az imperialista kémszervezeteknek tett szolgálataikat. A bolsevik párt, Sztálin vezetésével, szétzúzta az összes antileninista csoportosulásokat, felszámolta a soraiba férkőzött ellenséges ügynökséget és megteremtette a Szovjetunióban a szocializmus győzelméhez szükséges feltételeket. A szocializmus győzelme a Szovjetunióban mindenekelőtt a bolsevik párt helyes lenini-sztálini politikája végrehajtásának köszönhető. Ebből is kitűnik, milyen hatalmas szerepe van a bolsevik párt és a szovjet állam politikájának, mint a szovjet rendszer éltető erejének.

A politikának döntő jelentősége van a gazdaság szükségszerű átalakításával kapcsolatos feladatok végrehajtásában. Ez azonban természetesen semmiféle ellentmondásban sincs azzal, hogy a társadalom gazdasági rendjét ismerjük el

annak az alapnak, amelyen a politikai felépítmény emelkedik. Arról van szó, hogy a politika éppen mint a gazdaság fejlődése során megérett feladatok megoldásának *eszköze, fegyvere* tesz szert döntő szerepre. E feladatok sikeres megoldása a helyes politikától függ, s éppen az a politika helyes, amelyik pontosan tükrözi a társadalom anyagi élete fejlődésének szükségleteit, amelyik az osztályerők egymáshoz való objektív viszonyának pontos figyelembevételén alapul és így tovább. Így például a szocialista gazdasági formának a kapitalista formákon aratott győzelmében a proletárdiktatúra helyes politikájának eredményei öltöttek testet; a proletárdiktatúra ugyanis különféle politikai és gazdasági módszerekkel elzárta a kapitalista elemek fejlődésének útját és ugyanakkor elősegítette a szocialista elemek fejlődését a Szovjetunió népgazdaságában. Ez a politika éppen azért bizonyult sikeresnek, mert megfelelt a gazdaság fejlődése során megérett szükségleteknek. Ha az állam azzal próbálkozott volna, hogy gazdaságilag elmaradott, ideiétmúlt gazdasági formákat honosítson meg, politikája menthetetlenül kudarcot szenvedett volna. Ámde a szovjet állam szocialista gazdasági formákat honosított meg és fejlesztett ki, s e gazdasági formák nyujtotta hatalmas előnyökre támaszkodott. Erre utalt Sztálin elvtárs a bolsevik párt XVIII. kongresszusán, amikor hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióban „a magánipar pusztulását nem tekinthetjük véletlennek. A magánipar elsősorban azért pusztult el, mert a szocialista gazdasági rendszer, a kapitalista rendszerhez képest fejlettebb rendszer. A magánipar másodsorban azért pusztult el, mert a szocialista gazdasági rendszer megadta nekünk a lehetőséget arra, hogy néhány év alatt az új, korszerű technika alapján új gépekkel szereljük fel egész szocialista iparunkat. Ilyen lehetőséget nem nyujt és nem nyujthat a kapitalista gazdasági rendszer“[18]. A szocialista rendszer gazdasági előnyei teljes mértékben érvényesültek a mezőgazdaságban is, amelyben ugyanez a történelmi időszak a szocialista mezőgazdaság fejlődésének és megszilárdulásának,

[18] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 716—717. old.

valamint az egyéni gazdaság pusztulásának időszaka volt. A szovhoz-kolhozrendszer hatalmas előnyei abban nyilvánultak meg, hogy ezekben az években a Szovjetunió mezőgazdasága olyan mezőgazdasággá változott, amely „... nemcsak a legnagyobb üzemű és a legjobban gépesített, vagyis egyben a legtöbb árut piacra bocsátó mezőgazdaság, hanem ugyanakkor jobban van felszerelve korszerű technikával, mint bármely más ország mezőgazdasága“[19].

Azután tehát, hogy a proletariátus kivívta a politikai hatalmat, az általa létesített új állam a szocialista gazdaság építésének leghatalmasabb emelőjévé, a szocializmus gazdasági alapja megteremtésének eszközévé válik. Ilyen eszköz nélkül elképzelhetetlen, lehetetlen felépíteni a szocialista gazdaságot. Ebből azonban semmiesetre sem szabad azt a következtetést levonni, hogy a szocializmus gazdasági alapját szülő *ok* a proletariátus hatalma. Valójában a kapitalista termelési viszonyoknak szocialista termelési viszonyokkal való felváltását szükségessé tevő okok magában a termelési mód fejlődésében rejlenek. Nem ok nélkül írta Lenin „Marx Károly“ című cikkében a következőket: „... Marx a tőkés társadalom szocialista társadalommá való átalakulásának elkerülhetetlenségét teljesen és kizárólag a modern társadalom gazdasági mozgástörvényéből vezeti le“[20]. A proletárállam a gazdaság szocialista átalakításának eszköze, tehát a társadalom anyagi életének fejlődése során megérett szükségletek kielégítését szolgálja. A proletárállam tevékenységének iránya megfelel a gazdasági szükségleteknek. Éppen ezért bizonyul képesnek arra, hogy hatalmas eszköze legyen a szocialista alap megteremtésének.

A szocializmus győzelme után, a társadalom további fejlődésében az állam még nagyobb szerepet tölt be, még nagyobb méreteket ölt gazdasági-szervező és kulturális-nevelő tevékenysége. Ebben mindennél világosabban mutatkozik meg az, hogy végső soron magának a gazdasági rend-

[19] Ugyanott, 723. old.
[20] *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 60. old.

nek a természete határozza meg a gazdasági élet állami befolyásolásának lehetőségét és jellegét. Hogy erről meggyőződjünk, elegendő feltenni a kérdést: miért nem fejlődhetett ki jelentősebb mértékben a szocialista állam gazdasági-szervező funkciója fejlődésének első fázisában? Ez a többi között azzal magyarázható, hogy a több szektorral rendelkező átmeneti gazdaságban a terv szerint fejlődő szocialista szektor kezdetben még nem jutott abszolút túlsúlyra, hanem a kisárutermelő gazdaság volt túlsúlyban, amely spontánul fejlődött és csak közvetve, az árakon, az adókivetésen stb. keresztül volt szabályozható. A szocialista szektor súlyának növekedésével azonban a szovjet állam gazdasági-szervező tevékenységének keretei is kiterjedtek, s ez a tevékenység a fejlődés második fázisában bontakozott ki teljesen. A szovjet állam különleges szerepét a Szovjetunió gazdaságának fejlesztésében, magának a szocialista gazdaságnak a természete határozza meg. A szocialista gazdaság ugyanis — minthogy a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapul — nem fejlődhet egységes népgazdasági terv nélkül.

Napjainkban a szocialista állam szerveinek gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkája az állam tevékenységének legfőbb tartalma az országon belül. Ebben nyilvánul meg legvilágosabban a szocialista társadalom politikai felépítményének minőségileg új szerepe, valamint a gazdaság és az állam között a szocialista társadalomban kialakult új kölcsönös viszony. A burzsoá állam funkcióit jellemezve, Sztálin elvtárs kifejtette, hogy az állam az ország védelmi szervezetének intézménye, a „rend" védelmének intézménye, az adóbehajtás apparátusa. „A tőkés államnak a szó szoros értelmében vajmi kevés köze van a gazdasághoz; nem tartja kezében a gazdaságot. Ellenkezőleg, az állam van a tőkés gazdaság kezében"[21]. A szovjet társadalomban egészen más kölcsönös viszony alakult ki az állam és a gazdaság között: a legfontosabb termelési eszközök az állam tulajdonában vannak. Már a háború előtti években az állam kezében volt a Szovjetország termelési alapjainak kilenctizedrésze, a többi

[21] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 10. kiadás. 602. old. (oroszul).

pedig csaknem egészen szövetkezeti-kolhoztulajdonban volt. A szocialista állam *a gazdaság fejlesztésének legfontosabb irányító és vezető ereje*, nemcsak a politikai hatalom eszközeit, hanem a gazdasági vezetés összes emelőit is kezében összpontosítja. A szocialista állam irányítja a népgazdaság valamennyi ágának: az iparnak, a mezőgazdaságnak, a közlekedésnek fejlődését, kezében összpontosítja az egész külkereskedelmet és a belkereskedelem nagy részét, finanszírozza a gazdasági és kulturális építést és irányítja a káderképzést. A társadalmi termelés, csere és elosztás egész folyamatát az állam tervezi és irányítja. Az állam állapítja meg a munkaerő elosztásának arányát a különböző termelési ágak között, a fogyasztási és a felhalmozási alap közötti arányt, és így tovább.

Mindez azt bizonyítja, hogy a szocialista állam olyan hatalmas emelőt jelent a gazdaság fejlődésének befolyásolására, amilyennel a társadalom azelőtt sohasem rendelkezett. A gazdasági fejlődés törvényeit felismerve, a szocialista társadalom emberei a történelem során először vetették uralmuk alá azokat a spontán erőket, amelyek korábban az emberek felett uralkodtak.

A kommunizmusért vívott harcban törvényszerűen megnő a társadalmi fejlődés tudatos irányításának jelentősége, fokozódik tehát a szocialista felépítménynek és a társadalmi fejlődés menetére gyakorolt tevékeny visszahatásának jelentősége is. A szocialista társadalom felépítményéhez tartozik a bolsevik párt is, a szovjet állam vezető és irányító ereje, „vezető magva a dolgozók összes szervezeteinek, a társadalmiaknak éppúgy, mint az államiaknak"[22]. A pártnak a szovjet társadalmi élet minden területén megnyilvánuló vezető és irányító szerepében mindennél világosabban jut kifejezésre a szocialista felépítmény aktív szerepe.

A párt szerepének, valamint a társadalmi fejlődés menetére gyakorolt befolyásának növekedése a szovjet tár-

[22] A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánya. Szikra 1949. 70. old.

sadalom egyik törvényszerűsége. A hatalom megragadása előtt a párt a munkásmozgalom fejlődésének volt tudatos irányítója, a hatalom megragadása, a proletárdiktatúra kivívása és megszilárdítása után viszont az egész társadalom fejlődését irányítja.

A proletárpárt hatalomrajutás előtti politikai stratégiájának és taktikájának tevékenységi körét jellemezve, Sztálin hangsúlyozta, hogy a stratégia és taktika működési területe a munkásmozgalom szubjektív oldalára korlátozódik. A munkásmozgalomnak — mondja Sztálin — két oldala van: objektív és szubjektív oldala. „Az objektív, ösztönös elem azoknak a folyamatoknak a csoportja, melyek a proletariátus tudatos és szabályozó akaratától függetlenül mennek végbe. Az ország gazdasági fejlődése, a kapitalizmus fejlődése, a régi hatalom felbomlása, a proletariátus és a proletariátust környező osztályok ösztönös mozgalma, az osztályok összeütközése stb. — mindezek olyan jelenségek, amelyeknek fejlődése nem függ a proletariátus akaratától. Ez a mozgalom objektív oldala. A stratégia semmit sem tehet ezekkel a folyamatokkal, mert azokat nem tudja sem megszüntetni, sem megváltoztatni, csupán számolhat velük és kiindulhat belőlük...

A mozgalomnak azonban még szubjektív, tudatos oldala is van. A mozgalom szubjektív oldala — a mozgalom ösztönös folyamatainak tükröződése a munkások agyában, a proletariátus tudatos és tervszerű mozgalma meghatározott cél irányában. A mozgalomnak ez az oldala tulajdonképpen azért érdekel bennünket, mert ez az oldal, a mozgalom objektív oldalától eltérően, teljes egészében a stratégia és taktika irányító hatása alatt áll“[23].

A munkásmozgalom két oldaláról adott klasszikus sztálini jellemzés meghatározza a párt szerepét abban az időszakban, amikor a proletariátus még nem vívta ki az államhatalmat, nem szilárdította meg a maga uralmát. A gazdasági fejlődés ebben az időszakban ösztönösen, a proletariátus tudatos és szabályozó akaratától függetlenül

[23] *Sztálin* Művei. 5. köt. 174. old.

megy végbe. Az államhatalom nem a proletariátus, hanem a kizsákmányoló osztályok kezében van és ezért nincs is alárendelve a proletariátus akaratának. Az osztályok összeütközéseit a „forradalom földalatti erőinek"[24] tevékenysége készíti elő. A párt ezekkel az erőkkel számolhat, jóelőre fölismerheti, de nem hívhatja életre őket tetszése szerint. A pártnak ilyen körülmények között az a szerepe, hogy éles szemmel előre lássa a spontánul érlelődő folyamatokat, szervezési elveket vigyen a forradalmi harcba, mozgósítsa a proletariátust és szövetségeseit az önmagát túlélt rend megdöntésére, és ezáltal meggyorsítsa s a legrövidebb úton a cél felé irányítsa a mozgalmat.

A helyzet azonban gyökeresen megváltozik azután, hogy a proletariátus megszerezte az államhatalmat. A proletariátus pártja, miután kormányzó párttá vált, a proletárdiktatúra vezető és irányító ereje lesz. Felhasználja tehát a társadalmi fejlődés befolyásolásának olyan hatalmas eszközét, mint az új államhatalom. Most már nem egyszerűen az ösztönösen fejlődő gazdasági folyamatok előrelátásáról van szó, hanem arról, hogy ezeket a folyamatokat alárendeljék a munkásosztály és pártja tudatos, irányító tevékenységének.

A szocialista rendszer győzelme és a népgazdaság többszektorú jellegének megszüntetése után az ország gazdasági fejlődése többé már nem ösztönös, nem az emberek akaratától független folyamat, hanem teljes egészében az egységes népgazdasági terv irányító befolyása alá kerül. Ilyen körülmények között rendkívüli mértékben megnő a társadalmi fejlődés tudatos irányításának jelentősége, minthogy a bolsevik párt és a szovjet állam vezetése alá kerülnek a társadalmi életnek olyan oldalai is, amelyek korábban mindenféle tudatos behatáson kívül álltak és ösztönösen fejlődtek.

Sztálin elvtárs 1933-ban kifejtette, hogy falun az egyéni gazdálkodásról a kollektív gazdálkodásra való áttérés

[24] Ezt a kifejezést Sztálin több művében használja. Lásd például Művei 2. köt. Szikra 1949. 48. és 243. old.

fokozta a kommunisták vezető szerepét a mezőgazdaság fejlesztésében. Amíg falun az egyéni gazdaság volt túlsúlyban, a párt a parasztoknak nyujtott segítségre, tanácsadásra stb.-re korlátozhatta beavatkozását a mezőgazdaság fejlesztésébe. Amikor falun már megszilárdult a kollektív gazdaság. Sztálin elvtárs hangsúlyozta, hogy a pártnak „most kezébe kell vennie a kolhozok vezetését, magára kell vennie a felelősséget a munkáért és segíteni kell a kolhozparasztoknak abban, hogy gazdaságukat a tudomány és a technika eredményei alapján vigyék előre"[25]. A kolhozrendszer további fejlődése folyamán még inkább megnövekedett a pártszervezetek felelőssége a társas gazdaság vezetéséért. A kiskolhozok egyesítése és számos, sokoldalúan fejlett üzemággal rendelkező nagykolhoz létrehozása még nagyobb gondoskodást és a kolhozok még szakképzettebb vezetését követeli meg a pártszervezetektől.

A pártszervezeteknek a szovjet építés sorsáért viselt felelőssége tehát rendkívüli mértékben megnövekedett. Ez azt jelenti, hogy — miként Sztálin elvtárs tanítja — a kommunista építés valamennyi feladatának megoldásában fokozódott a szubjektív tényező szerepe. Olyan körülmények között, amikor a szocialista rendszer átfogja a gazdaság valamennyi ágát, amikor a tudatos ellenőrzés körén kívül eső spontán erők a minimumra csökkentek, amikor már nyilvánvaló a tömegek készsége a párt irányvonalának támogatására, akkor a kommunizmus további építésének sikerei mindenekelőtt a párt politikai és szervezeti vezetésétől, kádereinek gyakorlati és elméleti fölkészültségétől függnek.

Ez azt jelenti, hogy a tudatos elem különleges jelentőségre tesz szert a szocialista társadalom fejlődésében. A szocialista társadalom a dolgozó milliók tudatos erőfeszítésének eredményeként épül és fejlődik, tehát minden tagjától megköveteli, hogy az állami érdekeket tudatosan felismerje. A szovjet társadalom ebben a vonatkozásban is gyökeresen különbözik a tőkés társadalomtól, ahol Sztálin szavai szerint: „... mindenki csak saját magánérdekeivel törődik és

[25] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 513. old.

senki sem törődik az állammal, mint egésszel...“[26] A szocialista társadalom fejlődése megköveteli, hogy minden egyes építője fölismerje a társadalom érdekeit és törődjék az állammal, mint egésszel. Ez egyszersmind azt is megköveteli, hogy a szocializmust építő milliók munkáját tudatosan, tervszerűen, országos méretekben egyesítsék.

Érthető, hogy ilyen körülmények között a szovjet társadalomban uralkodó haladó politikai, jogi, művészeti, filozófiai eszméknek és erkölcsi elveknek olyan jelentőségük van, amilyen a haladó eszméknek azelőtt sohasem volt. Ezek az eszmék óriási befolyást gyakorolnak a társadalmi fejlődés egész menetére, minthogy a legpontosabban, a leghívebben tükrözik a szocialista társadalmi létet és magukkal ragadják a tömegeket. Ezek az eszmék elősegítik az emberek felszabadulását a társadalmi fejlődésen eddig uralkodó ösztönös erők hatása alól. Ezek az eszmék vezetik a szovjet embereket, akik tudatosan alakítják saját történelmüket.

5. AZ ALAP ÉS FELÉPÍTMÉNY FEJLŐDÉSE A SZOCIALIZMUSBÓL A KOMMUNIZMUSBA VALÓ ÁTMENET IDŐSZAKÁBAN

A szocializmus győzelmével új korszak kezdődött az emberiség történetében. A szocializmus első fázisa a kommunizmusnak, annak az új társadalmi-gazdasági alakulatnak, amelynek a szocializmust megelőző alakulatok fejlődési törvényszerűségeitől elvileg eltérő, sajátos törvényszerűségei vannak. A szocializmus győzelmével gyökeresen megváltoznak a társadalmi fejlődés mozgatóerői, megváltozik a társadalmi-történeti folyamat egész jellege, s ennek következtében az alap és felépítmény további változásainak jellege is.

Marx már több mint 100 évvel ezelőtt, a „Filozófia nyomora“ című művében előre látta, hogy a *társadalmi evolúciók* csak a dolgoknak olyan rendjében nem lesznek többé *politi-*

[26] *Sztálin* Művei. 4. köt. Szikra 1950. 410. old.

kai revolúciók, amelyben nincsenek osztályok és osztályellentétek"[27].

A Szovjetunió már elérte a társadalmi fejlődésnek azt a fokát, amikor az országon belül nincsenek többé osztályantagonizmusok, megsemmisültek a társadalom osztályokra tagozódásának alapjai, a megmaradt osztályhatárok pedig fokozatosan elmosódnak, eltűnnek. Ilyen körülmények között a társadalom előrehaladása politikai forradalmak nélkül megy végbe.

Kétségtelen, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet a társadalmi élet valamennyi területén mélyreható változásokat idéz elő. Ez átmenet folyamán azonban a szocialista társadalom alapja és felépítménye nem semmisül meg. A szocializmusban és a kommunizmusban az alap és a felépítmény fejlődésének legfontosabb sajátossága, hogy nem a meglévőt elpusztító forradalmi robbanások útján, hanem a régiből az újba való fokozatos átmenet útján megy végbe.

A szocializmusban a termelési viszonyok teljes összhangban vannak a termelőerők állapotával. Ez határtalan lehetőségeket nyit a termelőerők fejlődésére és szükségtelenné teszi a meglévő termelési viszonyok erőszakos megsemmisítését. A szocializmus előtt a társadalom fejlődése a termelőerők és a termelési viszonyok közötti összeütközések keletkezésének és megoldásának útján ment végbe. A szocialista társadalomban viszont, amelyben az ilyen összeütközések lehetetlenek, a fejlődés a meglévő termelési viszonyok megszilárdítása és tökéletesítése alapján megy végbe.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet nem rombolás útján, hanem a szocializmus tartópilléreinek és elveinek, vagyis: a szocialista tulajdonnak, a munka szerinti elosztás szocialista elvének, a pénzrendszernek, a szocialista kereskedelemnek stb. megszilárdítása útján megy végbe.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet dia-

[27] *Marx*. A filozófia nyomora. Szikra 1952. 170. old.

lektikáját feltárva, Sztálin a bolsevik párt XVII. kongresszusán figyelmeztetett arra, hogy milyen ártalmasak a baloldaliaskodók kísérletei, akik szerint a pénzt és a szovjet kereskedelmet hamarosan meg kell szüntetni, hogy „gyorsabban" térhessünk át a közvetlen termékcserére. Sztálin hangsúlyozta, hogy a termékcsere kommunista elvére való áttérés csak az ideálisan megszervezett szovjet kereskedelem alapján, vagyis a pénzrendszer teljes megszilárdításának és a szovjet kereskedelem megszervezésének eredményeképpen lehetséges.

Ugyanilyen éles bírálattal illette Sztálin azoknak a baloldaliaskodóknak a kísérleteit, akik a mezőgazdasági artelből a kommúnába akartak „átugrani". Sztálin a kommúnát a kolhozmozgalom magasabb formájának tartotta és hangsúlyozta, hogy a kommúna csak „... a fejlettebb technika és a termékbőség alapján"[28] jöhet létre. Mindaddig meg kell tartani a kolhozparasztok háztáji gazdaságát, amíg az artel közös gazdasága nem képes a kolhozparasztok összes személyi szükségleteit kielégíteni. Sztálin elvtárs hangsúlyozta, hogy bűn volna mesterségesen gyorsítani az artel átnövésének folyamatát a jövő kommúnájába, s hogy mindenképpen erősíteni és fejleszteni kell az artelt, mint a kolhozmozgalomnak az adott körülmények között egyedül helyes formáját, amelyben a kolhoztagok egyéni anyagi érdekei helyesen kapcsolódnak össze társadalmi érdekeikkel. A kommunista gazdasági formákra való áttérés csak az artelnek, mint szocialista gazdasági formának megszilárdítása útján valósítható meg.

Hasonló következtetésekre kell jutnunk akkor is, amikor a szocialista termelési viszonyok alapjául szolgáló szocialista tulajdon két formájának: az állami és a szövetkezeti-kolhoztulajdonnak fejlődési perspektíváival foglalkozunk. Az egységes kommunista tulajdonformára való áttérés a jövőben, vagyis a kommunizmus magasabb fokán, csak úgy válik lehetővé, ha minden tekintetben fejlesztjük és még

[28] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 591.

jobban megszilárdítjuk mind az állami, mind a szövetkezeti-kolhoztulajdonformákat.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet folyamatában tehát a meglévő gazdasági rend nem semmisül meg, hanem megszilárdul és minden vonatkozásban továbbfejlődik. A kommunizmus anyagi és technikai alapjának megteremtése biztosítja a város és falu, valamint a szellemi és fizikai munka közti ellentét végleges felszámolását. A Szovjetország ragyogó kommunista holnapjának képe tárul fel előttünk a kommunizmus nagy építkezéseiben, az egész ország villamosításában, a természet elemi erőinek mind fokozottabb legyőzésében, a termelés egyre növekvő gépesítésében és automatizálásában. A termelőerők magasfokú fejlettsége alapján a szocialista termelési viszonyok — az elvtársi együttműködés és a kölcsönös szocialista segítség viszonyai — szintén magasabb fokra emelkednek. A kommunizmus gazdasági rendjének fejlődése nem ismer majd határokat, de ez a fejlődés a szocializmusban kiépített alapon, vagyis a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján fog végbemenni.

Hasonlóképpen megváltozik a felépítmény fejlődésének jellege is. A szocializmust megelőző társadalmi-gazdasági alakulatokban a felépítmény fejlődése a meglévő megsemmisítése és az új felépítése útján ment végbe. A felépítményt felszámolták, megsemmisítették, amikor felszámolták és megsemmisítették az alapot, mely őt létrehozta. Mindez a forradalmak korszakában valósult meg, amikor — Lenin kifejezése szerint — a régi felépítmény minden eresztékében recsegett-ropogott, amikor a maguknak új felépítményt teremtő osztályok és tömegek nyílt politikai fellépése ténnyé lett[29].

Egész más módon fejlődik a felépítmény a szocialista társadalomban. A meglévő felépítményt nem semmisítik meg, hanem — az alapban végbement változásoknak megfelelően — tervszerűen átalakítják. Így például a Szovjet-

[29] Lásd *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 614. old.

unióban a szocialista gazdaság fundamentumának kiépítése után a Szovjetunió Alkotmányát összhangba kellett hozni az új osztályerőviszonyokkal és azzal a ténnyel, hogy a szocialista tulajdon elvei teljes győzelmet arattak a Szovjetországban. Ezt a feladatot Sztálin tűzte ki a SzK(b)P Központi Bizottságában. Sztálin elvtárs javaslata szerint és az ő vezetésével kidolgozták a Szovjetunió új Alkotmányának tervezetét, amelyet az egész nép bevonásával folytatott öthónapos megvitatás után a Szovjetek VIII. Rendkívüli Összszövetségi Kongresszusa fogadott el. Az új Alkotmány alapján, a párt vezetésével, fordulatot hajtottak végre az ország politikai életében, ami a szocialista demokrácia teljes kibontakozásában nyilvánult meg.

A szocialista állam a jövőben is ugyanezen az úton fejlődik majd. A SzK(b)P XVIII. kongresszusán elmondott beszámolójában Sztálin elvtárs kifejtette, hogy a Szovjetunióban az állam a kommunizmus időszakában is fennmarad, ha addig nem szűnik meg a kívülről jövő támadások veszélye, de „emellett magától értetődik — mondotta Sztálin elvtárs —, hogy államunk formái újból változni fognak a belső és külső viszonyok változásának megfelelően“[30].

A szovjet állam formái azonban szintén nem robbanásszerűen, azaz nem a meglévő hatalom megsemmisítése és új hatalom létesítése útján, hanem a meglévő formák tervszerű átalakítása útján változnak majd meg.

Olyan körülmények között, amikor a Szovjetország határain túl még mindig van kapitalista világ, a kommunizmusba való átmenet a szocialista állam további, sokoldalú megerősítését teszi szükségessé. Az államhatalom elhalása, az egész politikai felépítmény elhalása csak akkor válik lehetővé, ha a szocializmusnak az egyes országokban egymást követő győzelmei nyomán a szocializmus már az országok többségében győzelemre jutott. Ezt azonban csak az államhatalom végső fokig való fejlesztése készíti elő. „Végső fokig fejleszteni az államhatalmat *éppen* az államhatalom

[30] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 752. old.

elhalásához szükséges feltételek előkészítése céljából — ez a marxista formula"[31].

Amikor a kapitalizmus megsemmisül majd, a kommunizmus pedig az egész világon elterjed, a felépítmény már nem fogja magában foglalni a politikai és jogi intézményeket. A társadalmi termelés igazgatásának, a népgazdaság tervezésének apparátusa azonban természetesen akkor is megmarad, mert nélküle a kommunista társadalom sem lehet meg.

A szocializmus és a kommunizmus körülményei között a társadalom gazdasági rendjét visszatükröző társadalmi eszmék, elméletek, nézetek fejlődésének jellege is megváltozik. A szocializmust megelőző társadalmi-gazdasági alakulatokban ez a fejlődés úgy ment végbe, hogy a különböző, egymással ellenségesen szembenálló filozófiai rendszerek, szociológiai elméletek, politikai tanítások stb. felváltották egymást. A szocializmusban és a kommunizmusban viszont a fejlődésnek az az alapja, hogy továbbra is osztatlanul uralkodik a marxista világnézet, amelynek igazságát a gyakorlat, maga az élet erősíti meg. Nyilvánvaló, hogy semmiféle más filozófiai vagy művészeti nézetek nem fogják felváltani a marxista-leninista párt világnézetében, a dialektikus és a történelmi materializmusban kifejezésre jutó filozófiai nézeteket, vagy a szocialista realizmus módszerében megtestesült művészeti nézeteket. Ezeket a nézeteket azonban alkotó módon továbbfejlesztik az új történelmi tapasztalatok, a tudomány új adatai stb. alapján. Sztálin elvtárs hangsúlyozza, hogy „a marxizmus — mert tudomány — nem állhat egy helyben, a marxizmus fejlődik és tökéletesedik"[32].

Az emberek tudatában megrekedt kapitalista csökevények leküzdése és a dolgozók óriási mértékű kulturális fejlődése elősegíti majd, hogy a marxista-leninista világnézet még szélesebb tömegek közkincsévé váljék. Ez a világnézet már ma is az *egész* szovjet társadalomnak nemcsak uralkodó, hanem egységes világnézete. A tőkés társadalomtól és más

[31] *Sztálin* Művei. 12. köt. Szikra 1950. 394. old.
[32] Marr-vita. 342. old.

antagonisztikus osztálytársadalmaktól eltérően — amelyekben nincs és nem is lehet az egész társadalomnak egységes ideológiája, s nincsenek és nem lehetnek az egész társadalomnak egységes erkölcsi elvei és szokásai —, a szocialista társadalomban megvalósult a társadalom valamennyi tagjának erkölcsi és politikai egysége. A szocializmusban azonban még megmaradtak a magántulajdonosi lelkület, a régi ideológia, a régi erkölcs és a vallási nézetek stb. csökevényei, amelyek nem tartoznak a szocialista társadalom felépítményéhez, hanem a régi ideológiai felépítmény maradványai. A kommunizmusba való átmenet megköveteli a régi tudat ilyen maradványainak leküzdését és az új, kommunista tudatnak még magasabb fokra fejlesztését. Ezt a célt szolgálják a SzK(b)P Központi Bizottságának történelmi jelentőségű határozatai az irodalom, színház, film és zene kérdéseiről, valamint a párt vezetésével rendezett viták a filozófia, a micsurini biológia, a pavlovi fiziológiai tanítás és a nyelvtudomány kérdéseiről.

Az új, kommunista tudat a régi tudat csökevényei ellen vívott harcban fejlődik és erősödik. A kapitalizmus csökevényei sokféleképpen jelentkeznek az emberek tudatában. Megmutatkoznak a munka és a társadalmi tulajdon iránt tanúsított felelőtlen magatartásban, egyes, elmaradott embereknek a burzsoá kultúra előtti hajbókolásában, a nacionalista előítéletekben stb. A kapitalizmus ilyen csökevényeinek szívóssága nemcsak azzal magyarázható, hogy az emberek tudatának változása elmarad a társadalmi létükben bekövetkezett változások mögött, hanem azzal is, hogy ezeket a csökevényeket a Szovjetuniót környező tőkés világ táplálja, támogatja és élesztgeti.

A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet körülményei között különleges jelentősége van a tömegek kommunista nevelésének. A kizsákmányoló osztályok felszámolása után a kommunizmushoz vezető úton a legnagyobb akadályt az emberek tudatában még megrekedt kapitalista csökevények jelentik. A kommunista nevelésben elért sikerektől tehát nagy mértékben függ a szovjet szocialista társadalom további fejlődésének üteme.

A szocialista gazdasági alap kiépítésével a Szovjetunióban megteremtették az összes objektív feltételeket az emberek tudatában még megmaradt kapitalista csökevények teljes leküzdésére. Ma már a szovjet dolgozók túlnyomó többsége a szocialista gazdasági formákkal áll kapcsolatban és gazdasági helyzetét tekintve a szocialista gazdaság dolgozója. Minden feltétel megvan tehát ahhoz, hogy a szocializmus eszméi teljes diadalt arassanak az emberek tudatában. Ezen az alapon bontakozik ki a szovjet nép kommunista nevelésének az a rendkívül széleskörű munkája, amelyet a párt, az állam, valamint a dolgozók társadalmi és kulturális szervezetei végeznek.

A kommunizmusért vívott harcban óriási jelentőséggel bír a szocialista társadalom egész felépítményének továbbfejlesztése és megszilárdítása, vagyis politikai, jogi, művészeti és filozófiai nézeteinek fejlesztése, az összes dolgozók kommunista öntudatának fokozása, a szocialista állam hatalmának és szervezettségének növelése, a bolsevik párt vezette állami és társadalmi szervezetek egész rendszerének erősítése.

A szovjet nép és kommunista élcsapata a marxizmus-leninizmus tanításaiból, vezérének és tanítójának, a nagy Sztálinnak bölcs útmutatásaiból meríti a társadalmi élet tudatos vezetéséhez szükséges erőt. Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című zseniális munkája fényesen megvilágítja a kommunizmus építésének útjait a Szovjetunióban. A bolsevik párt Lenin és Sztálin zászlaja alatt vezeti a szovjet népet a kommunizmus győzelme felé, fejleszti a tömegek kommunista tudatát és fölfegyverzi őket a cél világos ismeretével.

A szocialista építés gazdag szovjet tapasztalatainak általánosítása Sztálin műveiben, felbecsülhetetlen értékű vezérfonalat jelent a többi ország dolgozói számára is. A népi demokratikus országok dolgozói, akik a Szovjetunió példája nyomán építik a szocializmust, ezekből a művekből világos útmutatást merítenek az új, szocialista alap és felépítménye kialakításához.

A marxista-leninista elmélet alkotó sztálini továbbfejlesztése eszmeileg felfegyverzi az egész világ kommunista és munkáspártjait. Sztálin neve, melyet az egész világ dolgozóinak mély szeretete és tisztelete övez, a tudományos kommunizmus eszméinek nagyságát és erejét fejezi ki.

C. A. SZTYEPANYAN

A TUDOMÁNYOS KOMMUNIZMUS ELMÉLETÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE I. V. SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁJÁNAK FÉNYÉBEN

A marxi-lenini tudomány, amikor feltárja a természet és a társadalom fejlődéstörvényeit, a világ forradalmi, kommunista átalakításának törvényeit, önmaga is gazdagodik és fejlődik annak a harcnak folyamán, amelyet a kommunista párt és a dolgozó tömegek a munkásosztály végső céljának teljes győzelméért vívnak.

A marxi-lenini tudomány hatékony és átalakító szerepe, alkotó jellege tökéletesen és világosan kifejezésre jut a kommunizmus zseniális építőmesterének, Sztálin elvtársnak gyakorlati és elméleti tevékenységében.

Sztálin elvtárs a néptömegek világtörténelmi harci tapasztalatainak mélyenszántó általánosítása alapján továbbfejleszti a marxi-lenini tudományt.

Sztálin elvtárs zseniális műve, „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései", újabb hatalmas gazdagodása a tudományos kommunizmus elméletének. E mű a társadalmi fejlődés új, megérett feladatainak mélyreható elméleti megvilágítását adja, megmutatja a marxi dialektika erejét, a legmagasabb fokon és minden oldalról tanulmányozza a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit. Sztálin elvtárs e munkájában megsemmisítő csapást mér a marxizmus vulgarizálóira, szabatosabbá teszi a marxizmus egyes megállapításait, konkretizálja és továbbfejleszti a dialektikus és a történelmi materializmus több rendkívül fontos tételét, s így mind a szovjet népet, mind a világ haladó embereit a társadalmi fejlődés bonyolult törvényszerűségeinek helyes értelmezésével fegyverzi fel.

Sztálin elvtárs kifejezi korunk anyagi élete fejlődésének elkerülhetetlen szükségleteit, előre látja az elkövetkező jövő érlelődő világeseményeit és ezáltal felfegyverzi a világ kommunista pártjait a kommunizmus világméretű győzelme törvényeinek helyes megértésével.

A nagy sztálini korszakot éljük, amikor a Szovjetunió győzelmesen építi a kommunizmust, a népi demokratikus országok pedig sikeresen haladnak a szocialista építés útján, s ugyanakkor a világ többi országaiban is gyors ütemben érnek a szocializmus győzelmének előfeltételei.

Sztálin elvtárs a marxizmus valamennyi alapvető kérdését kidolgozza korunk e megérett vagy most érő feladatainak szemszögéből.

Sztálin elvtárs új munkáiban már úgy határozza meg a marxizmust, hogy megfogalmazásán vörös fonálként húzódik végig a világ kommunista átalakításának alapgondolata.

Sztálin elvtárs ezeket írja: „A marxizmus a természet és a társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének tudománya"[1].

Amikor Sztálin elvtárs meghatározza a marxizmust, a történelmi fejlődés minden szakaszán figyelembe veszi a kommunizmusért folyó harc fő feladatát. Az alkotó marxizmusnak ez egyik legragyogóbb megnyilvánulása.

A II. Internacionále opportunistái ellen vívott harc időszakában, amikor az opportunisták szembe akarták állítani a leninizmust a marxizmussal, hogy így kétségbevonhassák az Októberi Forradalom szocialista jellegét és a Szovjetunió kommunista átalakításának nemzetközi jelentőségét, Sztálin elvtárs rámutatott a marxizmus-leninizmus megbonthatatlan egységére. A sztálini meghatározás, mely szerint a leninizmus az imperializmus és a proletárforradalmak korszakának marxizmusa, döntő csapást mért a kommunizmus ellenségeire.

Sztálin elvtárs nemcsak leleplezte a burzsoázia aljas

[1] Marr-vita. 342. old.

ügynökeinek — a trockistáknak, buharinistáknak, zinovjevistáknak — és a munkásosztály többi ellenségének kísérleteit, hogy a leninizmust valami szűk nemzeti, tisztán orosz jelenségnek tüntessék fel, hanem rámutatott arra is, hogy a leninizmus, mint az új történelmi viszonyok marxizmusa, a világ munkásmozgalmának általánosított tapasztalata. Sztálin elvtárs kigúnyolta a hitleristák erőfeszítéseit, akik minden eszközzel meg akarták semmisíteni a marxizmust és azt mondta, hogy nem lehet megsemmisíteni a marxizmust, mint ahogy nem lehet megsemmisíteni a munkásosztályt sem, hiszen a marxizmus a munkásosztály alapvető érdekeinek tudományos kifejezése.

Az elmúlt második világháború, amely a fasizmus fő tűzfészkeinek szétzúzásával végződött, ismét erőteljes bizonyítékát adta a marxizmus legyőzhetetlenségének.

A második világháború után — akkor, amikor a Szovjetunióban sikeresen folyik a kommunizmus anyagi és szellemi alapjainak megteremtése, a szocialista alap és felépítményének fejlődése, a természet átalakítása, a tudomány minden ágának átállítása a marxizmus-leninizmus szilárd elméleti alapján, amikor az egész világon nő a népek harca a békéért, a demokráciáért, a szocializmusért, amikor az amerikai-angol imperialisták sikertelenül próbálják megakadályozni a forradalmi, nemzeti-felszabadító mozgalom növekedését, s feltartóztatni a szocializmus és a kommunizmus győzelmét — akkor a marxizmus új sztálini meghatározása hangsúlyozza a munkásosztály nagy tanításának valamennyi alapvető vonását, melyeket a társadalmi fejlődés menete előtérbe állít.

A marxizmus új sztálini meghatározása a legteljesebb meghatározás, amely általánosítja a kommunista mozgalom több mint százéves tapasztalatát, a Szovjetunió szocialista és kommunista építésének hatalmas tapasztalatát. A marxizmus új sztálini meghatározása a kommunizmus végleges világméretű győzelme előfeltételeinek történelmi előkészítő folyamatát tükrözi.

★

A tudományos kommunizmus további fejlődése és azoknak a törvényszerűségeknek helyes megértése szempontjából, amelyek szerint a kapitalista társadalom szocialista társadalommá való forradalmi átalakítása történik, rendkívüli jelentősége van a nyelvről, a termelésről, az alapról és a felépítményről szóló sztálini tanításoknak.

A világ kommunista átalakítása folyamán a régi társadalom bizonyos alkotóelemei felszámolásra kerülnek, megsemmisülnek, mások átöröklődnek, kritikailag átdolgozott formában tovább is fennmaradnak, nemzedékről-nemzedékre szállnak és a szocializmusban, valamint a kommunizmusban folytatólag fejlődnek, gazdagodnak, sokasodnak.

Korunkban, amikor folyik a harc a kapitalizmus megsemmisítéséért és a szocialista rend kivívásáért, a kommunista pártok tevékenysége számára nemcsak elméleti, hanem rendkívül nagy gyakorlati és politikai jelentősége is van annak a kérdésnek, hogy a társadalomban mi kerül felszámolásra, mi semmisül meg és mi marad fenn, mi öröklődik át a korábbi nemzedékektől. Mindezekre a kérdésekre ad kimerítő választ Sztálin elvtárs, amikor általánosítja az országunkban folyó kommunista építés gigászi tapasztalatait.

Azáltal, hogy Sztálin elvtárs elhatárolja az alapot és a felépítményt a társadalmi élet egyéb oldalaitól, a kommunista pártokat olyan harci programmal fegyverzi fel, amely megmutatja, hogyan számolják fel a kapitalista alapot és a neki megfelelő felépítményt, hogyan tartsák fenn és hogyan alakítsák át kritikailag, hogyan fejlesszék tovább mindazt, amit a népek a társadalom anyagi és szellemi kultúrájának területén évszázadokon és évezredeken át alkottak.

Marx, Engels és Lenin idevágó tételeinek továbbfejlesztésével Sztálin elvtárs klasszikusan meghatározza a termelést, az alapot és a felépítményt, feltárja sajátosságaikat, megmutatja összefüggésüket. Sztálin elvtárs továbbfejleszti és konkretizálja a marxizmusnak azokat az alaptételeit, amelyeket „Anarchizmus vagy szocializmus?“, valamint „A dialektikus és a történelmi materializmusról“ című munkáiban régebben kifejtett.

Meg kell vallani, hogy a pedagógiai és a propagandamunka gyakorlatában, valamint a népszerű filozófiai irodalomban, filozófusaink — a Marx és Engels műveiből kiragadott idézeteket dogmatikusan, betűrágó módon kezelve — nem egyszer azonosították az alapot a társadalmi léttel, a termeléssel, a felépítményt pedig a társadalmi tudattal. Ez egyik megnyilvánulási formája volt a marxizmus vulgarizálásának az elmélet területén.

A társadalmi lét és a társadalmi tudat rendkívül tág fogalmak. E fogalmak — mint ahogyan Sztálin elvtárs tanítja — egységes és oszthatatlan társadalmat tükröznek, amely azonban két formában — anyagi és eszmei formában — fejeződik ki.

Ezek a fogalmak sokkal tágabbak, mint az alap és a felépítmény fogalma. A társadalmi lét magában foglalja a termelést, az alapot, a társadalom anyagi életfeltételeinek összességét.

Sztálin elvtárs arra tanít, hogy a tudomány nem szorítkozhat csupán a jelenségek általános vonásainak vizsgálatára, tovább kell jutnia, fel kell tárnia minden jelenség különleges sajátosságait. Enélkül lehetetlen mélyrehatóan és helyesen megismerni a világot, lehetetlen feltárni forradalmi átalakulásának törvényeit. A társadalomtudománynak pedig éppen olyan exaktnak kell lennie, mint amilyen a természettudomány.

Olyan fogalmak sajátosságainak pontos tisztázása nélkül, mint termelés, alap, felépítmény stb., nem lehet megérteni a mai társadalom életének törvényszerű fejlődését, nem lehet kidolgozni a kommunista pártok szocializmusért és kommunizmusért vívott harcának tudományos programját.

Sztálin elvtárs arra tanít, hogy nem szabad azonosítani az alapot a termeléssel.

Az alap azonosítása a termeléssel, a termelőerőkkel, az opportunistákat jellemzi. Tudjuk, hogy az opportunisták állítása szerint a szocializmus nem győzhet ott, ahol a termelőerők nem állnak a fejlettség legmagasabb fokán. Ez a dogmatikus, vulgáris, antimarxista „termelőerő-elmélet" a

szocialista forradalom lenini-sztálini elmélete ellen irányult. Lenin és Sztálin leleplezték a II. Internacionále és egyéb opportunisták dogmáit és azt tanították, hogy a szocialista forradalom győzelmének nem feltétele a termelőerők fejlettségének legmagasabb színvonala. A forradalom feltétele az imperializmus láncának elszakítása a leggyengébb láncszemnél. A forradalmat ott lehet sikeresen előkészíteni és győzelemre vinni, ahol a társadalom alapját alkotó termelési viszonyokat a kibékíthetetlen osztályellentétek élessége jellemzi, ahol az erőviszonyok olyanok, hogy a burzsoázia már nem képes a régi módon uralkodni, a néptömegek pedig már nem hajlandók a régi módon élni, ahol a kommunista párt vezette munkásosztály, szövetségben a parasztság zömével, képes arra, hogy megdöntse a kapitalista rendet, felszámolja a kapitalista rend alapját és felépítményét, képes arra, hogy új, szocialista államot, új, szocialista rendet teremtsen.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, a népi demokratikus országok forradalmi átalakulásai szemléltető módon igazolják a lenini-sztálini tanítást, amely szerint meg lehet semmisíteni a kapitalista alapot és meg lehet teremteni a szocialista alapot olyan országokban, amelyekben a forradalom idején a termelőerők még nem állnak a fejlődés legmagasabb fokán.

Az alap és a termelés azonosításának helytelenségét az a tény is bizonyítja, hogy a gazdasági rend jellegét, tehát a társadalom alapját tekintve, országunk a világ kapitalista országait már régen egy egész korszakkal elhagyta, de az egy főre eső ipari termelés mértéke tekintetében még túl kell szárnyalnunk a főbb kapitalista országokat a legközelebbi ötéves tervek során.

Ugyancsak megengedhetetlen a tudomány azonosítása a felépítménnyel. A felépítmény jellegét tekintve szintén egy egész korszakkal elhagytuk a kapitalista országokat, több tudományágban azonban a fejlettség színvonala tekintetében még túl kell szárnyalnunk a tudomány külföldi vívmányait.

Lenin és Sztálin ugyanakkor azt is megállapították,

hogy a forradalom győzhet ott, ahol a termelőerők fejlettsége közepes színvonalú. „A kapitalizmus bizonyos színvonala nélkül semmire sem mentünk volna"[2], mutatott rá Lenin, és ezzel egyben hangsúlyozta az alap és a termelőerők fejlettségi színvonala közti alapvető kapcsolatot. Sztálin elvtárs, amikor megindokolta, hogy a szocializmus egy országban elérhető győzelméhez bizonyos előfeltételek szükségesek, azt mondta, hogy „... nem Montenegróról vagy mégcsak nem is Bulgáriáról, hanem a mi országunkról, a Szovjetunióról, van szó"[3]. Leninnek és Sztálinnak ezek a tételei az anarchisták, a mensevikek és a marxizmus egyéb ellenségei ellen irányultak, akik nem vették figyelembe, hogy a szocializmus győzelméhez bizonyos minimális objektív feltételek szükségesek, és elszakították a társadalom alapját a termelőerők fejlettségi színvonalától.

A termelés mint minden emberi társadalom fejlődésének kiindulópontja, valamint a termeléssel közvetlenül kapcsolatos természettudományok fejlettségi színvonala közvetlenül még nem határozza meg a társadalmi rend jellegét. Minden társadalomnak, ha létezni akar, termelnie kell. A termelés első és legmozgékonyabb elemei a termelőerők, mindenekelőtt a munkaeszközök, amelyek szakadatlanul fejlődnek és közömbösek az osztályokkal szemben. Nem osztályjellegűek, mert a társadalom minden osztályát szolgálják, szakadatlanul fejlődnek, tökéletesednek, nemzedékről-nemzedékre szállnak. Minden új nemzedék kész formájában találja meg a termelés meghatározott színvonalát, mint az előző nemzedékek munkájának eredményét. Sztálin elvtárs arra tanít, hogy minden új nemzedéknek az első időben „... el kell fogadnia mindazt, amit a termelés terén készen talál és alkalmazkodnia kell hozzá, hogy módjában legyen anyagi javakat termelni"[4].

A történelemnek ezt a rendkívül fontos materialista tételét magyarázva, már Marx megírta: „Az az egyszerű

[2] Leninszkij Szbornyik. XI. köt. 397. old. (oroszul).
[3] *Sztálin* Művei. 9. köt. Szikra 1952. 22. old.
[4] *Sztálin*. A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 696. old.

tény, hogy minden későbbi nemzedék az előbbi nemzedék által szerzett termelőerőket talál készen, amelyek neki új termelés nyersanyagául szolgálnak, összefüggést teremt az emberek történetében, megteremti az emberiség történetét, amely annál inkább az emberiség története, mennél inkább gyarapodtak az emberek termelőerői és ennek következtében társadalmi vonatkozásaik"[5].

A termelés, a termelőerők — a társadalomnak az az anyagi alapja, amely nem semmisül meg akkor sem, amikor a társadalom az egyik osztályalakulatból átmegy a másikba, sőt akkor sem, amikor a kapitalizmus átmegy a szocializmusba, mert — amint Sztálin elvtárs írja — a termelési eszközök, a gépek „... egyaránt szolgálhatják mind a kapitalista, mind a szocialista rendet"[6].

Sztálin elvtárs kigúnyolja azokat a „marxistákat", „... akik azt állították, hogy az országunkban az Októberi Forradalom után megmaradt vasutak burzsoájellegűek, hogy hozzánk, marxistákhoz, nem méltó használni őket, hogy fel kell szaggatni őket és új, «proletár» vasutakat kell építeni. Ezek a «marxisták» ezért a «troglodita» (barlanglakó) csúfnevet kapták ..."[7]

Ami mármost a termelési mód másik oldalát, mégpedig az emberek termelési, gazdasági viszonyait illeti, ezeknek az osztálytársadalomban osztályjellegük van. A termelőerők meghatározott fejlettségi színvonalának megfelelő termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági alapját. Sztálin elvtárs ezt így mondja: „Az alap: a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában"[8]. Ebből az következik, hogy a szocialista forradalom folyamán nem maga a társadalom, nem termelés-technikai alapja — a termelés, a gépek, az anyagi javak termelői, a kultúra minden vívmánya semmisül meg, hanem felszámolásra kerül a kapitalizmus *gazdasági rendje*, termelési viszonyai — amelyekre jellemző az emberek között a ter-

[5] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 29. old.
[6] Marr-vita. 226. old.
[7] Ugyanott, 234. old.
[8] Ugyanott, 223. old.

melési folyamatban fennálló uralmi és alárendeltségi viszony —, másszóval felszámolásra kerül a kapitalista alap.

A marxizmus-leninizmus klasszikusai ezért beszélnek a legnagyobb tudományos pontossággal — nem a régi társadalom megsemmisítéséről általában, hanem *a kapitalista társadalomnak szocialista társadalommá való forradalmi átalakításáról,* vagy ami ezzel egyértelmű, a kapitalizmus megsemmisítéséről és a szocializmus felépítéséről. A kapitalizmus megsemmisítése mindenekelőtt a kapitalista alap és felépítmény felszámolását jelenti. Ahogy azonban a kapitalista alap felszámolása nem jelenti a megelőző nemzedékek által alkotott és a kapitalizmusban megsokszorozott társadalmi termelőerők megsemmisítését, ugyanúgy a kapitalista felépítmény felszámolása sem jelenti az emberiség szellemi és kulturális vívmányainak megsemmisítését, nem jelenti az emberiség egész fejlődése során létrejött sokrétű társadalmi tudat tudományos tartalmának megsemmisítését. Míg a kapitalista alapot és felépítményt a tudományos kommunizmus elmélete szerint fel kell számolni, addig a mult technikai, tudományos és kulturális vívmányairól a marxizmus azt mondja, hogy át kell őket *örökíteni,* tehát kritikai átdolgozás és minden reakciós és idealista kinövés lenyesése után fel is kell használni őket.

Sztálin elvtárs arra tanít, hogy „*a történelem általában véve nem tesz semmi lényegeset különleges szükségesség nélkül*"[9]. (Az én kiemelésem. — *C. Sz.)* Ez a mélyértelmű sztálini tanítás a történelem igen fontos törvényszerűségét tárja fel, mégpedig azt, hogy az anyagi és a szellemi kultúra elért foka kiindulópontul szolgál a társadalom további haladó fejlődése számára. Ez a sztálini tétel az új, a szocialista társadalomért vívott harc világos programjával fegyverzi fel a kommunista pártokat. Az új társadalom megteremtője — a munkásosztály — *örököse* mindannak, ami a legjobb abból, amit az előző nemzedékek elértek. A munkásosztály nem csupán megsemmisítője a kapitalizmusnak és mindennek ami idejétmúlt, rothadt, hanem az emberiség történetének

[9] Ugyanott, 227. old.

leggondosabb gazdájaként ápolja mindazt, amit a néptömegek munkája és értelme valaha is létrehozott. Ez a munkásosztály történelmi helyéből és szerepéből következik, abból, hogy a munkásosztály valamennyi dolgozó vezetője, és a társadalom legfelső típusának, a kommunizmusnak *megteremtője*. A tudományos kommunizmus elméletét szem előtt tartva, a párt kíméletlenül harcolt mind a „trogloditák" ellen, akik tagadták, hogy át kell venni a kapitalista társadalomtól örökölt termelőerőket, mindpedig a „proletkultosok" ellen, akik meg azt tagadták, hogy fel kell használni a régi kultúra kritikailag átdolgozott elemeit.

A „proletkult" és a marxizmus vulgarizálóinak más effajta nézetei abból az elméletből fakadnak, amely teljesen azonosítja a társadalmi tudat minden oldalát és minden formáját a felépítménnyel. Tudjuk, hogy a szocialista építésnek mennyi kárt okoztak a proletkultosok, a rappisták és a marxizmus hasonló vulgarizálói. De a természettudományok fejlődését is rendkívül károsan befolyásolták a marxizmusnak azok a vulgarizálói, akik a tudományt teljesen azonosították a felépítménnyel és azt ajánlották, hogy vessük el a természettudománynak a modern kapitalizmusban elért vívmányait. Ezek az emberek nem értették meg a mai természettudomány fejlődésének ellentmondásos jellegét a kapitalizmusban, és ezért a burzsoá tudománynak nemcsak metafizikai és idealista filozófiai alapjait vették el, hanem lényegében a burzsoá tudományban rejlő tudományos igazságokat is, amelyeket a technika, az ipar igazolt.

A felépítmény és sajátos tulajdonságainak sztálini meghatározása nemcsak megsemmisítő csapást mér a marxizmus vulgarizálóira, hanem hatalmas jelentősége van abból a szempontból is, hogy helyesen értelmezzük a kommunizmus építésének legfontosabb útjait és módjait.

Sztálin elvtárs arra tanít, hogy azokat a társadalmi jelenségeket, amelyek a korszakok hosszú során keletkeztek, léteznek és szakadatlanul fejlődnek, amelyek fokozatosan és nem robbanások útján fejlődnek, nem szabad sem az alaphoz, sem a felépítményhez számítani, mert az alap és a

felépítmény az osztálytársadalomban minden korszakban robbanás és felszámolás útján változik.

A marxizmus arra tanít, hogy a felépítmény nem foglalja magában a társadalmi tudat minden formáját, sem a társadalom egész szellemi életét, hanem csupán bizonyos nézeteket, nevezetesen politikai, jogi, filozófiai és egyéb nézeteket és az ezeknek megfelelő, az adott alapra épülő intézményeket.

Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" című munkája előszavában, melyben zseniálisan megfogalmazta a történelmi materializmus lényegét, azt írta: „E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, melyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, s amelynek a társadalmi tudat meghatározott formái felelnek meg"[10].

A társadalmi élet különböző oldalainak e klasszikus meghatározásából is következik, hogy a felépítmény és a társadalmi tudatformák, habár szervesen összefüggnek egymással, nem azonos fogalmak. Közös bennük, hogy a társadalmi létet, a társadalom anyagi életének feltételeit tükrözik.

A különbség pedig az, hogy míg a régi alap felszámolásával felszámolásra kerül a felépítmény is, addig a társadalmi tudatformák nem mennek át mind robbanásszerű változáson, nem kerülnek felszámolásra, hanem a társadalom fejlődésének megérett feladatai szempontjából átdolgozva megfelelő átalakuláson mennek keresztül, mind mélyebben és tökéletesebben tükrözik az objektív világot és fokozatosan megszabadulnak minden reakciós, tudománytalan elemüktől.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalata megmutatta, hogy a kapitalista alap és felépítménye megsemmisítésével nem semmisül meg minden előző tudomány, művészet, kultúra, a dolgozó tömegek, különösen a munkásosztály évszázadok során kialakult különböző erkölcsi szabályai. Csak a proletkultosokhoz hasonló vulgarizálók

[10] *Marx—Engels.* Válogatott művek 1 kot. Szikra 1949 340. old

hirdették minden előző kultúra megsemmisítését és új, proletár kultúra megteremtését — légüres térben.

Lenin és Sztálin kigúnyolták és leleplezték a marxizmus vulgarizálóit és azt tanítják, hogy a szocialista kultúra nem pottyan le készen valahonnan és nem légüres térben jön létre, hanem törvényszerűen bontakozik ki a nemzedékek során régebben megteremtett tudás és kultúra talaján, s elkeseredett osztályharcban tör utat magának. Lenin ismételten hangsúlyozta, hogy a szocializmus és a kommunizmus építésénél feltétlenül szükség van az előző nemzedékek tudományának, technikájának, valamint többi anyagi és kulturális értékének kritikai felhasználására. Lenin erről a következőket mondta: „Ha nem értjük meg világosan, hogy proletár kultúrát csak akkor lehet építeni, ha pontosan ismerjük az emberiség egész fejlődése által létrehozott kultúrát, csak úgy, hogy ezt a kultúrát átdolgozzuk — ha ezt nem értjük meg, nem is fogjuk ezt a feladatot megoldani. A proletár kultúra nem pottyan le készen valahonnan, ismeretlen helyről, nem azoknak az embereknek a kitalálása, akik magukat szakembereknek nevezik a proletár kultúra terén. Mindez merő süketlenség. A proletár kultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű továbbfejlődésének kell lennie, amelyet az emberiség a tőkés-földesúri-hivatalnoki társadalom igája alatt szerzett meg. Mindezek az utak és ösvények a proletár kultúrához vezettek, vezetnek és fognak vezetni továbbra is, ugyanúgy, ahogy a Marx átdolgozta politikai gazdaságtan megmutatta nekünk, hova kell eljutnia az emberi társadalomnak, megmutatta az átmenetet az osztályharchoz, a proletárforradalom kezdetéhez“[11].

A marxizmus, mint a világ kultúrájának legnagyobb vívmánya, az emberi tudás összességéből eredt, amelyet a marxizmus alkotói kritikailag átdolgoztak. A marxizmus megalapítói rámutattak arra, hogy tanításuk azon a készentalált gondolati anyagon alapul, amelyet megelőző nemzedékek halmoztak fel[12].

[11] *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 289—290. old.

[12] Lásd *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 112. old

Lenin nem egyszer hangsúlyozta, hogy a marxizmus nem a világ civilizációjának országútjától távol keletkezett, hanem mint egyenes folytatása azoknak a tanításoknak, amelyek a mult tudományának és filozófiájának nagy képviselőitől származnak, mindannak kritikai átdolgozásán és elsajátításán alapul, ami értékes, amit az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezeréves fejlődése során alkotott.

Lenin azt írta, hogy a marxi tanítás „... azokból a filozófiai, történelmi, gazdasági elméletekből nőtt ki, amelyeket a vagyonos osztályok művelt képviselői, az értelmiség dolgozott ki"[13]. Újólag visszatérve ehhez a kérdéshez, Lenin hangsúlyozta, hogy „a marxizmus... Európa egész történeti, gazdasági, és filozófiai tudománya *fejlődésének legmagasabb foka*"[14].

Sztálin elvtárs „Marxizmus és nyelvtudomány" című munkájában nem véletlenül emlékeztetett ismét Marx és Engels kijelentésére, hogy a dialektikus materializmus „... a tudományok — a többi közt a filozófia — fejlődésének, az előző korokban megtett fejlődésének terméke"[15]. Ez az utalás a marxizmus jelenlegi vulgarizálói ellen irányul.

A marxizmus vulgarizálása nyilvánul meg abban az állításban, hogy a társadalmi tudat minden formája felépítmény, mégpedig függetlenül a viszonyoktól, a helytől és az időtől. Pedig mindenki előtt világos, hogy például a kapitalizmusban a kommunista párt politikai, jogi, művészeti, filozófiai nézetei nem képezik a kapitalizmus felépítményét. Csak a proletariátus győzelme után, amikor létrejön a szocialista alap, akkor alkotják a marxizmus alapján kidolgozott politikai, jogi, művészeti, filozófiai nézetek és az ezeknek megfelelő intézmények — egységükben — a szocialista felépítményt.

„A felépítmény: — írja Sztálin elvtárs — a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az

---

[13] *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 200. old.
[14] *Lenin* Művei. 20. köt. 184. old. (oroszul).
[15] Marr-vita. 247. old.

ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények"[16]. Ebben rejlenek a felépítmény sajátosságai, amely „... politikai, jogi, esztétikai és más eszmékkel szolgálja a társadalmat és létrehozza a társadalom számára a megfelelő politikai, jogi és egyéb intézményeket"[17].

Ha ezeket a rendkívül szabatos sztálini tételeket szigorúan alkalmazzuk, végetvethetünk a skolasztikus vitáknak, amelyek arról folynak, hová soroljuk a tudományt, a művészetet, a családot, a nemzetet, az osztályokat és egyéb társadalmi jelenségeket — az alaphoz-e, vagy a felépítményhez. Az efféle hátráltató skolasztikus viták helyett, amikor mechanikusan vagy az alaphoz vagy a felépítményhez sorolták a társadalmi jelenségeket, a tudományos kommunizmus elmélete és gyakorlata szempontjából sokkal fontosabb *minden egyes társadalmi jelenség különleges sajátosságainak tanulmányozása.* Csakis így lehet helyesen megoldani azt az alapvető kérdést, hogy milyen formában és milyen módszerekkel kell végrehajtani a társadalmi élet különböző oldalainak kommunista átalakítását.

A társadalmi jelenségeknek, azon a közös vonáson kívül, hogy valamennyi a társadalmat szolgálja, „... megvannak a maguk különleges sajátosságai — írja Sztálin elvtárs —, amelyek megkülönböztetik őket egymástól, amelyek mindennél fontosabbak a tudomány szempontjából"[18].

Mikor olyan társadalmi jelenségről beszél, mint a nyelv, Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy „... a nyelvet nem számíthatjuk sem az alapok, sem a felépítmények kategóriájához.

Nem számíthatjuk a nyelvet az alap és a felépítmény között álló «közbülső» jelenségek kategóriájához sem, minthogy ilyen «közbülső» jelenségek nincsenek"[19].

A felépítmény különleges sajátosságainak sztálini meghatározása három alapvető és elválaszthatatlan elemet foglal magában.

---

[16] Ugyanott, 223. old.
[17] Ugyanott, 294—295. old
[18] Ugyanott, 294. old.
[19] Ugyanott, 295. old.

Először: a felépítmény a politikai, jogi, vallási, művészeti, filozófiai *nézetek összessége.* A kommunizmus végleges győzelme után csak a művészeti és a filozófiai nézetek maradnak meg és a tudomány meg a művészet teljes kivirágzásában jutnak majd kifejezésre.

Másodszor: a felépítmény a társadalomban uralkodó nézeteknek megfelelő *intézmények összessége.* Intézmények nélkül nincs felépítmény. A kommunizmus teljes győzelme után megszűnnek a politikai és a jogi intézmények. de megmaradnak a társadalom gazdasági és kulturális igazgatását végző intézmények.

Harmadszor: a felépítményt az adott alap hozza létre és a felépítmény kiszolgálja saját alapját. Azok a nézetek és intézmények. amelyek nem szolgálják ki a *meglévő* alapot, nem tartoznak a felépítményhez. Ezek vagy a régi felépítmény maradványai, csökevényei, vagy az új, jövendő felépítmény előfeltételei. Például nálunk a vallásos nézetek és a megfelelő intézmények (templomok, különböző egyházi iskolák) a régi felépítmény maradványai, csökevényei. A kapitalista országokban a kommunista párt politikai, filozófiai és egyéb nézetei. valamint az ezeknek megfelelő intézmények (proletárszervezetek, újságok stb.) a jövendő szocialista felépítmény előfeltételei.

Ha a megadott három ismérv közül akár csak az egyik is hiányzik, a felépítmény megszűnt felépítmény lenni.

Következésképpen a felépítmény nem önmagában vett akármilyen nézetek és intézmények összessége. hanem meghatározott, az alapot — mely őket létrehozta — szolgáló nézetek és e nézeteknek megfelelő intézmények összessége.

Az egész jelenkori társadalom forradalmi, kommunista átalakítására vonatkozó marxi-lenini eszméknek és nézeteknek mindenekelőtt a munkásosztály diktatúrájának egész rendszere felel meg, amelyet a kommunista párt irányít. Ez a politikai felépítmény megfelel a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet egész időszakának.

A kapitalista társadalomnak szocialista társadalommá való forradalmi átalakítása folyamán felszámolódik a kapi-

talista alap és az ennek megfelelő felépítmény és létrejön a szocialista alap s a neki megfelelő felépítmény.

A magántulajdonon nyugvó, az uralom és alávetettség gazdasági viszonyát kifejező kapitalista alappal ellentétben, a társadalmi tulajdonon nyugvó szocialista alap az anyagi és a szellemi termelés során megnyilvánuló elvtársi együttműködés és kölcsönös segítség szocialista viszonyait juttatja kifejezésre.

A kapitalista rend felépítménye egy elenyésző kisebbségből álló kizsákmányoló réteg érdekeit fejezi ki és a burzsoá rendet örökkévalóvá akarja tenni. Ezzel szemben a szocialista rend felépítménye az egész nép érdekeit fejezi ki és a társadalom haladó, felfelé ívelő fejlődésének feladatát valósítja meg.

A kapitalista rend alapja és felépítménye, valamint a szocialista rend alapja és felépítménye közti gyökeres ellentét kizárja azt a lehetőséget, hogy a kapitalizmus belenő a szocializmusba. Ez az ellentét igazolja a marxizmus alapvető tételét, amely szerint forradalmi úton meg kell semmisíteni a kapitalizmus egész rendszerét és fel kell cserélni a szocialista rendszerrel.

☆

A tudományos kommunizmus elméletének alkotó fejlesztése és a kommunista párt gyakorlati tevékenysége szempontjából rendkívüli jelentősége van annak a sztálini tételnek, amely a régi minőségből az új minőségbe való átmenet jellegéről szól. A régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való átmenet általános törvényét megfogalmazva, Sztálin elvtárs a következőket írja:

„A dialektika, ellentétben a metafizikával, a fejlődés folyamatát nem egyszerű növekedési folyamatnak tekinti, ahol a mennyiségi változások nem vezetnek minőségi változásokra, — hanem olyan fejlődésnek, amely jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyilt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan következnek be, hanem gyorsan, hirtelen, egyik állapotból a másik álla-

potba való ugrásszerű átmenettel, és nem véletlenül következnek be, hanem törvényszerűen, észre sem vehető és fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként"[20].

A dialektikus módszernek ez a tétele a tudományos kommunizmus legfontosabb elméleti alapja. Sztálin kifejti: „Ha a lassú mennyiségi változások gyors és hirtelen minőségi változásokba való átcsapása a fejlődés törvénye — akkor világos, hogy a forradalmi változások, melyeket az elnyomott osztályok visznek végbe, teljesen természetes és elkerülhetetlen jelenségek.

Tehát, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet és a munkásosztály felszabadulása a kapitalista iga alól nem lassú változások útján, nem reformok útján, hanem csakis a kapitalista rend minőségi megváltoztatása útján, forradalom útján valósítható meg.

Tehát, hogy ne tévedjünk a politikában, forradalmároknak kell lennünk, nem pedig reformistáknak"[21].

A marxizmust alkotóan továbbfejlesztve, Sztálin elvtárs rámutat azokra a sajátosságokra, amelyek a társadalom egyik minőségi állapotából a másikba való átmenete során felmerülnek, mégpedig a konkrét, történelmi feltételektől, az egyes társadalmi jelenségek sajátos jellegétől függően.

Sztálin meghatározza a *minőségi átmenetnek* különböző *típusait*, amelyek összefüggnek a társadalmi ellentmondások jellegével, az uralkodó termelési viszonyok természetével, a társadalom osztályszerkezetével, az állam lényegével, azaz, mindent egybevetve, az alap és a felépítmény jellegével.

A forradalmi robbanás és a fokozatos átmenet — ezek különböző típusai a társadalom egyik minőségi állapotából a másikba való átmenetének a világtörténelmi fejlődés különböző időszakaiban.

Az átmenet mindegyik típusa a konkrét, történelmi viszonyoktól, a helytől és az időtől függően különböző formában jelentkezik.

[20] A SzK(b)P története. Rövid tanfolyam. Szikra 1951. 131. old.
[21] Ugyanott, 136. old.

A forradalmi robbanás, mint az antagonisztikus társadalom kötelező és jellemző vonása, különböző formában, a társadalom különböző politikai formáinak létrejöttében jelentkezhetik. A szocialista forradalom új elméletének megfelelően Lenin előrelátta az egyes országokban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet formáinak változatosságát. 1916-ban „A marxizmus karikatúrájáról" című cikkében megírta, hogy elkerülhetetlenül változatos az az út, „... amelyet az emberiség a mai imperializmustól a holnapi szocialista forradalomig tesz meg. Minden nemzet eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak eljutni, mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a demokrácia ilyen vagy olyan formájának, a proletárdiktatúra ilyen vagy olyan válfajának, a társadalmi élet különféle területein végrehajtott szocialista átalakítások ilyen vagy olyan ütemének"[22].

A továbbiakban Lenin rámutat arra, hogy a szocialista proletariátus első győzelmétől a földkerekség szocialista proletariátusának utolsó győzelméig a forradalmi gyakorlat létrehozza „... a demokrácia *formáinak* és a szocializmusba való átmenet *formáinak* változatosságát"[23].

Lenin ismételten aláhúzza ezt a tételt és felhívja a figyelmet arra, hogy „a forradalom fejlődése a különböző országokban különféle formákban, különböző ütemben megy végbe (és nem is mehet végbe másként)"[24]. Hangsúlyozta, hogy Európa nem ugyanúgy halad a forradalom felé, mint mi mentünk, de lényegében Európa is ugyanazt viszi keresztül.

A XVIII. pártkongresszuson Sztálin kifejtette a szocialista államról szóló marxi tanítást és hivatkozott Leninnek arra a tételére, amely szerint „az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba természetesen okvetlenül létrehozza a politikai formák óriási gazdagságát és változatos-

[22] *Lenin* Művei. 23. köt. Szikra 1951. 66. old.
[23] Ugyanott, 67. old.
[24] *Lenin* Művei. 28. köt. 56. old. (oroszul)

ságát, de emellett a lényeg elkerülhetetlenül ugyanegy lesz: a *proletariátus diktatúrája*"[25].

Ilymódon abból a lenini-sztálini elméletből, hogy a proletariátus győzelme lehetséges először egyes országokban, *következik* az is, hogy az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba különböző, az egyes országok történelmi körülményeinek sajátosságai és harci tapasztalatai által létrehozott formákban valósul meg.

A század eleje óta a nemzetközi proletariátus élén haladó, a kommunizmusért harcoló orosz munkásosztály forradalmi alkotása hozta létre a társadalom politikai szervezetének új, magasabb formáját, a Szovjeteket.

A proletárdiktatúra szovjet formájának egyik jellegzetes sajátossága, hogy egy párt van, a bolsevik párt, amely vezető és irányító erő a munkásosztály diktatúrájának rendszerében. Ezt a sajátosságot a történelem folyamán az orosz munkásosztály rendkívüli forradalmi szelleme, a parasztság zömének forradalmisága és a zseniális lenini-sztálini vezetés alakította ki, amely utóbbi biztosította az opportunista, népellenes pártok idejében történő teljes megsemmisítését. A *Pravda* Morrison és társai politikai tudatlanságát leleplező válaszában megírta, hogy a Szovjetunió történelmi fejlődésében a kommunista párt volt az egyetlen valóban antikapitalista, népi párt.

„A legutóbbi ötven év alatt a Szovjetunió népei kitapasztaltak minden Oroszországban működő vezető pártot: a földbirtokosok (a feketeszázak) pártját, a tőkések (kadetok) pártját, a mensevikek (jobboldali szocialisták) pártját, a szociálforradalmárok (a kulákok védői) pártját és a kommunisták pártját. A Szovjetunióban a forradalmi események kibontakozása során országunk népei elvetettek minden burzsoá pártot és a kommunista pártot választották, azt tartva, hogy ez a párt az egyetlen földbirtokosellenes és antikapitalista párt. Ez történelmi tény. Érthető, hogy a Szovjetunió népei teljes mértékben támogatják a harcokban kipróbált kommunista pártot"[26].

[25] *Lenin.* Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 183. old.
[26] Szabad Nép. 1951 augusztus 2.

Amint a Szovjetunió tapasztalata bizonyítja, egyetlen párt, mégpedig éppen a kommunista párt léte hallatlan előnyt jelent a szocializmus és a kommunizmus sikeres építésében, abban, hogy a nép minden erejét mozgósítja a belső és a külső ellenség teljes megsemmisítésére.

A szovjet forradalom klasszikus példája az idejétmúlt termelési viszonyok forradalmi robbanásának, a kapitalista alap és felépítmény következetes és határozott felszámolásának. A szovjet forradalom rövid történelmi idő alatt lehetővé tette, hogy a társadalmi élet minden területén hatalmas ugrás menjen végbe az évszázados elmaradottságból a haladásba. Ez a forradalom országunkat élenjáró és hatalmas szocialista állammá tette, amely sikeresen halad előre a kommunizmus felé.

A szovjet út a kapitalizmusból a szocializmusba vezető *legrövidebb* út.

De dogmatizmus lenne, ha a szovjet formát a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet egyetlen és kizárólag lehetséges formájának jelentenők ki.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet különböző formáiról szóló lenini és sztálini tanítás egyben a robbanás más formáiról is beszél, amelyek egy sor közbenső fokon keresztül biztosíthatják a régi rendből az új rendbe való átmenetet.

Ennek a forradalmi robbanásnak egyik példája a népi demokratikus országokban végbement forradalmi átalakulások sora. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet ezekben az országokban több párt részvételével, koalíciós kormányokkal kezdődött. A népi demokratikus rendszer azonban ilyen sajátosságok mellett is betölti fejlődése során a proletárdiktatúra funkcióit, mivel e rendszerben a vezető szerep a munkásosztályé és pártjáé.

A Szovjetunió hatalmas segítségének, a szocialista építésben szerzett tapasztalatainak van a legnagyobb része abban, hogy ezek az imperializmus láncából kiszakadt országok sikeresen építhetik a szocializmust.

A forradalmi harc gyakorlata létrehozhatja és létre is hozza a régi rendből a szocializmusba való átmenet más

konkrét formáit is, a fejlődés számos közbeeső szakasza során.

Fényesen beigazolódott Sztálin elvtárs zseniális jóslata arról, hogy milyen lesz Kínában az átmenet útja a szocializmus felé.

1926-ban Sztálin elvtárs így ír erről: „Kínában az eljövendő forradalmi hatalom, jellegét tekintve, általában olyan jellegű hatalomra fog hasonlítani, amilyenről nálunk 1905-ben beszéltek, vagyis olyasvalamire, mint a proletariátus és parasztság demokratikus diktatúrája, azzal a különbséggel azonban, hogy ez kiváltképpen imperialistaellenes hatalom lesz.

Ez a hatalom átmenet lesz Kína nem-kapitalista vagy, pontosabban, szocialista fejlődéséhez"[27].

A Kínai Népköztársaság megoldja a jelen szakasz legdöntőbb feladatait: az antifeudális forradalmat és az amerikai imperializmus elleni harcot, amivel megteremti az előfeltételeket a szocializmusba vezető jövendő átmenethez.

A történeti fejlődés jelen időszakában kibontakozik a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó harc. Létrejönnek a monopoltőke kiküszöbölésének és a társadalom szocialista átalakításának a feltételei a munkásosztály egységének megteremtése és megszilárdítása alapján, valamennyi demokratikus erő tömörítése, népi demokrácia létesítése útján. A társadalom szocialista átalakításának ezt a reális távlatát tárja fel a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának harmadik ülésszakán hozott határozat, amely a többi között ezeket mondja:

„A munkásmozgalom egységére és minden demokratikus erő tömörítésére nem csupán a munkásosztály és a dolgozó tömegek mindennapi feladatainak a megoldása érdekében van szükség, hanem azoknak az alapvető feladatoknak a megoldása érdekében is, amelyek a proletariátus előtt, az előtt az osztály előtt állanak, amely a *monopoltőke hatalmának a megszüntetéséért, a társadalom szocialista átalakításáért* folyó harcot vezeti. A munkásmozgalom egysége és minden demo-

[27] *Sztálin* Művei. 8 köt. Szikra 1952. 391. old.

kratikus erő egyesítése terén elért sikerek alapján lehetővé válik, hogy a tőkés országokban kibontakozzék a harc olyan kormányok megteremtéséért, amelyek tömörítenék az összes hazafias erőket, mindazokat, akik szembehelyezkednek azzal, hogy az amerikai imperialisták leigázzák országukat. Ezek a kormányok a népek közötti tartós béke programja alapján megszüntetnék a fegyverkezési versenyt és emelnék a dolgozó tömegek életszínvonalát"[28]. (Az én kiemelésem. — *C. Sz.)*

Franciaország, Olaszország és számos más kapitalista ország kommunista pártja e határozat értelmében sikeresen harcol a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért. Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt főtitkára, a párt XII. kongresszusán elhangzott beszédében összekötötte a békeharcot a társadalom szocialista átalakításáért folytatott harccal és a következőket mondta: „Mikor a békéért harcolunk, a szocializmusért, a kommunizmusért harcolunk. A legszebb és legigazibb ügyért harcolunk. A kommunizmus napirenden van"[29]. A békeharc és a szocializmusért vívott harc kapcsolatáról beszél Palmiro Togliatti is az Olasz Kommunista Párt VII. kongresszusán: „A szocializmusért folytatott harc azonban elválaszthatatlan a békeharctól. Valójában és véglegesen olyan mértékben sikerül majd elvonnunk Olaszországot mindennemű provokációs politikától és háborús készülődéstől, amilyen mértékben meg tudjuk győzni a nép többségét arról, hogy mélyreható változásokra van szükség az ország gazdasági és társadalmi berendezésében"[30].

Angliában, bizonyos parlamenti hagyományok figyelembevételével, a munkásosztály vezette dolgozók széles tömegére támaszkodó újtípusú kormány megalakulásával, a népi demokráciának sajátos válfaja jöhet létre.

Az Angol Kommunista Párt programja: „Anglia útja a szocializmus felé" megvilágítja ezt a kérdést. A program

[28] A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Szikra 1951. 42. old.

[29] *Thorez.* Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952. 387. old.

[30] Az Olasz Kommunista Párt VII. Kongresszusa. (Nemzetközi kérdések 58. sz.) Szikra 1951. 48—49. old.

kimondja, hogy újtípusú kormányhatalom létrehozásával — amely megvalósítja az igazi népi demokráciára támaszkodó haladó belpolitikát, mindenekelőtt az ipar szocialista államosítását, igazi demokratikus külpolitikát folytat: baráti szövetségre lép a Szovjetunióval és a többi szocialista országokkal, megvalósítja a Brit Birodalom népeinek egyenjogúságát stb. — fel lehet építeni a szocializmust. A népi demokrácia, átalakított parlamentáris köztársaság formájában, politikai alapja lehet Angliában a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszaknak.

Az Angol Kommunista Párt programjának egyik részlete így hangzik:

„A kommunizmus ellenségei azzal vádolják a kommunista pártot, hogy a szovjet hatalom megteremtésére és a parlament megsemmisítésére törekszik Angliában. Ez nem más, mint politikánk hazug elferdítése. A tapasztalat megmutatta, hogy a jelen körülmények között más úton is lehet haladni a szocializmus felé. Például a népi demokrácia útján, a szovjet hatalom létrehozása nélkül, amiként ez a kelet-európai népi demokratikus országokban történik.

Anglia a maga útján fog eljutni a szocializmushoz. Miként az orosz nép a politikai hatalomhoz szovjet úton jutott el, amelyet a kialakult történelmi körülmények és a cári rendszer fennállása írtak elő, miként a népi demokratikus országok és Kína dolgozói a maguk útján és saját történelmi körülményeik között vívták ki a politikai hatalmat, úgy az angol kommunisták is kijelentik, hogy Anglia népe a kapitalista demokráciát igazi népi demokráciává változtathatja, ha a parlamentet, amely a demokráciáért Nagy-Britanniában lefolyt történelmi harcok eredményeként született meg, a demokrácia eszközévé, az angol nép óriási többségének akaratát kifejező eszközzé változtatja.

Az angol nép számára előrevezető út — egy népi kormány létrehozása olyan parlament alapján, amelyben a nép igazi képviselői foglalnak helyet“[31].

---

[31] Az Angol Kommunista Párt harci programja. (Nemzetközi kérdések. 52. sz.) Szikra 1951. 25—26. old.

A proletárdiktatúra különböző formáiról szóló leninisztálini tanítás megdönti azt a gonosz rágalmat, hogy a bolsevikok erőszakkal akarják exportálni a szovjet hatalmat más országokba.

A proletárdiktatúrának a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet során létrejött valamennyi formája a fejlődés folyamán idővel átnő a társadalom kommunista szervezetének magasabb formájába.

A sztálini tétel, mely a társadalom régi minőségi állapotából az új minőségi állapotba való átmenet sajátosságait állapítja meg, nemcsak abból a szempontból rendkívül jelentős, hogy helyesen értjük meg belőle a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet módjait, hanem abból a szempontból is, hogy megvilágítja a szocializmus és a kommunizmus építésének törvényszerűségeit is.

A szocialista forradalom győzelmével, a munkásosztály diktatúrájának létrejöttével az ugrások — mint a társadalom egyik minőségi állapotából a másikba való átmenet törvénye — az új társadalmi-gazdasági alakulaton belül, típusukat tekintve, elvileg és gyökeresen különböznek azoktól az ugrásoktól, amelyek az emberiség előtörténetében mentek végbe.

A szocialista rend fejlődésének viszonyai között a társadalmi élet különböző oldalainak minőségi változásait az a fő sajátosság jellemzi, hogy ezek a változások társadalmi és politikai robbanások nélkül mennek végbe.

A nyelvtudomány kérdéseivel kapcsolatos munkáiban Sztálin elvtárs újból hangsúlyozza, hogy a szovjet társadalom fejlődésének legfőbb törvényszerűsége éppen az, hogy fokozatosan alakul át a kommunizmus elvi alapjain. Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy a társadalom régi minőségi állapotából új minőségi állapotba robbanás útján történő átmenet törvénye már nem alkalmazható a szovjet rend fejlődésére. Itt a fejlődés új törvényszerűségei érvényesülnek, többek között a régi minőségből az újba való átmenetnek is más a jellege.

Sztálin elvtárs ezt írja: „Általában azoknak az elvtársaknak a tájékoztatására, akik vonzódnak a robbanásszerű

átmenetekhez, meg kell mondani, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem ez a törvény nem mindig alkalmazható az alap, vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok. Mi nyolctíz esztendő leforgása alatt országunk mezőgazdaságában megvalósítottuk az átmenetet a burzsoá egyéni-paraszti rendről a szocialista, kolhoz-rendre. Ez forradalom volt, amely megsemmisítette a régi burzsoá gazdasági rendet a falun és új, szocialista rendet teremtett. De ez a fordulat nem robbanás útján ment végbe, vagyis nem a fennálló hatalom megdöntése és új hatalom felépítése útján, hanem a falu régi burzsoá rendszeréről egy újra való fokozatos áttérés útján. És ezt azért sikerült véghezvinni, mert ez felülről jövő forradalom volt, mert a fordulat a fennálló hatalom kezdeményezésére ment végbe, a parasztság zömének támogatásával"[32].

A szovjet társadalom robbanásnélküli fejlődése a szocialista rend hatalmas fölényére mutat.

A szocialista és a kommunista építés tapasztalata mutatja, hogy a szovjet társadalomban a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való fokozatos átmenet maga is különböző formákban megy végbe, az új, szocialista rend szakaszaitól és fejlődési fokától, a társadalom osztályszerkezetétől, a társadalomban lévő ellentmondások jellegétől stb. függően.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején, amikor az országban egyidejűleg több gazdasági szektor létezett, három osztály — a munkásosztály, a parasztság és a burzsoázia — részvételével, a társadalom régi minőségi állapotából az új állapotba való fokozatos átmenet a mezőgazdaságban forradalmi változás formáját öltötte. Ez a forradalmi változás módosította a falu gazdasági alapjait, a teljes kol-

[32] Marr-vita. 243. old.

lektivizálással felszámolta nálunk a legutolsó kizsákmányoló osztályt — a kulákságot, leküzdötte a munkásosztály és a parasztság közötti alapvető különbségeket és biztosította a szocializmus győzelmét a népgazdaság olyan döntő ágában, mint a mezőgazdaság. A mezőgazdaság kollektivizálását és a kulákságnak mint osztálynak felszámolását Sztálin elvtárs forradalmi átalakulásnak tartotta és kijelentette, hogy ez „... ugyanolyan jelentőségű volt, mint az 1917 októberi forradalmi átalakulás.

Ennek a forradalomnak sajátszerűsége az volt, hogy *felülről*, az államhatalom kezdeményezésére ment végbe, és ugyanakkor *alulról* a kulákiga ellen, a szabad kolhozéletért harcoló parasztok milliói közvetlenül támogatták“[33].

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenetnél nincs már ok a társadalmi viszonyok forradalmi átalakulására, hiszen ezen az úton a népgazdaság semilyen ágában sem kell már lerombolni a gazdasági alapokat, minthogy az egész ország gazdaságában a szocialista rendszer az egyetlen uralkodó és létező rendszer. A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet viszonyai között a társadalom politikai életében sincs már talaja a forradalmi fordulatnak. És ez érthető, mert most már nincsenek olyan osztályok, amelyeket erőszakkal kellene eltávolítani a kommunizmus felé haladó fejlődés útjából. A szocializmus győzelmének alapján társadalmunk minden rétege: munkások, parasztok, értelmiségiek együtt építik a kommunizmus hatalmas épületét.

A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet ilyen körülmények között a termelés, a gazdaság, a tudomány és a technika különböző területein robbanás nélküli számtalan ugrással megy végbe.

A szocialista ipar és mezőgazdaság óriási emelkedését célzó sztálini terv, a természetátalakító terv megvalósítása gigászi ugrást biztosít az ország termelőerőinek fejlődésében és létrehozza a kommunizmus anyagi és technikai alapját.

A sztálini útmutatás megvalósítása — a külföldi tudomány vívmányainak túlszárnyalása — hatalmas ugrást biz-

[33] A SzK(b)P története. 368. old.

tosít a szovjet tudomány fejlődésében. A micsurini biológia, a pavlovi fiziológia, a szovjet nyelvtudomány sikerei, az atomerő felfedezésének és felhasználásának stb. eredményei bizonyítják, milyen kiválóan valósítják meg a szovjet tudósok Sztálin elvtárs útmutatásait. Az atomerő felhasználása a termelési folyamatoknál a történelem folyamán soha nem látott technikai forradalmat idéz elő.

A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet egész folyamata következményeiben, eredményeiben világtörténelmi jelentőségű ugrás lesz a társadalom fejlődésében.

Mindezeket az ugrásokat a szovjet társadalom felépítménye — a szocialista állam tervszerűen készíti elő és az egész nép mindinkább növekvő aktív és alkotó támogatásával valósítja meg.

Mi határozza meg a szovjet társadalom átmenetének fokozatos jellegét a szocializmusból a kommunizmusba vezető úton? Először, a győztes szocializmus viszonyai között végleg kialakított szocialista alap jellege. A szocialista alap kifejezői és hordozói maguk a dolgozók, az anyagi és a szellemi javak előállítói, akik között megingathatatlanul nő és fejlődik a kölcsönös segítség és együttműködés. A szocialista társadalmi tulajdonon alapuló termelési viszonyok nem követelnek robbanást, nem idézik elő a forradalmi átalakulás szükségességét, hanem szakadatlanul fejlődnek és tökéletesednek a kommunizmus irányában.

Másodszor, a szovjet társadalomnak a kommunizmus elvi alapjain végbemenő fokozatos átalakulását a végleg kialakult új felépítmény jellege határozza meg. Az egész szocialista felépítmény és mindenekelőtt az állam, kifejezésre juttatva az egész nép alapvető érdekeit, tudományos alapon, tervszerűen, a dolgozók mindinkább növekvő aktív támogatásával megvalósítja a társadalom kommunista átalakításának döntő feladatait.

Harmadszor, míg a kapitalista társadalom fejlődésének hajtóereje — a proletariátus osztályharca a burzsoázia ellen — kifejezésre juttatja a társadalom antagonisztikus osztályokra szakadását, és elkerülhetetlenül a fennálló gazdasági

termelési viszonyok robbanásához, a burzsoá állam lerombolásához vezet, addig a szocialista társadalom fejlődésének hajtóerői, amelyek az egész nép érdekeinek megingathatatlan egységét juttatják kifejezésre, biztosítják a szocialista rend szüntelenül előrehaladó fejlődését.

A kommunizmus építésének nagyszerű feladatai és ragyogó távlatai szükségessé teszik a társadalom anyagi és szellemi kultúrájának mindenoldalú fellendülését, a szocialista alap és a neki megfelelő felépítmény fejlődését.

A szocialista rend alapja és felépítménye nem egyszersmindenkorra adott, nem változatlan, hanem a kommunizmus felé vezető úton jelentékeny változásokon megy át, mindinkább fejlődik és tökéletesedik.

A kommunizmus két szakaszának alapja lényegében ugyanaz — a termelési eszközök társadalmi tulajdona, az emberek együttműködése és kölcsönös segítsége jellemzi. Ezt a közös vonást szögezi le a Sztálini Alkotmány 4. cikkelye, amely kimondja, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének gazdasági alapja a szocialista gazdasági rendszer és a termelési eszközök szocialista tulajdona. De jóllehet a kommunista társadalom ugyanaz a társadalmi rend, alapja fejlődési fokát tekintve lényegesen eltérő lesz a szocialista társadalom alapjától. A szocializmushoz képest „a kommunizmus a fejlődés magasabb fokát képviseli“[34] — mondja Sztálin elvtárs.

A szocialista társadalom alapját a társadalmi tulajdon két formája s a munka szerinti elosztás szocialista elve jellemzi; a kommunista társadalom alapjára a társadalmi tulajdon egyetlen formája és a szükségletek szerinti elosztás kommunista elve lesz jellemző. A szocialista társadalom alapjának sajátosságait a Sztálini Alkotmány 5. cikkelye szögezi le, amikor kimondja, hogy a szocialista tulajdon formáját tekintve vagy állami, vagy szövetkezeti tulajdon. A sztálini meghatározás — amely szerint az alap a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszán —

[34] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 622. old.

rámutat arra, hogy a társadalom alapja végeredményben a termelőerők fejlettségének színvonalával függ össze. Ebből az következik, hogy a szocialista társadalom termelőerőinek gigászi fejlődésével létrejönnek a feltételek a termelési eszközök egységes kommunista tulajdonának kialakulása számára.

A kommunista társadalom fejlettebb alapjának fejlettebb felépítmény fog megfelelni. Sztálin elvtárs arra tanít, hogy az állam mint felépítmény a kommunizmusban csak az esetben marad fenn, ha addig még nem történik meg a kapitalista környezet felszámolása. De a kommunizmus világméretű győzelme után is, amikor az állam elhal, megmarad a termelés és az elosztás gazdasági igazgatása, mint a kommunista társadalom felépítményének legfontosabb eleme.

Ez az irányítás természetesen demokratikus módon valósul meg.

Bakunyin „Államiság és anarchizmus" című könyvéről írt vázlatában Marx kigúnyolja az anarchistáknak azt a zagyva elképzelését, hogy a jövő társadalomban nem lesz semmiféle igazgatás, s a következőket írja: *„Ha megszűnik az osztályuralom, nem lesz állam a szó mai politikai értelmében... A választások jellege függeni fog... a gazdasági alapoktól, a választók egymásközti gazdasági kapcsolataitól, és attól a pillanattól kezdve, amint ezek a funkciók már nem lesznek politikai jellegűek, 1) nem lesznek többé kormányzati funkciók; 2) a közfunkciók elosztása gyakorlati kérdéssé válik, semmiféle uralmat nem jelent majd; 3) ezeknek a választásoknak nem lesz a szó mai értelmében vett politikai jellegük"*[35].

Ugyanezeket a gondolatokat juttatja kifejezésre Lenin, amikor ezeket írja: „Mi nem várjuk egy oly társadalmi rend eljövetelét, amelyben nem tartják majd tiszteletben azt az elvet, hogy a kisebbség aláveti magát a többségnek"[36]. A népgazdaság fejlesztését szolgáló tervek megvitatása és kidolgozása, a gazdasági igazgatás azon szerveinek kiválasztása, amelyek az elfogadott tervek teljesítésének irányí-

[35] *Marx—Engels* Művei. 5. köt. 191. old. (oroszul)
[36] *Lenin.* Válogatott művek. 2. köt. 222. old.

tására stb. hivatottak — mindez a gazdasági demokrácia alapján fog végbemenni. Ennek a jövendő igazgatásnak előfeltételei napjainkban alakulnak ki.

Ez az igazgatás a szocialista állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkcióinak erősödése és fejlődése folyamán fokozatosan érlelődik.

A kommunista társadalom teljesen mentes lesz a kapitalizmus csökevényeitől: a vallási és az idealista nézetektől. A kommunizmus építésének elkerülhetetlen előfeltétele, hogy teljesen megsemmisítjük és leküzdjük a filozófia terén az objektivizmust, a szovjet biológiában, a nyelvtudományban, a fiziológiában és a tudomány más területein pedig az idealizmust és a metafizikát. Minden ismeretágat a dialektikus materializmus filozófiájának szilárd talapzatára kell állítanunk. Felvirágzik az új kommunista közélet és a kommunista erkölcs, amelyet a személyes érdek és a közérdek harmónikus egybefonódása jellemez, úgy, hogy a személyes érdeket tudatosan alárendeljük a közérdeknek.

A kommunista nézetek elterjednek az élet minden területén és ezzel egyidejűleg továbbfejlődnek a megfelelő intézmények, mint a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a tudományos kutatóintézetek egész hálózata, a Szovjet Írók Szövetsége, a Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társaság stb. Mindezek társadalmunk egyre fejlődő felépítményének fontos elemei.

Sztálin elvtárs arra tanít, hogy „a felépítményt az alap hozza létre, ez azonban egyáltalában nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanúsít alapjának sorsa iránt, az osztályok sorsa, a rend jellege iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében.

Másként nem is lehetséges. Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyujtson neki kialakulásában és megerősö-

désében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért."[37]

A felépítménynek a világtörténelem során eddig még sohasem volt olyan hatalmas átalakító ereje, mint a kommunizmus építésének korszakában. Még egyetlen felépítménynek sem kellett az emberi viszonyok alapvető átalakításának olyan nagyszerű feladatait megoldani, mint amilyeneket a szocializmus felépítménye és a kommunista társadalomnak ebből kifejlődő felépítménye megold. Ez a felépítmény arra van hivatva, hogy megoldja a kommunizmus építésének legfőbb feladatait: gazdasági téren az anyagi javak teljes bőségének biztosítását; politikai téren a társadalom mindenfajta osztálykülönbségének megszüntetését: ideológiai téren a tömegek kommunista öntudatra nevelését, valamint a kommunista társadalom gazdag szellemi kultúrájának megteremtését. Sztálin elvtárs munkái, a párt és a kormány határozatai gyakorlati útmutatásokat adnak a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet időszakában megoldandó alapvető gazdasági, politikai és ideológiai feladatok teljesítésére vonatkozóan.

A nagy alkotások sztálini terve, amely iparunkat a háború előtti ipar háromszorosára kívánja emelni; a párt és a kormány határozatai, amelyek előírják a mezőgazdaság, az állattenyésztés háború utáni hatalmas fejlesztését; a természet átalakításának sztálini terve; a sztálini korszak új, hatalmas építkezései, valamint a párt határozatai ideológiai kérdésekben; a filozófia, a biológia, a nyelvtudomány, a fiziológia kérdéseiben rendezett viták; szabad és alkotó viták további kibontakozása a tudás más területein stb. — mindezeknek az intézkedéseknek az a céljuk, hogy megteremtsék a kommunizmus anyagi és szellemi alapjait.

Így tehát az alapról és a felépítményről szóló sztálini tanítás nemcsak felfegyverzi a kommunista pártokat a szocializmusért vívott forradalmi harc programjával, hanem egyben kulcs is a szocializmus építése törvényszerűségeinek.

---

[37] Marr-vita. 224. old.

valamint a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet törvényszerűségeinek helyes megértéséhez.

☆

A nyelvtudomány kérdéseire vonatkozó marxista felfogás, valamint a nyelvfejlődés törvényszerűségeinek helyes megértése összefügg az elnyomott népek szociális és nemzeti felszabadításának harci feladataival, a szocialista nemzetek kialakításának és fejlődésének feladataival, végeredményben összefügg a szocializmus és a kommunizmus világméretű győzelméért folyó harc feladataival.

A kommunizmusba való átmenet időszakában a szocialista nemzetek fejlődésében két haladó történeti tendencia érvényesül. Egyrészt a nemzetek és kultúrájuk, nyelvük mindenoldalú felvirágzása — másrészt mind bensőbb közeledés egymáshoz és a köztük lévő nemzetközi kapcsolatok megerősödése.

Ez a két tendencia folytatása és fejlődése — megváltozott viszonyok között — a nemzeti kérdés két oldalának, tehát egyrészt a nemzetek egyenjogúságára és szabad fejlődésére, másrészt a nemzetek közeledésére, egyesülésére irányuló tendenciának.

Sztálin elvtárs erről így ír:

„Az imperializmus számára ez a két tendencia kibékíthetetlen ellentmondást jelent, mert az imperializmus nem élhet kizsákmányolás nélkül, nem élhet anélkül, hogy a gyarmatokat erőszakkal vissza ne tartsa az «egységes egész» keretében, mert az imperializmus a nemzeteket csak annexiók és gyarmati hódítások útján tudja egymáshoz közelíteni, ezek nélkül az imperializmus általában elképzelhetetlen.

A kommunizmus számára, ellenkezőleg, ezek a tendenciák csak két oldalát jelentik ugyanazon ügynek, az elnyomott népek felszabadításának az imperialista iga alól, mert a kommunizmus tudja, hogy a népek egységes világgazdaságban való egyesülése csak kölcsönös bizalom és önkéntes megegyezés alapján lehetséges, hogy a népek önkéntes egyesülésének útja csakis a gyarmatoknak az «egységes» imperia-

lista «egésztől» való elszakadásán át, önálló államokká alakulásán át vezet"[38].

Amikor a politikai uralom a munkásosztály kezében van, a nemzeti kérdésnek ez a két tendenciája nem zárja ki egymást, hanem ugyanazon folyamatnak két oldalát jelenti. Ez a folyamat a társadalom haladó fejlődése, mely valamennyi nemzetnek a világméretekben győztes teljes kommunizmus viszonyai között megvalósuló egybeolvadása felé irányul.

Sztálin elvtárs műve zseniálisan elemzi a nemzetek és nyelvük fejlődésének törvényszerűségeit, előremutatóan kifejti a nemzetek egybeolvadásának és a közös világnyelv kialakulásának feltételeit a nemzetközi méretekben győzedelmes teljes kommunizmus idejére.

A nemzetek általános felvirágzása, a köztük lévő megbonthatatlan nemzetközi kapcsolatok megerősítése feltétlenül megköveteli a tőke uralmának megdöntését, a munkásosztály diktatúrájának megteremtését. A szocialista nemzetek kialakulásának ez a fő politikai előfeltétele. A felszabadult népek a szocialista rendben minden vonatkozásban kifejlesztik formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúrájukat.

A szocializmus minden nép számára lehetővé teszi, hogy kifejtse képességeit, hogy hozzájáruljon a közös világkultúrához, amely a világkommunizmusban formájában és tartalmában egységes, általános emberi kultúra lesz.

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a kultúra nemzeti formája mindenekelőtt a népek nyelvében nyilvánul meg.

A nyelv fejlődése a szocializmus korszakában azon a vonalon halad és fog tovább haladni, amelyen feltartóztathatatlanul kiküszöbölődik az emberiség előtörténetének különböző oldalait tükröző sok elavult szó, fogalom; valamint főképpen azon a vonalon, amelyen a nyelv a kommunista társadalmi alakulat létrejöttét és fejlődését, anyagi és technikai alapjait, kultúráját tükröző új szavakkal gazdagodik.

[38] *Sztálin* Művei. 6. köt. Szikra 1951. 161. old.

Sztálin elvtárs felfedte a nyelv fejlődésének ezt a törvényszerűségét és az orosz nyelv példáján megmutatta, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal, amely megvetette az alapját az emberiség igazi történetének, „megváltozott bizonyos mértékben az orosz nyelv szótári szókészlete, megváltozott olyan értelemben, hogy nagyszámú új szóval és kifejezéssel gyarapodott, amelyek az új szocialista termelés létrejöttével, az új állam, az új szocialista kultúra, az új közszellem, az új morál megjelenésével, végül a technika és a tudomány fejlődésével kapcsolatban keletkeztek; megváltozott sok szónak és kifejezésnek a jelentése, ezek új jelentést kaptak; kiveszett a szótárból bizonyos számú elavult szó“[39].

Mindnyájan tudjuk, hogy az orosz nyelv olyan új szavakkal gazdagodott és gazdagodik, amelyek munkásosztályunk és parasztságunk forradalmi harcának folyamatát, a szocializmus és a kommunizmus építésének folyamatát tükrözik vissza. Elegendő, ha olyan szavakra mutatunk rá, mint: leninista, sztálinista, bolsevik, szovjetek, komszomol, szovhoz, sztahanovista, önbírálat és ezernyi más szó, amelyek nem csupán az orosz nyelvet és a Szovjetunió népeinek nyelvét gazdagították, hanem az eljövendő övezeti nyelvnek, majd pedig a kommunista társadalom közös világnyelvének aranyalapjához is hozzájárulnak.

A nemzeti kultúra formáinak további fejlődése, valamennyi nép nyelvének fejlődése mind nagyobb és nagyobb mértékben gazdagítja a szókincset és előkészíti az egységes nyelvtani szerkezetű közös világnyelv megteremtésének feltételeit.

Sztálin elvtárs feltárta a jövendő kommunista világnyelv keletkezésének törvényszerűségét, amely gyökeresen eltér a szocializmus előtti nyelvek fejlődésének törvényszerűségétől.

Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy az antagonisztikus osztálytársadalomban a nyelv fejlődésének legfontosabb belső törvényszerűsége az, hogy az új nyelv elemeinek foko-

[39] Marr-vita. 224. old.

zatos és huzamos felhalmozódása egyidejűleg történik a régi nyelv kiszorításával, hogy a nyelvek kereszteződéséből rendesen az egyik nyelv győztesen kerül ki és megőrzi alapszókincsét.

Szoros kapcsolatban azokkal az új feltételekkel, amelyek mellett a társadalom fejlődése a szocializmusban végbemegy, Sztálin elvtárs feltárta a nyelv fejlődésének új törvényszerűségeit. Sztálin elvtárs már „Nemzeti kérdés és leninizmus" című munkájában előrelátta, hogy a világkommunizmushoz vezető úton övezeti gazdasági központok fognak kialakulni. Amilyen mértékben a világkommunizmus nem egyszerre, hanem különböző időben győz, olyan mértékben övezeti gazdasági központok alakulnak, melyek egyes szocialista nemzetcsoportokra terjednek ki. Minden övezetben létrejön egy közös övezeti nyelv, az adott övezet nemzeti csoportjának nyelvei mellett. És csak később egyesülnek ezek az övezeti gazdasági központok egy közös szocialista világgazdasági központban, amelyben egy minden nemzetre kiterjedő közös nyelv lesz. Felmerül a kérdés: milyen törvényszerűségei vannak e közös világnyelv létrejöttének? A földtekén ma létező körülbelül háromezer különböző nyelv közül végeredményben hogyan alakul ki egyetlen nyelv?

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a nyelvek egy közös nyelvvé olvadása „... *a szocializmus világméretekben aratott győzelmét követő*..." korszakban megy végbe, „... amikor már nem lesz világimperializmus, megdőltek már a kizsákmányoló osztályok, megszűnt a nemzeti és gyarmati elnyomás, a nemzetek nemzeti elkülönülését és kölcsönös bizalmatlanságát a nemzetek kölcsönös bizalma és közeledése váltja fel, megvalósul a nemzeti egyenjogúság, megszűnik a nyelvek elnyomásának és asszimilációjának politikája, megszervezték a nemzetek együttműködését, a nemzeti nyelveknek pedig módjukban lesz, hogy az együttműködés útján szabadon gazdagítsák egymást. Világos, hogy ilyen körülmények között szó sem lehet egyes nyelvek elnyomásáról és vereségéről és más nyelvek győzelméről. Itt nem két nyelvvel lesz dolgunk, amelyek közül az egyik vere-

séget szenved, a másik pedig győztesen kerül ki a küzdelemből, hanem a nemzeti nyelvek százaival, amelyek közül a nemzetek huzamos gazdasági, politikai és kulturális együttműködésének eredményeképpen ki fognak emelkedni eleinte a leggazdagabbá vált egységes övezeti nyelvek, azután pedig az övezeti nyelvek egy közös nemzetközi nyelvvé olvadnak össze, amely természetesen nem lesz sem német, sem orosz, sem angol nyelv, hanem egy új nyelv, amely magába olvasztotta a nemzeti és övezeti nyelvek legjobb elemeit"[40].

Sztálin elvtárs a nyelv fejlődéstörténetének általánosítása alapján feltárta a régi minőségből az új minőségbe való átmenet *sajátosságát*. Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a nyelv átmenete a régi minőségből egy új minőségbe, nem robbanásszerűen, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, következésképpen a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján megy végbe. Robbanás a nyelv fejlődésében nem volt a multban, nincs a jelenben és nem lesz a jövőben, az egységes világnyelv létrejöttekor sem.

Sztálin elvtárs elutasította azt a feltevést, „... hogy a nemzeti különbségek megszűnése és a nemzeti nyelvek elhalása egycsapásra — hogy úgy mondjuk —, felülről jövő rendelkezés alapján, a világimperializmus veresége után azonnal be fog következni. Mi sem helytelenebb ennél a nézetnél. Ha felülről kiadott rendelkezéssel, kényszer útján kísérelnők meg a nemzeteket egybeolvasztani, ezzel az imperialisták malmára hajtanánk a vizet, halálos csapást mérnénk a nemzetek felszabadulásának ügyére, elhantolnánk a nemzetek együttműködésének és testvériségének ügyét. Az ilyen politika egyértelmű lenne a beolvasztási politikával"[41]. Pártunk elveti ezt a politikát és a nagy Sztálin vezetésével megvalósítja a nemzetek és kultúrájuk felvirágoztatásának tudományosan megalapozott, egyedül helyes politikáját.

[40] Marr-vita. 341—342. old.
[41] *Sztálin* Művei. 11. köt. 378. old.

A különböző nyelvek létezése ma megkönnyíti a nemzetek növekedését és fejlődését, megadja minden népnek a lehetőséget, hogy gazdagítsa a világ kultúráját, a jövőben viszont az egységes kommunista életforma alapján, a formájában és tartalmában egységes kultúra alapján, kialakul az egységes nyelv, amely a világ jövő kommunista társadalmában az emberek érintkezési eszköze lesz.

V. P. CSERTKOV

A DIALEKTIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE I. V. SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁJÁNAK FÉNYÉBEN

Sztálin elvtársnak a nyelvtudomány kérdéseiről szóló zseniális munkája határkő a dialektikus materializmus fejlődésében. E munkájával Sztálin elvtárs gazdagította a marxista dialektikát, megmutatta, milyen sajátos módon jelentkeznek a dialektika legfontosabb törvényei a társadalmi élet különböző jelenségeiben a kizsákmányoló, valamint a szocialista társadalom viszonyai között.

Sztálin elvtárs e művével gazdagabbá tette a dialektikát mint tudományt, s választ adott az ismeretelmélet legfontosabb kérdéseire.

Sztálin elvtárs munkája példaképe annak, hogyan kell a marxista elveket alkotó módon alkalmazni a jelenkori valóságra.

Nekünk mindnyájunknak, filozófusoknak, most az a feladatunk, hogy megértsük az új, lángeszű sztálini tételek egész mélységét és magunkévá tegyük a marxista-leninista tudomány tárházának ezeket az új kincseit. Kíséreljük meg a dialektika néhány kérdését megvizsgálni Sztálin elvtárs új tételeinek megvilágításában.

Sztálin elvtárs a nyelvtudomány kérdéseiről írott munkájában leleplezte azt a primitív, anarchista társadalomszemléletet, amely meghamisítja egyebek között az ellentétek egysége és harca és a régi minőségi állapotból az új minőségi állapotba való átmenet törvényeinek lényegét.

Marrnak és követőinek tétele a nyelv osztályjellegéről, mint ismeretes, abból az elméleti feltevésből indult ki, hogy az osztályharc a társadalom széteséséhez vezet.

„... ezek az elvtársak — írja Sztálin elvtárs — a burzsoázia és a proletariátus érdekeinek ellentétét, éles osztályharcukat a társadalom szétesésének, az ellenséges osztályok közötti mindenféle kapcsolat megszakadásának tekintik"[1].

Sztálin elvtárs, kifejtve, hogy az efféle nézeteknek semmi köze sincs a marxizmushoz, így ír:

„Amíg a kapitalizmus létezik, a burzsoát és a proletárt a gazdasági élet minden szála egymáshoz kapcsolja, mint az egységes tőkés társadalom részeit"[2].

Sztálin tételei azt az igazságot tükrözik, amelyet már Marx feltárt, és amely abban áll, hogy a burzsoázia és a proletariátus — „... ellentétek. Mint ilyenek, egységes egészet képeznek"[3].

Sztálin elvtárs nemcsak rávilágított e Marx feltárta igazság valódi értelmére, hanem konkretizálta, tovább is fejlesztette Marx tanítását.

„A burzsoák — mondja Sztálin — nem élhetnek és nem gazdagodhatnak, ha nem állanak rendelkezésükre bérmunkások, a proletárok nem élhetnek, ha nem vállalnak bérmunkát a kapitalistáknál. A burzsoák és a proletárok közti mindennemű gazdasági kapcsolat megszűnése mindennemű termelés megszűnését jelenti, mindennemű termelés megszűnése viszont a társadalomnak, maguknak az osztályoknak pusztulására vezet. Érthető, hogy egyetlen osztály sem akar megsemmisülni. Éppen ezért bármily éles is az osztályharc, nem vezethet a társadalom szétesésére. Csupán a marxizmus kérdéseiben való tudatlanság és a nyelv természetének teljes megnemértése sugalmazhatta egyes elvtársainknak a társadalom széteséséről, az «osztály»-nyelvekről, az «osztály»-nyelvtanokról szóló mesét"[4].

Sztálin elvtárs e megállapításai elevenére tapintanak néhány hivatásos filozófusunknak is. Ha figyelmesen átnézzük azokat a filozófiai cikkeket és kivált tankönyveket, amelyek az ellentétek egységének és harcának kérdését

[1] Marr-vita. 234. old.
[2] Ugyanott, 235. old.
[3] *Marx—Engels.* A szent család. MEGA 1932. I/3. 205. old (németül).
[4] Marr-vita. 235. old

tárgyalják, nem nehéz észrevennünk, hogy e törvény megfogalmazásában és értelmezésében valamennyi az ellentétek harcára szorítkozik. Pedig az egység a törvénynek oly fontos oldala, hogy ennek megvilágítása nélkül az ellentétek harcát is lehetetlen megérteni.

Sztálin elvtárs „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában a primitív, anarchista társadalomszemlélet leleplezésével nemcsak azok felett gyakorolt bírálatot, akik félremagyarázzák az ellentétek egységének és harcának törvényét. Éles kritikával illette azokat is, akik helytelenül értelmezik a materialista dialektika másik alapvető törvényét — a régi minőségi állapotból az újba való átmenet törvényét.

Marrnak és követőinek „tanítása" abból az elméleti feltevésből indult ki, hogy a nyelv fejlődése során nem fokozatosan jut el egyik fejlődési fokról a másikra, hanem robbanásszerűen, a meglévő nyelv megsemmisülése és új nyelv keletkezése révén.

Sztálin elvtárs megmutatta, hogy a marristák ebben a kérdésben a dialektika lényegét hamisítják meg.

„Általában azoknak az elvtársaknak a tájékoztatására, akik vonzódnak a robbanásszerű átmenetekhez — írja —, meg kell mondani, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem ez a törvény nem mindig alkalmazható az alap vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok"[5].

Sztálin elvtárs e tételei, melyek a materialista dialektika rendkívül fontos törvényét konkretizálják és fejlesztik tovább, arra köteleznek bennünket, hogy nagy figyelemmel tanulmányozzuk a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba való átmenet törvényének sajátos megjelenési formáit

[5] Ugyanott, 243. old.

a társadalmi élet különböző jelenségeiben, egyrészt az antagonisztikus, másrészt a nem-antagonisztikus társadalomban.

☆

Sztálin elvtárs bírálatának, mellyel szétzúzta a társadalom egységének jelentőségét meg nem értő marristák primitív, anarchista nézetét, mély elvi jelentősége van a materialista dialektika alapvető törvényeinek megértése szempontjából, lehetőséget nyujt a dialektikus materializmussal foglalkozó irodalmunk sok lényeges hibájának kiküszöbölésére.

Az a tény, hogy egyesek nem értik meg, figyelmen kívül hagyják az ellentétek egységének jelentőségét, csak a legvilágosabb megnyilvánulási formája a primitív, anarchista nézetnek, amely megtalálható a marxista dialektika fejlődésre vonatkozó tanításának más fontos kérdései tárgyalásában is.

Primitív, anarchista nézettel találkozunk többek között már a dialektikus módszer második vonásának, a fejlődés egyetemes jellegének tárgyalásában is.

A primitív, anarchista nézet konkrétan ott jelentkezik, hogy a nyugalmat, még a viszonylagos nyugalmat is nemritkán úgy tekintik, mint valami negatív jelenséget, sőt említést sem tesznek róla. A dialektikus materializmus néhány tankönyvében (lásd *Leonov.* A dialektikus materializmus alapvonásai) egyáltalán szó sincs a nyugalomról, s egyedül ez a tény elegendő ahhoz, hogy a fejlődés egész tárgyalása ne dialektikus, hanem relativista értelmezést kapjon.

Valójában pedig, ha nem létezne viszonylagos nyugalom, akkor lehetetlen volna az atomnak, molekulának, sejtnek, biológiai fajtának, társadalmi-gazdasági alakulatnak még a létezése is.

Az a felfogás, mely a nyugalmat valami negatív jelenségnek tekinti, ellentmond a természettudomány legelemibb tételeinek. Maga a természettudomány is csak azért létezhet, mert az anyag mozgásának meghatározott formái vannak, melyeknek a létezése már feltételez bizonyos nyugalmat, bárha ez a nyugalom viszonylagos is.

Világos, hogy ez a primitív, anarchista, relativista értelmezés szükségképpen elferdíti a dialektikus módszer második vonásának lényegét. A fejlődés primitív, anarchista szemlélete fejeződött ki abban is, hogy egyes dialektikus materializmusról szóló tankönyvekben egyáltalában nincsen szó, másokban pedig kevés szó van arról, hogy a természet tárgyainak és jelenségeinek állandósága, meghatározottsága az ellentétek meghatározott, adott *egységén* alapul.

Így például az atom csak azért létezhet mint meghatározott természeti jelenség, mert minőségileg sajátszerű egysége a pozitív töltésű és negatív töltésű részecskék ellentétének.

A fehérje, mint a természet minőségileg sajátszerű jelensége, szintén meghatározott egysége bizonyos ellentéteknek, az anyagok asszimilációjának egyrészt, s disszimilációjuknak másrészt.

Az összes társadalmi-gazdasági alakulatok ugyanígy konkrét egységei az ellentéteknek — az elhalónak és a születőnek, az újnak és a réginek. Ilyenformán a természet és a társadalom jelenségeinek meghatározottsága éppen az *ellentétek minőségileg sajátszerű egységén* alapul.

Ha valami módon az ellentétek adott egysége megszűnik, ez az adott tárgy teljes, gyökeres megváltozását jelenti, de amíg az adott tárgy létezik, belső ellentétes oldalai meghatározott egységet alkotnak és kénytelenek is alkotni.

Lenin ezt mondja: „a dolog (jelenség etc.), mint az *ellentétek* összege és *egysége*“[6].

Nálunk pedig rendszerint a tankönyvekben, amikor az ellentétek egységéről beszélnek, csak a belső ellentétességet, a „fejlődés forrását“ tartják szem előtt, elfelejtkezve arról, hogy az ellentétek *egységén* alapul a természet jelenségeinek és tárgyainak meghatározottsága, állandósága is.

E kérdéssel kapcsolatban nem tárták fel egész mélységében Sztálin elvtárs tételét arról, hogy a mennyiségi változások gyökeres, minőségi változásokba való átmenetének *belső tartalma* az ellentétek harca. Sztálin elvtárs e tételéből

[6] *Lenin.* Filozófiai füzetek. 1947. 193. old. (oroszul).

nem értették meg, hogy maga ez a dialektikai törvény — az ellentétek egységének és harcának törvénye — nemcsak a dolgokban lezajló folyamatok belső tartalmát fedi fel, hanem, mint előbb mondottuk, feltételezi a természeti tárgyak és jelenségek állandóságát, meghatározottságát is.

Végül az egységet tagadó, marrista, primitív, anarchista nézet sztálini bírálatából következik az is, hogy csak az ellentétek egységének helyes megértése adja meg a lehetőséget arra, hogy megértsük magát a „fejlődés forrását".

A marxista dialektika arra tanít, hogy nem természetfeletti, nem túlvilági erők mozgatják a természetet, hanem saját belső erői, melyek magában a természetben rejlenek.

Miben áll a természet fejlődésének ez a belső forrása? Abban, hogy a természet minden tárgya és jelensége belsőleg ellentmondásos, és ez a belső ellentétesség, az új és a régi harca a tárgyakon és jelenségeken belül, ez a forrása a természet és a társadalom önfejlődésének, önmozgásának.

A természet önfejlődésének belső forrását az olyan ellentétek alkotják, mint a magukban a dolgokban meglévő mult és jövő, negatív és pozitív, születő és elhaló, új és régi s a közöttük folyó harc. A marxizmus tudománya azt tanítja, hogy ezek az ellentétek csak azért állhatnak kölcsönös harcban, s azért alkothatják ezzel minden létező önfejlődésének belső forrását, mert dialektikusan egységesek: nemcsak tagadják, de kölcsönösen *fel* is *tételezik* egymást, vagyis *meghatározott*, bár mindig viszonylagos *egységet* alkotnak. Ha nem volna meg ez az egység régi és új között, akkor az adott ellentétek, mint egymással külső viszonyban állók, nem állhatnának kölcsönös harcban egymással. Ez azt jelenti, hogy meghatározott egység nélkül nem lehetséges az ellentétek harca, és ezáltal maga a természeti tárgyak és jelenségek önfejlődésének belső forrása sem.

Csak az ellentétek — jóllehet viszonylagos — *egysége* teszi kölcsönös harcukat *szükségszerűvé, elkerülhetetlenné, törvényszerűvé.*

Ezek szerint aki nem érti meg, aki lebecsüli az ellentétek egységét, az elzárja maga elől az utat nemcsak a természeti jelenségek meghatározottságának, állandóságának

megértéséhez, hanem fejlődésük forrásának, egyik jelenségnek a másikba való átmenete belső tartalmának megértéséhez is. Talán semmiben sem mutatkozik meg olyan teljességgel a fejlődés e primitív, anarchista szemléletének negatív jelentősége, mint az ellentétek egységének viszonylagos és harcuk abszolút voltáról szóló ismert lenini tétel értelmezésében. Arról van szó, hogy az ellentétek egységének lebecsülése lehetetlenné teszi az ellentétek egysége viszonylagosságának és harcuk abszolút voltának helyes megértését.

Íme, ezért történt az, hogy sok szerző, aki a dialektikus materializmusról testes köteteket írt össze, szavakban ugyan mindenképpen hangsúlyozza az előbb említett lenini elv jelentőségét, valójában azonban az elv kifejtésére elenyészően csekély figyelmet fordít. Ami pedig ennek az elvnek a szocialista társadalom fejlődésének sajátosságaira való alkalmazását illeti, bizony e könyvek szerzői mégcsak kísérletet sem tesznek erre.

Mindez újra csak azt bizonyítja, hogy az ellentétek *egységének* lebecsülése felett gyakorolt sztálini bírálat nemcsak arra ad lehetőséget, hogy teljesebben megértsük ezt az egységet, hanem arra is, hogy kiküszöböljünk egy csomó baklövést, amelyet mi, filozófusok követtünk el a marxista dialektika legfontosabb kérdéseinek tárgyalásában.

Különösen nagy az elméleti és gyakorlati jelentősége a szocialista társadalom fejlődésében megmutatkozó egység helyes megértésének.

Sztálin elvtárs munkáinak óriási jelentősége e kérdés megértése szempontjából nemcsak abban áll, hogy rátereli a figyelmet az ellentétek méltatlanul elfelejtett egységére, hanem abban is, hogy éppen ma, amikor a szovjet nép a kommunizmust építi, a materialista dialektika fő törvényének ez az oldala *másképpen* jelentkezik társadalmunkban és új, különösen fontos szerepet tölt be. Nekünk, a filozófia területén dolgozó tudományos munkásoknak, nagy adósságunk van e téren a tudománnyal szemben. Arról van szó, hogy néhány szerzőnk a rá jellemző talmudizmus és bibliamagyarázás folytán azt a kérdést, hogy az ellentétek egységének és harcának törvénye miként nyilvánul meg a szo-

cialista valóság körülményei között, mindmostanáig elszakítva tárgyalta a termelőerőknek és a termelési viszonyoknak a Szovjetunióban meglévő teljes összhangjától, elszakítva a szocializmus fejlődésének hajtóerőitől. Pedig látjuk, hogy a társadalmi fejlődés e Sztálin feltárta új törvényei és hajtóerői a leghatározottabban arra utalnak, hogy a szovjet szocialista rendszer viszonyai között a dialektika alapvető törvénye másképpen nyilvánul meg, mint az ellenséges osztályokra tagozódó társadalom viszonyai között.

Lenin és Sztálin határozottan kiemelik, hogy a dialektika törvényei sajátszerűen jelentkeznek a szocializmusban. Lehetetlen nem emlékeznünk Leninnek arra a tételére, hogy a polgári társadalom dialektikája „... csak egy bizonyos esete a dialektikának"[7], és nem egyedül lehetséges megnyilvánulása, mint ahogyan azt a bibliamagyarázók és talmudisták gondolják, akik nem veszik észre, hogy a szocializmus fejlődésében a dialektika törvényei újszerűen jelentkeznek.

Ismeretes, hogy mindegyik társadalmi-gazdasági alakulat egységet alkot. A kapitalizmusnak, mint antagonisztikus alakulatnak viszonyai között az ellentétek egysége feltételezi az antagonisztikus osztályok létezését, melyeknek kölcsönös harca marcangolja a társadalmat, „két nemzet" és „két kultúra" kialakulásához vezet. Ennek a társadalmi-gazdasági alakulatnak az egysége gyökerében, elvileg különbözik a szocialista társadalom egységétől.

A szocializmus, szemben minden kizsákmányoló társadalmi rendszerrel, elsőízben teremti meg *az egész társadalom* tartós, nem átmeneti, mind jobban elmélyülő és fejlődő *igazi egységét.*

A szocialista társadalomnak ezt az alapvető sajátosságát, — igazi egységét — Sztálin elvtárs minden alkalommal kiemeli a szocializmus győzelme óta tartott beszédeiben. Erről beszélt 1936-ban, „A Szovjetunió alkotmánytervezetéről" szóló beszámolójában, ahol mélyen, a lehető leg-

[7] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 272. old.

nagyobb pontossággal feltárta társadalmunk összes erőinek — a munkások osztályának, a parasztok osztályának és a szoviet értelmiségnek — új jellegét, egységét. 1939-ben, a XVIII. pártkongresszuson tartott beszédében Sztálin elvtárs a következőket mondotta:

„A jelenlegi szoviet társadalom... sajátossága abban rejlik, hogy ebben a társadalomban nincsenek többé antagonisztikus, ellenséges osztályok, a kizsákmányoló osztályokat felszámoltuk, a munkások, parasztok és az értelmiség viszont, akik a szovjet társadalmat alkotják, barátságos együttműködés alapján élnek és dolgoznak"[8].

A háború utáni időszakban, amikor a háború minden megpróbáltatását kiállva, a szocializmus méginkább megszilárdult és megerősödött, Sztálin elvtárs továbbfejlesztette a szovjet társadalomról adott jellemzését:

„... most más idők járnak mifelénk. A pártonkívülieket a burzsoáziától most egy korlát választja el, amelyet szovjet társadalmi rendnek hívnak. S ugyanez a korlát egyesíti a pártonkívülieket a kommunistákkal a *szovjet emberek* egységes közösségében. ... ezek is, azok is egy közös művön munkálkodnak"[9].

Sztálin elvtárs azzal, hogy feltárta a szocialista termelőerők és termelési viszonyok teljes összhangját, azzal, hogy megmutatta a szocialista termelési viszonyoknak, mint a kizsákmányolástól mentes emberek együttműködésén és kölcsönös segítségén alapuló viszonyok természetét, és felfedte a szocializmus mozgatóerőit, minden tekintetben megalapozta társadalmunk minőségileg új, — *szocialista egységét.*

Sztálin elvtárs tétele arról, hogy a vélemények harca és a bírálat szabadsága a szovjet tudomány fejlődésének feltétele, bírálata a „csalhatatlan" vezetők zárt csoportját, „kasztját" alkotó marristák felett — mindez megerősíti azt az állítást, hogy ez az egység társadalmi fejlődésünk alapvető sajátossága.

[8] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 752. old.
[9] *Sztálin.* A békéért. Szikra 1952. 21—22. old.

Ezzel a társadalmi haladás új, hatalmas erőforrása tárult fel, melynek működése nélkül lehetetlen megérteni a materialista dialektika egyik alapvető törvényének, az új és a régi harcának konkrét megnyilvánulási formáit gazdaságunk, tudományunk, kultúránk, mindennapi életünk állandó fejlődésében.

Ahogyan a kapitalizmusban az alapvető, döntő társadalmi csoportok kölcsönös harcának számbavétele nélkül nem érthetjük meg az új és régi harcát a társadalmi élet különböző oldalainak fejlődésében, úgy a szocializmusban sem érthetjük meg az új és régi harcának konkrét jelenségeit, ha nem értjük meg a szovjet nép összes erői egységének hatalmas szerepét a szocialista társadalom fejlődésében.

Másképpen nem is lehet.

A kapitalizmus fejlődésének fő forrása a társadalom termelőerői és a termelési viszonyok közötti ellentmondás. A kapitalizmus azoknak az egyre növekvő és élesedő belső ellentmondásoknak az alapján halad előre, melyek létrejötte napjától benne rejlenek.

Marx az antagonisztikus társadalom lényegét elemezve azt mondotta, hogy „az ellentmondások fejlődése... az egyetlen történelmi út, amelyen valamely történelmi termelési forma ellentmondásai feloldódhatnak és újjáalakulhatnak"[10].

A szocializmusban mást látunk. Itt nincs semmiféle alapvető ellentmondás, mint a kapitalizmusban. A szocializmusban elvileg más törvényszerűség működik: a társadalom termelőerőinek és termelési viszonyainak nem ellentmondása, hanem teljes összhangja. A mi társadalmunkban éppen ez az összhang visz előre. Éppen az egység, ez a „teljes összhang", amelyről Sztálin elvtárs beszél, ez magyarázza azt a tényt, hogy a szocializmus előrehaladása során (és miközben Marx szavai szerint új „termelési formát" hoz létre: a teljes kommunizmust) nem a felbomlás útján halad, hanem ellenkezőleg, alapjainak mind fokozottabb megszilárdulása, erőinek mind nagyobb konszolidációja útján.

---

[10] *Marx*. A tőke. 1. köt. Szikra 1949. 529. old.

Mindez nemcsak arról tanúskodik, hogy a szocializmusnak megvan a maga sajátos, igazi egysége, amely a termelőerők és a termelési viszonyok teljes összhangján alapul, hanem arról is, hogy ez az egység a szocializmusban új, rendkívül fontos szerepet tölt be a társadalmi haladásban.

Némelyik filozófusunk mégis, mivel nincs tisztában azzal, hogy milyen szerepet tölt be a szovjet társadalom igazi egysége az új és a régi harcában, *makacsul keresi* a szovjet valóság ellentmondásait, vagy pedig *helytelenül tárgyalja* a meglévő valóságos ellentmondásokat.

Az a dolog nyitja, hogy a szocialista valóság fejlődésében az ellentmondások a társadalmi erők *egységének alapján* tárulnak fel és oldódnak meg, az antagonisztikus társadalomban pedig mindez az ellentétes osztályok kiengesztelhetetlen harcának, antagonizmusának, *ellenségeskedésének alapján* történik. Ez viszont azt jelenti, hogy figyelmünket nem azokra az ellentmondásokra kell összpontosítanunk, amelyek még megvannak a szocializmusban a munkások, parasztok és az értelmiség között, hanem az ellenkezőjére — arra, ami náluk *közös*. Már a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában is, amikor az ellentmondások az említett társadalmi csoportok között erősebbek és mélyebbek voltak, már akkor is érdekeik közössége volt döntő jelentőségű: Sztálin elvtárs arra tanított, hogy nem szítanunk, hanem „... minden módon mérsékelnünk kell a harcot ezen a fronton, hogy a harcot megegyezések és kölcsönös engedmények útján szabályozzuk ... Mert az érdekközösség itt erősebb és mélyebb, mint az érdekellentét“[11]. Ez méginkább igaz a szocializmusra vonatkozóan, ahol az visz előre, ami a társadalom alapvető erői között közös, és nem a köztük még meglévő ellentmondások maradványai.

Alaptalan némely filozófusnak az a véleménye, hogy a kérdésnek ilyen föltevése életünk ellentmondásainak tagadását jelenti, vagy hogy ez a felfogás egyáltalán a fejlődés forrásának — az új és régi közti ellentmondásoknak, a köztük folyó harcnak — tagadásához vezet.

---

[11] *Sztálin* Művei. 7. köt. Szikra 1951. 187. old.

Valójában ebben a kérdésben éppen fordítva áll minden: az egyre szilárdabbá váló egység, a társadalmi csoportok közti ellentmondások fokozódó elmosódása a szocializmusban szabad teret biztosít az új harcának a régivel, a régi maradványaival az élet minden konkrét területén.

Forduljunk a tényekhez.

Hogyan oldódnak meg például a mi szovjet valóságunkban a város és a falu közötti ellentmondások, azok az ellentmondások, melyeknek megoldása egyik legfontosabb útja a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetnek? Ezek az ellentmondások mindennapi életünkben, a város és falu közös érdekei *alapján* oldódnak meg s éppen ezért nem a városnak a falu elleni támadásában, a falu leigázásában és tönkretiuttatásában fejeződnek ki, mint ahogyan ez a kapitalizmusban történik, hanem ellenkezőleg, a szocialista falunak a szocialista város részéről nyujtott mindenoldalú segítésében, a falunak a város színvonalára emelésében.

Ugyanígy a munkások és parasztok közti különbségek elmosódása, és következésképpen a köztük most még meglévő ellentmondások megszűnése is közös érdekeik *alapján* megy végbe, amely egyre növekvő barátságuk formáiában nyer kifejezést, a munkásosztály vezető szerepe mellett.

Egyszóval a szovjet társadalom egységének szerepe az ellentmondások felfedésében és megoldásában itt úgy nyilvánul meg, hogy a szocializmusban *előre*, vagyis az ellentmondások megoldására nem az *vezet*, ami megkülönbözteti egymástól a társadalom alapvető erőit — a munkásokat, a parasztokat és az értelmiséget —, hanem az, ami egyesíti őket, ami közös náluk.

Ez a közös pedig nem más, mint törekvésük a szocializmus principiumainak erősítésére, a kommunizmus felépítésére — és ez az *alapja* mindama nem-antagonisztikus ellentmondások megoldásának, melyek a szovjet társadalom fejlődése során megvannak vagy újonnan felmerülnek. Világos, hogy a társadalom egységének a multban sohasem volt olyan szerepe a társadalmi haladásban, mint most. Ez érthető is. A szocializmusban, ahol a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, a társadalom egysége a sza-

bad dolgozók együttműködésében és kölcsönös szocialista segítségében mutatkozik meg, s éppen ezért döntő szerepe van a szovjet társadalom előrehaladásában. A kapitalizmusban viszont, ahol a társadalom egysége csupán abban fejeződik ki, hogy „a burzsoák nem élhetnek és nem gazdagodhatnak, ha nem állanak rendelkezésükre bérmunkások . . .“[12], ahol ennek megfelelően „. . . a proletárok nem élhetnek, ha nem vállalnak bérmunkát a kapitalistáknál“[13], ott éppen az antagonisztikus osztályok *harca és összeütközései*, a társadalom alapvető erői közti ellentmondások *visznek előre*.

Ez az oka például annak, hogy a proletariátus, ha nem érti meg, hogy természeténél fogva kibékíthetetlen ellensége a tőkés társadalom másik alapvető osztályának — a burzsoáziának —, akkor nem tud következetesen és kitartóan harcolni a kapitalizmus ellen. A kapitalista társadalomban az új, a haladó, melynek a forradalmi osztály a kifejezője, nem arathat győzelmet a régi felett, nem törhet magának utat előre, ha a proletariátus nincsen tudatában annak, hogy osztályérdekei ellentétben állnak a burzsoázia érdekeivel.

„. . . a termelő érdeke — írta Lenin annakidején — egyáltalán nem ezeknek az ellentétes elemeknek kibékítése, hanem éppen ellenkezőleg, az ellentét kifejlesztése és ezen ellentét tudatának kifejlesztése“[14].

A kapitalizmusban a proletariátus csak azáltal vált (magáért való) osztállyá, s ezzel a történelem aktív formálójává, mert tudatosodott benne, hogy ő maga: *ellenségesen szembenálló* ellentéte a burzsoáziának.

A szocializmusban a munkások, parasztok, az értelmiségiek azáltal váltak a haladás mozgatóivá, a kommunizmusért vívott harc aktív tényezőivé, hogy tudatára ébredtek annak: *alapvető érdekeik közösek* az egész szovjet társadalom érdekeivel.

Ennek megfelelően a kommunista párt, a társadalom hatalmas élenjáró ereje is különbözőképpen neveli a töme-

[12] Marr-vita. 235. old.
[13] Ugyanott.
[14] *Lenin* Művei. 1. köt. Szikra 1951. 431. old.

geket: a kapitalizmusban a társadalmat alkotó alapvető osztályok érdekeinek ellentétessége és kibékíthetetlensége tudatában, a szocializmusban pedig az egész szovjet társadalom közös érdekeinek és erkölcsi-politikai egységének szellemében, a népek barátsága és a szovjet hazafiság szellemében.

Az olyan megnyilatkozások, mint Belik cikke, amelyben a szerző a párt jelszavait átviszi az egyik korszakról a másikra, s ezzel lényegében társadalmunk olyan új mozgatóereje ellen lép fel, mint az erkölcsi-politikai egység, politikailag károsak, többek között azért is, mert — mint például Belik — semmibe veszik társadalmunk fejlődésének új erejét: egységének különös és döntő szerepét, mely az életünkben felmerülő konkrét ellentmondások megoldásának alapja.

Ugyanebben rejlik a marristák által a nyelvtudományban meghonosított arakcsejevi rendszer kártékony jellege is, hiszen e rendszer lényegileg ellentmondásba került a már kivívott, s társadalmunk fejlődésének hajtóerőivé vált erkölcsi-politikai egységgel, a népek barátságával, s a szovjet hazafisággal. Nem nehéz belátni, hogy a szocializmusnak ezek a hajtóerői éppen a társadalom egységét fejezik ki, az egységet, mely a társadalmat előreviszi.

Ilymódon az ellentétek egységének és harcának törvénye a szocializmusban, az antagonisztikus társadalommal ellentétben, úgy érvényesül, hogy ami itt előremozdítja a társadalmat, az nem a különböző osztályok ellenségessége és összeütközése, hanem egyre növekvő közeledésük, fokozódó egyetértésük és egységük.

Továbbá. Amint látjuk, az egységnek ez a vezető szerepe nem tagadja azt a tényt, hogy a haladás a szocializmusban is *csak az új és a régi harca és a réginek az újjal való felváltása révén* történik. Vagyis a társadalom egységének vezető szerepe nem abban áll, hogy az egység felváltja az ellentmondásokat, hanem abban, hogy ennek az egységnek keretein belül jönnek létre és ennek alapján oldódnak meg az élet konkrét jelenségeinek összes ellentmondásai.

Arról van szó, hogy a szocializmus az első olyan tár-

sadalom, ahol a gazdaság tervszerű vezetése folytán, mivel a párt és a kormány idejekorán észreveszi és támogatja az újat, idejekorán észreveszi egyik vagy másik jelenség elavulásának folyamatát és minden erőt ellenük irányít — a régi és az új ellentétessége, vagyis maga a „fejlődés forrása" *élesen megváltoztatja természetét:* elveszti megnyilvánulásának ösztönös jellegét, s most elsőízben már nem vakon mozgatja a társadalmat.

A szocializmusban — ahol a tömegek tudatos tevékenysége a döntő magának a „fejlődés forrásának" feltárásában, vagyis az új és a régi közötti ellentmondások felfedésében és megoldásában — a társadalom összes erőinek egysége milliók cselekvésének egybehangzását jelenti, tömörülésüket a kommunista párt körül a kommunizmusért folyó harcban.

Egyszóval, ahogyan az előrevivő antagonisztikus ellentmondások elválaszthatatlanok a polgári társadalom fejlődésének ösztönösségétől, úgy a szocialista társadalom összes erőinek egysége is — mint előrevivő erő — elválaszthatatlan a tömegeknek a szocializmusban megvalósuló tudatos történelmi alkotómunkájától[15].

Az összes társadalmi erők egységének az új és régi harcában vitt szerepe a kommunista építés gyakorlatában talál konkrét kifejezést, abban, hogy államunk, az ország egész lakosságának érdekeit képviselve, gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkciója révén előre megtervezi a gazdaság és a kultúra fejlődését, s a tömegeket a kommunizmus építésére szervezi és mozgósítja.

Az összes társadalmi erők egységének ez a szerepe még koncentráltabban fejeződik ki kommunista pártunk tevékenységében, mely az egész nép tevékenységét irányítja, és vezeti a szovjet államot.

A kommunista párt, mely tudományosan megfogalmazza

[15] Úgy tűnik nekünk, hogy annak az ugrásnak, mely a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába a szocializmusra való áttérésnél végbemegy, a legmélyebb tartalma éppen az, hogy a „fejlődés forrásának" jellege így megváltozik. Erre azonban a szabadság és szükségszerűség kérdését tárgyaló szerzők nem fordítottak figyelmet.

a szovjet nép céljait és feladatait, felfedi az újat és a régit a fejlődésben és meghatározza az újért folyó harc útjait és eszközeit, koncentrált kifejezése az összes társadalmi erők e példátlanul magasfokú egységének és annak az új szerepnek, melyet ez az egység a fejlődésben — az új és a régi közötti ellentmondás feltárásában és megoldásában — betölt.

A társadalmi erők egységének az új és régi harcában betöltött szerepe egész teljében bontakozik ki nálunk az ellentmondások feltárásának és megoldásának sajátos formájában — a bírálat és önbírálat formájában is.

A bírálat és önbírálat azt jelenti, hogy a szocializmusban nem kölcsönös ellenségességben, nem antagonisztikus összeütközésekben tárulnak fel és oldódnak meg az új és a régi közötti ellentmondások, s szilárdul meg az új, hanem ellenkezőleg, a társadalom erkölcsi-politikai egységének, a népek barátságának, a szovjet hazafiságnak alapján. A bírálat és önbírálat, mint az ellentmondások megoldásának formája, lehetetlen volna a társadalmat alkotó szociális csoportok igazi egysége nélkül.

Sztálin elvtárs bírálata, mellyel leleplezte a marristák által a nyelvtudományban meghonosított arakcsejevi rendszert, és az a sztálini tétel, hogy „... semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül“[16], a nyelvtudománybeli „csalhatatlan vezetők“ zárt csoportja, a „vezetők kasztja“ ellen irányul, azok ellen, akik megsértették azt az egységet, amely nélkül a szocializmusban nem mehet végbe az új és a régi harca.

Mindez pedig azt mutatja, hogy az ellentétek egységének és harcának törvénye a szocializmusban, ebben a leghaladottabb társadalmi-gazdasági alakulatban, egészen sajátszerűen jelentkezik.

Hogy milyen új, döntő szerepet játszik a szocialista társadalomban a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség egysége a fejlődés összes ellentmondásainak megoldásában,

[16] Marr-vita. 245. old.

azt mindennél ragyogóbban mutatja a fejlődés előrehaladásának (progressziójának) fokozódása.

A fejlődés előrehaladása történelmileg konkrét jelenség. A kapitalizmusnak a maga lassú fejlődési ütemével, időnkénti egyhelybentopogásával, már felfelé ívelő szakaszában jelentkező válságaival megvolt a *maga* előrehaladása. A szocializmus fejlődésének előrehaladása — melyet a gazdaság tervszerű vezetése, a szakadatlan és egyre gyorsuló előrehaladó mozgás jellemez — elvileg különbözik a kapitalizmusétól.

Íme a tények, amelyek megmutatják, hogy társadalmunk erőinek egysége, mely összes ellentmondásai megoldásának alapját képezi, milyen mértékben változtatja meg a társadalom fejlődésének előrehaladását, mely magát a fejlődés lényegét alkotja.

1. Ellentétben a kapitalista társadalommal, melynek hajtóereje az osztályok antagonisztikus harca, a társadalom igazi, szocialista egysége olyan hajtóerőket hoz létre, melyek először biztosítanak szabad teret milliók alkotó energiájának fejlődéséhez.

Az erkölcsi-politikai egység, a népek barátsága, a szovjet hazafiság, melyek mind a szocialista társadalom egységét fejezik ki, nemcsak arra mutatnak rá, hogy nálunk nincs antagonisztikus harc, hanem arra is, hogy társadalmunk haladásának alapja a *teremtő, alkotó* munka.

Az alkotó, kizsákmányolástól mentes munka és a szocializmus mozgatóerői elválaszthatatlanok egymástól, mint ahogyan elválaszthatatlan egymástól a kizsákmányolás és az osztályharc a kapitalizmusban.

Ez azt jelenti, hogy csak a szocializmusban nem fecsérlődik a szocializmust barátságban építő osztályok, a nagy és kis népek energiája az egymás elleni harcra. A szocializmus, amely az antagonisztikus harc helyébe a bírálatot és önbírálatot állította, elsőízben irányította milliók energiáját egy új társadalom felépítésének ügyére. Csak a szocializmusban nincs az emberiség teremtő ereje azzal elfoglalva, hogy eszközöket teremtsen egyes osztályok mások

fölötti uralmának támogatására, hanem közvetlenül az emberiség javára dolgozhat.

A szovjet emberek valóban egységes közössége irányítja először egész energiáját arra, hogy tovább erősítse az ember uralmát a természet spontán erői felett, továbbfejlessze magának az embernek szellemi és fizikai erőit.

Vajjon egyedül ez is nem azt jelenti-e, hogy a társadalom szocialista egysége, mint az ellentmondások megoldásának új alapja, óriási mértékben fokozza a társadalom fejlődésének előrehaladását.

2. Ellentétben a munkások és kapitalisták, a parasztok és földesurak harcától marcangolt antagonisztikus társadalommal, a szocializmus kizárja a társadalmon belüli kölcsönös, antagonisztikus harcot s ezzel *új tömegerőt* hoz létre, amilyet soha nem ismert a mult népeinek történelmi alkotómunkája.

Ez az új tömegerő a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységében, a gigantikus ország valamennyi gazdasági és emberi erőforrásának páratlanul teljes egyesítésében, az egész társadalom életének egységes eszmei-politikai és gazdasági vezetésében áll.

A kétszázmillió szovjet embernek ennek kapcsán végtelenül nagyobb lehetőségei vannak és mérhetetlenül nagyobb hatalmat képvisel, mint a gazdasági és kulturális fejlődés bármilyen fokán álló akármelyik előző társadalom ugyanannyi embere. Nem véletlen az, hogy a szovjet emberek minimálisan rövid történelmi időszak alatt olyat alkottak, amit mások évszázadok alatt nem tudtak létrehozni: grandiózus ipart és mezőgazdaságot teremtettek, új városok százait hozták létre, s most folyik a természeti viszonyok tudatos és tervszerű átalakítása az ország hatalmas kerületeiben. Országunknak a közelmultban még elmaradott népei minőségi ugrást tettek az elmaradottságból a haladásba, s a többi szovjet néppel együtt jogosan töltenek be élenjáró szerepet az egész haladó emberiségnek a békéért, demokráciáért és szocializmusért vívott harcában. Mi, szovjet emberek, értjük, miért mondotta Marx és Engels a kapitalizmusnak a feudalizmus feletti fölényét fejtegetve: „... melyik

korábbi század sejthette, hogy a társadalmi munka méhében ilyen társadalmi erők szunnyadnak?"[17]

A szocializmusra még sokkal inkább vonatkozik Marx és Engels e megjegyzése.

A szovjet társadalom rohamos fejlődése bizonyítja, hogy milyen óriási mértékben megnövekednek az emberiség termelőerői a munka szocialista társadalmasítása, a társadalom összes erőinek igazi egysége következtében.

Mindebből érthető, hogy a szocialista egység óriási mértékben fokozza a társadalom fejlődésének előrehaladását.

3. Ellentétben az antagonisztikus kapitalista társadalommal, ahol a szüntelen társadalmi és nemzeti konfliktusok folytán az újat a fejlődésben sohasem támogatja az egész társadalom, a szocializmus elsőízben biztosítja az új részére a *társadalom összes erőinek* — a munkásoknak, parasztoknak és az értelmiségnek — teljes támogatását.

A szovjet nép összes erői, melyeknek léte egyazon gazdasági, szociális és politikai alapokon nyugszik, s melyek a társadalom egységes vezető ereje — a bolsevik párt — körül tömörülnek, önfeláldozó harcot folytatnak az újért — a kommunizmusért.

„A szovjet nép — mondotta Malenkov elvtárs az Októberi Forradalom 32. évfordulóján tartott beszámolójában — hatalmas alkotómunkát végez. Ezzel kapcsolatban nagyszerű az, hogy óriási méretű szocialista építésünk minden frontján, népgazdaságunk, a technika és a tudomány minden ágában vezető elv: az élenjáró, az új, a haladó"[18].

Társadalmunk fejlődésében az új, minthogy a nép támogatja, nem kell hogy végigjárja azt a kálváriát, melytől sohasem menekülhet meg a kapitalista társadalomban, és, ha egyszer már létrejött, oly gyorsasággal és olyan mértékben fejlődik nálunk mindenütt, behatolva a társadalom életének legrejtettebb zugaiba is, ahogyan soha nem fejlődött az egész előző történelem során.

Példa erre a sztahanovista mozgalom, vagy az ipari és

[17] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 15. old.
[18] *G. M. Malenkov.* Új diadalok felé. Szikra 1950. 14. old.

mezőgazdasági dolgozók számtalan új kezdeményezésének bármelyike. Minden vállalatban vagy kolhozban a szovjet emberek zöme támogatja az új csíráit. Éppen ezért a szovjet társadalomban sohasem áll meg az alkotó munka lendülete. Másrészt, mint ahogyan az újat egyöntetűen támogatja az egész nép, ugyanúgy egyöntetűen veti el a régit a társadalmi élet és a termelés minden területén.

Egyszóval a társadalom szocialista egységének következtében a szovjet valóság minden oldalának fejlődésében az újat a *nép összes alapvető erői* támogatják, és ezért válik olyan életképessé, olyan legyőzhetetlenné, amilyen a multban sohasem lehetett.

Csak a bibliamagyarázás és a talmudizmus homályosíthatja el azt az egyszerű tényt, hogy az új mindegyik társadalomban a *maga módján* legyőzhetetlen, és a különböző történelmi feltételek között különbözőképpen jelenik meg. Másképpen legyőzhetetlen az új abban a társadalomban, amely ösztönösen fejlődik, alapvető erői pedig két táborra szakadnak, és tökéletesen másféleképpen abban a társadalomban, amely — miként a szocialista társadalom — terv szerint fejlődik és alapvető erői a progresszív, a haladó mellett állnak ki.

Mindez megerősíti azt a tényt, hogy a társadalom szocialista egysége óriási mértékben fokozza a társadalom fejlődésének előrehaladását.

Vagyis a szocializmus azáltal, hogy megalkotta a társadalom valódi egységét, ezzel létrehozta a fejlődése során felmerülő ellentmondások megoldásának *új alapját*, — és ez nem a társadalmi csoportok kölcsönös harca, hanem kölcsönös megértésük és egyre növekvő barátságuk.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a szocializmus megváltoztatta a társadalmi haladás *ellentmondásainak jellegét*.

☆

Az ellentétek egységének és harcának törvénye tehát sajátosan jelenik meg a szocializmus viszonyai között és e mély sajátosság abban is megnyilvánul, hogy a társadalmi erők egysége nemcsak az új és a régi közötti ellentmondások

megoldásának az alapja, hanem olyan alap, amelyen *tökéletesen más típusú* harc folyik az új és a régi között.

Leninnek az az igen fontos tézise, hogy a dialektika lényege „az egységes kettéválása és ellentmondó részeinek megismerése", arra kötelez bennünket, hogy mindenekelőtt azt a helyzetet tanulmányozzuk, amelyet az ellentmondás két része az egységes egészben elfoglal.

Marx arról beszélt, hogy nem elég az egységes egész két oldalának ellentétességét kinyilvánítani. „Arról van szó — mondotta —, hogy milyen meghatározott helyzetet foglal el e két elem mindegyike az ellentmondásban"[19].

Lehetetlen észre nem vennünk, hogy a szocializmusban az ellentétek *elhelyezkedésének sajátszerűsége* az egésznek a fejlődésében abban áll, *hogy az új és a régi erői* tökéletesen *más eloszlásban* lépnek fel társadalmunk fejlődése során.

A kapitalizmusban például, ha egészében szemléljük és nem csak egyes jelenségeit vizsgáljuk, a termelési mód sajátosságai és az embereknek a munkaeszközökhöz való jellegzetes viszonya folytán a régit, illetve az újat mindig társadalmi-gazdasági helyzetük szerint elvileg különböző, antagonisztikusan ellenséges osztályok képviselik: a régit a burzsoázia, az újat a proletariátus.

A szocializmusban más kép tárul elénk. A munkaeszközök társadalmi tulajdona, a termelőerők és a termelési viszonyok teljes összhangja következtében a szovjet társadalom egyes társadalmi csoportjai nagyjában és egészében *egyforma helyet foglalnak el a termelési módban.*

Az állami, össznépi tulajdon a városban és a szövetkezeti-kolhoztulajdon falun — lényegében egytípusú, és csak két formáját képviseli egyazon szocialista tulajdonnak, amely egyforma viszonyba állítja egymással társadalmunk minden rétegét: a munkásokat, a parasztokat és az értelmiséget. Ezért van az, hogy az újat és a régit a szocializmus fejlődésében, előrehaladásában a kommunizmus felé, nem képviselhetik nálunk különböző antagonisztikus-ellenséges társadalmi erők — *rétegek* vagy *osztályok.* Az újat a szocializ-

[19] *Marx—Engels.* A szent család. MEGA 1932. I. rész. 3. köt. 205. old.

mus fejlődésében nem valamelyik osztály vagy társadalmi réteg képviseli, melynek egy másik osztállyal vagy társadalmi réteggel szemben különleges fejlődési vonala van, hanem *az összes társadalmi csoportok*, s ezek a munkásosztály, a szocialista társadalom élenjáró, vezető ereje körül egyesülnek. Az egész szovjet nép — a munkások, a parasztok és az értelmiség — együttesen építik a kommunizmust Lenin—Sztálin pártjának egységes vezetése alatt, s ezért valamennyien az új — a kommunizmus — oldalán állanak.

Másrészt a régi is elvileg más természetű a szocializmusban, itt nem valamely osztály vagy különleges fejlődési vonallal bíró társadalmi réteg fejezi ki, hanem bizonyos *elemek minden rétegből* és osztályból. Ilyen elemek azok az emberek, akik a kapitalizmus mindenféle csökevényeivel vannak megfertőzve: a spekulánsok, harácsolók, naplopók, a munkafegyelem megsértői, a bürokraták, a sikkasztók. A réginek egyes szovjet emberek tudatában fennmaradt csökevényeit táplálja — mint tudjuk — a kapitalista környezet, amely igyekszik feléleszteni minden régit, minden rosszat, ami ránkmaradt a mult örökségeképpen.

A réginek e fajtáján, a kapitalizmus maradványain kívül van a szocializmusban olyan elem is, ami már elvesztette alkotó lehetőségeit, olyan, ami már időszerűtlenné vált s nem felel meg népünk megnövekedett követelményeinek: az, ami munkanormáinkban, termelésünk szervezési módszereiben, munkagyakorlatunkban elavult, ami a tudományban, a kultúrában elévült stb. stb.

De életünkben ezt a régit sem egyik vagy másik különálló társadalmi csoport képviseli, hanem egyes emberek, akik nem tudnak lépést tartani az egész néppel. Mindez arra mutat, hogy a szocializmusban a társadalmi erőknek olyan eloszlása, az egyes ellentéteknek — az újnak és a réginek — olyan helyzete jött létre, amilyen még nem fordult elő a történelemben: a termelésben résztvevő összes erők itt az új oldalán állanak, míg a régi oldalán egyes elemek állnak csak, amelyeknek nincsen külön — a társadalom alapvető erőivel elvileg ellentétes — helyük a termelésben.

A szocializmus fejlődésében az új és régi erőinek ez a

sohasem látott eloszlása azt is jelenti, hogy az új körülmények között, a termelőerők és a termelési viszonyok teljes összhangjának, a nép már kialakult és erősbödő erkölcsi-politikai egységének körülményei között, ahol a tervszerű gazdasági vezetés az ország egész lakosságának tevékenységét napról-napra és évekkel előre egybehangolja, az új és régi ellentétességét általában többé *nem képviselheti egyik vagy másik* különálló társadalmi csoport — sem a munkásosztály, sem a parasztság, sem az értelmiség. Abban a társadalomban, melynek összes erői igazi egységbe forrtak össze, csak *az élenjáró és az elmaradott* dolgozók képviselhetik az új és a régi ellentétességét.

Magától értetődik, hogy az új harcának a régi ellen, melyet a munkásosztály, a kolhozparasztság és a szovjet értelmiség folytat, mindegyiküknél megvannak a maga sajátosságai.

A szocialista tulajdon formáinak — a szövetkezeti-kolhoztulajdonnak és az állami tulajdonnak — lényeges különbségei folytán, s a munkások, a parasztok és az értelmiség munkájának sok tekintetben sajátos volta következtében egyes munkásoknál, parasztoknál s az értelmiség egyes képviselőinél természetesen a régi maradványainak sajátos jelentkezési formái vannak. Nemcsak a kapitalizmus maradványai elleni harc folyik sajátos módon az egyes társadalmi csoportoknál, hanem sajátos módon válik régivé, időszerűtlenné az is, amit már szovjet életünk termelt ki: a faluban és a városban más-más ütemben halnak el a fennálló és szilárdulnak meg az új, magasabb munkanormák, s megvan mindenütt a sajátossága a termelés régi szervezési módszerei elavulásának és az új módszerek megérlelődésének stb. stb. De nemcsak ebben különbözik az új és a régi harca a szocializmus fejlődésében.

A szocializmusban az új és a régi erői eloszlásának a legfontosabb és egyre erősbödő sajátossága a következő: a városi és falusi *tulajdon egységes szocialista elvei* következtében, a társadalmi élet egységes elvei — a szocialista munkarend — következtében, melyeken a szovjet munkások és parasztok élete alapul, az újnak a régi ellen vívott harca

nemcsak magukban ezekben a társadalmi csoportokban bontakozik ki, hanem *a szovjet népben, mint egységes egészben is.*

Ez a sajátossága az új harcának a régi ellen, amelyet egyre inkább az egységes nép vív meg, *átmegy a szocializmusból a kommunizmusba, s ott bontakozik ki teljesen,* minthogy a kommunizmusban nem lesz semmiféle társadalmi csoport, hanem csakis dolgozók lesznek.

Továbbá. Az új és a régi harcának ez az arcvonala — amely nem a társadalmi csoportok között, mint elkülönült erők között húzódik, hanem e csoportokon belül, a népben, mint egységben — a legfontosabb vonása a szocializmusnak, mint a *teremtő, alkotó munka alapján előrehaladó* társadalomnak, ahol maga a harc elvileg más tartalmat nyer.

Sztálin elvtársnak a szocialista versenyről adott jellemzése rendkívül fontos, elvi jelentőségű abból a szempontból, hogy feltárjuk az új s a régi közti harc és ellentétesség lényegét a szocializmus fejlődésében.

„A konkurrencia elve — mondja Sztálin elvtárs — *az egyiknek vereség és halál,* a másiknak győzelem és uralkodás.

A szocialista verseny elve: elvtársi *segítség* az elmaradottaknak az élenjárók részéről, hogy ezzel általános fellendülést érjünk el.

A konkurrencia azt mondja: *bunkózd le az elmaradottakat,* hogy megerősítsd uralmadat.

A szocialista verseny azt mondja: egyesek rosszul dolgoznak, mások jól, ismét mások még jobban — *érd utól a legjobbakat* és kövess el mindent, hogy a *fellendülés általános* legyen“[20].

Természetesen annak, aki az újat és a régit a szocializmusban is még mindig kapitalista módra képzeli el — két egymással szembenálló tábornak, márpedig a talmudisták éppen így képzelik — annak úgy tűnhetik fel, mintha az új és a régi közti harc olyan megjelenése, mint: segítsd az elmaradottakat, érd utól a legjobbakat és kövess el mindent,

[20] *Sztálin* Művei. 12. köt. Szikra 1950. 120—121. old.

hogy a fellendülés általános legyen — általában az ellentétességet, az új és a régi harcát tagadná.

A valóságban pedig a szocializmusban az új és a régi harcának elvileg más a formája, mint a kapitalizmusban. Ennek legragyogóbb kifejezése a szovjet nép hatalmas *alkotó munkája, a kommunizmus építése.*

A harc új formájának lényegét a következő példán világíthatjuk meg, amely a szovjet valóság egyik mindennapi, tömeges jelenségét mutatja be.

A gorkiji autógyárban dolgozik Jelizar Kuratov Sztálin-díjas sztahanovista kovács. A sztahanovisták egyik közös gyűlésén egy munkás azt mondta, hogy még magasabb mutatószámok elérése céljából „saját módszerével fogja megverni Kuratovot".

„Nekem éppen az kell — felelte Kuratov a sztahanovisták egész kollektivája előtt —, hogy minden kovács megverjen a saját módszeremmel. És nemcsak nálunk, hanem a többi üzemekben is. Akkor még jobban megy nálunk is a munka és gyorsabban teljesítjük termelési tervünket."

Íme, így jelentkezik ez az eddig ismeretlen, az egységes népen belül folyó, szocializmus szülte harc, melynek alapelve: segítsd az elmaradottakat, érd utól a legjobbakat és kövess el mindent, hogy a fellendülés általános legyen.

Ezt az új harcot fejezi ki továbbá az is, hogy a párt és a szovjet állam hatalmas szervező és nevelő munkát folytat a tömegek közt, segíti őket abban, hogy minél gyorsabban megszabaduljanak a tudatukban megmaradt kapitalista csökevények terhétől.

A párt és a kormány intézkedései a tömegeknek a kommunizmus szellemében való neveléséről, a burzsoá ideológia elleni támadás kibontakoztatásáról — mind azt célozzák, hogy biztosítsák fejlődésünkben az új győzelmét a régi fölött. Ezt célozza többek között az irodalom és művészet terén a külföldről behatoló reakciós eszmék leleplezése, s azok a kényszerrendszabályok is, amelyeket az állami szervek alkalmaznak a törvényesség és a munkafegyelem megsértőivel szemben.

Molotov elvtárs a XVIII. pártkongresszuson tartott fel-

szólalásában mélyrehatóan elemezte ennek az új, az élenjáró és az elmaradott emberek között folyó harcnak a tartalmát.

„Korunk élenjáró emberei a kommunizmus tevékeny és önfeláldozó építői, államunk megerősítésének legjobb harcosai. Társadalmunk élenjáró embereit ma már tudatosan követi a munkások és parasztok túlnyomó többsége. De a munkások között is, az alkalmazottakról nem is beszélve, még rendkívül szívósan élnek a kispolgári szokások. Szépszámmal akadnak még olyanok, akik mennél többet akarnak bezsebelni az államtól, s aztán akár fű se nőjön. Ezért tehát harcolni kell az üzemekben és hivatalokban az állam érdekeiért és a munkafegyelem megszilárdításáért, harcolni kell a naplopók, az ingyenélők és a tekergők ellen. A parasztok között is nem csekély ma még azoknak a száma, akik nemcsak az állam érdekeivel, de kolhozuk érdekeivel sem gondolnak, akik csak azzal törődnek, hogy minél többet bezsebeljenek az államtól is, a kolhoztól is. Itt is komoly rendszabályokra van szükség a fegyelem megszilárdítása és a nevelés terén. Ha ilyen rendszabályokat nem hozunk, ha nem neveljük megfeszített munkával a dolgozókat a szocialista tulajdon és állam megerősítésének szellemében, nem változtathatjuk az elmaradott embereket a kommunizmus tudatos és aktív építőivé.

A mi erőnk abban van, hogy a Szovjetunióban minden téren népünk élenjáró emberei a hangadók. Kik ezek az emberek? Az öntudatos kommunisták, a pártonkívüli bolsevikok, a sztahanovisták, az élenjáró kolhozparasztok, a szocialista értelmiség — ezek azok az emberek, ezek az új élet alkotói! Számuk és társadalmi jelentőségük napról-napra nő“[21].

Az ellentétességnek éppen ezt az új vonását, mely az alkotó munka feltételei között, a szovjet emberek egységes közösségében alakul ki, s amely nem szakítja két táborra társadalmunkat, éppen ezt nem tudták megérteni a marxizmus különféle vulgarizálói és leegyszerűsítői, az olyanok,

[21] *V. M. Molotov.* A Szovjetunió népgazdasága fejlesztésének harmadik ötéves terve. 1939. 12—13. old. (oroszul).

mint a rappisták, akik két táborra osztották a szovjet írókat, vagy a pedológusok, akik már minden rendű és rangú kizsákmányoló likvidálása után is „a gyermek sorsának osztálytényezőktől való fatális meghatározottságáról" fecsegtek, vagy a marristák, a tudományban bevezetett arakcsejevi rendszerükkel.

Sőt, tovább mehetünk. Maga a marxizmus vulgarizálása manapság ebben a kérdésben rendszerint onnan ered, hogy képtelenek megérteni ezt az egyszerű tényt: az antagonisztikus ellentétességet, amely a régi társadalmat részekre szakította, nálunk már felváltotta egy új, nem-antagonisztikus ellentétesség, amely nem szakíthatja és nem szakítja részekre a társadalmat.

Sztálin elvtárs bírálata a marristáknak a nyelvtudományban meghonosított arakcsejevi rendszere felett és a marristáknak mint „zárt csoportnak" és „kasztnak" a leleplezése, élével éppen azok ellen irányul, akik tudatosan vagy tudattalanul elhallgatták a szocialista valóság legfontosabb vonását, — azt, hogy az új és régi harca nálunk nem osztja a társadalmat két egymással szembenálló táborra, hanem a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységének feltételei között megy végbe.

Ennek kapcsán világossá válik, milyen mélyreható értelem rejlik Sztálin elvtárs szavaiban a vélemények harcáról, a bolsevik bírálat szabadságáról.

A dolog lényege az, hogy a bírálat szabadsága és a vélemények semmitől sem korlátozott harca, melynek közvetlen célja az igazság elérése — konkrét kifejezése az új és a régi minőségileg más ellentétességének és harcuk más formájának, melyek csak a szocializmusban jelentkeznek s amelyek *fejlődésének alapja a teremtő, alkotó munka.*

Lehetetlen észre nem vennünk, hogy a dialektikus materializmusról szóló cikkekben, sőt, tankönyvekben is rendkívül gyatrán fejtik ki társadalmunk sajátos ellentmondásainak ezt a tökéletesen új jellegét, magának az új és a régi lényegének minőségileg újszerű voltát társadalmunk fejlődésében. A bibliamagyarázás és talmudizmus szemmelláthatóan nagy akadálya annak, hogy feltárjuk az újnak és a régi-

nek ezt a mélyen sajátszerű harcát, amely az alkotó munka alapján fejlődő társadalomban bontakozik ki. Ebben a kérdésben különösen szembeötlő az, hogy talmudista módon magyarázzák Marx ismert tételét, azt a tételt, hogy az ellentétek közül az egyik a „konzervatív" oldalt, a másik pedig a „romboló" oldalt képviseli.

Marx, jellemezve az antagonisztikus kapitalista társadalomban az új és a régi között — mint ellentétek között — fennálló kölcsönös viszonyt, zseniális felfedezést tett — megmutatta, hogyan jelentkezik az ellentétek harca, nem általában a társadalomban, hanem egy történelmileg konkrét társadalomban, a kapitalizmusban. A kapitalista társadalomban, ahol az új és régi hordozói egymással ellenséges osztályok, természetes, hogy a régi mint „konzervatív" erő lép fel, az új pedig mint „romboló" erő.

Következésképpen az új és régi természetének ilyenféle jellemzése nem általában az ellentétekre vonatkozik, hanem csakis az antagonisztikus társadalom ellentéteire. A szocializmusra semmiképpen nem lehet alkalmazni.

Mint már előbb rámutattunk, a szocializmusban, minden kizsákmányoló társadalommal ellentétben, nincsen olyan társadalmi erő, mely a termelésben meghatározott helyet foglal el, s közben a termeléshez való viszonyában konzervatív volna, hiszen az összes szociális csoportok, amelyek a társadalmat alkotják — munkások, parasztok, értelmiségiek —, a kommunizmus sikeres építésén munkálkodnak állhatatosan.

A szocializmusban nincsen meg az antagonisztikus társadalmakat jellemző másik ellentét sem: az az erő, amely a termelésben meghatározott helyet foglal el, s közben a fennálló társadalomhoz való viszonya tekintetében romboló tevékenységet folytat. Nincs ilyen, hiszen a munkások, a parasztok és az értelmiségiek, akik a szovjet társadalmat alkotják, baráti együttműködésben dolgoznak társadalmunk további megerősítésén, mert ebben látják — teljes joggal — a reális utat a még boldogabb élethez, a kommunizmushoz.

E fogalmak, hogy „konzervatív" és „romboló" — a szocializmusra alkalmazva nem fejezik ki az új és régi termé-

szetének gyökeres minőségi különbségét, sem kölcsönös függőségüket a fejlődés folyamatában.

Magától értetődik, hogy a régi és az új a szocializmusban is állandó harcban áll egymással, de, mint fentebb mondottuk, ez a harc elvileg más, s a teremtő, alkotó munka alapján bontakozik ki.

A talmudizmus példaképe az adott kérdésben az ellentéteknek az a tárgyalása, mellyel M. M. Rozental „Marxista dialektikus módszer"* című könyvében találkozunk.

A szerző „az ellentét filozófiai fogalmát" csak általában vizsgálja, figyelmen kívül hagyva történelmileg konkrét megjelenéseit, s megállapítja, hogy „az ellentmondás egyik oldala — konzervatív, a másik — forradalmi, az egyik arra törekszik, hogy a meglevőt fenntartsa, a másik — hogy lerombolja"[22].

Abban fejeződik ki legvilágosabban ez a szemlélet, hogy az ellentétek egységét és harcát a szerző csak a természetből és a kapitalista társadalomból vett példákon igyekszik kifejteni. Abban a részben, melyben az ellentétek egységének és harcának lényegéről van szó, a szerző még csak meg sem említi a szocializmust, holott anélkül, hogy feltárnók e törvény működését a szovjet valóságban, *a mi korunkban lehetetlen* helyesen — egész gazdagságában és összetettségében — megértenünk magát a „fejlődés forrását".

A szerző az egész szakaszban, amely az ellentétek egységének és harcának lényegét vizsgálja, nem mutat meg egyetlen új vonást sem, melyet a szocializmus tett hozzá ehhez az általános törvényhez, a „fejlődés forrásához", s így akarva-akaratlanul sematikusan vizsgálja a szocializmust, csak mint példák összegét, még ha a következő szakaszokban beszél is a szocializmus fejlődésének sajátosságairól.

Pedig anélkül, hogy kimutatnánk azt az újat, amit a szocializmus tett hozzá egyrészt az ellentétek egységéhez,

---

* A cikk szerzője Rozental könyvének első kiadását bírálja és abból idéz. Azóta Rozental a könyvet átdolgozta, s annak sajtó alatt levő magyar kiadása az 1952-es átdolgozott orosz kiadás alapján készült. — *Szerk.*

[22] *M. M. Rozental.* Marxista dialektikus módszer. 1947. 258. old. (oroszul).

másrészt az ellentétek harcához, lehetetlen úgy feltárni és megérteni a „fejlődés forrását", ahogyan az a jelenkori valóságban megmutatkozik, a jelenkori valóságban, amely nemcsak a kapitalizmust foglalja magában, hanem a szocializmust is, sőt elsősorban a szocializmust — a leghaladóbb társadalmi rendet.

Hanem térjünk vissza a kérdés pozitív tárgyalásához.

Tehát, mint az előbb kifejtettük, a szocializmusban az újnak és a réginek sajátos az eloszlása és sajátos a jellege.

Mindabból, amit az előbb elmondottunk, az következik, hogy az új és régi ellentétessége a szocializmus fejlődésében elvileg más, s ezért kölcsönös harcuk is más.

Külön ki kell emelnünk, hogy éppen ez a tökéletesen másféle ellentétesség, az új tökéletesen másféle harca a régi ellen biztosítja a szocialista társadalomban a fejlődés hasonlíthatatlanul *magasabbfokú előrehaladását.*

Íme, valóságunk néhány jelensége, amely ezt megerősíti.

1) A szocializmusban — ellentétben a kapitalista társadalommal — az új és a régi harca nem szakítja szét a társadalmi erőket mind több és több elkülönült csoportra és osztályra, hanem ellenkezőleg, a köztük lévő különbségek elmosódásához, további konszolidációjukhoz és tömörülésükhöz vezet.

Az új és régi harcának ebben a sajátosságában megnyilvánul a szocializmus hatalmas fölénye bármely előző társadalommal szemben. Ezért tehát azok, akik az új és régi harcában rappista dorongot alkalmaztak bírálat helyett, akik arakcsejevi rendszert honosítottak meg, azok nemcsak hogy meghamisították az új és régi harcának a szocializmusra jellemző lényegét, de egyben merényletet követtek el az ellen is, ami erőink forrását képezi — a szovjet társadalom egyre erősbödő egysége ellen.

A kapitalizmusban mást látunk. Az új és régi harca itt egyre jobban és jobban megosztja az alapvető társadalmi erőket, egészen addig, míg ezek az erők végül élet-halálharcba nem bocsátkoznak, míg a haladó erők győzelmet nem aratnak, s a reakció erőit szét nem zúzzák. Az újnak és a

réginek ez a harca elkerülhetetlenül a kapitalista társadalmi és államrend felszámolásához vezet.

Csak a szocializmusban, ahol az új oldalán áll az egész nép — a munkásság, a parasztság és az értelmiség —, itt történik meg először, hogy az új győzelme a régi fölött nem gyengíti a társadalmat, hanem ellenkezőleg, erősíti, mert minél szélesebben és eredményesebben bontakozik ki nálunk az új harca a régi ellen és győz az új a társadalmi élet minden területén, annál gyorsabban mosódnak el a különböző társadalmi csoportok közti határok, annál egyöntetűbbé válik társadalmunk, annál teljesebben szilárdul meg a szocializmus.

Csak a szocializmusban válik a társadalom fejlődésének forrása — az újnak a régi ellen vívott harca — a társadalom hatalmának forrásává.

2) A kapitalizmus ellentmondásaival ellentétben, a szovjet társadalom fejlődésében az új és régi ellentmondásai *saját társadalmunk alapján*, a szocializmus alapján tárulnak fel és oldódnak meg.

Ilyesmi még sohasem fordult elő az eddigi történelem folyamán.

Azok az ellentmondások, amelyek az ősközösség, a rabszolgatartó rend, a feudalizmus és a kapitalizmus mozgatórúgói voltak, megoldhatatlanoknak bizonyultak saját társadalmuk alapján, és a történelem tanúsága szerint megkövetelték ezeknek a társadalmaknak teljes szétzúzását. Csak a szocializmus fejlődésében oldódnak meg teljességgel a felmerülő ellentmondások, vagyis az új és a régi harca, ugyanennek a társadalomnak haladása során, a társadalmi életnek ugyanezen rendje alapján.

Ennek pedig az a magyarázata, hogy a szocializmusban, ahol az új oldalán áll az egész társadalom, az új és régi erői tökéletesen másféleképpen oszlanak el.

Az új győzelme a régi fölött ilyen feltételek közt nem jelentheti az adott társadalom alapjainak szétzúzását, ellenkezőleg, nem jelenthet mást, mint további megerősítésüket és a társadalom további előrehaladását.

A kapitalizmusban viszont a régi erői és az új erői

ellentétes, antagonisztikusan ellenséges helyet foglalnak el a termelési viszonyokban, és ezért a köztük — a régi erői és az új erői között — lévő ellentmondások megoldhatatlanok maradnak, míg a termelési viszonyoknak ez a típusa uralkodik. Ezek az ellentmondások csak az adott termelési mód pusztulásával együtt oldódnak meg.

A szocializmusra jellemző nem-antagonisztikus harc pedig az új és a régi között éppen ellenkezőleg, magának a szocializmusnak további fejlődését feltételezi, a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenetet, minthogy a szocializmus alapvető sajátosságai — a társadalmi tulajdon, a kizsákmányolástól mentes munka — nemcsak, hogy nem szűnnek meg a kommunizmusban, hanem ellenkezőleg, éppen ott fejlődnek ki teljesen.

Mindez arról tanúskodik, hogy a szocializmust jellemző ellentétesség, mely e társadalom alapján oldódik meg, a társadalom fejlődésének tökéletesen új előrehaladást biztosít.

3) A kapitalista társadalommal ellentétben, ahol a meglévő ellentmondások pusztulásba viszik a társadalmat és robbanásszerűen oldódnak meg, a szocializmusra jellemző nem-antagonisztikus ellentmondások *mindenkor amilyen mértékben megérnek*, úgy oldódnak meg, s ezzel biztosítják a társadalom *fokozatos átmenetét* fejlődésének új, magasabb fokára.

Köztudomású, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet — jellegét tekintve — a társadalom fokozatos felemelkedését jelenti az egyik fokról egy másik, magasabb fejlődési fokra. Ennek az a magyarázata, hogy a fejlődés során felmerülő ellentmondások mindig tökéletesen megoldódnak, nempedig csak részlegesen.

A kapitalizmusban a társadalmat mozgató ellentmondások sohasem oldódnak meg teljesen, mindig csak részlegesen és időlegesen, s ezért szakadatlanul növekednek is a társadalom mozgásával együtt. Ezt bizonyítják például a periódikus gazdasági válságok, amelyek csak részlegesen és időlegesen oldják meg a kapitalizmust mozgató ellentmondásokat.

Az ilyen megoldás elkerülhetetlenül csak az ellentmondások felhalmozódásához vezet és ezzel nemcsak feltartóz-

tatja a társadalmi haladást, de meghatározza az ellentmondások végleges megoldásának robbanásszerű jellegét is.

A szocializmusban, mint rámutattunk, egészen más a helyzet. Itt az új és a régi harcát meghatározó összes erők ugyanolyan helyet foglalnak el a termelési módban, az új és a régi harcának arcvonala nem osztja két ellenséges táborra a társadalmat, hanem csak haladókra és elmaradottakra a szovjet emberek egységes közösségén belül.

A szovjet nép valamennyi rétegének érdekközössége, a párt és a szovjet kormány bölcs irányítása és a Szovjetunió gazdaságának szigorúan tudományos terv szerinti vezetése következtében az új és a régi közötti ellentmondások tökéletesen megoldódnak. A szocializmus fejlődése során a régi rendszerint kiküszöbölődik, amint régivé válik; soha *nem válik és nem is válhatik* itt a társadalom további fejlődésének *béklyójává*.

Ebben rejlik a régiből az újba való átmenet fokozatosságának legmélyebb lényege, a robbanás nélküli ugrások lényege.

Úgy áll a dolog, hogy csak az új és régi közti nemantagonisztikus ellentmondások teszik lehetővé elsőízben a történelem alkotói számára, hogy az objektív társadalmi életfolyamatok érettségi fokának megfelelően egyre inkább kiküszöböljék a régit és megszilárdítsák az újat.

A régi kiküszöbölése és az új megszilárdítása a társadalom anyagi életfeltételei fejlődésének megfelelően — éppen ez alkotja az egyik minőségi állapotból a másikba való *fokozatos átmenet*, a robbanás nélkül végbemenő ugrások *belső tartalmát*.

A szocializmus előtti korszakban mást látunk: mielőtt az új, a feudalizmus felváltotta a régivé vált rabszolgaságot, az már századokig úgy állt fenn, mint önmagát túlélt társadalmi rend, mely a fejlődés *kerékkötőjévé*, béklyójává vált, a régivé vált feudalizmus századokig létezett és létezik mint önmagát régen túlélt, a társadalom fejlődésének béklyójává vált rend; az Egyesült Államokban, Angliában és más kapitalista országokban a burzsoá rend már több évtizede *túlélte* magát, régen béklyóvá vált.

Marx ismert tétele arról, hogy a régi termelési viszonyok „béklyóvá" válnak, csodálatos mélységgel tárja fel a régi új által való felváltásának ezt a sajátszerűségét a szocializmus előtti korszak társadalmainak fejlődésében, ahol a régi robbanása képezi az ugrások belső tartalmát.

És ez nem véletlen. A régi oldalán mindegyik antagonisztikus társadalomban meghatározott társadalmi erők állanak — a reakciós osztályok — s ezek utolsó lehelletükig védelmezik a régit.

Az antagonisztikus társadalomban a régi felszámolása évtizedekkel, sőt néha évszázadokkal elmarad a társadalom objektív életfolyamatainak érettségi fokától. Csak a szocializmusban — ahol a munkások, parasztok és értelmiségiek nem a régivel, hanem ellenkezőleg, az újjal kötik össze sorsukat, ahol megvalósul a tömegek tudatos történelmi alkotó tevékenysége — csak ott válthatja fel az új a régit a társadalmi élet objektív folyamatainak érettségi fokával egy teljesebb összhangban.

A szocializmus az első társadalom, amelyben már megvannak és egyre inkább meglesznek azok az objektív és szubjektív feltételek, amelyek lehetővé teszik a dolgozóknak — a történelem alkotóinak —, hogy ne akkor küszöböljék ki a régit és szilárdítsák meg az újat, amikor az események a fejlődés megállásával fenyegetve kikényszerítik a régi felszámolását, hanem már akkor, amikor magában az életben megérlelődnek erre az objektív feltételek.

Tehát a régi a szocialista valóság fejlődésében *veszti el először béklyó jellegét*, minthogy a gazdaság tervszerű vezetése és a nép erkölcsi-politikai egysége mellett a társadalom életében az számít réginek, aminek alkotó lehetőségei kimerültek, s ez életünk fontos és döntő jelenségeiben kiküszöbölődik, *még mielőtt a fejlődés kerékkötőjévé, béklyójává válhatnék.*

Ez annak eredménye, hogy a társadalom összes erőinek — a munkásoknak, a parasztoknak és az értelmiségieknek — az az érdekük, hogy az új győzzön, hogy közelebb jussanak a kommunizmushoz; a régi maradványai vagy a régi egyes hívei pedig nem képesek az egész nép fejlődését feltartóztatni. Ez viszont a szocialista állam gazdasági-szervező és

kulturális-nevelő munkájának köszönhető, melyet a szovjet állam az egész népnek a további haladásért, a kommunizmusért vívott harca folyamán fejt ki.

A régi jellegének megváltozása továbbá annak az eredménye, hogy a szovjet államot a kommunista párt vezeti, mely tudományosan megalapozza a nép kommunizmusért vívott harcának útjait és eszközeit. Így a szocializmus fejlődésében a régi jelenségei nagyjában és egészében nem lehetnek váratlanok a történelem alkotói számára, sem megjelenésük *idejét*, sem *tartalmukat tekintve*.

A bolsevik pártnak, mint a szovjet állam erői irányítójának és vezetőjének hatalmas szerepe fejeződik ki abban is, hogy — a társadalom fejlődéstörvényeinek tudományos megértésére támaszkodva és milliók munkájának, harcának tapasztalatait általánosítva — a párt már *csírájában* képes felismerni az újat, másrészt pedig nem hagyja, hogy az élet egyik vagy másik jelensége a fejlődés béklyójává váljék. Így tehát, a kapitalizmus számára nagyjában és egészében az a *szabály*, hogy a régi a fejlődés kerékkötőjévé, béklyójává válik, a szocializmus számára pedig ellenkezőleg, nagyjában és egészében az a *szabály*, hogy a réginek az új által történő felváltása egyre inkább az objektív társadalmi életfeltételek *érettségi fokának megfelelően* megy végbe.

Az a tény, hogy a régi nem válik a fejlődés béklyójává, nem az események szabad folyásának, nem az ösztönösségnek, hanem a tömegek magasfokú történelmi alkotó tevékenységének eredménye, s mindenekelőtt annak eredménye, hogy a nép szervezeti és eszmei vezetője a kommunista párt, amely ért ahhoz, hogy idejében figyelmeztesse a tömegeket az előttük álló nehézségekre, jelezze az építésben felmerülő „szűk keresztmetszeteket", képes arra, hogy feltárja a tömegek előtt a szocializmus korlátlan lehetőségeit és milliókat mozgósítson kihasználásukra.

Mi biztosítja a szocializmusban azokat a feltételeket, amelyek mellett nem válik a régi a fejlődés kerékkötőjévé és, a történelem során először, a társadalmi életben lezajló folyamatok érettségi fokának megfelelően egyre fokozottabb mértékben kiküszöbölődik? Mindennapi életünk ezernyi

ténye, a párt és a kormány intézkedései a gazdasági tervezés területén, különösen a szigorú arányok betartásával kapcsolatban, amelyek a társadalom előrehaladását biztosítják a kommunizmus felé, megfelelő káderek kiképezése, a népnek a kommunizmus szellemében való nevelése, harc az emberek tudatában meglévő kapitalista maradványok és a külföldről hozzánk behatoló burzsoá ideológia ellen, a megfelelő tartalékok megteremtése részleges lemaradások esetére stb. stb.

Kiküszöbölni a régit, még mielőtt kerékkötővé válnék — ennek objektív lehetősége társadalmi rendünkben rejlik. A párt és a kormány minden határozata, Sztálin elvtárs minden felszólalása azt bizonyítja, hogy az államvezetői bölcseség a Szovjetunióban elsősorban a régi kiküszöbölése pillanatának megválasztásában jelentkezik.

A szovjet társadalom mindennapi életéből számtalan tényt lehetne felsorolni ennek alátámasztására.

Micsoda természettudományos pontossággal választotta meg a párt azt az időpontot, amikor át lehetett térni a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikájáról a kulákság mint osztály felszámolásának politikájára, micsoda pontossággal állapította meg az objektív folyamatok érettségét, mikor az 1924-es alkotmányt felváltottuk az 1936-os alkotmánnyal, milyen bölcseséggel adta ki a párt a jelszót „minden a technikán múlik" és „minden a káderekén múlik", milyen körültekintéssel dolgoznak ki minden újabb sztálini ötéves tervet, számbavéve minden folyamatot, amely társadalmunk életében lezajlik! Mindebben megnyilvánul a kommunista párt vezető és irányító tevékenységének, népünk alkotó munkájának új jelensége: *annak a pillanatnak helyes megválasztása, amikor megértek az objektív életfeltételek arra, hogy az új felváltsa a régit.*

„A vezetés művészete — mondja Malenkov elvtárs, pártunknak ezt a döntő jelentőségű tevékenységét jellemezve — minden területen elsősorban abban áll, hogy előrelássuk azokat a nehézségeket és akadályokat, amelyek zavarhatják vagy fékezhetik a fejlődést, az erőket idejekorán a nehézségek és akadályok leküzdésére fordítsuk, ne késlekedjünk

a veszély elhárításában, hogy így kiküszöböljük a fennakadásokat, elhárítsuk a tespedés veszélyét és biztosítsuk a haladást"[23].

A szocialista és kommunista építés vezetésének művészetét, mely mindig idejében biztosítja a párt politikájának fordulatát a nagy és apró dolgokban egyaránt — ezt a művészetet minden szovjet ember a kommunizmus zseniális építészétől, Sztálin elvtárstól tanulja.

„... *mióta Lenin nélkül dolgozunk, nincs munkánkban egyetlen olyan fordulat, politikánkban egyetlen valamelyest is nagyobb kezdeményezés, jelszó, irány, amelynek ne Sztálin elvtárs ... lett volna a szerzője ...*

Ennek az embernek rendkívüli akaratereje, hatalmas szervező tehetsége biztosítja a pártnak azt, hogy idejében hajthassa végre a szocializmus győzelmes építésével kapcsolatos nagy történelmi fordulatokat"[24].

Az előbb elmondottakból önként adódik a következtetés: ha az egyik minőségi állapotból a másikba való átmenetnek a belső tartalma — mint Sztálin elvtárs tanítja — mindig bizonyos ellentmondások megoldása, akkor, konkretizálva, az egyik minőségi állapotból a másikba való *fokozatos átmenet* belső tartalma az ellentmondások olyan megoldása, amelyben a régi idejében küszöbölődik ki és az új idejében szilárdul meg, vagyis e változások akkor mennek végbe, amikor megértek azokra az élet objektív feltételei.

Ha tehát fel akarjuk tárni a régiből az újba való fokozatos átmenet történelmileg konkrét belső tartalmát társadalmunknak a kommunizmus felé haladó fejlődésében, meg kell mutatnunk az állam új funkcióját, a párt hatalmas szerepét és a tömegek tudatosságának jelentőségét az új és a régi közötti ellentmondások felfedésében és megoldásában.

A cikk elején azt mondtuk, hogy a szocializmusban az új és régi harca, vagyis maga a „fejlődés forrása", csak a tömegek tudatos tevékenységén keresztül érvényesülhet, ahol tehát a szubjektív tényező döntő szerepet játszik.

---

[23] *G. M. Malenkov.* Új diadalok felé. 16. old.
[24] *Sz. M. Kirov.* Válogatott beszédek. Szikra 1951. 259. old.

Tegyük hozzá, hogy a „fejlődés forrásának" ugyanez a sajátossága — hogy tudniillik tudatos és nem ösztönös — fejeződik ki abban is, hogy a régi itt idejekorán kiküszöbölődik, még mielőtt a további fejlődés kerékkötőjévé, béklyójává válhatnék.

Vagyis a „fejlődés forrásának" ösztönös, vak érvényesülése azt jelenti, hogy a régi a fejlődés kerékkötőjévé, béklyójává válik; s ez teszi szükségessé a régi robbanását az újba való átmenetnél.

Az viszont, hogy a „fejlődés forrása" az emberek tudatos tevékenységén keresztül érvényesül, azt a képességet jelenti, hogy idejekorán — vagyis mihelyt megértek erre az élet objektív feltételei — kiküszöböljük a régit és megszilárdítsuk az újat. Ebben az esetben a régi fokozatosan megy át az újba.

Ilymódon éppen a szocializmus ellentmondásainak sajátosságai határozzák meg a régi minőségi állapotból az újba való átmenetnek a szocializmusra jellemző sajátosságait.

Mindez pedig arról tanúskodik, hogy az új és a régi között a szocializmusban fennálló nem-antagonisztikus ellentmondások, melyek nem robbanást okoznak, hanem fokozatos átmenetet jelentenek a társadalom egyik fejlődési szakaszából a másikba — ezek az ellentmondások történelmileg magasabb fokúak és éppen ezek biztosítják a társadalom fejlődésének *nagyobb előrehaladását.*

Tehát a szocializmus nemcsak a társadalmi erők elvileg másféle *egységét* teremtette meg, amely az ellentmondások megoldásának új alapja, hanem létrehozta a fejlődésben az elhaló és a születő *ellentétességének* új típusát s az új és a régi közötti ellentmondások megoldásának sajátos jellegét. Mindez pedig a „fejlődés forrásának" olyan lendületes és széleskörű hatóerejét határozza meg, amely csakis erre a társadalomra jellemző.

☆

Lehet, hogy mikor ilyen nyomatékosan kiemeljük a társadalmi erők egységének új szerepét a fejlődés ellentmondásainak megoldásában és maguknak az ellentmondásoknak új

természetét, némelyeknek talán úgy tűnik, mintha bizonyos mértékig lebecsülnénk az új és a régi harcát, mintha lekicsinyelnénk a fejlődés forrását, amely nélkül pedig nincsen semmiféle előrehaladás sem a szocializmusban, sem a kommunizmusban. Pedig alaptalanok az ilyen aggodalmak, hiszen a szocializmus nemcsak hogy nem gyengíti az új és a régi harcát, hanem ellenkezőleg, erőinek egysége révén először teremti meg a lehető legkedvezőbb feltételeket e harc szabad, akadálytalan kibontakozásához. Éppen ennek révén sikerül a szocializmusban idejekorán észrevenni és kiküszöbölni a régit, idejekorán észrevenni és megszilárdítani az újat, s ezáltal megállás nélkül és sokkal gyorsabban előrehaladni.

S ez érthető is. Míg például a kapitalizmusban két tábor között folyik a harc, melyeket az osztályokra tagoltság „állandósít", s melyeknek meghatározott szerepük és helyük van a termelésben, addig a szocializmusban a nép erkölcsi-politikai egysége következtében az újat és a régit képviselő elemeknek nincs efféle „állandósított" szerepük és helyük, s ezért az új és a régi adott egységét a gazdaságban és a kultúrában *példátlan gyorsasággal váltja fel egy másik, amely megfelel a fejlődő élet magasabb színvonalának.*

A szocializmusnak ez a jellegzetesen haladó sajátossága, hogy a harcban álló felek — az új és a régi — nem „állandósulnak", nincsen mereven megszabott helyük a termelésben és a társadalmi-politikai életben, ez újat jelent magában a dialektikában is: az új és a régi ellentétei már nem „megkövültek", „mozdulatlanok", amilyenek szükségszerűen voltak minden antagonisztikus társadalomban.

Való igaz, hogyha a kapitalizmus két alapvető osztálya két alapvető táborra osztja a társadalmat, akkor mindaddig, amíg az adott társadalom fennáll, egyesek helye a régi táborában van, másoké az új táborában.

A szocializmusban elvileg más a helyzet.

Itt az új és régi harca abban fejeződik ki, hogy „egyesek rosszul dolgoznak, mások jól, ismét mások még jobban", itt — s ez rendkívül fontos — mindenkinek megvan arra a lehetősége, hogy utolérje a legjobbakat, elérje azt, hogy a

fellendülés általános legyen, s ezzel a mai *elmaradottakból* holnapra *élenjárók* legyenek, s az élenjárók váljanak ilyen módon elmaradottakká.

Lenin beszélt arról, hogy az ellentétek „... elevenek, feltételesek, mozgékonyak, egymássá átalakulók“[25].

A „fejlődés forrásának“ éppen ez a legjellemzőbb vonása a szocializmusban mutatkozik meg legteljesebben, ami lényegében újat jelent a tásadalmi fejlődés dialektikájában.

Azt, hogy az ellentétek milyen hihetetlenül „elevenek“, „feltételesek“, „mozgékonyak“, „egymássá átalakulók“, bizonyítja társadalmunkban az új és a régi harcának a formája is: a bírálat és önbírálat, amely együtt és külön-külön mindenkinek biztosítja a kezdeményezés és alkotás minden lehetőségét.

Már ebből látható, hogy a szocializmus mennyire sajátos formáját teremti meg *az egység viszonylagosságának és a harc abszolút voltának*. A viszonylagosság itt abban áll, hogy éppen a szovjet nép erkölcsi-politikai egysége teremti meg a kedvező feltételeket ahhoz, hogy az egyre erősbödő társadalmi egység keretein belül ne csontosodjék meg az új és a régi *egyik konkrét részletjelensége sem*, a gazdasági és kulturális élet egyik területén sem, hanem akadálytalanul adja át helyét magasabbrendü jelenségeknek.

Mi mást is jelenthetne az a mindenütt tapasztalható munkalendület, mely napjainkban a szocializmus millió és millió dolgozóját ragadta magával, ha nem azt, hogy az egyik újat és régit a munkanormákban, termelési módszerekben akadálytalanul felváltja egy másik új és régi, magasabb munkanormák, termelési-szervezési módszerek alkalmazása révén. Vagyis az egység viszonylagosságának a szocializmusban az a sajátos vonása, hogy az elavultat *akadálytalanul felváltja* az új, hogy az új erői gyorsan megérlelödnek és ezért az újat magát is éppoly gyorsan váltja fel a még magasabbfokú, még haladóbb.

Tehát az egység viszonylagossága a szocializmus viszonyai között az új erőinek gyors megérlelődését jelenti, a

[25] *Lenin*. Filozófiai füzetek. 1947. 83. old. (oroszul).

réginek az újjal való ugyancsak gyors felváltását a társadalom gazdasági és kulturális életének valamennyi konkrét jelenségében. Ami a társadalom egészét illeti, ez szintén meghatározott egységet képvisel, ez a társadalmi egység pedig egyre fejlődik, erősödik, egyre egyöntetűbb és megbonthatatlanabb lesz. S csak ennek az egyre erősbödő társadalmi egységnek az alapján valósul meg a szocializmusban az új és régi konkrét egységének viszonylagossága az élet minden egyes területén.

Az antagonisztikus társadalomban más a helyzet. Az egység viszonylagossága itt mindenekelőtt azt jelenti, hogy a társadalom egésze egyre inkább két kibékíthetetlen táborra szakad, végül pedig az adott társadalom egysége robbanásszerűen megszűnik a forradalomban.

Az elnyomottak által végrehajtott forradalmak minden esetben a társadalmat alkotó ellentmondások adott egységének felborulását, szétrobbanását és új egységének kialakulását jelentették. A szocializmusban viszont a társadalmat alkotó erők — a munkások, a parasztok és az értelmiségiek — az osztálykülönbségek fokozódó elmosódásának megfelelően a társadalom egészének egyre erősbödő egységét teremtik meg.

A dialektikus materializmust tárgyaló tankönyvek szerzői, minthogy nem vették észre a különbséget a szocialista társadalom egészének egysége és a gazdaság, tudomány, kultúra egyes területein az új és a régi egysége között, természetesen nem tudták megérteni az egység viszonylagosságának sajátos jelentkezését a szocializmus fejlődésében, s így külön a szocializmusra vonatkozóan még csak fel sem tették ezt a kérdést. M. M. Rozental például előbb említett könyvében így határozza meg az ellentétek egysége viszonylagosságának lényegét: „... Az ellentétes irányzatok, törekvések harca fejlődésének bizonyos fokán feltétlenül robbanást eredményez ...“[26] Könyvének abban a részében mondja ezt a szerző, ahol összegezi az egység kér-

[26] *M. M. Rozental.* Marxista dialektikus módszer. 1947. 265—266. old. (oroszul).

désének vizsgálatát, s az olvasó azt hiheti, hogy a szocializmusra is érvényes ez a tétel. Néhány oldallal előbb is szerepel lényegében ugyanez a gondolat: „E folyamat elején az ellentétek egysége még többé-kevésbbé szilárd. Az ellentétek harca azonban az egység megrendüléséhez, szilárdságának csökkenéséhez vezet, egy bizonyos fokon pedig az ellentmondások szétrobbantják, megsemmisítik ezt az egységet"[27].

Világos, hogy az egység viszonylagossága jellegének ilyesféle beállítása csupán a társadalom antagonisztikus egységének viszonylagosságát tükrözi híven, nem általában az ellentétek egységének viszonylagosságát. Ami a szocializmust illeti — mint az előbb rámutattunk —, itt a társadalom egészének egysége növekszik és erősödik, az új és a régi konkrét egységei pedig az élet egyes jelenségeiben habár váltakoznak, méghozzá gyorsan, mégsem ismernek és nem is ismerhetnek robbanásokat, hanem a régi és új folyamatainak megérlelődése mértékében váltják fel egymást, a régiből az újba való fokozatos átmenet útján.

Azokat a sajátos vonásokat, melyeket az ellentétek egységének és harcának törvénye az antagonisztikus társadalom feltételei közt mutat, a bírált könyv szerzője indokolatlanul általánosaknak nyilvánítja, mintha bármely társadalomban megjelenhetnének.

Meg kell jegyeznünk különben, hogy gyakran éppen így — talmudista módra — tárgyalják egyesek a tartalom és a forma kérdését is. Kölcsönös függőségük egyetlen vonásaként azt állapítják meg, hogy a régi forma „béklyóvá" változik, s ezért azután — „meg kell semmisíteni", „meg kell dönteni"[28]. Könnyű belátnunk, hogy társadalmi síkon az ilyen tétel csak a kizsákmányoló társadalomra érvényes, nem általában mindenféle társadalomra.

A szocialista valóság alapvető jelenségeire vonatkozóan tökéletesen másban áll a tartalom és a forma dialektikája. Sem a mezőgazdasági termelés mostani formája, sem az

[27] Ugyanott, 261. old.

[28] Lásd *M. A. Leonov.* A dialektikus materializmus alapvonásai. 1948. 312. old. (oroszul).

állam mint forma, sem a szintén formának számító termelési viszonyok nem válhatnak „béklyóvá" a szocializmusban, ahol tervszerű gazdálkodás folyik, s a tömegek tudatos történelmi alkotó tevékenységet folytatnak.

Ezért tehát az olyan fogalmakat, mint a régi forma „megsemmisítése", „megdöntése", nem tekinthetjük úgy, mint a tartalom és a forma dialektikájának általános jellemzőit, minthogy az ilyenféle fogalmak a dialektikának csak részleges, csupán az antagonisztikus társadalomra jellemző esetét tárják fel.

A szocializmus fejlődésében a tartalom és a forma dialektikája úgy érvényesül, hogy az élet fő és döntő jelenségeiben az objektív folyamatok érettségének megfelelően küszöbölődik ki a régi forma és szilárdul meg az új. A régi forma itt nem válik „béklyóvá", s nem kell hogy „megdöntsék", mert egyes jelenségekben (például a szocialista termelési viszonyok esetében) *folytonosan tökéletesedik, fejlődik,* más jelenségekben pedig (így a mezőgazdasági artel esetében) fejlődése során *átnő* az új formába.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a szocializmus fejlődése során az olyan ellentétek egységében, mint a tartalom és a forma egysége, szintén *másképpen jelentkezik az egység viszonylagossága és a harc abszolút volta.*

Sztálin elvtárs bírálata, mellyel szétzúzta a fejlődés primitív, anarchista szemléletét, zseniális felfedezése, hogy fokozatos átmenet is lehetséges egyik minőségi állapotból a másikba, s ekkor az ellentmondások az adott társadalom alapjait nem robbantják fel, kulcsot ad nekünk ahhoz is, hogy megérthessük, hogyan érvényesül a szovjet valóságban Lenin tétele az ellentétek egységének viszonylagosságáról és harcuk abszolút voltáról. A szovjet valóságban, mint már előbb mondottuk, úgy jut érvényre ez az elv, hogy az új akadálytalanul felváltja a régit az élet minden konkrét területén, éppen a szocialista társadalom egyre jobban kikovácsolódó egységének alapján.

Az a tény, hogy az új akadálytalanul felválthatja a régit, főleg pedig az új erői születésének és gyors fejlődésének minden eddiginél kedvezőbb feltételei arról tanúskod-

nak, hogy a „fejlődés forrásának" hatóereje jelentékenyen megnövekedett a szocializmusban.

A „fejlődés forrása" hatóerejének megnövekedése is — mint a továbbiakban látni fogjuk — sajátos megnyilvánulási formája a szocializmus fejlődésére jellemző ellentétek egysége viszonylagosságának és harcuk abszolút voltának.

Az a helyzet, hogy a „fejlődés forrásának" hatóereje nem egyforma és nem is lehet egyforma a történelem különböző szakaszaiban.

Köztudomású például, hogy az antagonisztikus társadalom egész története folyamán az osztályok polarizációja egyik társadalmi alakulatról a másikra növekedett. Ennek megfelelően az osztályharc, az osztálytársadalom hajtóereje is folytonosan növekedett e történelmi korszak egész ideje alatt, s az egyes társadalmak keretein belül is, a kapitalizmus imperialista szakaszában pedig minden eddiginél hatalmasabb erejűvé vált. Ez arról tanúskodik, hogy magát a „fejlődés forrását", vagyis az új és régi közötti ellentétességet sem szabad metafizikusan felfogni, minthogy az *nemcsak típusára nézve* különböző (antagonisztikus vagy nemantagonisztikus), *hanem lendületére, hatókörének méreteire nézve is.*

A szocializmust például e kérdésben nemcsak az jellemzi, hogy az ellentmondások nem-antagonisztikus típusúak, hanem az is, hogy a társadalom kialakult erkölcsi-politikai egysége minden eddiginél szélesebb teret biztosít az új megérlelődése és a régi fölötti győzelme számára, s ezzel növeli magát a „fejlődés forrásának" hatóerejét.

Íme a társadalmi „fejlődés forrásának" néhány új, történelmileg konkrét vonása, melyeket a szocializmus hívott életre:

1) A „fejlődés forrásának" különös lendületet és széles hatókört biztosít a szocializmusban az a tény, hogy a teremtő, alkotó munkára alapozott társadalom, ahol a nép erkölcsi-politikai egységbe forrt össze, nem laposítja el az új és a régi harcát, hanem ellenkezőleg, először teszi lehetővé *rendkívül sokrétű kibontakozását.*

S ez érthető is. A szocializmus győzelmével felszámol-

tuk az utolsó kizsákmányolókat is, s a társadalom összes erőit közvetlenül az alkotó munkára fordítottuk.

A kapitalizmustól eltérően nálunk nemcsak a város halad gyorsan előre, hanem a falu is, nemcsak az anyagi, hanem a szellemi kultúra is, nemcsak a technika, hanem a művészet is.

A társadalmi tulajdonon, tervszerű gazdaságon nyugvó szocializmus már természetéből kifolyólag csak az ipar, a földművelés, a tudomány és kultúra mindenoldalú fejlődése mellett, a dolgozók szellemi és fizikai erőinek gyarapodása mellett haladhat előre sikeresen.

Ezért van az, hogy az új és a régi harca nálunk kiterjed és egyre jobban ki fog terjedni az élet minden területére.

A párt harca népünk művészi ízlésének neveléséért, a zene új eredményeiért, a színház, film, filozófia, biológia, nyelvtudomány további sikereiért, az új tudományos felfedezésekért, s azért, hogy a tudománynak szorosabb kapcsolata legyen a termeléssel — mindez arról tanúskodik, hogy az új és a régi harca egyre sokrétűbben bontakozik ki, egyre mélyebben és teljesebben hatol be az élet legrejtettebb zugaiba is.

A mezővédő erdőültetvények megteremtésének hatalmas sztálini terve, a Volga óriási vízierőműveinek építése, a Turkmen Főcsatorna s más olyan alkotások, melyeknek célja a természet, az éghajlat megváltoztatása — mindebben az újért folyó harc olyan sokrétűen bontakozik ki, amire az emberek azelőtt még csak nem is gondoltak.

Lehetetlen meg nem látnunk ebben azt, hogy a szocializmus nem laposítja el az új és a régi harcát, hanem ellenkezőleg, egyre sokrétűbbé teszi, s egyúttal fokozza a „mozgató erőt", vagyis magát a „fejlődés forrását".

A „fejlődés forrása" hatóerejének megnövekedésében megnyilvánul a szocializmus fölényének egyik fontos tényezője a kapitalizmussal szemben, mindenoldalú előrehaladásunknak egyik új lehetősége, amely a kizsákmányoló társadalmakban elképzelhetetlen lett volna.

Ez azonban azt jelenti, hogy aki nem érti meg az új és a régi harcának ezt a sokrétűségét a szocializmusban és csak

elvontan beszél az új és a régi harcáról, az voltaképpen nem segíti e harc reális folyamatát.

2) A „mozgató erő" lendületének és hatókörének növekedése nyilvánul meg nálunk abban is, hogy a szocializmus — a történelem folyamán *először* — a teremtő, alkotó munka területén az új és régi harcának kereteit kiszélesítve *a legteljesebb mértékben bevonja az összes társadalmi erőket az újért folyó harc forgatagába.* Lehetetlen észre nem vennünk, hogy ez újabb bizonyítéka a szocializmus hatalmas fölényének minden előző társadalommal szemben.

A kapitalizmusban például számos társadalmi réteg és csoport gyakran távol tartja magát az új és a régi harcától, vagy csak közvetve kapcsolódik bele, késlekedve, rövid időre, nem teljesen.

Vagy nem ezen alapszik-e a kapitalizmusban a pártatlanság és politikamentesség, mely oly gyakori jelenség és oly szélesen tért hódít e társadalom csoportjai és rétegei között?

A pártatlanság és politikamentesség nemcsak azon alapul, hogy a kizsákmányolók a dolgozók elnyomása közben szükségszerűen a nemzeti érdek, az osztályfölöttiség köpönyegével takaródznak, hanem azon is, hogy a pártatlanság és politikamentesség vigécei — kispolgárok és különösen értelmiségiek — gazdasági és társadalmi létükből kifolyólag nem kapcsolódnak be komolyan az új és a régi harcának, az alapvető társadalmi osztályok harcának forgatagába.

Ez azt jelenti, hogy a társadalmi haladás, amely az újnak a régi ellen vívott harcán és győzelmén keresztül tör magának utat, a kizsákmányoló társadalmakban úgy megy végbe, vagyis maga a „fejlődés forrása" is úgy érvényesül, hogy közben *óriási tartalékok kihasználatlanul maradnak.* Mi mást láthatnánk ebben, ha nem az antagonisztikus társadalom „fejlődése forrásának" korlátozottságát?

A szocializmus megszüntette ezt azzal, hogy erkölcsi-politikai egységbe kovácsolta a társadalmat.

A történelem folyamán először egysorba állította az

értelmiséget a történelem legfőbb formálóival: a munkásokkal és parasztokkal.

Bevonta a nőket a termelési és a társadalmi-politikai életbe, s ezzel új, mostanáig rejtett, óriási tartalékot tárt fel, mely hatalmas mértékben előrelendíti a társadalmi haladást.

Az ifjúságot a kommunizmus építőinek és a haza védelmezőinek élvonalába állította, s ezzel újabb tartalékokat állított az általános előrehaladás szolgálatába.

Már maga az a tény, hogy az új és a régi harca a szocializmusban nem ismeri a társadalomnak két ellentétes táborra oszlását, hanem ez a harc az egyes társadalmi csoportokon és rétegeken belül, a társadalomban mint egységes egészben zajlik le, arra mutat, hogy a szocializmusban az új és régi közötti harc jellegéből kifolyólag egyetlen társadalmi erő sem maradhat távol az újért folyó harctól.

A szocializmus legyőzhetetlensége, fölénye mutatkozik meg abban is, hogy minden eddigi társadalommal ellentétben, a társadalomnak mind nagyobb és nagyobb erőit hozza mozgásba, emeli az alkotó munka magaslatára.

Ez pedig minden eddiginél nagyobb teret biztosít az új erőinek megérlelődésük, a régi fölötti győzelmük számára, s ezzel hihetetlenül felfokozza a „fejlődés forrásának" lendületét és hatékonyságát a szocializmusban.

Vagyis azzal, hogy a szocialista társadalomban „nem kenjük el" az új és régi közötti ellentmondásokat, hanem „feltárjuk", „kibogozzuk", végigvisszük őket, egyre újabb és újabb erőket *vonunk be a kommunizmusért vívott harcba*, tovább erősítjük a szovjet nép egységét.

Vajjon nem abban rejlik-e kommunista pártunk óriási átalakító ereje, hogy pártunk mindig új és új erőket mozgósít a kommunizmusért vívott harcra, így például szervezi milliók hatalmas munkalendületét s a szovjet népet az erkölcsi-politikai egység, a népek barátsága, a szovjet hazafiság szellemében neveli.

Világos, hogy aki elvontan beszél az ellentmondások mozgatóerejéről, s figyelmen kívül hagyja ezt a reális és egyre szélesebben kibontakozó harcot az új és a régi között, az nem képes arra, hogy megértse a „fejlődés forrásának"

működését a szocializmusban. Ráadásul arra sem képes, hogy megértse azokat a feltételeket, amelyek mellett egyedül lehetséges a régi kiküszöbölése és az új megszilárdítása a társadalmi életfolyamatok érettségi fokának megfelelően, amelyek mellett egyedül lehetséges a régi minőségből az újba való fokozatos átmenet.

3) A „fejlődés forrásának" különös lendülete és széles hatóköre nyilvánul meg a szocializmusban az újért, a régi ellen harcoló *tömegek rendkívül mély alkotó tevékenységében*, a harc közvetlen és végső eredményeinek hihetetlen nagyságában.

Belső tartalmának gazdagságát tekintve páratlan ez a harc, elsősorban azért, mert ez a harc vezeti és el is fogja vezetni népünket a kommunizmushoz, vagyis e harc eredményeképpen szovjet társadalmunk előrehaladó fejlődése során hatalmas fellendüléssel áttér a fejlődés egyik fokáról a másik fokára, mely a társadalmi haladás minden eddiginél jóval magasabb foka.

A szovjet nép a jövőben eléri a termelőerők fejlettségének olyan színvonalát, hogy áttérhet a termékek szükséglet szerinti elosztására.

A szovjet népnek a közeljövőben teljesen fel kell számolnia a város és falu, a szellemi és fizikai munka közötti ellentét maradványait, el kell érnie azt, hogy teljesen megszűnjenek a munkások osztálya és a parasztok osztálya közötti különbségek, minden eddiginél magasabb fokra kell emelnie a tudományt és a kultúrát és tökéletesen le kell küzdenie a kapitalizmus maradványait az emberek tudatában.

Szemünk előtt zajlanak le azok a folyamatok, amelyeknek teljesen meg kell változtatniok magát a munka típusát, a dolgozók életmódját és szellemi arculatát. Ezek lesznek a végső eredményei a társadalmunkban az új és a régi között most folyó harcnak.

E harc széles távlatokat nyit az alkotó tevékenység számára, s naggyá teszi a szovjet emberek mindennapos hétköznapi munkáját is.

A sztahanovista munkás például mindennapos munkájával már most megteremti az előfeltételeit a termékbőségnek, melynek alapján megvalósulhat majd a szükségletek szerinti elosztás kommunista elve, munkája már most közvetlenül a szellemi és fizikai munka közti különbségek elmosódásához vezet.

Az egyszerű kolhozparaszt munkája, aki egyre fokozottabb mértékben alkalmazza a legfejlettebb, legkorszerűbb technikát és agronómiát, már most, napról napra közvetlenül hozzájárul a munkás és a paraszt munkája közötti különbség teljes eltűnéséhez, és megteremti a város és a falu közötti különbségek felszámolásának feltételeit.

Mindez arról tanúskodik, hogy az újnak a régi ellen vívott harca a szocializmusban rendkívül széles távlatokat nyit az alkotó tevékenység előtt. Ez a lehetőség igen fontos társadalmi rendszerünk számára. A bolsevik párt, amely a szovjet népnek a kommunizmusért vívott harcát vezeti, gazdagon él ezzel a lehetőséggel, s az egész szovjet népet a szocialista eszmeiség, a kommunizmus eszméi iránti odaadás szellemében neveli, olyan szellemben, hogy egyéni érdekeit alá tudja rendelni a társadalom érdekeinek.

Ezt a lehetőséget használja fel a párt, amikor a szovjet embereket szűk egyéni érdekeikről a közös állami érdekek magaslatára, a társadalom egyes csoportjainak és rétegeinek érdekeiről az össznépi érdekek magaslatára emeli. A párt harcot folytat a kapitalizmus maradványai, a magántulajdonosi, társadalomellenes tendenciák, szokások, nézetek, hagyományok ellen. Engesztelhetetlen harcot vív a párt a külföldről beszivárgó reakciós burzsoá kultúra befolyása ellen, amely egyes nem állhatatos szovjet polgárokat megfertőz.

Az ideológiai kérdésekkel foglalkozó összes határozatok, melyeket a párt a háború utáni időszakban hozott, mindenekelőtt azt a nemes célt szolgálják, hogy feltárják a dolgozó tömegek előtt a kommunista társadalom építésének világtörténelmi jelentőségét, segítsenek az egyszerű dolgozóknak abban, hogy meglássák mindennapi munkájukban a nagyszerű jövőt, s méltóvá legyenek azokhoz a hatalmas fel-

adatokhoz, melyek a szovjet emberek mai nemzedéke előtt állanak.

Lehetetlen észre nem vennünk mindebben azt a tényt, hogy az új és régi harca nemcsak hogy nem laposodik el a szocializmusban, hanem ellenkezőleg, *eddig ismeretlen távlatokat nyit az alkotó tevékenység számára, s ezzel hatalmas mértékben felfokozza a „fejlődés forrásának" lendületét, kitágítja hatókörét.*

4) Az új és régi harcának sajátossága nyilvánul meg abban is, hogy az új nálunk teljes győzelmet arat a régi fölött.

Vagyis: fejlődésünkben az új olyan tökéletes győzelmet arat a régi fölött, hogy a régi nem tudja létét tovább tengetni, mint a kizsákmányoló társadalmakban, ahol a régi az új győzelme után is szívósan kapaszkodik az életbe.

Marx annakidején arról írt, hogy a nyugateurópai kontinens összes országait nemcsak a tőkés termelés fejlődése kínozza, „...hanem a termelés fejlődésének hiánya is. A modern nyomorúságok mellett — írta — az öröklött nyomorúságok egész sora nehezedik ránk, amelyek abból erednek, hogy ősi, magukat túlélt termelési módok tengetik életüket *korszerűtlen* társadalmi és politikai viszonyok egész kíséretével együtt. Nemcsak az élőtől szenvedünk, de a halottól is"[29].

Annak, hogy a polgári forradalmak oly gyorsan és könnyen bevégződnek a politikai hatalom megragadásával, nemcsak az az oka, hogy a polgári gazdaság már a feudális társadalom alatt kifejlődik, hanem többek között az is, hogy a forradalom által bevezetett új rendszer nem arat teljes győzelmet a feudális gazdaság felett, amely a forradalom győzelme után is tovább él, belekapaszkodik az életbe, s nem is sikertelenül.

Egészen más kép tárul elénk a szocializmusban.

A gazdaság tervszerű vezetése, a társadalmi életfolyamatok sokrétűsége és mélyreható volta következtében, és minthogy az újat az egész nép támogatja, az új *sokoldalúan*

[29] *Marx.* A tőke. 1. köt. 11. old.

felkészülve vívja ki a győzelmet, s ezért a lehető *legsokoldalúbban és legteljesebben* győz. Nálunk az új nem győzhet úgy a régi felett, hogy le ne győzze azt teljesen.

Nemcsak arról van szó, hogy a szocialista ipar és földművelés, a szocialista társadalmi és államrend teljes győzelmet aratott és osztatlanul uralkodik nálunk, hogy uralkodóvá vált marxista világnézetünk, szovjet erkölcsünk.

Arról is szó van, hogy a szocializmus gyökeresen, minőségileg átalakította a tartalmát azoknak a jelenségeknek, melyeket a multból, a régiből vettünk át, például a pénznek, az értékkategóriáknak, sok tradíciónak, szokásnak és más egyébnek a tartalmát. A szocializmus nem légüres térben keletkezik, átveszi a multtól a jót, azonban azt, amit a régitől örökölt, a maga módján átalakítja, s ezzel mintegy hangsúlyozza az új *győzelmének teljességét* társadalmunk fejlődésében.

Az új teljes győzelmének objektív lehetőségét használja fel a bolsevik párt, amikor népünket a kommunizmus felé vezeti, s a szovjet embereket könyörtelenségre neveli a hibák, a halálraítélt régi: az emberek tudatában meghúzódó kapitalista maradványok iránt, a burzsoá ideológia mindenféle megnyilvánulása iránt. Ezt a lehetőséget használja fel pártunk, amikor egyre szélesebb területen alkalmazza a bírálatot és önbírálatot a tömegek termelési és társadalmi-politikai életében, mikor a lendületesség, az ügyünk diadalában való bizonyosság, az új legyőzhetetlenségében való bizonyosság szellemében neveli őket, hogy le tudjanak küzdeni minden eléjük kerülő akadályt az újért folyó harcban.

5) A „fejlődés forrásának" lendülete, hatásának mélysége nyilvánul meg abban is, hogy a szocializmusban, és csakis itt, a társadalom megállás nélkül, válságok nélkül, egyhelybentopogás nélkül mindig csak előre halad.

A fejlődésnek ez a soha nem szűnő folyamata az élet minden vonatkozásában — jellegzetes vonása a szocialista haladásnak.

Miben jelentkezik ez a vonás az új és a régi harca során? Mindenekelőtt abban, hogy az újnak a régi ellen vívott harca a szocializmusban egyetlen, soha meg nem sza-

kadó folyamat, abban, hogy ez a harc mindennapos jelenség.

Ez egyik sajátossága Sztálin elvtárs zseniális felfedezésének, melyben feltárja az egyik minőségi állapotból a másikba való fokozatos átmenet lényegét.

Az a dolog lényege, hogy a fejlődés ilyenkor nem robbanás útján megy végbe, hanem, mint Sztálin elvtárs mondja: „... az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, következésképpen a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján ..."[30]

Míg a robbanás formájában való fejlődés során az új és a régi közötti ellentmondások nem oldódnak meg idejekorán, hanem elodázódnak, felhalmozódnak és egyre növekszenek, s ezzel a robbanást elkerülhetetlenné teszik, addig az egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenet során az új és a régi közötti ellentmondások állandóan, nap mint nap megoldódnak a fejlődési folyamatban.

Vagyis az egyik minőségi állapotból a másikba való fokozatos átmenetnek a belső tartalma éppen az, hogy az *új állandóan, nap mint nap* felváltja a régit. Éppen a régi napról-napra való felváltásának köszönhető, hogy a szovjet emberek egy nemzedéke végezni tudott a kapitalizmussal, fel tudta építeni a szocializmust, s ma már sikeresen építheti a kommunizmust.

A Szovjetunió hihetetlenül rövid történelmi időszak alatt agrárországból ipari országgá, a szétforgácsolt kisgazdaságok országából a világ leghatalmasabb, szocialista mezőgazdaságának országává lett. Ezekben az években új társadalmi osztályszerkezet alakult ki, győzött a szocializmus, megszületett a Sztálini Alkotmány, óriási méretű kultúrforradalom bontakozott ki, véglegesen kialakult az új szovjet értelmiség, elsőrangú hadsereget teremtettünk stb. stb. Mindebből pedig az következik, hogy az osztálytársadalmakkal ellentétben, ahol az új győzelme a régi felett mindenképpen megnehezül és összebonyolódik, a szocializmusban, amely a tömegek alkotó munkájának alapján halad előre, példátlanul kedvezőek a feltételek az új régi ellen

[30] Marr-vita. 242—243. old.

vívott harcának kibontakozása számára, s ezért ez a harc itt mindenütt előforduló, mindennapos jelenség lesz.

Mi mást jelentenek napjainkban a dolgozók egyre kiterjedő kezdeményezései, akik új és új kötelezettséget vállalnak a szocialista versenyben, ha nem az újnak ezt a mindenütt jelenlevő, mindennapos születését és megszilárdulását?

A kommunista párt gazdagon felhasználja az új és a régi közti harcnak ezt a tömeges jellegét, mely rendszerünk természetéből következik. A párt azzal, hogy állandóan fejleszti és gyakorolja a bírálatot és önbírálatot, napról-napra tömegméretekben ébreszti fel a népben a bátor kezdeményezést, találékonyságot, leleményességet, az önfeláldozó munkát, ami egészen természetessé teszi a régi felváltásának ezt a szakadatlan folyamatát az élet minden egyes területén.

Csak a megszokotthoz ragaszkodók, akik arról ábrándoznak, hogy mentől hamarább a kemencepadkára heveredhessenek, s ott várják a kommunista társadalom kialakulását, csak ezek nem képesek észrevenni ezt a harcot, mely már behatolt létünk minden pórusába, mely fejlődésünk mindennapi hajtóereje lett.

6) És végül, a szocializmusban a „fejlődés forrásának" különös hatóereje nyilvánul meg abban is, hogy az új születése, megérlelődésének folyamata és győzelme a régi felett nálunk olyan hatalmas ütemű fejlődés közepette megy végbe, ami a történelemben még nem fordult elő.

Mit jelent az, hogy az új nem ösztönösen születik, hogy a nép összes erői támogatják, hogy a régi ellen vívott harca sokoldalú, széles távlatokat nyit az alkotó tevékenység számára és teljes győzelemmel végződik, mit jelent mindez, *ha nem a társadalmi fejlődés folyamatának meggyorsulását.*

Vegyük például azt, hogy szocialista iparunkat mi néhány év alatt teremtettük meg, míg a kapitalista országokban az ipar több mint két évszázad folyamán alakult ki.

Vegyük a mezőgazdasági artelt. Ez az új, népünk életében eddig teljesen ismeretlen jelenség alig egy évtized alatt kialakult, kifejlődött és teljes győzelmet aratott hatalmas országunk egész területén.

Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a világtörténelem folyamán sohasem fordult elő az új jelenségek ilyen rohamos fejlődése! Ugyanezt tapasztaljuk társadalmi életünk fejlődésében is. Vegyük például az 1924-es szovjet alkotmányt. Ez, mint tudjuk, a szovjet társadalom életének minden területén, az első években megnyilvánult legfőbb sajátosságokat rögzítette le.

És mi történt? Alig 12 év telt el — pillanatnyi időszak a történelemben, s 1936-ban már másik alkotmány, a nagy Sztálini Alkotmány váltotta fel. Ez annyit jelentett, hogy e 12 év alatt olyan grandiózus folyamatok zajlottak le társadalmunk életében, oly heves lendülettel váltotta fel az új a régit, hogy az 1924. évi alkotmány alkotóerejét a 30-as évek közepére teljesen kimerítettük, s így ez elavult.

Tudjuk, hogy a sztahanovista mozgalom hihetetlen gyorsasággal elterjedt az egész országban, s igazi népi mozgalommá vált.

Az új erői megérésének és a régi fölött aratott győzelménck e rendkívül gyors folyamatáról tanúskodik mindennapi életünk, s különösen az ipari és mezőgazdasági termelés gyorsan növekvő fellendülése a háború utáni korszakban. Erről tanúskodik többek között a technika rohamos fejlődése, a munka megszervezésében végrehajtott hatalmas változások, a tudomány és a kultúra rendkívüli felvirágzása is. Mindebben az új születésének, fejlődésének és a régi felett aratott győzelmének minden eddiginél gyorsabb, egyedül a szocializmusra jellemző ütemét láthatjuk.

Ez azonban azt jelenti, hogy a „fejlődés forrása", vagyis az új és a régi harca nemcsak más jellegűvé válik a szocializmusban, hanem új erőre is tesz szert. S ezért a szocializmusban az újért, a régi ellen harcolva, feltétlenül harcolnunk kell többek között a fejlődés minden eddiginél nagyobb üteméért.

Társadalmunk e mélyreható és haladó sajátossága — magának a „fejlődés forrásának" e növekedése — nem egyszer ejtette tévedésbe ellenségeinket és biztosította számunkra a győzelmet.

Emlékezzünk arra, hogy a háború előtti években ellen-

ségeink nem hittek a sztálini ötéves tervek teljesíthetőségében, s ezért győzedelmes háborúnk napjaiban, szovjet társadalmunk és szovjet hadseregünk hatalmas ereje láttán úgy vélték, „csoda" előtt állnak.

Ugyanezek az ellenségeink a háború utáni időben arról ábrándoztak, hogy a Szovjetuniót a háború okozta veszteségek messze hátra fogják vetni, s nem lesz képes teljesen kihasználni győzelmének gyümölcseit, s ezért most, mikor látták, hogy milyen rendkívüli gyorsasággal növekednek államunk összes erői, hogy a Szovjetunió döntő erő lett a világpolitikában s a béke hatalmas frontjának vezetője, újból úgy vélték, hogy „csoda" előtt állnak.

A „fejlődés forrásának" különös lendülete és hatásának mélysége a szocializmusban nem automatikusan, nem önmagától, hanem a társadalmunkat irányító kommunista párt határozott tevékenysége következtében jön létre.

A párt a gazdaság, a tudomány, a kultúra kérdéseiről hozott határozataiban idejében és a legbehatóbban tárja fel a szovjet társadalom fejlődési folyamatának valódi állapotát; feltárja a dolgozók előtt azokat a jelenségeket, melyeknek alkotó lehetőségei kimerülőben vannak, amelyek már nem járulnak hozzá az előrehaladáshoz, régivé válnak az életben, s ugyanakkor megmutatja a dolgozóknak azt is, mi az, ami fejlődik, halad, ami új.

A bolsevik pártnak nagy a szerepe az új és a régi közötti ellentmondások megoldásában is. E szerepe fejeződik ki abban, hogy általánosítja a tömegek munkájának és harcának tapasztalatait, megfogalmazza a soronkövetkező feladatokat, feltárja az előrehaladás távlatait. Ez fejeződik ki abban is, hogy a szovjet embereket könyörtelenekké neveli a hibákkal, a régi maradványaival szemben, ugyanakkor azonban kineveli a szovjet emberekben az új iránti érzéket, az alkotó iniciatívát, a merész kezdeményezést, az elvhűséget, a bátor kiállást minden dologban, apróban és nagyban egyaránt, az új mellett, a mellett, ami a kommunizmushoz vezet.

A győztes szocializmus és a kommunizmusba való kedvező átmenet feltételei között pártunk az újnak a régi ellen

vívott harca szellemében neveli fáradhatatlanul a szovjet embereket.

„Sikereink — mondja Malenkov elvtárs — vitathatatlanok, Sztálin elvtárs azonban arra tanít bennünket, hogy nem szabad elbizakodni és a babérokon pihenni. Ott, ahol elbizakodottság, közöny, önmegnyugtatás és önelégültség uralkodik, ahol hiányzik a bolsevik igényesség és önkritika, ott megszűnik a további előrehaladás, ott elkerülhetetlen a tespedés.

Az emberek szeretnek túlozni. A mi körünkben is vannak elvtársak, akik ebben a betegségben szenvednek. Ha ezek az emberek lelkesedni kezdenek valamin, akkor ezt feltétlenül túlzásba viszik. Nem tudják helyesen értékelni a sikereket, s ugyanakkor észrevenni a hiányokat, hogy azután kiküszöböljék őket. Viszont a mi sikereink, előrehaladásunk lendülete, nagymértékben attól függ, milyen határozottan küzdünk a munkánkban mutatkozó hiányosságok ellen. A párt kérlelhetetlen harcra tanít bennünket a hiányosságok ellen“[31].

Végső eredményként azt szűrhetjük le, hogy a szocializmus, a történelem mostanáig leghaladóbb társadalma, abban különbözik minden eddigi társadalomtól, hogy a materialista dialektika általános törvényei itt hihetetlen gazdagsággal és sajátszerűséggel érvényesülnek. Ez nemcsak a szocialista társadalom minőségileg különböző természetére mutat, hanem páratlanul haladó jellegére is.

És ha a két világnak — a szocializmus világának és a kapitalizmus világának — antagonisztikus harca, mint mindnyájan tudjuk, csak a szocializmus győzelmével végződhetik, ez azért van, mert egyikük — a szocializmus világa — új, történelmileg magasabbfokú társadalmat képvisel.

S ezért a szovjet emberek — az imperialistákkal ellentétben — nem félnek a kapitalizmussal való békés versenytől.

Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkája — amely új, zseniális tételekkel gazdagította a marxista dialektikát,

[31] *G. M. Malenkov.* Új diadalok felé. 15—16. old.

amely példát mutatott arra, hogyan kell alkalmazni az elméletet a társadalmi élet különböző jelenségeire, a szocializmus új viszonyaira —, új határkő a marxizmus-leninizmus fejlődésében.

E munka egész gazdagságának elsajátítása döntő feltétele a dialektikus materializmus, az egész filozófiai tudomány további sikeres fejlődésének.

A. A. MAKSZIMOV

I. V. SZTÁLIN „A MARXIZMUS ÉS A NYELVTUDOMÁNY KÉRDÉSEI" CÍMŰ MUNKÁJÁNAK JELENTŐSÉGE A TERMÉSZETTUDOMÁNY TÖRTÉNETE SZEMPONTJÁBÓL

Sztálin nyelvtudományi munkái új korszakot nyitnak a marxista elmélet fejlődésében, egyszersmind óriási eredményei a szovjet tudomány fejlődésének.

Az élenjáró tudomány haladásának élén Sztálin áll. Ő irányítja, lelkesíti és támogatja ezt a haladást, ezt a mozgalmat. Sztálin munkája megrendíthetetlen gránitalap és az eszmék kimeríthetetlen forrása a Szovjetunió és a többi országok haladó tudománya számára.

Sztálinnak a nyelvtudománnyal foglalkozó munkája történelmi korszakot alkot a marxizmus-leninizmus és a szaktudományok közti kölcsönös kapcsolatban, és számos rendkívül fontos új problémát tár a szovjet tudósok elé.

Sztálin munkája ugyanakkor felfedi, hogy az elmélet elmaradt a gyakorlattól; rámutat arra, hogy néhányan megfeledkeztek a marxizmus-leninizmusnak még egyes alapvető tételeiről is, hogy bizonyos kérdésekben néhányan visszafejlődtek, hogy a szovjet tudósok körében még tapasztalhatók nem-marxista nézetek.

Sztálin nyelvtudományi munkájának döntő jelentősége van a marxista természettudománytörténet fejlődése szempontjából. Ezen a területen is elmaradt az elmélet a gyakorlattól; erről tanúskodik az a tény, hogy irodalmunkból hiányzik magának a természettudománynak tudományos meghatározása. Lehetetlen következetes, tudományos természettudománytörténet annak tudományos meghatározása nélkül, hogy mi tulajdonképpen a természettudomány. Mostanáig az a helytelen felfogás volt elterjedve, mely szerint a

természettudomány teljes egészében a felépítményhez tartozik. Ez a nézőpont igen káros és fékezi a természettudománytörténet fejlődését.

Először is felmerült a kérdés: a természettudomány a felépítményhez tartozik-e vagy sem?

Erre a kérdésre I. V. Sztálin nyelvtudományi munkái alapján próbálunk meg válaszolni.

A modern természettudomány a kutatás kísérleti módját alkalmazza, mely bonyolult felszerelésű, hatalmas laboratóriumokat, obszervatóriumokat stb. igényel. Van egy külön iparág, amely csak ezeket a laboratóriumi készülékeket gyártja. A természettudományos laboratóriumokban nem ritkán egyik-másik vegyipari termék termelési módjait, egyik-másik öntvény előállításának módjait stb. dolgozzák ki. A laboratóriumi előállítástól egyenes út vezet a kísérleti félgyári előállításig, innen pedig a gyári előállításig. A laboratóriumok néha egyenesen egyik-másik preparátum, készülék stb. termelésével foglalkoznak, jóllehet ez nem is laboratóriumi feladat.

Másrészt a modern gyáraknak, üzemeknek nem ritkán hatalmas, a tudomány legújabb eredményeinek megfelelően felszerelt laboratóriumaik vannak, melyek lényeges láncszemei az illető gyár, üzem termelő tevékenységének. Igaz, ezek a gyári laboratóriumok általában nem dolgoznak fel új tudományos problémákat, hanem csak az illető gyár termelésének ellenőrzésével és tökéletesítésével foglalkoznak. De a gyári laboratóriumok néha tisztán tudományos feladatokat is megoldanak.

Végül hangsúlyoznunk kell, hogy a termelésben dolgozó sztahanovisták is kísérleteznek, előrelendítik a tudományt, új technológiai eljárásokat dolgoznak ki, tökéletesítik az ismert technológiai eljárásokat, alkalmazzák a tudományt a termelésben.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a természettudomány, kísérleti technikája révén, érintkezik a termelés technikájával, a termelés technikája pedig a természettudomány adataira, a tudomány adataira támaszkodik. A gyári laboratóriumok például a technika körébe tartoznak.

Azt mondhatnánk erre, hogy a természettudomány kísérleti bázisa az ember termelőtevékenységének elkülönült ága, mely már nem termelési eszközök vagy használati értékek termelésére, hanem a természetről való ismereteink elmélyítésére és bővítésére irányul. Innen van a laboratóriumok, kísérleti tudományos előállítások és a tulajdonképpeni termelés közötti rokonság, innen származnak kölcsönös kapcsolataik és a köztük lévő átmenetek.

A laboratóriumok kísérleti kutatómódszerei a tanulmányozott jelenségekre vonatkozó elméleti megfontolások alapján alakulnak ki. A természettudományt tehát az anyagi alap mellett mindenekelőtt olyan elméleti megfontolások összességeként tekinthetjük, amelyek a tapasztalati adatokat általánosítják.

Végül, a különböző tapasztalati adatok és elméleti megfontolások összessége tudományos világnézetté, tudományos ideológiává formálódik, mely arra a kérdésre ad feleletet, hogyan jött létre a természet világa, milyen a felépítése, milyen erők hatnak benne.

A természettudomány ilymódon a kísérleti, anyagi alapra támaszkodva keletkezik és fejlődik. Rendszerbe foglalja azokat az elméleteket, amelyek a tapasztalati adatokat általánosítják. A természettudományt a tudományos ideológia, a tudományos világnézet tetőzi be.

E pontok alapján már feleletet adhatunk arra a kérdésre, hogy mi a természettudomány.

Meg kell tehát különböztetnünk a természettudomány kísérleti alapját, elméleteit és tudományos világnézetét (tudományos ideológiáját). Itt azt kell tisztáznunk, hogy mik a tudományos elméletek, vagyis mi az, ami a tudomány tartalmát mindenekelőtt alkotja.

A tudományos elméletek leírják és megmagyarázzák a természeti jelenségek bizonyos csoportjait. Így például a fény hullám- és korpuszkuláris elmélete megmagyarázza a fényjelenségeket, az atom szerkezetének kvantumelmélete pedig megmagyarázza az atom elektronburkában végbemenő folyamatok lényegét. Ugyanígy az atommag szerkezetének

elmélete megmagyarázza az atommagban lejátszódó jelenségeket.

Amennyiben a tudományos elméletek helyesen tükrözik a valóságot, objektív igazság erejével bírnak. A valóság azonban végtelenül bonyolult, és minden elmélet a valóság sajátságainak csak egy részét tükrözi. Ezért a valóság visszatükröződése az egyes elméletekben nem teljes, csak viszonylag hű képet ad a valóságról, olyan képet, amely a tudomány haladásával, fejlődésével párhuzamosan egyre jobban tökéletesedik, egyre jobban közeledik az abszolút igazsághoz.

Felmerül a kérdés, hogy az objektív igazság, tartalmát tekintve, függ-e a tudósok osztálynézeteitől.

A marxizmus-leninizmus erre a kérdésre egyetlen kizárólagos választ adott és ad: nem.

Az objektív igazság, például az a tény, hogy a fényjelenségekben periódusosság áll fenn, amelyet a fény hullámelmélete ír le, tartalmát tekintve nem függ attól, hogy a hűbérurak osztályához, vagy a burzsoázia osztályához tartozó tudósok fedezték-e fel a fénynek ezeket a sajátságait. Az a tény, hogy a fényfolyamatokban fellelhetők az interferencia, a diffrakció jelenségei: objektív igazság, és ezt az objektív igazságot el kell ismernie minden tudósnak, függetlenül osztályhelyzetétől.

Amikor Bogdanov tudományellenes, szubjektív-idealista ismeretelméleti fejtegetésekbe bocsátkozott, és ezeket kiagyalt „megismerési szocializmus"-ával kezdte kiszínezni, azt állítva, hogy „a fizikai világ objektív jellege abban van, hogy nem személyesen az én számomra, hanem mindenki számára létezik ...", akkor Lenin ezekre az állításokra így felelt: „... nem igaz! a világ «mindenkitől» *függetlenül* létezik ..."[1]

Az Engels által idézett példával, az alizarin felfedezésével kapcsolatban Lenin ezt írta: „Tegnap (vagyis az alizarin felfedezése előtt. — *A. M.)* még nem tudtuk, hogy a

[1] *Lenin.* Materializmus és empiriokritícizmus. Szikra 1949. 117. old.

kőszénkátrányban alizarin van. Ma ezt megtudtuk. Kérdés, volt-e tegnap alizarin a kőszénkátrányban?

Természetesen volt. Ha kételkednénk ebben, ez annyit jelentene, hogy gúnyt űzünk a jelenkori természettudományból"[2].

Lenin azokat a tételeket, amelyeket az objektív igazságról kifejtett, alkalmazta a társadalomtudományra, a marxizmusra is, mely a társadalom objektív fejlődését tükrözi.

Bogdanovnak az objektív igazságra vonatkozó nézeteit vizsgálva a következőt írta: „... Bogdanov Marxnak a pénz körforgásáról szóló elméletét csak a «mi korunk számára» hajlandó objektív igazságnak elismerni és «dogmatizmusnak» nevezi, ha ennek az elméletnek «történelemfeletti objektív» igazságot tulajdonítanak ... Ez megint zagyvaság. Azt, hogy ez az elmélet a gyakorlattal összhangban van, nem másíthatják meg semmiféle jövőbeli körülmények, ugyanannál az egyszerű oknál fogva, amelynél fogva *örök* igazság az, hogy Napoleon 1821 május 5-én halt meg"[3].

Sztálin „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című munkájában ezt írja: „... a társadalom fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány adatai megbízható, objektív igazságok jelentőségével bíró adatok"[4].

Lenin hangsúlyozza, hogy a társadalom osztályszerkezetétől, általában az emberiségtől is függetlenek az olyan igazságok, mint például az a felfedezés, hogy a kőszénkátrány alizarin előállításához szükséges alapanyagot tartalmaz. Ezt írta: „Materialista az, aki elismeri az objektív igazságot, melyet az érzékszervek tárnak fel előttünk"[5].

Lenin bebizonyította, hogy az objektív igazság független az embertől és az emberiségtől, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ostobaság volna, ha nem látnánk egyik-másik objektív igazság felfedezése idejének és körülményeinek tör-

---

[2] Ugyanott, 94. old. — A kőszénkátrányban antracén van, ebből nyerik az alizarint. Lenin röviden csak annyit mond, hogy a kőszénkátrányban „alizarin van", azaz olyan anyag, amely az alizarin nyeréséhez kiinduló termékként szolgál.

[3] Ugyanott, 137. old.

[4] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1952. 680. old.

[5] *Lenin.* Materializmus és empiriokriticizmus. 126. old.

ténelmi feltételezettségét, ha nem látnánk, hogy történelmi feltételezettség szabja meg, mennyire közelíthetik meg ismereteink az objektív, abszolút igazságot.

„A jelenkori materializmus, vagyis a marxizmus szempontjából történelmi feltételektől függnek azok a határok, ameddig ismereteink az objektív, abszolút igazságot megközelítik, de feltétlen ennek az igazságnak létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá. Történelmi feltételektől függnek a kép körvonalai, de feltétlen az, hogy ez a kép az objektíven létező modellt ábrázolja. Történelmi feltételektől függ az, hogy mikor és minő körülmények közt jutottunk el a dolgok lényegének megismerésében odáig, hogy a kőszénkátrányban felfedeztük az alizarint, vagy az atomban az elektronokat, de feltétlen az, hogy a «feltétlenül objektív megismerés» minden ilyen felfedezéssel egy lépést tett előre. Szóval történelmi feltételektől függ minden ideológia, de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően, például, a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg"[6].

Mit jelent az, hogy „... történelmi feltételektől függ az, hogy mikor és minő körülmények közt jutottunk el a dolgok lényegének megismerésében odáig, hogy a kőszénkátrányban felfedeztük az alizarint, vagy az atomban az elektronokat..."[7]?

Ez annyit jelent, hogy a kőszénkátrány összetételének kérdése nem merülhetett fel, mondjuk, a régi görögöknél, mivel a rabszolgatartó társadalom nem ismerte a gőzgépet és nem használt kőszenet. A gőzgép fejlődése vonta maga után a XIX. században a kőszén alkalmazását, vegyi összetételének és a párlási termékek összetételének kutatását.

Az atomok, elektronburkaikkal és magjaikkal, melyek képesek egymásba átalakulni, öröktől léteznek. Az atomok létezésének fizikai és kémiai bizonyítékait azonban a tudomány csak a XVIII—XIX. században, a gőzgép technikájának kialakulásával kapcsolatban szolgáltatta. Az atomok elektronburkait a XIX. század végén és a XX. század elején

[6] Ugyanott, 130. old.
[7] Ugyanott.

fedezték fel, az elektromosságtan fejlődése során. Az atommagok szerkezetének és kölcsönös átalakulásának megismerése pedig napjainkban megy végbe, annak eredményeként, hogy felfedezték az atomenergia óriási szerepét a termelés technikájában.

Tehát a termelőerők fejlettségi fokától, mindenekelőtt a termelés technikájának fejlettségi fokától függ az alizarin, az atomok felfedezésének és sok más tudományos felfedezésnek ideje. Azok a tételek azonban, hogy a kőszénkátrány alizarin nyeréséhez szükséges alapanyagot tartalmaz, vagy hogy léteznek atomok, igazak minden időre nézve, függetlenül az egyes társadalmi-gazdasági alakulatoktól.

Vonatkozik természetesen ez a tétel a természettudomány elméleteire is.

Mit jelent az, hogy „... történelmi feltételektől függnek azok a határok, ameddig ismereteink az objektív, abszolút igazságot megközelítik, de feltétlen ennek az igazságnak létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá..."[8]?

Ismereteinknél az objektív, abszolút igazsághoz való közeledés határainak feltételessége abban mutatkozik, hogy a tudomány fejlődése meghatározza azt a fokot, ameddig mi eljutottunk az alizarin stb. megismerésében. Az alizarinról természetesen többet tudunk most, mint Engels idejében és a jövőben még többet fogunk tudni róla. A tudományos megismerés foka emelkedik, határai tágulnak, de feltétlen igazság marad az a tény, hogy a kőszénkátrányban olyan anyag van, amelyből alizarint nyerünk.

A tudományos ismeretek tehát, amennyiben objektív igazságot tartalmaznak, olyan örökséget alkotnak, amely egyik társadalmi alakulatról a másikra száll. Euklidész geometriája s az egyszeregy az ókorban keletkezett, a rabszolgatársadalomban, sőt egyes elemeik valószínűleg még régebben. Mindamellett mi is hasznukat vesszük a szocialista társadalomban, hiszen az olyan igazság, hogy kétszer kettő négy, vagy hogy a befogók négyzetének összege egyenlő az átfogó négyzetével, objektív igazság.

[8] Ugyanott.

A proletkultosok tagadták az igazság objektív voltát, ellenségei lettek a marxizmus-leninizmusnak. Ellenségei voltak a természettudománynak is, mint tudománynak.

Ugyanilyen ellenségek voltak és ma is ellenségek azok a különböző egyszerűsítők, akik azt állítják, hogy a szocializmus korszaka tudományának semmi köze a megelőző korszakok tudományához.

Az objektív igazság mellett, amely a tudomány tartalmát alkotja, Lenin és Sztálin megkülönbözteti a tudományos világnézetet, a tudományos ideológiát; a magyarázat módja ez, amelynek segítségével a tudományos ismereteket egyesítjük, kifejezzük.

A tudományos világnézet nem egyéb a természetről, annak szerkezetéről, keletkezéséről, fejlődéséről, a természetben ható erőkről alkotott általános felfogásnál; magyarázza a tapasztalati adatokat, magyarázza az elméleti ismereteket, meghatározott módon egységes egésszé foglalva össze ezeket, meghatározott mederbe terelve a megismerést.

A tudományos ideológiáról, a tudományos világnézetről Lenin ezt írta: „... történelmi feltételektől függ minden ideológia, de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően, például, a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg"[9].

A marxizmus-leninizmus klasszikusai nagyra becsülték az olyan tudósokat, mint Kopernikust, Galileit, Darwint, Mengyelejevet, Tyimirjazevet és másokat, akik nemcsupán a tények ismeretének tárházát, nemcsak a természettudomány elméletét, hanem a tudományos világnézetét és módszert is gazdagították. Sztálin „Anarchizmus vagy szocializmus?" című munkájában arról írt, hogy Lamarck és Darwin evolúciós módszere „talpra állította a biológiai tudományt"[10].

A tudományos ideológia tehát, ellentétben a vallásos ideológiával, az idealista filozófiával, objektív elemeket tartalmaz és a társadalmi fejlődés magasabb fokára való áttérés során tovább fejlődik.

[9] Ugyanott.

[10] *Sztálin* Művei. 1. köt. Szikra 1951. 319. old.

Meg kell azonban különböztetni a Marx előtti tudományos ideológiát a marxista tudományos ideológiától. Lenin és Sztálin éles határt vontak a marxista filozófiai materializmus és a nem-marxista filozófiai materializmus között. Ugyancsak élesen elhatárolták a filozófiai materializmust általában, mely a materializmus tudatos formája, a természettörténeti vagy természettudományos materializmustól, amely viszont a materializmus ösztönös formája.

A Marx előtti tudományos ideológiát, mivel ez a kizsákmányoló osztályokhoz kapcsolódott, a teljesség hiánya, a metafizika jellemzi. Az ilyen ideológia sohasem állott és nem is állhatott kellően összhangban az objektív valósággal.

Felmerül a kérdés, függ-e a természettudomány az osztályharctól. Természetesen, igen. Az osztályharc hatása megmutatkozik mind a természettudomány formáin, fejlődésének ütemén, a természettudományos tanítások tartalmán, mindpedig az ideológia területén.

Már Marx bebizonyította, hogy még az ipari kapitalizmus korszakában is, amikor a burzsoázia a legnagyobb mértékben forradalmi szerepet tölt be a termelés elmaradt formáinak szétzúzásában, a tudományt csak annyiban értékelik a kapitalisták, amennyiben a profitszerzést szolgálja. A kapitalistát kevéssé érdekli, hogyan jött létre a tudomány, ki és milyen erőfeszítések árán mozdítja azt előre. Csak annyiban érdekli őt a tudomány, amennyiben a kapitalista kizsákmányolást szolgálja. Ezért a kapitalista a tudományt természeti ajándéknak tekinti, melyet készen kapott vagy érett gyümölcsként ölébe hullott, de sohasem értékeli valóságos értéke szerint.

Ha pedig a tudomány, a találmányok és felfedezések, vagy éppen a technika ellentmondásba kerül a kapitalista érdekeivel, akkor a kapitalista harcot indít ellene és igyekszik fejlődését visszatartani. Ezért annak ellenére, hogy a gép önmagában véve növeli a munka termelékenységét, akadályba ütközhet a gép üzembehelyezése a kapitalista termelésben, ha annak a munkaerőnek értéke, melyet az új gép helyettesít, alacsonyabb az új gép értékénél. Ez akkor for-

dul elő, ha a munka olcsó[11], vagy amikor az új gép alkalmazása előbb történik meg, mintsem a régi gépeknek egy bizonyos átlagos használati ideje már letelt volna[12] stb.

Lenin foglalkozott azzal a kérdéssel, milyen viszony alakul ki a kapitalisták és a tudomány között az imperializmus korszakában. Rámutatott arra, hogyan vásárolják fel s hogyan rejtik véka alá a monopóliumok a szabadalmakat, ha így kívánja meg a monopóliumok politikája. Lenin ugyanakkor megmutatta, mennyire megnő az imperializmus korszakában a tőke hatalma a tudomány felett.

Vonatkozik ez az elméletek fejlődésének ütemére és az elméletek tartalmára egyaránt. Nem minden objektív igazság elfogadható a kapitalisták számára. Például, hogy a kapitalizmus pusztulása történelmileg elkerülhetetlen, ezt az objektív igazságot természetesen elvetik a kapitalisták. De számos természettudományos igazságot is elfogadhatatlannak tartanak. Így például az az objektív igazság, hogy az emberek az emberszabású majmokhoz hasonló állatoktól származtak, hogy valamennyi emberfajtát rokonság fűzi egymáshoz, elfogadhatatlan mind a régi, mind a modern rabszolgatartók számára. Az imperializmus korszakában inkább, mint valaha, akadályozza a monopolista burzsoázia a természettudományos elméletek fejlődésének nagy lendületét és teljesen ellenségesen viseltetik ezen elméletek mélyreható filozófiai, tudományos, materialista kidolgozásával szemben.

Az imperialista burzsoázia ellenséges magatartása a tudományos világnézettel szemben kisebb vagy nagyobb mértékben jelentkezik a természettudomány valamennyi elméletének taglalásánál. A tudomány elméletében az osztályérdekeket osztályideológia fejezi ki.

Az objektív igazság mindig bizonyos ideológiai kifejezést nyer, mindig bizonyos ideológiai formát ölt. Kétszer kettő négy — ez objektív igazság; a befogók négyzetének

---

[11] Lásd *Marx*. A tőke. 1. köt. Szikra 1949. 423—424. old.

[12] Lásd *Marx*. Das Kapital. 2. köt. Dietz Verlag, Berlin 1951. 164—165. old.

összege egyenlő az átfogó négyzetével — ez szintén objektív igazság. Amikor azonban azt állítja valaki, hogy a matematika tételei apriori igazságok, amelyeknek semmi közük a tapasztalathoz, és megelőzik a tapasztalatot, akkor már a matematika tudománytalan magyarázatával van dolgunk, a kizsákmányoló osztályok ideológusainak osztályszempontjával, akik ellenségesen állanak szemben a tudományos ismeretek tapasztalati eredetének objektív, igaz eszméjével.

A tudomány adatainak különféle magyarázataiban a társadalom különböző osztályaihoz tartozó ideológusok pártossága nyilatkozik meg.

A tudománnyal szemben ellenséges osztályideológia kiváltképpen kihasználja a tudományos ismeretek hiányosságát, egyoldalúságát, viszonylagosságát, elvontságát. Erre az egyoldalúságra, hiányosságra stb. támaszkodik az agnoszticizmus, a metafizika, az idealizmus.

A burzsoá ideológusok, akik az ismeretek viszonylagosságát az abszolútumig fokozzák fel, tagadják a tudomány objektív voltát. Az olyan képzeteket, miszerint bizonyos természeti jelenségek viszonylagosan változatlanok, az abszolútumig felfokozva, áltudományos elképzeléseket koholnak az élet, a sejtek, a faji különbségek stb. öröktől való létezéséről.

A mai burzsoá tudományt az jellemzi, hogy egész tudományágak áltudománnyá süllyednek, teljes mértékben a tudományellenes ideológia prédájává válnak. A burzsoá tudománynak ilyen ágai a weissmanizmus-morganizmus, az eugenika, a pedológia és a fajelmélet.

Ez a rothadási folyamat kikezdte a fizika, matematika és a kémia tudományát is. Az imperialista burzsoázia országaiban a világmindenség keletkezésének és szerkezetének tudományos elméletei helyett olyan nézeteket terjesztenek, melyek szerint a világegyetem időben és térben véges, zárt, táguló stb.

A multból származó, vagy a napjainkban keletkező haladó természettudományos elméleteket vagy agyonhallgatják, vagy elferdítik. Különösen szembetűnően jelentkezik ez a Szovjetunió élenjáró tudományos elméleteivel kap-

csolatban. Az imperialista burzsoázia szemében különösen gyűlöletes az élenjáró tudomány kapcsolata a forradalmi társadalmi mozgalommal, amely kapcsolat a Szovjetunióra annyira jellemző.

Ez az oka annak, hogy a kapitalista országokban nem veszik tudomásul Tyimirjazev, Viljamsz, Micsurin tanításait, lebecsülik és semmibe veszik Mengyelejev, Butlerov, Markovnyikov tudományos érdemeit.

Butlerov kémiai szerkezeti elmélete helyett széles körben elterjesztették a tudományellenes rezonancia elméletet (Pauling) és a hasonló szellemű középmérték elméletet (Ingold).

A kapitalizmus országaiban uralkodó tudományellenes világnézet akadályozza a tudományos elméletek fejlődését, különböző vallásos, misztikus koholmányokkal torlaszolja el a tudomány útját, a metafizika és idealizmus útjára taszítja a gondolkodást, a reakciós osztályérdekek eszközévé változtatja a tudományos elméleteket.

Egészen más szerepet játszik a tudományban a dialektikus materializmus, a marxista-leninista párt világnézete. A dialektikus materializmus előmozdítja a tudomány fejlődését, megtisztítja az utat a tudományos gondolkodás számára, vezető, alkotó szerepet játszik a tudomány fejlődésében.

Sztálin mutatta ki, milyen tevékeny, alkotó szerepet játszik az ideológia a szocializmus körülményei között. A bolsevik párt XVII. kongresszusán ezt mondta: „... a szocialista társadalom alapját a Szovjetunióban már leraktuk és csak az marad hátra, hogy betetőzzük felépítményekkel..."[13] Ez a betetőzés megkezdődött és folyamatban van a tudomány területén is. Megvalósítása két módon folyik. Egyrészt a tudományban és a tudományos dolgozók tudatában felszámolják a régi burzsoá ideológia maradványait, melyek a kozmopolitizmus, a külföldi tudományok előtti hajbókolás, a burzsoá tudomány adatainak kritikátlan elsajátítása formájában, az idealizmus és metafizika formájában maradtak

[13] *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 571. old.

fenn. Másrészt a Szovjetunió tudósai egyre jobban elsajátítják a dialektikus materializmus módszerét a tudomány konkrét feladatainak megoldásában.

A bolsevikok pártja nagy harcot folytatott a kapitalizmus csökevényei ellen a szovjet emberek tudatában, harcolt az egyszerűsítők, az antimarxisták, a kritika és önkritika elnyomói ellen. Harcot folytatott a marxizmus-leninizmus vonaláért az irodalom, drámairodalom, film, zene, nyelvtudomány, filozófia, agrobiológia, fiziológia területén.

Ennek a harcnak óriási nevelőhatása van a szovjet értelmiségre, előmozdítja a szovjet kultúra, tudomány fejlődését.

A pártnak ebben a harcában Sztáliné a vezető szerep.

„A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájában Sztálin ezt írja: „A felépítményt az alap hozza létre, ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanúsít alapjának sorsa iránt, az osztályok sorsa, a rend jellege iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében"[14].

Ilyen tevékeny, alkotó, átalakító szerepet játszik a dialektikus materializmus a tudományban is, amikor a kommunizmus szolgálatába állítja a tudományt. A dialektikus materializmus nemcsupán helyesen tükrözi a tudományoknak a természet objektív igazságát kifejező tartalmát, de általánosítja is őket, megmutatja további fejlődésük útját, összekapcsolja a tudományt a politikával és a gazdasággal.

A Szovjetunióban marxista-leninista természettudomány kovácsolódik ki, melynek már alakot öltött ágai a micsurini agrobiológia, a pavlovi fiziológia, a sejtről és az élő anyag sejtelőtti formáiról szóló élenjáró tanítás. Ez a folyamat kiterjed a természettudomány minden ágára, és a természettudomány történetére is. A természettudománytörténet elméleti kérdéseinek kidolgozása azonban még elég lassan

[14] Marr-vita. 224. old.

halad és elmarad az előtte álló feladatoktól. Sztálin nyelvtudományi és egyéb művei megmutatják nekünk azt az utat, melyen a természettudomány történetének mint elméleti tudománynak ugyancsak haladnia kell.

A fent kifejtett megállapításokat összegezve, megpróbálunk felelni arra a kérdésre, hogy mi a természettudomány és melyek fejlődésének legfőbb tényezői.

Az objektív igazságok összessége, az elméleti tudományos ismeretek összessége nem tartozik sem az alaphoz, sem a felépítményhez. Az objektív tudományos igazságok nem szolgálnak az emberek érintkezési eszközéül és sajátos viszonyban vannak a termeléssel, az alappal és a felépítménnyel.

A természettudomány fejlődése függ a termeléstől. A természettudomány a kísérleti technikára támaszkodik, amely érintkezik a termelés technikájával. Ugyanakkor a természettudomány, a maga egészében, meghatározott világnézet alapján épül fel, azaz ideológiai tényezőt is magában foglal. Ez az ideológiai tényező döntő szerepet játszik a tudomány elméleti fejlődésének irányításában és a tudományt meghatározott felépítménynek rendeli alá. A természettudomány ideológiai fundamentuma meghatározott alapot tükröz.

Röviden megfogalmazva, ezt a meghatározást adhatjuk: a természettudomány olyan objektív igazságok összessége, melyeket a termelés gyakorlata alapján, kísérletek alapján fedeznek fel és amelyeket meghatározott világnézet fog össze, irányít, magyaráz.

Az eleven valóságban a természettudomány fejlődését meghatározó tényezők — az objektív igazságot tükröző ismeretek fejlődése a termelési technika és a kísérletek eredményei alapján, az ideológia irányító és szervező szerepe — mindig együtt jelentkeznek és csak elvonatkoztatás útján választhatók széjjel. Mindamellett, csak ha minden egyes tényezőnél számbavesszük a konkrét történelmi helyzetben játszott szerepét, csak így válik lehetővé a természettudomány történetének tudományos felépítése, mindenekelőtt pedig a természettudomány történetének korok szerinti fel-

osztása. Azok a kísérletek, amelyek az objektív igazságot a szubjektivizmus szellemében egyoldalúan értelmezett ideológiával próbálják azonosítani, a bogdanovi vagy a vele rokon rappista és hasonló nézetek felélesztéséhez vezetnek, elméleti alapot nyujtanak a „baloldali" ferdítésekhez, a tudományos munka irányításának „arakcsejevi" módszereihez. Azok a kísérletek, amelyek a természettudomány egész történetét csupán egyvalamely tényező nézőpontjából építik fel, anélkül hogy konkrétan megvizsgálnák e tényezőnek meghatározott történelmi feltételek mellett játszott szerepét, sematizmushoz vezetnek.

A valóságban a természettudomány történetének különböző szakaszain különbözőképpen jelentkezik a technika, a termelés és a kísérlet szerepe, nem is szólva arról, hogy a természettudomány és a kísérletezés csak meghatározott történelmi korszakban jelentkezik.

A tudományos és tudományellenes ideológia szerepe más és más történelmi korszakokban különbözőképpen jelentkezik.

Az olyan kísérletek, hogy a természettudomány történetét *teljes egészében* a termelési technika fejlődési szakaszainak időrendi beosztásához (periodizációjához), az alapok vagy felépítmények korok szerinti beosztásához igazítsák, kudarcot vallottak és vallanak. Vitathatatlan, hogy a termelés meghatározza, előrelendíti a természettudomány fejlődését. A gőzgép alkalmazása maga után vonta a gázok és a hő kinetikai elméletének megjelenését, a termodinamika fejlődését. A nagyfeszültségű villanyáram fejlesztési módjainak feltalálása, a villamosság alkalmazása a termelésben és a közlekedésben hatalmas lökést adott az elektromosságtan fejlődésének. Jelenleg a hőreakciós motorok alkalmazása a repülésben, az atomenergia felhasználása stb. a tudomány megfelelő ágainak rohamos növekedését idézte és idézi elő.

Éppen így senki sem tagadhatja, hogy a tudományos világnézet fejlődésének szakaszai az ókor, a feudalizmus, a kapitalizmus, a szocializmus voltak.

De a fent felsorolt tényezők meghatározzák, hogy milyen történelmi feltételektől függött az egyes fokok el-

érése az objektív igazság felismerésében vagy az igazság magyarázásában, azonban nem határozzák meg az objektív igazság tartalmát.

Így például a geometria fejlődésében Lobacsevszkij felfedezése, a nem-euklidészi geometria döntő fordulatot váltott ki.

Az objektív igazság megismerése szempontjából Lobacsevszkij geometriája hatalmas lépés, amely azonban nem cáfolja meg Euklidész geometriájának objektív jelentőségét.

Nem kétséges, hogy a geometria fejlődésében elért új szakasz a valóság megismerésében elért eredmények következménye, és hogy ennek a megismerésnek az alapja a termelés és kísérletezés technikája, s a tudományos világnézet fejlődése. Csakhogy a geometria fejlődésének szakaszai nem egyeznek a technika fejlődésének szakaszaival, az alapok és felépítmények fejlődésének szakaszaival. Lobacsevszkij geometriája új szakaszt nyitott az objektív igazság megismerésében, a természet térbeli formáinak megismerésében; tartalma szerint nem hozható kapcsolatba a XIX. század első negyedének hűbéri vagy kapitalista társadalmával, mint ahogyan tartalma szerint Euklidész geometriája sem hozható kapcsolatba a rabszolgatartó társadalommal.

Ugyanígy nem határozza meg, tartalmát tekintve, a megfelelő alap vagy felépítmény Lomonoszov törvényét, vagy a kémiai elemek Mengyelejev-féle periódusos rendszerét.

Történelmi feltételektől függött az, hogy a tudomány egy meghatározott időben bizonyította be a molekulák és atomok létezését, elektronburkaik és magjaik létezését, de feltétlen az, hogy maguknak a molekuláknak és atomoknak létezése nem függ sem az alaptól, sem a felépítménytől, sem általában az emberiségtől.

Azok a kísérletek, hogy a természettudomány *egész* történetét csupán az alapok és felépítmények történetére vezessék vissza, tévesek. Ebben az esetben hasonló hibát követnek el, mint amilyenbe Marr hívei estek a nyelv történetének értelmezésénél.

Semmiféle más területről vett séma nem oldja meg azt a kérdést, hogy az objektív valóság megismerésében milyen

történelmi korszakok különböztethetők meg. Ha korok szerint akarjuk feldolgozni az objektív valóság megismerésének történetét, ahhoz nagy, önálló munkára van szükség.

E példákból kitűnik, hogy vigyáznunk kell a különbségre, mert más szakaszokra oszlik az objektív igazság megismerésének fejlődése, mint a termelés fejlődése, vagy mint a tudományos világnézetnek a tudományellenes világnézet ellen vívott évezredes harca.

A dialektikus materializmus győzelmének körülményei között a tudomány fejlődése új törvények szerint megy végbe. Az áttérés az objektív valóság megismerésének egyik szakaszáról annak másik szakaszára a világnézet megváltozása nélkül megy végbe. A marxizmus-leninizmus világnézete csak mélyül, gazdagodik, tökéletesedik.

A marxizmus-leninizmusnak — mely a természet és társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének tudománya — lelke a dialektikus materializmus[15].

A szovjet természettudomány, amely a dialektikus materializmus alapján fejlődik, minőségileg más jelleget öltött, mint a kapitalista országok tudománya. A szovjet természettudomány mélyebben, gyorsabban hatol be a természet megismerésébe, mint azt a tudomány azelőtt valaha is tette. A szovjet természettudomány a kommunizmus felépítésének eszköze lett.

Jelenleg a szovjet természettudomány rohamos ütemben fejlődik.

Ugyancsak fejlődés tapasztalható a természettudomány történetének vonalán is. A szovjet természettudománytörténet hatalmas sikereket ért el a hazai tudomány elsőbbségéért vívott harcban, a tényadatok stb. feldolgozásában. Ezek az eredmények messze túlszárnyalják a Nagy Októberi Forradalom előtti eredményeket. Keletkezőben van

[15] Lásd Marr-vita. 342. old

a természettudomány történelmi fejlődéséről szóló új, marxista tudomány.

A hazai tudomány történetével foglalkozó munka óriási méretei csak a mi országunkban lehetségesek, amely építi a kommunizmust, harcol az egész világ békéjéért, a tudomány győzelméért és minden dolgozó boldogságáért.

A természettudomány és a marxizmus-leninizmus világnézete közötti összefüggés, a dialektikus materializmus vezető, alkotó szerepe nyilatkozik meg abban a törvényszerű tényben is, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusai a legnagyobb tudósok. A szovjet tudomány élén, akárcsak a kommunizmus felé vezető egész haladás élén, Sztálin áll.

D. M. TROSIN

I. V. SZTÁLIN „A MARXIZMUS ÉS A NYELVTUDOMÁNY KÉRDÉSEI" CÍMŰ MUNKÁJÁNAK JELENTŐSÉGE A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK SZEMPONTJÁBÓL

A szocializmus országában a tudomány a termelőerők fejlesztésének egyik legfontosabb tényezőjévé vált. A szovjet tudós munkáját széleskörűen alkalmazzák az iparban és a mezőgazdaságban. A tudomány fejlesztése az egész szovjet nép érdeke. A kommunista párt, a szovjet kormány, Sztálin elvtárs, népünk vezére személyesen sokoldalú segítséget és figyelmet szentel a tudománynak. E gondoskodást világosan mutatja a Sztálin elvtárs kezdeményezésére rendezett filozófiai vita (1947), a biológiai vita (1948), a fiziológiai és az orvostudományi vita (1950), a nyelvtudományi vita (1950). Sztálin — a tudomány nagy lángelméje — kimagasló elméleti általánosításaival gazdagította az ismeretek minden ágát.

A szovjet tudomány fejlődésében határkő Sztálin nyelvtudományi munkája. Ez a munka a marxista-leninista tudomány alkotó továbbfejlesztésének mintaképe. A marxizmus tételeit a nyelvtudományra alkalmazva Sztálin egy egész tudományág elemzésén mutatta be, miként kell a marxista-leninista elméletre támaszkodva alkotóan fejlesztenünk és előrelendítenünk valamely tudományt.

Sztálin elvtárs ebben a műben teljesen és minden oldalról megvilágította a társadalmi jelenségek — az alap, a felépítmény, a nyelv stb. — fejlődéstörvényeinek sajátszerűségét. Szabatosan és világosan meghatározta e társadalmi jelenségek szerepét, funkcióit, jelentőségét és fejlődésük jellegének sajátosságait.

Sztálin elvtárs megmutatta, hogy valamennyi társadalmi

jelenségnek — köztük az alapnak és a felépítménynek is — van egy közös vonása: valamennyi a társadalmat szolgálja. Emellett azonban minden társadalmi jelenségnek megvannak a maga különleges sajátosságai, mind fejlődésének jellegét, mind a társadalomban játszott szerepét tekintve.

Az alap, a felépítmény, valamint a nyelv fejlődésének és a társadalomban betöltött szerepének sajátosságait elemezve Sztálin példát adott arra, hogyan kell valóban tudományosan, marxista módon vizsgálni és értékelni valamennyi társadalmi jelenséget. Mindezeknek a jelenségeknek megvannak „... a maguk különleges sajátosságai, amelyek megkülönböztetik őket egymástól, amelyek mindennél fontosabbak a tudomány szempontjából"[1].

Hatalmas módszertani jelentősége van Sztálin elvtárs azon útmutatásának, hogy a tudománynak tanulmányoznia kell és ki kell fejtenie az egyes társadalmi jelenségek különleges sajátosságait. Közvetlenül összefügg ez a talmudizmusnak és a marxizmus vulgarizálásának leleplezésével irodalmunkban. Ebből az útmutatásból folyik az a szükségszerű következtetés, hogy maga a tudomány — mint társadalmi jelenség — megköveteli, hogy különleges sajátosságait és különbségeit tanulmányozzuk és megvilágítsuk. Ezzel kapcsolatban elkerülhetetlenül felmerül az a kérdés, hogy milyen viszonyban van a tudomány az alappal és a felépítménnyel, hogyan függ össze a tudomány — a természettudomány — a termeléssel és a társadalom termelőerőivel, s végül az a kérdés, hogy az osztálytársadalom viszonyai között a tudományban mi az, ami osztályjellegű és pártos.

E kérdések helyes eldöntésének komoly jelentősége van a tudomány mint társadalmi jelenség értelmezése és a társadalom fejlődésében betöltött szerepének tisztázása szempontjából. Ha nem felelünk ezekre az alapvető kérdésekre, nem tárhatjuk fel és nem érthetjük meg a tudomány fejlődési törvényszerűségeit, nem alkothatjuk meg a tudomány marxista történetét. Csakis e kérdések helyes értelmezése

[1] Marr-vita. 294. old

teszi lehetővé, hogy tisztázzuk a tudománynak a kommunizmus építésében betöltött szerepét és jelentőségét, megvilágítsuk a párt tudománypolitikáját, többek között a forradalom első éveiben a párt viszonyát a polgári társadalomtól örökölt tudományhoz. E kérdések helyes értelmezése segít megvilágítani annak a harcnak a fontosságát és időszerűségét, melyet pártunk folytat a haladó tudományért, a bolsevik eszmeiség elvének megerősítéséért a tudományban.

A tudomány társadalmi jelenség, amelynek megvannak a maga sajátosságai és amely különleges szerepet játszik a társadalom fejlődésében. A természettudományok hivatása, hogy a társadalmat ellássák a természetről szerzett olyan ismeretekkel, amelyekre a társadalomnak szüksége van a termelőerők fejlesztése, az ember egészségének megőrzése céljából. A természettudományok e szerepet a társadalomban azért képesek betölteni, mert objektíven tükrözik vissza a természetet, felfedik valódi törvényszerűségeit. A tudomány által feltárt természeti törvények és a tudósok kísérletekre támaszkodó és a gyakorlat által igazolt tudományos elméletei objektív igazságok. A természet megismerésének folyamata bonyolult történeti folyamat, melynek eredményeként az emberi társadalom — a tudatlanságtól a tudás felé és a kevésbbé teljes tudástól a teljesebb tudás felé haladva — úrrá lesz a természet erői és törvényei felett, saját céljaira használja fel őket.

A természetnek a természettudomány által felfedezett és megismert, a technikában testet öltött objektív törvényeit az emberek termelő tevékenységükben felhasználják; e törvények hatnak az ember termelő tevékenységére. A természetnek a tudomány által felfedezett törvényeit a társadalom, fejlődésének valamennyi állomásán — minden társadalmi-gazdasági alakulatban — felhasználja.

A természettudomány által feltárt természeti törvények különleges sajátossága abban áll, hogy ezek a törvények az emberek és osztályérdekeik iránt közömbösek, függetlenek az emberektől általában, függetlenek az osztályoktól és az osztályérdekektől.

Ámde a természet feltárt törvényei, valamint a termé-

szettudomány fő tartalmát képező elméletek — a természettudománynak csak egyik oldala. Ez az oldala objektív és a társadalom bármelyik osztálya felhasználhatja. A természettudomány másik oldala: filozófiai, ideológiai alapjai. Ez teljes egészében függ az osztályok helyzetétől, az osztályérdekektől. A természet felfedett törvényeit a tudomány magyarázza. A törvények és tények e magyarázata, értelmezése a tudomány embereinek és annak az osztálynak a világnézetétől függ, amelyet a tudomány szolgál.

A polgári társadalomban, amelyben a filozófiai idealizmus, a papi szellem uralkodik, a természetkutatók — a valósággal szemben — becsempészik a természettudományba az idealizmust, a felfedezett jelenségeknek idealista magyarázatot adnak. A tudomány valóban objektív alapja csakis a materializmus, a mi időnkben pedig csakis a dialektikus materializmus lehet.

A törvények világnézeti értelmezése tehát lehet szubjektív is, vagyis függhet a tudomány embereitől. Ennek eredményeként a természet egyazon tényei és törvényei különféle értelmezést kaphatnak.

Tehát a tudomány fejlődésének egész története során a természettudomány minden ágában folyt és folyik az élenjáró materialista tudomány harca az idealista elferdítések mindenféle fajtája ellen. Az ismeretek minden területén az idealizmus és a metafizika *először* a tudás hiányosságának eredménye volt. Ebből következett, hogy a megbízható megismerés hiányát mindenféle kitalált összefüggésekkel és feltevésekkel helyettesítették. Abban az időszakban, amikor a tudományok még nem váltak le a filozófiáról, vagyis amikor a pontos ismereteket természetfilozófiai feltevések helyettesítették, ezeket a feltevéseket és kiagyalt összefüggéseket az uralkodó világnézet határozta meg. Ennélfogva — például a biológiában — az életről sokáig vallásos-misztikus felfogás (animizmus, vitalizmus, preformizmus stb.) uralkodott. Csak a XIX. század második felétől kezdve, amikor Lamarck és Darwin materialista elméletet dolgoztak ki az élet fejlődéséről a Földön és a biológiának fő kiinduló pontjaihoz többé nem volt szüksége természetfilo-

zófiai feltevésekre, vált lehetségessé tudományosan megmagyarázni az élet folyamatait.

Ugyanez a helyzet a fizikában is. Amíg a legfontosabb törvényszerűségeket — például az anyag és a mozgás megmaradásának törvényét, az energia megmaradásának és átalakulásának törvényét stb. — nem fedezték fel, a fizika nem tudott ellenállni a metafizikának. A XVII. és XVIII. század fizikájának alapfeltételezései — amilyenek a flogiszton, a termogen, az elektromos folyadék stb. — a természetről alkotott tényleges ismereteket helyettesítő természetfilozófiai kategóriák voltak. A természettudomány területén a szubjektív behatolásának ez az egyik oldala. Abban az időszakban, amikor az egyes természettudományok a filozófiától még nem különültek el, s folyt a harc az élenjáró, a haladó és a reakciós között, ez a harc különböző filozófiai elméletekre támaszkodott. Mindaz, ami haladó volt a természettudományok bármelyik ágában, a materialista filozófiához fűződött, és megfordítva, a természettudományban minden reakciós vonás az idealizmussal és a vallással volt kapcsolatos.

Másodszor, amikor a természettudományok — a fizika, a kémia, a biológia — odáig fejlődnek, hogy megmagyarázzák a fő törvényszerűségeket, a természet törvényeinek és tényeinek értelmezése során filozófiai, világnézeti következtetéseket vonnak le. A világnézeti következtetések lehetnek objektívek, valóban tudományosak, vagyis materialisták, valamint lehetnek szubjektívek, tudományellenesek, idealisták. Lenin az ideológiai, a világnézeti felfogásokat jellemezve a következőket írta: „Szóval, történelmi feltételektől függ minden ideológia, de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően. például, a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg"[2].

Csakis a tudományos, vagyis a dialektikus materialista ideológiának felel meg objektív igazság, a természet. De mivel minden osztálynak megvan a maga ideológiája, így a

[2] *Lenin.* Materializmus és empiriokriticizmus.. Szikra 1949. 130. old.

mi időnkben a haladó osztály — a proletariátus és pártja — tudományos ideológiája mellett létezik a kizsákmányolók osztályának tudománytalan ideológiája is. A kizsákmányoló osztályok ideológiája az idealizmus és a metafizika. Tekintve, hogy a kapitalizmus országaiban az uralkodó ideológia az uralkodó osztály ideológiája, ezt az ideológiát ráerőszakolják a tudományra. Ennek eredményeképpen a tudományban valamely tény vagy felfedezés értelmezésénél megkísérlik, hogy az adott tényanyagot az uralkodó tudományellenes ideológia dogmáiba szorítsák. A XIX. század végén és a XX. század elején a fizikában kialakult helyzet például világosan igazolja, hogy a tudománytalan ideológia behatol a természeti törvények megismerésének területére.

Ezen időszak fizikájának kimagasló felfedezései (az atombomlás, a kémiai elemek rádióaktivitásának felfedezése stb.) az objektív világ megismerését messze előrevitték az abszolút igazság felé vezető úton. Mint Lenin zseniálisan megjegyezte, ezek a felfedezések feltárták a természet dialektikus és materialista lényegét. A fizikusok egy része azonban az uralkodó ideológia kedvéért és az uralkodó osztálytól való függősége miatt nem tért a tudomány által feltárt tények dialektikus materialista értelmezésének útjára. Ehelyett az uralkodó ideológia befolyására a fizika legújabb felfedezéseit a tudományos ideológia — a materializmus — megcáfolására igyekeztek felhasználni. A fizikusok azon kijelentéseit, hogy az atom „dematerializálódott" (elanyagiatlanodott), „az anyag eltűnt, csupán az energia maradt meg", „a materializmus megbukott" stb., az uralkodó ideológia diktálta a fennálló objektív tények ellenére és azok ellensúlyozására.

Így hatol be az uralkodó ideológia a tudományba és kényszeríti a tudósokat arra, hogy az objektív tudományos tényekből szubjektív, a természetnek meg nem felelő következtetéseket vonjanak le.

Engels írta: „bárhogyan is ellenkezzenek a természetkutatók, mégis a filozófusok irányítják őket". Ez azt jelenti, hogy a természetkutató, amikor feltárja a tényeket és felfedi a természet objektív törvényeit, azok értelmezésénél

és elméleti magyarázatánál valamely világnézetből indul ki, ahhoz igazodik.

Ennek folytán a tudományban voltak olyan jelenségek, amikor a tudós megállapította az objektív tényt, felfedte a természet valamely törvényét, utána azonban — szubjektíven értékelve — a feltárt tényeknek és a felfedezett törvényeknek eltorzított értelmezését adta.

Például, G. Cuvier az ásatag állatokra vonatkozólag gazdag paleontológiai anyagot gyüjtött össze, megállapította az állatformák különbözőségeit, megállapította a mult geológiai korszakokban élt állatoknak a jelenleg élőktől való eltéréseit, vagyis, a reális valóságnak megfelelő objektív tényeket állapított meg. Azonban Cuvier ezeknek a tényeknek hamis, tudományellenes magyarázatot adott, mert a jelenségek értelmezésénél metafizikus módszert alkalmazott.

A tényanyag azt bizonyította, hogy a különbségeket, melyek a ma élő állatok és az elmúlt geológiai korszakok állatai között fennállnak, az élő természet fejlődési folyamatában végbement változások magyarázzák. Cuvier viszont apriori tagadta az élő formák fejlődését, s ezért ezt a különbözőséget katasztrófákkal és többszörös teremtési aktussal magyarázta.

A tudomány további fejlődése során a G. Cuvier által felfedezett tényeket megőrizték, s újabb tényeket tártak fel. Cuvier tudományellenes katasztrófa-elméletét pedig — mint a valóságnak meg nem felelőt — megcáfolták és elvetették.

Darwin a tények nagy tömegét gyüjtötte össze és megalkotta az élő formák fejlődésének tudományos elméletét. Ugyanakkor, tekintve, hogy a fajok fejlődése problémájának elméleti kifejtésénél Malthus áltudományos elméletét használta fel, a fejlődés tényei és mozzanatai egész sorának értelmezését kiforgatta. Darwin elméletében a burzsoá ideológia területéről behozott malthusista elemek tudománytalanok.

Darwin, Leibniz metafizikus eszméinek hatása alatt, helytelenül magyarázta a fajképződés folyamatát. Csak evolúciós változások folyamataként képzelte el ezt a folya-

matot, s tagadta az ugrásszerű változásokat. Darwin többször megismételte Leibniz formuláját: „A természet nem tesz ugrásokat".

Így tehát a tudománynak — a természettudománynak — két oldala van: objektív oldala — a tudomány által feltárt és az emberi tudattól függetlenül létező tények, törvények — és a tudósoktól, osztályhelyzetüktől függő világnézeti oldala.

A tények: a tudomány levegője, építőanyaga — ezt tanította a nagy orosz fiziológus, I. P. Pavlov —, azonban a tény önmagában még nem tudomány.

A tudomány: a tények, feltárt törvények, valamint elméletek és e tények s törvények ideológiai, világnézeti értelmezésének oszthatatlan egysége.

A valódi tudomány csakis akkor fejlődhetik, ha az objektív természeti törvények és tények objektív, a természetnek megfelelő feltárását és magyarázatát összekapcsoljuk e tények és törvények valóban tudományos, vagyis dialektikus és materialista értelmezésével.

A tudományban az elferdítések minden neme előfordulhat nemcsak a tényleges anyag értelmezése, hanem még a tényleges anyag kiválogatása során is.

Jó példa erre a weismannizmus-morganizmus.

Így például, Mendel borsóval végzett kísérleteket és ennek alapján azt a következtetést vonta le, hogy az öröklődés anyaga örök és változatlan. E kísérleteknek és Mendel „borsó"-törvényének ideológiai alapja az idealizmus és a metafizika.

Weismann hosszú évek során folytatott kísérleteket: egerek farkát levagdalta és bebizonyította, hogy az utódok farka nem rövidül meg. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a szerzett jellegek nem öröklődnek. Ezen következtetés ideológiai alapja szintén idealizmus és metafizika.

A morganisták ezernyi kísérletet végeznek a drozofilával (ecetmuslicával) és ezek alapján úgy döntenek, hogy az öröklődés mutációk útján és véletlenül változik meg, s nem függ a szervezet létkörülményeitől. E tan idealista és metafizikus gyökerei elég világosak.

A weismannizmus-morganizmus valamennyi metafizikus és idealista koholmánya speciálisan beállított kísérletekre támaszkodik. Ezek a kísérletek módszertani alapjukban tendenciózusak, mivel előre elfogadott tudományellenes alapokból indulnak ki.

A micsurinisták bebizonyították, hogy a morganisták és weismannisták egész módszertana tudományellenes, elméletük hamis, az élő anyag weismannista-morganista eszmei értelmezésében pedig feltárták az idealizmust és a metafizikát.

☆

Felbecsülhetetlen jelentősége van minden tudományág számára annak, hogy Sztálin leleplezte a nyelvtudományban az arakcsejevi rendszert, s rámutatott arra, hogy a tudomány a kritika és önkritika széleskörű fejlődése alapján, a vélemények harcán keresztül fejlődik, hogy küzdeni kell a marxizmus vulgarizálásának megnyilvánulásai, a bibliamagyarázók és a talmudisták ellen, hogy milyen nagy jelentősége van a tudományos hagyatéknak és milyen rendkívül fontos a tudomány történelmi fejlődése folyamán felhalmozott ismeretek hozzáértő felhasználása.

Leleplezve a Marr „tanítványai" által a nyelvtudományban meghonosított arakcsejevi rendszert, ezt írja Sztálin elvtárs: „Mindenki tudja azt, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül. Ezt az általánosan elismert szabályt azonban minden teketória nélkül figyelmen kívül hagyták és lábbal tiporták. Kialakult a csalhatatlan vezetőknek egy zárt csoportja, amely biztosította magát mindenfajta lehetséges kritikával szemben, s önkényeskedni és arcátlankodni kezdett"[3].

Sztálin elvtársnak ezek az útmutatásai vonatkoznak más tudományokra is. Nevezetesen az ilyen rendszer a fiziológiai tudományban azt eredményezte, hogy egyes fiziológusaink eltértek a pavlovi tanítástól. A Szovjetunió

[3] Marr-vita, 245. old.

Tudományos Akadémiája és az Orvostudományi Akadémia együttes ülésszakán, 1950 nyarán leleplezték, hogy L. A. Orbeli akadémikus és számos más fiziológus, akik kezükben tartották a legfontosabb fiziológiai intézetek, laboratóriumok és folyóiratok irányítását — elnyomták a kritikát, akadályozták a vélemények szabad kicserélését, az embereket nem munkájuk szerint, hanem egyéni meggondolásokból kiindulva válogatták meg. Zárt „iskolák" és „iskolácskák" jöttek létre, amelyekben a hízelgésnek és a vezetők dicsőítésének légköre uralkodott. Az egész tudományos munka arra rendezkedett be, hogy „ne teregesd ki a szennyesedet". Az a körülmény, hogy a tudományos káderek szükségtelenül és károsan „iskolákra" és „iskolácskákra" forgácsolódtak szét, továbbá a kritika és önkritika hiánya kedvező talajt teremtett arra, hogy Pavlov tanításainak fő vonalát elferdítsék és attól eltérjenek.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az Orvostudományi Akadémia együttes ülésszaka, Sztálin elvtárs útmutatásait követve, leleplezte egyes tudósok (L. A. Orbeli, I. Sz. Beritov és mások) hibás munkastílusát és sok tudományos intézmény működésében kijavította a hibákat.

Sztálin útmutatásai segítettek abban is, hogy kijavítsák a hibákat V. R. Viljamsz agronómiai tanításában. A talajtan és a talajképződési folyamat tudománya a mi országunkban született. E tudomány megalkotói V. V. Dokucsajev, P. A. Koszticsev és V. R. Viljamsz orosz tudósok.

A talajképződési folyamat tudományos értelmezéséből kiindulva, V. R. Viljamsz új agronómiai tant alkotott, amelyet T. D. Liszenko „a talaj termőképességének megteremtése és helyreállítása" elméletének nevezett el. V. R. Viljamsz leleplezte „a talajok csökkenő termőképességének" úgynevezett „törvényéről" szóló burzsoá koholmányt és kidolgozta a talajok termőképességének és a termőképesség helyreállításának új tanát. Bebizonyította, hogy helyes agrotechnika alkalmazásával a mezőgazdasági növények nagy termése nem vezet a talaj kimerüléséhez és termőképességének csökkenéséhez, hanem ellenkezőleg, ez eszköze a termőképesség fokozásának. V. R. Viljamsz elmé-

lete a talajképződési folyamat törvényszerűségeinek helyes értelmezésén alapul. Ez az elmélet lehetővé teszi a talajban végbemenő folyamatok irányának megszabását, szabályozását, a talaj termőképességének irányítását.

V. R. Viljamsz a talaj termőképességének helyreállítására és növelésére kidolgozta a földművelés szántófüves rendszerét. A szántófüves rendszer bonyolult komplexum, amely magábanfoglalja a vetésforgót, vagyis a gazdasági növények helyes váltogatását, a talaj megmunkálásának helyes rendszerét, trágyák alkalmazását és mezővédő erdősávok létesítését.

A földművelés Viljamsz féle szántófüves rendszere nem alkalmazható mechanikusan. Feltétlenül szigorúan figyelembe kell vennünk a konkrét feltételeket: minden egyes talaj- és éghajlati övezet sajátosságait. Csakis ez biztosíthatja V. R. Viljamsz agronómiai tana alkalmazásának sikerét.

Maga V. R. Viljamsz, aki megteremtette a földművelés helyes rendszerét, annak megvalósítása során, egyes konkrét eljárásokat ajánlva, számos hibát követett el. Többek között helytelenül vélekedett az őszi növényekről. Viljamsz e hibája a növények igényeinek egyoldalú megítélésében gyökerezik. A növények termesztéséhez szükséges feltételek bonyolult összességéből mindössze kettőt vett számításba: a talaj táplálék- és nedvességtartalmát, nem vett azonban figyelembe olyan fontos tényezőket, mint a levegő hőmérsékleti viszonyait és nedvességét. Viljamsz lebecsülte az őszi növényeket, minden esetben, bármilyen feltételek között azt ajánlotta, hogy a füves réteget csakis késő őszszel szántsuk fel. Ez szintén nem fogadható el mindenütt és mindenkor, mivel országunk különféle természeti feltételei megkövetelik, hogy azoknak megfelelően e kérdést különbözőképpen kezeljük.

Viljamsz követőinek tovább kellett fejleszteniök Viljamsz talajképződési folyamatról szóló haladó tanát, kiküszöbölve e tanítás hibáit. Azonban sok tudományos munkás Viljamsz megállapítását — metafizikusan nézve — egyszer és mindenkorra megadottnak és bármilyen természeti fel-

tételek mellett érvényesnek tartotta. Csakis a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága figyelt fel Viljamsz tanításának hibáira. Ha a Viljamsz tanításának kidolgozására hivatott tudományos munkások alkotóan, nem pedig talmudisták és bibliamagyarázók módjára vizsgálták volna ezt a kérdést, akkor fel tudták volna fedni V. R. Viljamsz hibáit.

Sztálin klasszikus nyelvtudományi munkáiban rámutatott arra, milyen káros a talmudizmus és a bibliamagyarázás, és klasszikus példáját adta az alkotó tudományos módszernek. Sztálin elvtárs ezt tanítja:

„A bibliamagyarázók és talmudisták a marxizmust, a marxizmus egyes következtetéseit és tételeit olyan dogmák gyűjteményének tekintik, amelyek függetlenek a társadalmi fejlődés körülményeinek megváltozásától és «soha» nem változnak. Azt gondolják, hogy ha megtanulják kívülről ezeket a következtetéseket és tételeket s derűre-borúra idézgetik azokat, akkor meg tudnak majd oldani bármilyen kérdést, mert — gondolják — a betanult következtetéseket és tételeket alkalmazhatják majd minden időre és országra, az élet minden esetére. Így azonban csak olyan emberek gondolkozhatnak, akik látják a marxizmus betűjét, de nem látják annak lényegét, bemagolják a marxizmus következtetéseinek és tételeinek szövegeit, de nem értik azok tartalmát“[4].

Sztálin elvtárs ezen útmutatásának óriási jelentősége van valamennyi tudományág számára. A mezőgazdasági tudomány egyes képviselői betéve megtanulták V. R. Viljamsz formuláit és következtetéseit; bármilyen feltételek mellett, az élet minden esetében alkalmazhatóknak vélték őket, s ezzel tévútra vezették a mezőgazdaság gyakorlati dolgozóit. Ha a marxista dialektikus módszert, különösen az igazság konkrét voltáról szóló tételt követték volna, meglátták volna, hogy V. R. Viljamsz e nézetei hibásak, megállapításai a növények növekedési feltételeit meghatározó tényezőkről egyoldalúak, hiányosak, megértették volna,

[4] Marr-vita. 342. old.

hogy lebecsülte egyes földmegmunkáló eszközök jelentőségét.

Sztálin elvtárs útmutatásait, melyeket a talmudizmus és a bibliamagyarázás káros voltáról, a vélemények szabad kicserélésének szükségességéről, a kritika és önkritika fejlesztéséről adott, valamennyi tudományág további fejlődésének alapjává kell tennünk.

A szovjet tudomány kiűz minden áltudományosságot, a tudományt megtisztítja az idealizmustól, metafizikától és mindennemű reakciós elmélettől, amelyet a kapitalista országokban az imperialisták érdekében terjesztenek. Miután megtisztítottuk a tudományt minden reakciós, hamis elemtől, kötelességünk — Lenin és Sztálin tanításai értelmében — felhasználni mindazt, ami értékes a tudományban. Értékeljük Darwin fejlődéselméletét, Lamarck tanításának materialista magvát. A micsurini biológia magábanfoglalja Mecsnyikov, Kovalevszkij, Tyimirjazev és mások felfedezéseit. A pavlovi fiziológia Szecsenov, a nagy orosz tudós és más materialista fiziológusok tanítására támaszkodik. A szovjet talajtani tudomány kritikailag átdolgozta Dokucsajev, Koszticsev tanítását.

I. V. Sztálin hatalmas alkotó tudományos tevékenysége a leglelkesítőbb példa országunk tudósai számára. Mély hálaérzettel írták levelükben a szovjet tudósok, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az Orvostudományi Akadémia együttes ülésszakának részvevői Sztálinnak:

„Ön, mint a tudomány géniusza, olyan műveket alkot, amelyekhez hasonlót nem ismer az élenjáró tudomány története. «Marxizmus és nyelvtudomány» című munkája a valódi tudományos alkotás mintaképe, hatalmas példája annak, miként kell fejleszteni és előrevinni a tudományt. Ez a munka fordulatot hozott a nyelvtudományban, s az egész szovjet tudomány számára új korszakot nyitott meg.

Ön, Sztálin elvtárs, fölveti és alkotóan megoldja a marxista-leninista elmélet legjelentősebb kérdéseit, s lángelméjének hatalmas fényével bevilágítja a kommunizmushoz vezető utat.

Az egész szovjet néppel együtt büszkék és végtelenül

boldogok vagyunk, hogy Ön — drága Ioszif Visszarionovics — élén áll a világ haladásának, az élenjáró tudománynak"[5].

A természettudomány valamennyi ágára nézve rendkívül fontos az a sztálini tanítás, mely elemzi az ugrások különböző formáit a régi minőségi állapotból az újba történő átmenetek esetén.

Minden átmenet az egyik minőségből a másikba — tanítja Sztálin elvtárs — mindig ugrás formájában történik; az ugrás végbemehet vagy robbanás formájában, vagy pedig a régi minőség fokozatos elhalása és az új minőség fokozatos felhalmozódása formájában. Sztálin különös nyomatékkal emelte ki azt a tételt, hogy a fejlődésben az egyik minőségből a másikba való átmenetnél meg kell különböztetnünk azt a formát, amikor „... nem a régi egycsapásra történő megsemmisítése és az új felépítése útján..., hanem az új minőség elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján"[6] valósul meg az átmenet. Továbbá Sztálin elvtárs, leleplezve a nyelv stadiális (szakaszos) fejlődésének elméletét mint antimarxista, antidialektikus elméletet, nagyfontosságú módszertani értelmezését adta az ugrásnak, mint a fejlődési folyamat törvényszerű jelenségének, amely szervesen összefügg az egész fejlődési folyamattal.

E sztálini tételeknek, melyek a természettel és a társadalommal kapcsolatos tudományos adatok mélyreható elemzésének eredményei, a természettudományok és a társadalomtudomány számára alapvetőeknek kell lenniök.

Sztálin azon tételéből, hogy nem minden ugrás robbanás, a természettudományra nézve az következik, hogy a természet és a társadalom fejlődésében a régi minőségből az újba történő átmenet feltétlenül ugrásszerűen történik. Ez a sztálini tétel közvetlenül kapcsolódik Engels tanításához, amely szerint „minden fokozatosság ellenére az egyik mozgási formáról a másikra való átmenet mindig ugrás...

[5] Az I. P. Pavlov akadémikus fiziológiai tanítása problémáinak szentelt tudományos ülésszak. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadása, 1950. 3—4. old. (oroszul).

[6] Marr-vita. 242. old.

marad"[7]. Engels azt írta, hogy „...a természetben nincs ugrás, éppen *azért, mert* a természet csupa ugrásból tevődik össze"[8].

Engelsnek ezek a tételei — mint ismeretes — Leibniz metafizikus formulája ellen irányultak: „a természet nem tesz ugrásokat".

Sztálin, alkotóan továbbfejlesztve a marxista dialektikát, „Anarchizmus vagy szocializmus?" (1907) című munkájában rámutatott arra, milyen óriási jelentőségű az egyik minőségből a másikba történő átmenet helyes tudományos értelmezése. Mint anarchistákat leplezte le azokat, akik tagadták a fokozatos átmenetet és azt állították, hogy a fejlődés csakis robbanások és forradalmak formájában történik, úgyszintén leleplezte a reformistákat, az opportunistákat is, akik a társadalom fejlődésében tagadták az ugrásokat, a forradalmakat.

Sztálin „Anarchizmus vagy szocializmus?" című munkájában megmutatta, hogy a fejlődés formáinak helyes értelmezése szempontjából milyen hatalmas jelentőségük van a természettudomány, különösen a kémia és a biológia adatainak. Megmutatta, hogy a természetben a fejlődés egyoldalú felfogása feltétlenül a természet fejlődéstörvényeinek elferdített értelmezéséhez vezet. Cuvier katasztrófa- vagy kataklizma-elmélete felett, amely a természet fejlődését elferdítve értelmezte, Sztálin kemény és megsemmisítő bírálatot gyakorolt. Mint ismeretes, Cuvier tagadta az élő természet fejlődését, és miután megállapította azt a tényt, hogy az elmúlt geológiai korszakokban lévő élet formái különböznek a jelenleg létező formáktól, ahhoz a metafizikus és idealista elmélethez folyamodott, amely szerint az élet a Földön a teremtés többszöri aktusai révén keletkezik és katasztrófák útján pusztul el. Sztálin rámutatott arra, hogy Cuvier kataklizma-elméletének semmi köze a dialektikához, a tudományhoz, vagyis meghamisítja az objektív természet értelmezését. „Világos, hogy Cuvier kataklizmáinak és

[7] *Engels.* Anti-Dühring. Szikra 1950. 68. old.
[8] *Engels.* A természet dialektikája. Szikra 1950. 101. old.

Marx dialektikus módszerének semmi közük egymáshoz"[9].

„Anarchizmus vagy szocializmus?" című munkájában Sztálin bírálta Darwin lapos evolúcionizmusát is, amely tagadja az ugrásokat az élő természet fejlődésében.

„Másrészt, a darwinizmus nemcsak Cuvier kataklizmáit veti el — írja Sztálin elvtárs —, hanem a dialektikusan értelmezett fejlődést is, amely magában foglalja a forradalmat — holott a dialektikus módszer szempontjából az evolúció és a revolúció, a mennyiségi és minőségi változás: ugyanannak a mozgásnak két szükséges formája"[10].

Sztálin, aki megvédte a marxista dialektikát az anarchisták és a reformisták hamisításaitól, továbbfejlesztette és gazdagította a dialektikus módszert és cáfolhatatlan meggyőző erővel bizonyította, hogy mind a természet, mind a társadalom fejlődésének közös törvénye a fejlődés két formájának — az evolúciós és a revolúciós, ugrásszerű formának — kötelező volta.

„A dialektikus és a történelmi materializmusról" című klasszikus filozófiai munkájában Sztálin elvtárs, meghatározva a materialista dialektika jellemvonásait, a dialektika egyik fő vonásának tekinti a mennyiségi változások minőségi változásokba való átmenetét.

A természettudományok végtelenül gazdag anyagot szolgáltatnak annak bizonyítására, hogy az egyik minőségi állapotból a másikba történő átmenet ugrásszerű. Így a fizikában az egyik konstans (állandó) állapotból a másikba történő átmenet mindig ugrás formájában valósul meg, a kémiában az egyik kémiai vegyület másikba történő átmenetének az ugrás az egyetemes formája. Az anyag mozgásának kémiai formája — mint erre Engels rámutatott — ékesszólóan bizonyítja, hogy a mennyiségi változások ugrások útján csapnak át minőségi változásokba.

A mozgás két formájának egysége és az egyik minőségi állapotból a másikba történő átmenet ugrásszerűsége még világosabban mutatkozik meg az anyag mozgásának biológiai formájában.

[9] *Sztálin* Művei. 1. köt. Szikra 1950. 325. old.
[10] Ugyanott.

A micsurini biológia nagy tényanyagon erősítette meg Darwin lapos evolúcionizmusának az „Anarchizmus vagy szocializmus?" című munkában található zseniális sztálini kritikáját és bebizonyította, hogy az ugrás az élet fejlődésében a régi minőségi állapotból az újba való átmenet egyetemes formája.

Az élő formák az alacsonyabbrendűektől a magasabbrendűek felé, az egyszerűbbektől a bonyolultabbak felé haladnak s e fejlődési folyamatban a fordulópontok, az ugrások egész sorát figyelhetjük meg. Ide tartozik az átmenet a szervetlen anyagból a szerves anyagba, az élő anyagból az élő szervezetbe, a sejtelőtti szervezetekből a sejtesekbe, az egysejtűekből a többsejtűekbe stb. stb.

A micsurini biológia felfedte a szervezetek egyedi fejlődése folyamatában a szakaszosságot. A szervezetben a mennyiségi változások lassú, fokozatos felhalmozódása alapján bekövetkezik a fordulópont — az ugrás, melynek eredményeként a szervezet új minőségbe, fejlődésének új szakaszába megy át.

A fajképződésnek a micsurini biológia által megalkotott új, egyedül tudományos és objektív elmélete módszertani alapjában szintén abból a tényből indul ki, hogy a fajképződés folyamata két formában megy végbe: evolúcióban — mennyiségi változások fokozatos felhalmozódásában, és ugrásban — a régi minőségből az új minőségbe, a régi fajból az új fajba történő átmenetben.

A természettudományokra nézve különös jelentősége van annak a sztálini tanításnak, hogy az ugrásokat meg kell különböztetni a robbanásoktól. Az ugrás csak meghatározott feltételek mellett megy végbe robbanás formájában. Az ugrás a fejlődés általános formája, a robbanás az ugrás sajátos (különös) megnyilvánulása.

A természetben — mint a társadalomban is — történnek robbanások, amelyek az ellentétek egyik vagy másik egységének megsemmisüléséhez vezetnek. A természetben a robbanás formájában történő ugrás példája lehet a földrengés. Számos kémiai reakció szintén robbanás, vagyis az egyik minőségi állapotból a másikba történő viharos át-

menet. Azonban a robbanás inkább kivétel, mint szabály a természet fejlődésében.

A robbanás formájában lezajló klasszikus ugrás példája a társadalomban a társadalmi forradalom, amely az egyik társadalmi alakulat pusztulásához és a másik megteremtéséhez vezet.

A metafizika és az idealizmus a természet jelenségeinek értelmezésében a katasztrófák és robbanások elismerésében nyilvánult meg. Így, a biológiai tudományban a morganisták a fajképződés folyamatát robbanásokként igyekeztek feltüntetni. A morganistáknak a mutációkról és az úgynevezett mutációs változásokról szóló egész szofisztikája a fajképződés folyamatában állítólag végbemenő oknélküli robbanások elismerésén alapszik. Az idealista és metafizikus Hugo de Vries, aki meg akarta dönteni az élet fejlődésének materialista elméletét, a faj robbanásainak „elméletét" hirdette. Hugo de Vries metafizikája a következőkben foglalható össze: a faj szerinte soktízezer éven át változatlan marad, majd egyszerre váratlanul robbanás következik be a faj életében. A robbanás eredményeként egy fajból több új képződik, amelyek közül egyesek elpusztulnak, mások életben maradnak, míg újabb robbanás következik be. Így folyik az élet az egyik robbanástól a másikig.

Jellemző az a tény, hogy az élő természetről szóló tudományban megnyilvánuló reakciót a politikában és a filozófiában működő reakciós elemek támogatják, s éppen ezért nem véletlen, hogy az idealista és metafizikus Hugo de Vriest élénken támogatta a renegát Kautsky, aki a marxizmust és annak lelkét, a materialista dialektikát elsekélyesítette.

Íme, mit írt Kautsky „Szociális forradalom" című munkájában Hugo de Vries elméletéről, amikor benne keresett támaszt a marxizmus meghamisítására: „A tények arra késztetnek, hogy a természetben nagyobb teret engedjünk a katasztrófáknak. E tekintetben nagyszerű példát szolgáltatnak Hugo de Vries megfigyelései. Azt írja, hogy a növény- és állatfajok hosszú ideig változatlanok maradnak, végülis elpusztulnak, amikor elöregedtek és nem tudnak

már alkalmazkodni az időközben megváltozott életfeltételekhez. Más fajok szerencsésebbek. Ezek életében — Hugo de Vries kifejezése szerint — hirtelen robbanások történnek, s ennek következtében új formák sokasága jön létre."

Hugo de Vries robbanás-elméletének semmi köze az élő természet fejlődésének tényleges törvényszerűségeihez, de arra alkalmas volt, hogy leple alatt becsempésszék a tudományba az idealizmust és a metafizikát.

A metafizikusok és az idealisták a természettudományba minden áron be akarják csempészni a katasztrófa-elméletet, hogy a tudományt letérítsék a helyes útról. A metafizikusok az élet fejlődésének materialista elmélete ellen vívott harcukban kieszelték az úgynevezett emergens evolúciót (felbukkanó fejlődést). Ezen „elmélet" lényege a következő: az egész fejlődést sűrű robbanásoknak képzelik el, az egyik állapotból a másikba történő átmenetek nélkül. Váratlanul és ok nélkül megsemmisül az egyik állapot és ugyancsak váratlanul és ok nélkül jelenik meg robbanás útján a másik állapot. A robbanásokra alapított emergens evolúció elmélete tagadja a fejlődést, mint törvényszerű folyamatot és azt hirdeti, hogy ok nélkül, véletlenül keletkeznek az anyag olyan nemeinek és formáinak állapotai, mint a kémiai elem, a kémiai vegyület, a szervezet, a faj. Ebből vonja le azt a következtetést, hogy a társadalom fejlődésében nincs okság és nincs törvényszerűség.

A modern amerikai-angol szociológia — az imperializmus kiszolgálója — eltorzítva a társadalom objektív fejlődési folyamatának értelmezését, arra törekszik, hogy a társadalom fejlődését megokolatlannak, véletlennek állítsa be, melyben nincs törvényszerűség. Világosak az imperializmus védelmezőinek politikai céljai: „bizonyítani" akarják, hogy a társadalom fejlődése az imperialisták kívánsága szerint irányítható.

A természet és a társadalom fejlődési törvényszerűségeiről szóló zseniális sztálini tétel, mely szerint az ugrások, a forradalmak törvényszerű jelenségek, lerántja a leplet a burzsoá filozófusok és szociológusok szofisztikájáról és idealizmusáról, s a természettudományoknak hatalmas mód-

szertani fegyvert ad a természetben végbemenő fejlődési folyamatok helyes kutatására és az általudomány és a reakció leleplezésére a természettudományban.

Valamennyi tudomány és különösen a természettudomány részére óriási módszertani jelentősége van az ugrások formáiban tapasztalható különbségek okaira vonatkozó sztálini megállapításnak. Miért történnek az ugrások az egyik esetben robbanás formájában, más esetben pedig a régi minőség fokozatos elhalásának és az új minőség fokozatos megjelenésének formájában, aminek eredményeként a régi minőséget végül teljesen felváltja az új. Ez a sztálini tétel a természettudományokra nézve különösen jelentős, mert voltak és vannak ma is, akik megkísérlik tagadni az ugrásokat a természet fejlődésében. Közismert, hogy Leibniznek „a természet nem tesz ugrásokat" formuláját — melyet Darwin átvett — kiinduló pontként használták fel arra, hogy a fajképződés folyamatának magyarázatát kiforgassák. A lapos evolúcionizmus, az ugrások tagadása téritette Darwint Malthus tudományellenes és reakciós sémája alkalmazásának útjára. Az ugrások tagadása alapján állította fel Darwin a maga fajképződési formuláját, amelyben a faj kialakult változat, a változat pedig alakulóban lévő faj. Darwin az élő természet fejlődésében végbemenő ugrások tagadásával, logikusan, tudományellenes következtetéshez jutott. Tagadta a fajt, mint objektív minőségi láncszemet az élő természet fejlődésének láncolatában.

Virchow szintén a természet fejlődésében levő ugrások tagadása alapján hirdetett tévtanokat a fiziológia és az orvostudomány területén. Virchow, tagadva az ugrásokat az élő természet fejlődésében, arra a tudományellenes következtetésre jutott, hogy nincsen minőségi különbség a sejt és a bonyolult szervezet, a legegyszerűbb és a tökéletesség magas fokára fejlődött lények között. Virchow nem akarta megérteni, hogy az élő szervezetek fejlődés eredményei, és tagadta új sejtek képződésének, az élő anyagnak az élettelenből való keletkezésének lehetőségét. Az orvostudomány és a fiziológia hosszú ideig beérte Virchow dogmáival, amig I. P. Pavlov, a nagy orosz fiziológus ki nem mutatta, hogy

a fiziológiai fejlődésben egész sor fordulópont, minőségi változás, ugrás volt, amely új, a régitől különböző állapothoz vezetett.

O. B. Lepesinszkaja leleplezte a fiziológiában és az orvostudományban a mechanikus felfogást és a virchowizmust. Ezt írja: — „... a mechanisták úgy magyarázták és ma is úgy magyarázzák a biológiai folyamatokat, mint egyszersmindenkorra változatlan formában megjelenő részecskék mennyiségi változásait, és ezzel elismerik az ősprincipiumot is. Emellett a mechanisztikus átrendezést szerintük csak ezen anyagokon kívüleső erők idézhetik elő és ennélfogva nem várhatunk el semmiféle olyan belső önfejlődést, amely specifikus tulajdonsága lenne az adott tárgynak. A kérdés felvetésének ez a módja nemcsak metafizikus, hanem egyúttal idealisztikus is...

Ez a mechanisztikus irányzat, mely a természet lassú és fokozatos fejlődését vallja, mely nem ismer el új forradalmi ugrásokat a tudomány új minőségeket jelentő, új formáinak fejlődésében — káros, antimarxista irányzat, mely ellen a legkeményebben kell harcolnunk"[11].

A minőségi változások tagadása, ebből következőleg pedig az élő természet fejlődésének tagadása volt a weismannisták-mendelisták tudományellenes zagyvaságainak módszertani alapja.

A weismannisták tanításának alapja az, hogy tagadják a szerves világban a minőségileg új keletkezését. Innen ered Weismann kiagyalása „az öröklődés szétkúszó gyöktörzséről", továbbá „az öröklődés anyaga" mennyiségi csökkenésének, vagy növekedésének, „a génalap elfogyásának" stb. metafizikus és idealista sémája. S ha a weismanni séma abból indul ki, hogy feltételezi az öröklődés anyagának teremtését, végső következtetése nem lehet más, mint a fajok fejlődésének zsákutcája, vagyis a fejlődés vége, a változatlan öröklékeny anyag elfogyása folytán. Ez a logikus, elkerülhetetlen vége annak az „elméletnek", amely tagadja a fejlődésben a minőségi változásokat, ugrásokat.

[11] *O. B. Lepesinszkaja.* A sejtek képződése az élő anyagból és az élő anyag szerepe a szervezetben. Akadémiai Kiadó 1951. 81. old.

A micsurini biológia hatalmas tényanyagon mutatta be, hogy mind az egyedi fejlődés, mind a fajképződés folyamatában mennyiségi és minőségi változások vannak és e folyamatok új minőségre vezető ugrást, fordulópontot foglalnak magukban.

A szervezetek egyedi fejlődésében a micsurini biológia által felfedezett szakaszosság mutatja, hogy a szervezet az egyik minőségileg különböző szakaszt a másik után, lépésről-lépésre teszi meg. Minden szakaszra a létfeltételekkel szemben támasztott minőségileg különleges igények jellemzők, tehát ahhoz, hogy a szervezet e szakaszokon áthaladhasson, különleges szervekre van szüksége az anyagcserefunkciók elvégzésére.

A szakaszokon való áthaladás folyamán a szervezetben minőségi változásokat eredményező mennyiségi változások halmozódnak fel. Így, a jarovizáció stádiumában a biotop (az élethely) meghatározott körülményei alapján felhalmozódnak azok a változások, amelyek törvényszerűen vezetnek minőségileg más szakaszhoz: a fényszakaszhoz.

Minden adott szakaszban a régi minőséget fokozatosan váltja fel az új, amíg be nem következik az a pillanat, amikor az új minőség uralkodóvá válik.

A szervezet szakaszos fejlődésében zajlik le az a folyamat, amit Sztálin „... az új minőség ... elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján“[12] végbemenő átmenetnek jellemzett.

Az új minőségnek az egyes szakaszokban végbemenő fokozatos felhalmozódása meghatározott feltételek mellett végülis azt eredményezi, hogy az egyik szakaszt ugrásszerűen felváltja a másik.

Azt, hogy az egyik szakasz ugrásszerűen megy át a másikba, láthatjuk az őszi búza példáján. Csökkentett hőmérséklet mellett a jarovizáció stádiumának lezajlásához az őszi búza különböző fajtáinak eltérő időtartamra van

[12] Marr-vita. 242. old.

szükségük: az „Erythrospermum 1325/5“ fajta részére a jarovizációs szakasz lezajlásának teljes ciklusa 41 nap, a „Kooperátorka“ részére 40, a „Sztyepnyacska“ részére 45 nap.

Ezekben, a különböző fajták részére különböző periódusokban megy végbe az új minőség felhalmozódása.

Ha a meghatározott időtartam előtt beszüntetjük a jarovizálódást, vagyis nem várjuk be, hogy a régi minőséget teljesen felváltsa az új, akkor nem történik meg az új szakaszba való átmenet. Más szavakkal, nem valósul meg az ugrás az egyik minőségből a másikba. Az új minőségbe történő ugrást elő kell készíteni. Noha állandóan folyik egyik minőségnek a másik, a réginek az új által való felváltása, a teljes átmenet egyik szakaszból a másikba ugrás útján valósul meg. A kísérletek azt mutatják, hogy ha a jarovizációt két-három nappal a befejezés előtt megszakítjuk, úgy nem valósul meg az átmenet a jarovizáció szakaszából a fényszakaszba; az ugrás nem történik meg.

Azt, hogy az egyik minőségi szakaszból a másikba történő átmenet minden fokozatossága mellett mindig beáll a fordulópont, az ugrás, bizonyítja a stádiumos fejlődés megfordíthatatlanságának ténye. A szakaszos fejlődés megfordíthatatlansága biztosítja a szervezet előrehaladó fejlődését az egyik állapotból a másikba, a fejlődés teljes ciklusáig. Így, ha a „Kooperátorka“ fajta részére a jarovizáció szakaszának lezajlásához 40 nap szükséges, akkor, ha a jarovizálódást a 35-ik napon beszüntetjük, a növény megmarad ezen a fejlődési szakaszon és nem megy át a következőbe, vagy pedig új, az öröklődésére nézve szokatlan feltételeket sajátít el és megváltoztatja az asszimiláció típusát. Ezek a változások abban a hátramaradt időben történnek, ami a jarovizáció teljes ciklusának lefolyásához szükséges, a fordulópontig, az ugrásig. A növény egészen az utolsó pillanatig a jarovizáció szakaszán marad. De amint bekövetkezett a fordulópont pillanata és a szervezet ugrás útján a 40-ik napon átment az új szakaszba, a fényszakaszba, a szervezetet az előző jarovizációs szakaszba visszatéríteni nem lehet; a szakaszos fejlődés folyamata megfordíthatatlan. Ezt a

megfordíthatatlanságot az egyik állapotból a másikba történő ugrásszerű átmenet határozza meg.

Nem kevésbbé világosan mutatkozik meg az egyik minőségi állapotból a másikba történő átmenet ugrásszerűsége a fajképződés folyamatában.

A micsurini biológia számos olyan tényt gyüjtött össze, amely a faj képződésének folyamatában az ugrást bizonyítja. A búzának rozzsá, a zabnak hélazabbá, káposztának karórépává való átalakulása és egyéb tények meggyőzően szólnak egyik fajnak másikba való átmenete ugrásszerű jellegéről, átmeneti alakok és változatok nélkül. Az a tény, hogy a búza kalászában rozsszemek, a zab bugájában hélazabszemek, a káposzta magtermő növényében a karórépa magvai mutatkoznak, azt mutatja, hogy a fokozatos mennyiségi változások folyamata ugráshoz és új faj képződéséhez vezet.

Az *Agrobiológia* című folyóirat egyik fajnak másik fajjá való átalakulása eseteit közölve ezt írta: „A karórépanövények csakis a karórépa magvaiból fejlődhettek. Tehát a karórépa magvai a meglazított öröklődésű kísérleti káposzta becőiben képződhettek, hasonlóan ahhoz, ahogyan a keményszemű búza (télidőben történő vetéskor) kalászában másik faj — a lágyszemű (a közönséges) búza szemei, az őszi búza kalászában a rozs szemei, a csupaszszemű zab bugájában a hélazab szemei képződtek“[13].

A felsorolt tények azt mutatják, hogy az ugrások a fejlődés szükségszerű mozzanatai az egyik minőségből a másikba való átmenetnél, hogy az ugrások törvényszerűek, mivel az egyik minőségnek a másikba való törvényszerű átmenete eredményeként valósulnak meg. Ezek a tények meggyőzően támasztják alá Sztálin elvtárs útmutatásának fontosságát a kétféle ugrás megkülönböztetésének szükségességéről.

Innen következik „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései“ című munkában a fejlődésről adott sztálini tételek óriási jelentősége.

☆

[13] Agrobiológia. 1951. 4. sz. 41. old. (oroszul).

Hatalmas jelentősége van Sztálin elvtárs útmutatásának a tudományos hagyatékról, a mult tudományos értékeinek hozzáértő felhasználásáról. Leleplezve N. J. Marr és követői kérkedését, Sztálin elvtárs ezt írja: „Amikor Marrt és különösen «tanítványait» hallgatjuk, azt gondolhatnók, hogy Marrig semmiféle nyelvtudomány sem létezett és hogy a nyelvtudomány Marr «új tanának» megjelenésével kezdődött. Marx és Engels ezen a téren sokkal szerényebbek: ők azt tartották, hogy az ő dialektikus materializmusuk a tudományok — a többi közt a filozófia — fejlődésének, az előző korokban megtett fejlődésének terméke“[14].

Sztálin azon tétele, hogy a tudomány csakis a szigorú történeti folytonosság alapján fejlődhet, gazdagodhat és létezhet, választ ad arra a kérdésre, hogy miben különbözik a tudomány más társadalmi jelenségektől, olyanoktól, mint az alap és a felépítmény. Ez a különbség fennáll az alapot és a felépítményt jellemző valamennyi alapelem tekintetében.

Először, a tudomány és egyes területei: a fizika, kémia, biológia, mechanika, csillagászat stb. nem egyetlen korszak, egyetlen alap termékei, hanem az emberi társadalom és megismerési folyamat hosszú fejlődéstörténetének eredményei. Ezek a tudományok hosszú idők folyamán alakultak, bővültek és gazdagodtak. Vegyük például a matematikát. Euklidész geometriája, az algebrai műveletek, a logaritmus, az integrál- és differenciálszámítás, Lobacsevszkij geometriája — mindezek lépcsőfokok, amelyek során fejlődött és tökéletesedett a matematika, mint tudomány. A matematika területén történtek felfedezések a rabszolgarendszer korában is, a feudalizmus korában is, a kapitalizmus korában is. Jelenleg a matematika, éppen úgy mint a többi tudományok is, országunkban a szocialista alapra épülve fejlődik, a szocialista felépítmény aktív és sokoldalú támogatása mellett.

Mindaz, ami a megelőző alapok idején fejlődött ki a matematikában, ha valóban tudományos, feltétlenül megmarad.

---

[14] Marr-vita. 247. old.

A modern matematika magábanfoglalja az előbbi korok valamennyi vívmányát.

Az olyan tudományok, mint a mechanika és a fizika, a különböző felépítmények hatása alatt alakultak és fejlődtek. Az e tudományokban tett felfedezések hatóköre kibővült; gyakran a tudományos ismeretek új ágazatainak keletkezéséhez vezettek.

Természetesen, a természettudományok fejlődését nem szabad úgy elképzelni, mint harc nélkül, símán áramló, egységes folyamatot. Az ilyen elképzelés idegen a marxizmus számára. A tudomány az osztályharc színtere, s ez a harc a tudományban az élenjáró és a reakciós irányzatok küzdelmében, a tudomány és a vallás között, a materializmus és az idealizmus között, a dialektika és a metafizika között folyó harcban nyilvánul meg. Erről sohasem szabad megfeledkeznünk. Minden valóban értékes, tudományos vívmány, amely valamely alapon kifejlődött, megmarad a következő alap szolgálatára. A tudomány, a természettudomány — a felépítménytől eltérően — nem csupán az adott alap szülötte, hanem számos korszak során lezajlott hosszú fejlődésfolyamat eredménye. Ebben rejlik a tudománynak egyik lényeges különbsége az alaptól és a felépítménytől.

Másodszor, mint ismeretes, a felépítmény egyik lényeges sajátossága abban áll, hogy megszűnik, amikor elpusztul az alap, mely létrehozta. A tudomány ellenkezőleg, fejlődhet, bővülhet és növekedhet, mert nem pusztul el az alappal együtt. Ha a tudomány mindig elpusztulna, valahányszor az alap megváltozik és megszűnik, akkor nem lenne semmiféle tudomány. Csak a marxizmus vulgarizálói állíthatnak ilyen képtelenséget. A marxizmus viszont megokolja, hogy a tudomány miért nem pusztul el, s miért fejlődik tovább. Hiszen a régi felépítmény azért semmisül meg, mert nem felel meg az új alapnak s ezért a régi felépítményt az új alapnak megfelelő új felépítménynek kell felváltania. Lehetséges-e, hogy a tudomány nem felel meg a régi, az elavuló helyébe lépő új, haladó alapnak? Ilyen meghasonlottság természetesen nem lehetséges. Minden új társadalmi forma a régivel szemben haladó és ezért a maga

céljaira használja fel a tudományt. Ismeretes, hogy a kapitalizmus átvette mindazt a legjobbat, amit a természettudomány a feudalizmus előtt és a feudalizmus korában alkotott. A szocializmus felhasználja azokat a tudományos eredményeket, amelyeket a tudósok a kapitalizmus előtt és a kapitalizmus idején elértek. Lenin arra tanított, hogy az emberiség által elért ismeretek összességének elsajátítása nélkül nem építhető fel a kommunizmus. Csak az antimarxisták, a „proletkultosok", a „rappisták", a szocialista forradalom ellenségei, a „trogloditák" — amint Sztálin elvtárs nevezte őket — követelhették a mult kulturális és tudományos örökségéről való lemondást. A marxizmus vulgarizálói, a „proletkultosok" a társadalom fejlődésének marxista felfogását idealizmussal és metafizikával cserélték fel, s demagóg módon hirdették, hogy a proletariátus nem tudja és nem szabad, hogy felhasználja a kapitalizmus korában elért tudományos felfedezéseket. A mult valamennyi kulturális hagyatékát „burzsoá ócskaságnak" nyilvánították. Ezek a „trogloditák" azt a jelszót adták ki, hogy új „proletár" kultúrát kell teremteni a semmiből. Ez a proletárforradalom elárulása, a szocializmus elárulása volt. A „proletkultosok" túlzó forradalmi frázisai mögött az ellenforradalom bújt meg.

Lenin és Sztálin leleplezték a „proletkultosok" ellenforradalmi zagyvaságát és ráirányították a dolgozók figyelmét arra, hogy feltétlenül szükség van a mult kulturális örökségének elsajátítására. Lenin ezt tanította: „A szocialista építéshez teljes mértékben ki kell használni a tudományt, a technikát és általában mindent, amit a kapitalista Oroszország hagyott ránk"[15].

Ilymódon a tudománynak mint társadalmi jelenségnek helyes marxista felfogása megköveteli, hogy fejlődését történeti folyamatnak tekintsük. Kétségtelen, hogy döntő történelmi pillanatokban, amikor a forradalmi átalakulás során elpusztul a régi alap és felépítmény és új alap és felépítmény jön létre, a tudományban is gyökeres változás

[15] *Lenin* Művei. 29. köt. 6. old. (oroszul).

történik. A tudomány kiveti magából mindazt, ami a túlhaladott régi alap és felépítmény befolyása alatt az objektív valóság meghamisítása volt. A forradalomnak ez a tisztító hatása kedvezően hat a tudomány további fejlődésére, mert megtart minden jó elemet és megtisztul a reakciós lerakódásoktól. A társadalmi forradalom — a forradalmi átalakulás — nem szünteti meg a tudományt, hanem ellenkezőleg, megtisztítja, s megszabadítva a reakciós, elavult elméletektől és eszméktől, hatalmas lendületet ad a tudománynak a fejlődéshez, miközben megőrzi mindazt az értékeset, amit a megelőző korszakokban feltártak.

A kapitalizmus rothadása a tudományban is visszatükröződött. Az új felfedezéseket elraktározzák, vagy az emberpusztítás, a háború céljára használják fel. A tudomány az imperializmus korszakában a válságok szakaszába lépett. A XX. század elején válság állt be a fizikában, a biológia létét pedig a neovitalizmus és a weismannizmus-morganizmus zavaros, reakciós áradata fenyegette. A kapitalista alap és felépítmény a tudomány fejlődésének gátjává vált és zsákutcába vitte a tudományt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megmentette a tudományt a hanyatlástól és a végelgyengüléstől. Az új társadalmi rendszernek, a szocializmusnak, a szocializmus alapjának és felépítményének szüksége volt a tudományra, arra, hogy a tudomány segítségével építse a szocializmust.

A proletariátus azonban, amikor átvette a polgári társadalomban fejlődött tudományt és megszabadította a kapitalizmus béklyóitól, elvetette belőle mindazt, ami reakciós volt. Mondhatjuk, hogy az új rendszer a tudományt átdolgozott formában vette át, s megőrizte benne mindazt, ami értékes és valóban tudományos. — „Csakis a szocializmus — tanítja Lenin — szabadítja meg a tudományt burzsoá béklyóitól, a tőke igájától, a szennyes kapitalista kapzsiság érdekeinek szolgálatától“[16].

Harmadszor, a tudományos ismeretek folytonossága következtében a tudomány a nemtudástól a tudás felé, a

[16] *Lenin* Művei. 27. köt. 375. old. (oroszul).

kevésbbé teljes tudástól a teljesebb tudás felé fejlődik. Világosan igazolja ez az objektív, a viszonylagos és az abszolút igazság kölcsönös viszonyáról szóló lenini tanítást. A valódi tudomány és a tudományos igazság mindig az objektív világot, a természetet vagy a társadalmat tükrözi. A megismerés folyamata végtelen, de a megismerés mindegyik lépcsőfoka, a tudománynak minden — akár legkisebb — felfedezése is az objektív igazságot adja. Ez az objektív igazság viszonylagos, mert az objektív világnak csupán valamely részecskéjét tükrözi, de további lépcsőfokként szolgál a tudomány további előrehaladó fejlődésére, s tartalmazza az abszolút igazság részecskéjét.

A *tudomány e fejlődési folyamata a nemtudástól a tudás*, a nem teljes tudástól a teljesebb tudás felé, a tudomány történeti fejlődésében csakis örökösödés alapján lehetséges. Az a tudós, aki elzárkózik a tudomány multbeli hagyományaitól, aki nem ismeri vagy lebecsüli a tudomány történetét, vívmányait és felfedezéseit, a tudományt nem képes előrevinni. Az ilyen tudós olyan, mint az egyedül piszmogó kisiparos, vagy az a földműves, aki kapával túrja a földet a traktorok és kombájnok korszakában.

A tudomány folytonosságáról szóló sztálini tétel a tudomány fejlődéstörténete zseniális általánosításának az eredménye. Vezérfonalként szolgál valamennyi tudományág fejlődéséhez, vagyis a természettudomány és a társadalomtudomány valódi fejlődéstörténetét tükrözi vissza. A tudománynak erre a sajátosságára Marx és Lenin nem egyszer rámutatott.

A társadalomról alkotott tudományos felfogás fejlődési folyamatát jellemezve írta Lenin: — „*Mivel* ezt a tudományt — először is — a közgazdaságtan klasszikusai építették, felfedezve az értéktörvényt és a társadalom alapvető osztálytagozódását, *mivel* ezt a tudományt — hozzájuk kapcsolódva — tovább gazdagították a XVIII. század felvilágosítói — a feudalizmus és a teológia ellen vívott harccal, — *mivel* ezt a tudományt — reakciós nézeteik ellenére — előbbre vitték a XIX. század történészei és filozófusai azzal, hogy még tovább tisztázták az osztályharc kérdését, fejlesztették a

dialektikus módszert és alkalmazták vagy alkalmazni kezdték a társadalmi életre, — a marxizmus, amely éppen ezen az úton számos hatalmas lépést tett előre, Európa egész történeti, közgazdasági és filozófiai tudománya fejlődésének *legmagasabb foka*. Ez a logikus következtetés"[17].

A proletárkultúráról szóló határozati javaslat tervezetében Lenin 1920-ban a következő útmutatást adta: „A marxizmus mint a proletariátus forradalmi ideológiája azáltal tett szert világtörténelmi jelentőségre, hogy korántsem vetette el a polgári korszak igen becses vívmányait, hanem ellenkezőleg, magáévá tette és feldolgozta mindazt, ami az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezeréves fejlődésében értékes volt"[18].

A dialektikus materializmusnak — az új filozófiának, az új politikai gazdaságtannak és a tudományos szocializmusnak megteremtése a leghatalmasabb forradalmat jelentette a természetről és a társadalomról alkotott nézetek terén. Ha mindaz, amit Lenin a tudomány folytonosságáról mondott, alkalmazható az olyan tudományra, mint a marxizmus, amelyet Sztálin a természet és a társadalom fejlődéstörvényeiről szóló tudománynak, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmáról szóló tudománynak, valamennyi országban a szocializmus győzelméről szóló tudománynak, a kommunista társadalom építéséről szóló tudománynak nevezett, annál inkább vonatkozik ez a folytonosság a természettudományra. A természettudomány bármely ága szigorú folytonosság alapján, a megelőző időszak tudományos adatainak kritikai átdolgozása és felhasználása alapján fejlődött és fejlődik.

A biológia történetét vizsgálva megfigyelhetjük, hogyan fejlődött és gazdagodott a tudomány következetesen a szigorú folytonosság alapján, a mult öröksége kritikai elsajátításának eredményeként. Oroszországban az élő természet fejlődésének materialista eszméi már jóval Lamarck és Darwin előtt létrejöttek. M. V. Lomonoszov, a nagy orosz

[17] *Lenin* Művei. 20. köt. 184. old. (oroszul).
[18] *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 322. old.

tudós munkáiban már világosan megfogalmazta azt a gondolatot, hogy az élő természet fejlődése az alacsonyabb formáktól a magasabbak felé halad. M. V. Lomonoszov eszméi tükröződtek vissza A. A. Kaverznyev, J. K. Kajdanov, M. A. Makszimovics, A. D. Galahov, K. M. Ber és más orosz tudósok kutatásaiban.

Az első transzformisták zseniális tételeit Lamarck mint posztulátumokat általánosította. Lamarck mondta ki azt a gondolatot, hogy a szervezet a környezet és a gyakorlás hatására fejlődik. Lamarck érvei gyengék voltak, mert még nem halmozódott fel elegendő ténybeli anyag, amelyre következtetéseiben támaszkodhatott volna. Lamarck azonban kimondta a fejlődés gondolatát, s bizonyos mértékben alá is támasztotta. Tanításában ez kétségtelenül értékes volt. A XIX. század első felében a tudomány az élő szervezetekre vonatkozóan már nagy anyagot halmozott fel. Új tudomány született — a paleontológia, amely anyagot gyűjtött a föld elmúlt geológiai korszakainak életéről, e korszakok élőlényeinek sajátos formáiról. Ez lökést adott az összehasonlító anatómia megteremtéséhez. Felfedezték az állati és növényi szervezetek sejtes felépítését, kialakult az embriológia — az embriók fejlődésének tudománya. Megteremtették az állatok és növények tudományos rendszerezését. Mindez objektíven ahhoz az elmélethez vezetett, mely feltárta az élet fejlődését a földön. A célszerű állat- és növényfajták előállításán alapuló földművelési és állattenyésztési gyakorlat anyagot szolgáltatott az élő szervezetek változékonyságáról szóló elmélethez. Darwin általánosította mindazt, amit a földművelés és az állattenyésztés tudománya és gyakorlata a megelőző időszakokban elért, s ezt saját megfigyeléseivel kiegészítve, megalkotta elméletét. Darwin elmélete, amely tudományos módszert adott a biológiának, hatalmas lökést jelentett a XIX. század második felében a tudomány fejlődése számára. Oroszországban a materialista biológusok „Hatalmas csoportja": Mecsnyikov, a Kovalevszkij fivérek, Szecsenov, Tyimirjazev, Pavlov, Dokucsajev, Koszticsev stb. tovább fejlesztették a fejlődéselméletet, új felfedezésekkel gazdagították a darwin-

izmust a fiziológia, embriológia, botanika, talajtan területén és új elméleti általánosításokat tettek. Így például, Tyimirjazev meghatározta a zöld levélnek a szerves anyag szintézisében játszott szerepét. Kovalevszkij és Ber felfedezték a biogenetikai alaptörvényt. Szevercov megalapozta a történeti és az egyedi egységek törvényét a fejlődés folyamatában és feltárta a szerv alakja és funkciója közötti kölcsönös összefüggést. Koszticsev és Dokucsajev a talajtanban új biológiai irányzatot teremtettek. Ivanovszkij megvetette a virusokról szóló új tudomány alapját. Szecsenov megállapította a pszichikai és fiziológiai jelenségek kapcsolatát, ami kezdetét jelentette a feltételes reflexek tudományának. I. P. Pavlov megteremtette a tudományos fiziológiát és pszichológiát. Micsurin és Liszenko, akik általánosították és kritikailag átdolgozták a biológia többszázéves fejlődésének minden eredményét, általánosították a szocialista földművelés gyakorlatát, számos nagyfontosságú felfedezést és elméleti következtetést vontak le, s kidolgozták az új szervezetek és fajok létrehozásának módszereit. Az élenjáró és valóban tudományos eredmények elsajátításával megteremtették az élet új tudományát, s ezzel a biológiai tudományt új, magasabb fokra emelték, magyarázó tudományból alkotó, forradalmi tudománnyá tették. Így született meg kritikai átdolgozás, minden tudománytalan és reakciós elmélet (malthusizmus, lapos evolucionizmus, a weismannisták metafizikája és idealizmusa) könyörtelen lenyesegetése, a legjobb és leghaladóbb elméletek felhasználása alapján, a tudománynak új felfedezésekkel és elméleti általánosításokkal való kiegészítése eredményeként — az alkotó szovjet darwinizmus.

A természettudományok fejlődésében a folytonosság másik példájául szolgálhat a szervezetek sejtes felépítettségéről szóló tan. Még 1667-ben Robert Hooke írta le először a sejtet, de nem jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy a sejtek a magasabbrendű szervezetek felépítésének általános elemei. A XIX. század elején P. F. Gorjanyinov orosz tudós felfedezte a szervezetek sejtes felépítettségét és megfogalmazta a sejtelmélet fő elméleti tételeit. 1809-ben Oken ki-

mondta azt a feltevést, hogy a sejtek élő egységek. 1833-ban Robert Brown megfigyelte a sejtmagvakat s ezeket „nucleus"-nak nevezte. I. Purkyně cseh biológus 1837-ben megfogalmazta és nyilvánosságra hozta a sejtelméletet. 1838-ban Schleiden, 1839-ben pedig Schwann tudományosan megalapozta az állatok és növények sejtes felépítettségét és azt a következtetést vonta le, hogy a sejtek a növények és állatok felépítésének általános elemei.

Schwann írta: „A szervezet minden, legkülönbözőbb elemi részében a fejlődésnek közös, általános elve van és ez az elv a sejtképződés."

Azonban a sejtelmélet haladó lényegét, amelyet Engels a legnagyobb felfedezésnek nevezett, Virchow eltorzította. Metafizikusan értelmezve ezt az elméletet, számos metafizikus dogmát és posztulátumot mondott ki: „Minden, ami él, sejtből lesz", „a sejten kívül nincsen semmiféle élet", „a szervezet — sejtállam". A sejtelméletnek ezt a metafizikus meghamisítását az orosz természetkutatók leplezték le. A szervezet értelmezésében megnyilvánuló Virchow-féle metafizika leleplezésében óriási érdeme van I. I. Mecsnyikov orosz tudósnak. 1892-ben Ivanovszkij felfedezte a dohánymozaik vírusát és bebizonyította, hogy a vírusok élőlények, amelyeknek nincsen sejtes felépítettségük. Ezt követően Gamaleja felfedezte a bakteriofágia jelenségét. V. V. Szuknyov szovjet tudós kidolgozta a mikrobák látható alakjainak vírusokból történő regenerálási módszerét.

Mindazt, ami a sejtelméletben pozitív és értékes volt, O. B. Lepesinszkaja szovjet tudós általánosította és kimagasló felfedezéseiben továbbfejlesztette. Lepesinszkaja hajszálpontos kísérletekkel bizonyította be, hogy új sejtek képződhetnek nem sejtes élőanyagból s ezzel megcáfolta Virchow metafizikus dogmáit. O. B. Lepesinszkaja átvette mindazt a haladót, amit a tudomány a sejtelmélet fennállásának 150 éve alatt elért, új felfedezésekkel egészítette ki, s ez lehetővé tette, hogy a tudomány új, magasabb fokra emelkedjék.

A felsorolt példák mutatják, hogy a tudomány minden

ága történelmileg, folytonossági sorrendben alakult ki s csakis ilyen alapon lehetséges a tudomány fejlődése.

D. I. Mengyelejev, a nagy orosz tudós írta a hagyományok jelentőségéről a tudományban: „A tudományos felfedezések ritkán támadnak hirtelen", ezek „sok ember munkája és a felhalmozódott adatok összege eredményeként" jönnek létre[19]. „Nincs a természetnek egyetlen olyan valamennyire is általános törvénye, amelyet egycsapásra alapoztak volna meg"[20].

Ez tehát a tudománynak még egy sajátossága. A tudomány csakis a megelőző korszakokban megszerzett ismeretek összességének kritikai átdolgozása alapján fejlődhetik és tökéletesedhetik. A tudomány elmúlt történetének lebecsülése, eredményeinek tagadása nem egyéb, mint a „troglodita" hagyományainak megnyilvánulása, a „proletkultosok" káros felfogásának kifejezése. Sztálin elvtárs N. J. Marr és „tanítványai" tévelygésének példáján mutatta be, hova vezetnek az ilyen nézetek.

Az elmondottakból az alap, a felépítmény és a tudomány kölcsönös viszonyáról csakis egy következtetést vonhatunk le: a tudomány mint társadalmi jelenség nem sorolható sem a felépítményhez, sem az alaphoz. A tudomány kiszolgálja az alapot is és a felépítményt is, szoros kapcsolatban van ezekkel, de nem azonos velük.

☆

I. V. Sztálin a felépítmény sajátosságait jellemezve rámutatott arra, hogy a felépítmény a termeléssel nem közvetlenül, hanem az alap, a gazdasági rendszer közvetítésével függ össze. A természettudomány e tekintetben gyökeresen különbözik a felépítménytől, mert eltérő sajátosságainak egyike a termeléssel való közvetlen kapcsolata. Ez a körülmény adott indítékot egyes elvtársaknak arra, hogy a természettudományt termelőerőnek véljék. A *Zvezda* című folyóirat egyik cikkében (1950) a termelőerők közé sorolták

[19] *Mengyelejev.* A kémia alapjai. 1. köt. 1947. 361. old. (oroszul).
[20] *Mengyelejev.* A kémia alapjai. 2. köt. 1947. 382. old. (oroszul).

az olyan tudományokat, mint a fizika, kémia és a biológia. Az ilyen álláspont szöges ellentmondásban van a termelőerők sztálini meghatározásával. A másik hibát azok követik el, akik a természettudományt a felépítmény alkotórészének tekintik, mert ezzel logikailag a természettudomány és a termelés közvetlen kapcsolatának tagadásához jutnak. Mindkét álláspont ellentmond a tudomány marxista értelmezésének. A természettudomány a termelőerők fejlesztésének hatalmas eszköze. A tudomány e szerepét különösen világosan támasztja alá a szovjet valóság. Pártunk rámutat arra, milyen óriási jelentősége van a tudománynak a termelőerők fejlődésében. „A szovjet szocialista rendszer a tudományt és a technikát a társadalmi termelőerők fejlesztésének, a nép anyagi jóléte és kultúrája fellendítésének, a kommunizmus építésének hatalmas eszközévé alakította át“[21]. Ez a megállapítás, mint látjuk, a tudományt nem sorolja a társadalom termelőerői közé, hanem a termelőerők fejlesztése hatalmas eszközének tekinti. Nagyon fontos az is, hogy a természettudományt jelen esetben a technikával együtt vizsgáljuk. Ez teljesen megfelel a tudomány és a technika marxista értelmezésének.

Lenin műveiben ismételten használja a „tudomány és a technika“ kifejezést, s nem választja el a tudományt a technikától. „A technika és a tudomány minden előre tett lépése — írta Lenin — kikerülhetetlenül és könyörtelenül aláássa a tőkés társadalomban a kisüzem alatt a talajt, s a szocialista közgazdaság feladata, hogy ezt a folyamatot — minden, gyakran bonyolult és összekuszált formájában — megvizsgálja ...“[22]

A tudomány és a technika elválaszthatatlanul összefügg egymással, szorosan összefonódik, mert valamely felfedezés a tudományban a technika változását vagy tökéletesedését eredményezi, a technika tökéletesedése pedig kihat a termelésre és megmutatkozik a munka termelékenységén. A tudomány a technikán keresztül kapcsolódik a termelés-

[21] *Pravda*. 1950 december 13.
[22] *Lenin*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 78. old.

hez. A technika az a szükséges láncszem, amelyen keresztül a tudomány a termelésre hat. A tudomány bármely felfedezése a kémia, fizika, biológia stb. területén önmagában hathat a termelésre. Ez a befolyás csak akkor mutatkozik meg, ha a felfedezések a technikában öltenek testet és a technikán keresztül behatolnak a termelésbe. A gőz energiájának felfedezése önmagában semilyen jelentőséggel sem bírhatott addig, míg fel nem találták a gőzkazánt és meg nem szerkesztették a gőzgépet. Ugyanúgy az elektromosság felfedezése sem hathatott a termelésre mindaddig, míg Jablocskov fel nem találta az elektromos gyertyát és míg az elektromosság az elektrotechnikán keresztül be nem hatolt a termelésbe. Az atommagon belüli energia felfedezése egyelőre a tudomány vívmánya marad és a termelésben még nem kapott jelentős szerepet, mert technikailag még nem dolgozták ki kellőképpen az atomenergia felhasználásának módjait a termelésben. A technikában testet öltött és a termelésbe bevitt tudományos felfedezések hatalmas befolyást gyakorolnak a termelőerők fejlődésére. Az orosz természetkutatók rámutattak a tudománynak a termeléssel a technika útján fennálló közvetlen kapcsolatára, a természettudománynak a termelésben betöltött segítő szerepére. Így Mengyelejev ezt írta: „A kémia — mint minden tudomány — egyszerre eszköz is és cél is. Eszköz valamely gyakorlati törekvés elérésére — e szó általános értelmében. Közreműködésével könnyebben leszünk úrrá az anyag különböző formái fölött, új lehetőségünk nyílik a természet erőinek felhasználására. A kémia mutatja meg sok-sok anyag nyerésének módját, tulajdonságait stb. Ilyen értelemben a kémia a gyáros és a mesterember munkájához áll közel, kisegítő szerepet tölt be, eszköze a javak nyerésének“[23]. S más helyen: „A tudomány — hogy úgy mondjam — barátságban van az iparral, s ezek együttes erőfeszítéssel fáradoznak — lehetőségeikhez mérten — a közjó érdekében“[24].

Amde a marxista szemlélet megkívánja, hogy a tudo-

[23] *D. I. Mengyelejev.* A kémia alapjai. 1. köt. 1947. 8. old. (oroszul).
[24] *D. I. Mengyelejev.* Bizalmas gondolatok. 1904. 323. old. (oroszul).

mány és a technika kapcsolatát a termeléssel minden oldalról meghatározzuk, nem pedig csak abból a szempontból, hogy mit ad a tudomány és a technika a termelésnek. E kérdés helyes megértéséhez döntő jelentősége van annak, hogyan határozzuk meg a termelésnek a tudományra gyakorolt hatását. A tudomány és a technika fejlődéstörténete csakis a termelés fejlődésével való összefüggésében érthető meg. A termelés a tudomány fejlődését először is azért határozza meg, mert a tudomány elé kitűzi azokat a feladatokat, amelyeket a termelés fejlesztése, a munka termelékenységének fejlesztése érdekében a tudománynak meg kell oldania. Ezzel a tudomány mintegy a termelés megrendeléseit teljesíti. Másodszor, a termelés megteremti azokat a feltételeket, amelyekre a tudománynak e feladatok megoldásához szüksége van, s biztosítja ehhez a tudománynak a technikai eszközöket. A tudomány közvetlen függősége a termeléstől a tudomány színvonalát is meghatározza a tudomány fejlődésének adott időszakában.

Engels jellemezve a tudomány fejlődéstörténetét és a tudománynak a termeléstől és a gazdasági élettől való függését, ezt írta: „Először volt a *csillagászat*, amelyre a pásztornépeknek és a földművelő népeknek már csak az évszakok miatt is feltétlenül szükségük van. A csillagászat csak a *matematika* segítségével fejlődhet. Ezért ehhez is hozzákezdenek. — Továbbá a földművelés bizonyos fokán és bizonyos vidékeken (a víz felemelése öntözés céljára Egyiptomban) és különösen a városok, a nagy építkezések megjelenésével s a kézművesség kifejlődésével karöltve, kifejlődött a *mechanika* is. Ez csakhamar szükségletté válik a *hajózás* és *hadviselés* számára is... Így már kezdettől fogva a termelés határozza meg a tudományok keletkezését és fejlődését.“ — Majd így folytatta:

— „Azt, hogy a középkor sötét éjszakája után a tudományok újra, soha nem sejtett erővel egyszerre feltámadnak s csodálatos gyorsasággal fejlődnek, ezt a csodát ismét a termelésnek köszönhetjük. Először is, a kereszteshadjáratok óta az ipar rendkívüli mértékben fejlődött, s egész tömeg új mechanikai (szövés, órakészítés, malmok), vegyi (kelmefestés, kohá-

szat, alkohol) és fizikai (szemüveg) tényt fedezett fel. Ezek nemcsak hatalmas anyagot nyujtottak a vizsgálat számára, hanem maguk is már egészen más eszközöket szolgáltattak a kísérletezéshez, mint eddig, és lehetővé tették *új* szerszámok megszerkesztését... Harmadszor, a földrajzi felfedezések — amelyekre tisztán a vagyonszerzés, tehát végső fokon a termelés szolgálatában vállalkoztak — meteorológiai, állattani, növénytani és (emberi) fiziológiai vonatkozásban végtelen, addig hozzáférhetetlen anyagot tártak fel." — „Eddig — jegyezte meg Engels — csak azzal kérkedtek, mit köszönhet a termelés a tudománynak, pedig a tudomány végtelenül többet köszönhet a termelésnek"[25].

Marx, Engels, Lenin, Sztálin ismételten rámutattak a tudománynak a termeléssel fennálló közvetlen kapcsolatára, a tudománynak a termeléstől való közvetlen függőségére és arra, hogy a tudomány viszont maga is hat a termelésre, a termelőerők fejlődésére. A tudománynak és a technikának ez a közvetlen kapcsolata a termeléssel különös élességgel domborodik ki szocialista gazdaságunk viszonyai között. Például nézzük a micsurini biológiát. A micsurini tudomány olyan kérdéseket vet fel és vizsgál, amelyek megoldását a kolhoz- és szovhoztermelés követeli tőle. Másrészt viszont a kolhoz- és szovhoztermelés szilárd alapot biztosít a micsurini biológia kísérletező munkájához, elmélete helyességének ellenőrzéséhez. A termelés a micsurini tudomány adatainak felhasználásával rekordterméseket ért el a szántóföldeken s nagy termelékenységet az állattenyésztésben. A micsurini biológiának a kolhoz- és szovhoztermeléssel fennálló kölcsönös, szoros kapcsolata jelen esetben egyrészt abban fejeződik ki, hogy ez a tudomány csakis az új, szocialista termelési mód alapján fejlődhetett és érhette el teljes kivirágzását, a szocialista alap és felépítmény aktív közreműködése mellett, másrészt pedig abban, hogy a micsurini biológia adatai nélkül a szocialista állattenyésztés

[25] *Engels.* Dialektik der Natur. Dietz Verlag 1952. 195, 196. old.

és földművelés nem érhetett volna el oly magas mutatószámokat. Lássunk egy másik példát. A kommunizmus hatalmas építkezései, a Volga és a Dnyeper melletti erőművek építése, a Turkmen Főcsatorna, a Volga—Don csatorna létesítése, gátak és öntözőrendszerek építése Ukrajnában és a Krim félszigeten, a természet átalakításának hatalmas sztálini terve, amely erdőültetvények és mesterséges víztárolók létesítésével valósul meg, a sivatagok és félsivatagok művelés alá vonása — mindez új feladatokat, új problémákat állít országunk tudománya elé. A tudomány erejével olyan kérdéseket kell megoldanunk, amelyek régebben fel sem vetődtek a tudomány előtt. Látjuk, hogyan segíti tudományunk a gazdasági életet a termelés megbízásainak végrehajtásával. Geológusok, hidrogeológusok, talajkutatók, botanikusok, zoológusok, hidrotechnikusok, agrotechnikusok kapcsolódnak be az országunk előtt álló gazdasági problémák kidolgozásába. A tudomány, miközben a termelés gyakorlati feladatait oldja meg, maga is új felfedezésekkel és elméleti általánosításokkal gazdagodik. A termelés tehát azzal, hogy megbízásokat ad a tudománynak és feladatokat tűz ki eléje, elősegíti a tudomány növekedését és tökéletesedését, előrelendíti a tudományt.

Ahhoz, hogy helyesen megérthessük a természettudományok helyét és szerepét a társadalom fejlődésében, valamint különleges sajátosságait a többi társadalmi jelenség között, szocialista valóságunk gazdag anyagot szolgáltat.

A szocializmus viszonyai között, amikor a tudomány megszabadult a kapitalista nyerészkedés béklyóitól, először vált lehetővé, hogy a természettudomány betöltse azt a különleges funkciót, amely a többi társadalmi jelenség rendszerében jellemzi. Valamennyi, a szocializmust megelőző társadalmi alakulatban a természettudományok fejlődését az uralkodó, kizsákmányoló osztály érdekei korlátozták és irányították. Országunkban a természettudomány a nép érdekeit, a társadalom termelőerőinek teljes és sokoldalú kifejlődését szolgálja, s fejlődése számára biztosítva van a szükséges anyagi és technikai alap. A természettudományra többé már nem nehezednek sem az egyéni vállalkozó kapzsi céljai,

sem az a kényszer, hogy az uralkodó osztály reakciós ideológiájához alkalmazkodjék.

Ha jellemezni akarjuk a természettudományoknak a szocialista társadalom fejlődésében betöltött szerepét és helyét, két fő funkcióját emelhetjük ki.

Először, a szocializmusban a természettudományok hathatós eszközei a termelőerők fejlesztésének. A természet objektív törvényeinek feltárásával a természettudományok a szocialista termelés megbízásait teljesítik. Országunkban a tudomány fejlődését a szocialista állam és a bolsevik párt irányítja. A szocialista társadalomban, ahol tervgazdálkodás folyik, a természettudomány is a gazdaság és a kultúra fejlesztésének közös tervét szolgálja. Valamely gazdasági vagy kulturális feladat megoldásával kapcsolatban a tudomány elé is kitűzik a megfelelő feladatot. Például, a párt és a kormány a szocialista földek terméshozamának emeléséről, valamint az állattenyésztés termelékenységének fokozásáról szóló határozataiban egyidejűleg kitűzi a feladatot az agronómiai és a biológiai tudomány elé is.

A mezőgazdasági termelés konkrét feladatainak megfelelnek a tudomány konkrét feladatai is: a mezőgazdasági növények új, bővebben termő fajtáinak kinemesítése, a növénytermesztés új agrotechnikai módszereinek és a talajtermőképesség javítási módszereinek kidolgozása, újtípusú mezőgazdasági gépek, földmegmunkáló, vető- és aratógépek tervezése, nagyteljesítőképességű tenyészállatfajták kitenyésztése stb. stb. Ugyanez a helyzet az iparban is: minden egyes új gazdasági feladattal kapcsolatban a természettudományok valamely ágában is felmerül a megfelelő feladat.

Köztudomású, hogy országunkban a szocializmus felépítését szolgáló ötéves tervek teljesítése során óriási szerepe volt az élenjáró szovjet tudománynak, amely új nyersanyagokat, gépeket, növényfajtákat és haszonállatfajtákat adott a termelésnek.

Még hatalmasabb feladatokat tűzött ki országunkban a tudomány elé a kommunizmus építése. A kommunizmus építése megköveteli az ipar fejlődésének magas színvonalát, valamint a természet átalakítását. A kommunista társadalom

termelése megköveteli, hogy a termelési folyamatokat tudományos alapon szervezzék meg. A tudomány és a gyakorlat szoros együttműködése old majd meg olyan feladatokat, mint az atomenergia felhasználása, a sivatagok és félsivatagok természetének átalakítása, a legmagasabb észak és a sarkvidék bevonása a termelésbe, a hatalmas folyók irányának megváltoztatása északról délre, a kommunista gazdaság részére szükséges különféle vegyi anyagok mesterséges előállítása, az élet meghosszabbítása problémájának megoldása és sok más, a társadalom fejlődése által előtérbe került feladatot.

Tehát a szocializmusban először válik lehetővé, hogy a természettudományok a termelőerők fejlesztésének hatalmas tényezőjévé váljanak, amire természetüknél fogva hivatottak.

Ez a természettudomány első, legfontosabb funkciója a szocialista társadalom fejlődésében.

Másodszor, a természettudományok a természet törvényeinek feltárásával elősegítik az embert környező objektív világra vonatkozó helyes világnézet kialakulását. A természettudomány azzal, hogy mélyebben behatol a természet jelenségeibe, feltárja a természet törvényeit, tudományosan magyarázza a természet jelenségeit, előmozdítja az egyedül tudományos világnézet kialakítását.

A középkorban a vallásos világnézet, valamint az idealizmus tartós uralmának egyik oka a természetről szerzett tudományos ismeretek alacsony színvonala volt. Az idealizmus és a metafizika a világmindenséggel, a kémiai anyag szerkezetével, az élet fejlődési törvényszerűségeivel stb. kapcsolatos tudományos adatok korlátolt voltán élősködött.

A marxizmus-leninizmus klasszikusai a materialista világnézet kialakításában óriási jelentőséget tulajdonítanak a természet fejlődéstörvényei ismeretének. Engels többek között hangsúlyozta, hogy a dialektikus materializmus filozófiájának megteremtésére nagy hatással volt a XIX. század természettudományának három nagy felfedezése: az energia átalakulásának törvénye, a sejtelmélet és Darwin

elmélete. Nagy jelentősége volt a természettudománynak a filozófia egész fejlődéstörténete során abban a harcban, melyet a materializmus az idealizmus ellen folytatott. Engels rámutatott arra, hogy a materializmusnak a természettudomány minden új felfedezésével új formát kellett öltenie.

Tehát, a természettudományoknak, mint társadalmi tudatformának, második funkciója az, hogy elősegíti a helyes tudományos világnézet kialakítását. Igaz, hogy ez a funkció nem közvetlen, hanem közvetett, oly értelemben, hogy a természettudományok közvetlen feladata a termelés szükségleteinek és érdekeinek kielégítése, azonban a természetről szerzett objektív ismeretek végeredményben hatnak a világnézet kialakulására. A kizsákmányoló osztályok, amelyek az idealista és a misztikus világnézet uralmának fenntartására és megszilárdítására törekszenek, éppen ezért üldözték és üldözik a haladó természetkutatókat és azt követelik szolgalelkű tudósaiktól, hogy eltorzítva értelmezzék a természet felfedett törvényeit.

A kizsákmányoló osztályalakulatok viszonyai között a természettudománynak ez a második funkciója sem juthatott érvényre, mert az antagonisztikus osztálytársadalomban a természettudományban is folyik a harc a haladó és a reakciós között. Az antagonisztikus társadalmi alakulatokban a természettudomány és elméleti következtetései hozzáférhetetlenek a nép, a dolgozó tömegek számára. A dolgozók, mivel nincs lehetőségük, hogy a tudományhoz hozzájussanak, nem ismerik vívmányait, s ezért nem tudják világnézetüket az élenjáró természettudomány alapján kialakítani.

Csakis a szocialista társadalmi rendszerben jut teljes érvényre a természettudományok szerepe a dolgozók világnézetének kialakításában. A tudományos világnézet — a dialektikus és a történelmi materializmus — természettudományos alapra, a természet- és a társadalomtudomány adataira épül. A dialektikus materializmus viszont a természettudomány módszertani alapja, a természet kutatásának tudományos módszere. Maga a természettudomány csakis úgy fejlődhet, ha tántoríthatatlanul követi ezt a tudományos mód-

szert. A természettudomány egyre fejlődve gazdagítja, fejleszti és kimélyíti világnézetünket.

Ennek eredményeként az emberek tudatában megszűnnek az idealista és a vallásos, misztikus világnézet maradványai.

A bolsevik párt, amely küzd a kommunista világnézet megszilárdításáért, a politikai és a tudományos ismeretek terjesztése terén hatalmas munkát végez. Ugyanakkor magából a tudományból is kiűznek minden tudományellenes elemet, s a tudomány megszabadul a polgári világnézet befolyásától. A párt, amely a dolgozók világnézetét a marxista-leninista filozófia és az élenjáró természettudomány és társadalomtudomány alapján alakítja ki, irányítja a tudomány fejlődését is, elősegíti az idealizmus és a metafizika leleplezését a természettudomány egyes ágaiban és egyes természettudósok munkájában. Így, vita során leleplezték és kiűzték a biológiából a weismannista idealizmust és metafizikát, a fiziológiából (Orbeli, Beritov) az agnoszticizmust és az idealizmust, a nyelvtudományból a marxizmus vulgarizálását, mindazt, ami akadályozta a dolgozók tudományos világnézetének alakulását. Csakis a pavlovi fiziológia, a micsurini biológia, a materialista fizika, kémia, kozmogónia lehet a kommunista világnézet természettudományos alapja.

Hazánk élenjáró természettudománya a tudomány történetében először szolgálja a dolgozó tömegek érdekeit. Szerves egységben a marxizmus filozófiájával, a dialektikus materializmussal, alapja a tudományos világnézet kialakításának, fegyver a vallásos csökevények, a természetről és a társadalomról alkotott hamis nézetek ellen vívott harcban.

Mint látjuk, a természettudomány mindkét funkciója teljesen csak a szocializmus viszonyai között bontakozik ki, amikor a tudomány a termelőerők fejlesztésének hatalmas eszközévé és a tudományos világnézet alakításának szilárd alapjává vált.

Milyen következtetések vonhatók tehát le a természettudomány és a termelés közötti kapcsolat és kölcsönös függőség elemzéséből? Először is, a tudomány a technikán keresztül közvetlenül kapcsolódik a termeléshez, másodszor,

ebben a kapcsolatban a termelés az elsődleges alap, de a tudomány, amely a termelés hatására fejlődik, közvetlenül hat a termelés fejlődésére. Ez gyökeres módon megkülönbözteti a tudományt a felépítménytől.

☆

A fent elmondottakból az következik, hogy a természettudomány nem tartozik a felépítményhez, mert egyenesen és közvetlenül összefügg az emberek termelő tevékenységével, a termeléssel. Ez a természettudománynak a nyelvvel való némi hasonlósága mellett szól. Semmi okunk sincs azonban arra, hogy teljes analógiát vonjunk a nyelv és a tudomány között.

Az ilyen analógia tudománytalan lenne és ellentmondana a zseniális sztálini útmutatásnak, amely szerint minden társadalmi jelenség sajátszerű. A nyelv és a természettudományok közös vonása csakis az, hogy egyik sem tartozik a felépítményhez, nem pusztul el a régi alappal és felépítménnyel együtt, hogy mindkettő közvetlenül kapcsolódik az ember termelő tevékenységéhez, a felépítmény viszont a termeléshez az alapon keresztül, vagyis közvetve kapcsolódik. Mindössze ennyi a nyelvre és a természettudományra egyaránt jellemző közös vonás. A természettudománynak azonban olyan sajátos vonásai is vannak, amelyek megkülönböztetik a többi társadalmi jelenségtől, közöttük a nyelvtől is. Először is, a nyelv — mint Sztálin kimutatta — egyformán kiszolgálja a társadalom valamennyi osztályát, s eszköze az egy termelési rendben, egy társadalmi alakulatban élő osztályok közötti kapcsolatnak. Sztálin kimutatta, hogy ha a nyelv osztályjellegű lenne, vagyis, ha csak egy osztályt szolgálna, úgy nem lenne érintkezés az osztályok között, mivel az osztályok egymáshoz való kapcsolatának nem lenne eszköze. Egészen más a tudomány, nevezetesen a természettudomány társadalmi szerepe. A tudomány nem az osztályok közötti érintkezés eszköze, hanem ellenkezőleg, az ellenséges osztályokból álló társadalomban a kizsákmányolók osztálya a tudományt a másik osztály kizsákmányolásának céljaira használja fel. A kizsákmányolók kisajátítják, saját cél-

jaikra használják fel a tudomány vívmányait. S ha nem létezhetik osztálytársadalom közös nyelv nélkül, úgy éppen fordítva, nem létezhetnék kizsákmányolás és nem létezhetnének antagonisztikus társadalmi osztályok, ha a gazdasági elnyomás és egyenlőtlenség mellett, ha amellett, hogy az emberek megoszlanak a termelési eszközök tulajdonosaira és a termelési eszközöktől megfosztottakra, a társadalom valamennyi osztálya egyformán élvezhetné a tudományt, annak vívmányait.

Az osztálynélküli társadalom megteremtésének egyik lényeges része az, hogy a társadalom valamennyi tagja széleskörűen és korlátlanul hozzáfér a tudományhoz. A tudomány ezen sajátosságára mutatott rá Lenin: „Azelőtt az emberi elme, az emberi géniusz csak azért alkotott, hogy egyeseknek juttassa a technika és a kultúra minden áldását, a többieket pedig megfossza a legszükségesebbtől — a művelődéstől és a fejlődéstől. Most ellenben a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkincsévé válik, és mostantól fogva az emberi elme és géniusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé“[26].

Másodszor, noha a tudomány és a termelés között szoros kapcsolat áll fenn, a felépítmény szintén óriási befolyást gyakorol a tudományra. A felépítmény elősegítheti a tudomány fejlődését vagy ellenkezőleg, akadályozhatja, hamis útra terelheti. A tudomány nagy mértékben függ a felépítménytől. Ez a függő viszony abban jut kifejezésre, hogy a felépítmény, miközben tevékenyen hat az alapra, tevékenyen hat a tudományra is. A termelés terén uralkodó osztály a tudományban is uralkodik. Ha pedig ez az osztály uralkodik a tudományban, úgy megszabja annak irányát is. Emellett a kizsákmányoló társadalomban az uralkodó osztálynak nemcsak, hogy nem közömbösek más osztályoknak a tudományhoz fűződő érdekei, hanem ellenkezőleg: az uralkodó osztály érdeke, hogy csorbítsa a kizsákmányolt osztályok érdekeit. S az uralkodó osztály a tudományt felhasználja arra, hogy

[26] *Lenin* Művei. 26. köt. Szikra 1952. 499. old.

a kizsákmányoltak érdekeit csorbítsa. A tudomány a kizsákmányolók elnyomása alatt áll, ezért a társadalom fejlődésének különböző lépcsőfokain — egyrészt a termeléstől, másrészt pedig attól függően, hogy mire volt szüksége az uralkodó osztálynak — a tudomány különféle társadalmi megbízásokat kapott.

Engels rámutat arra, hogy a tudomány, miután a rabszolgatartó időszakban (Görögország, Róma) fejlődésnek indult, a középkorban elgyengült. A társadalomban uralkodó feudális elnyomás a tudományt is érintette, hosszú időre gátolta fejlődését. A reakció tobzódása, a miszticizmus és az egyházi skolasztika uralma, az uralkodó osztály — a feudális földesurak — inkvizíciós módszerei, amelyekkel az emberek értelmére hatottak, — mindez gúzsba kötötte, messze visszavetette a tudományt, s megfosztotta még azoktól a vívmányoktól is, amelyeket Arisztotelész korában elért. A középkor uralkodó osztálya, mivel reakciós volt, akadályává vált a tudomány fejlődésének. A felépítmény valamennyi rendelkezésére álló politikai, jogi és igazságszolgáltatási elemét s ezek szervezeteit — a bíróságot, az inkvizíciót és az egyházat felhasználta a tudomány ellen. Az inkvizíció a feudális földesurak érdekeinek védelmében és a feudalizmus pilléreinek biztosítására máglyán égette el Giordano Brunót, halálra kínozta Galileit, akiknek „bűne" csupán az volt, hogy helyesen értették meg a környező világot, s felfedték objektív törvényszerűségeit. Servetet, az orvost csak azért ítélték máglyahalálra, mert új módszereket ajánlott a betegek gyógyítására, s közel jutott az ember vérkeringésének felfedezéséhez. Ez volt az uralkodó osztályok válasza arra, hogy a tudomány a természet objektív törvényeit kezdte feltárni.

A természettudósok megértették s megértik, hogy az uralkodó osztályok nem közömbösek a természet felfedhető törvényei iránt. Darwin például ezt írta: „Ha a fajok eredetéről szóló könyvem néhány évszázaddal előbb látott volna napvilágot, milyen kárörömmel égettek volna meg máglyán a papok, e fekete bestiák."

A feudalizmust felváltó kapitalizmusnak kezdetben érdeke volt a tudomány fejlesztése. A polgárság megterem-

tette a tudomány fejlődéséhez szükséges feltételeket, kellő eszközöket bocsátott rendelkezésére, új felfedezéseket követelt a tudósoktól. Feltárulnak a természet törvényei, új tudományágak jönnek létre, rohamos virágzásnak indul a technika (XVII—XIX. század). Ennek az időszaknak tudománya azonban magán viseli a polgári korlátoltság és a kapitalista utilitarizmus bélyegét. Olyan tudományok és tudományágak fejlődnek, amelyekre a kapitalista termelésnek szüksége van és amelyek nem mondanak ellent az uralkodó osztály — a burzsoázia — érdekeinek. Mindazt, ami ellentmond a burzsoázia érdekeinek, üldözik és tiltják. A burzsoázia, amely kezdetben, a feudalizmus ellen vívott harcban forradalmi volt, csakhamar reakcióssá vált. A tudomány iránti általános érdeklődés helyébe a haszonleső érdeklődés, a materializmus helyébe az idealizmus lép. A burzsoázia a vallást hamarosan legfőbb ideológiai támaszává alakítja át. A burzsoázia, miközben a technikán keresztül a termelésben felhasználta a tudomány gyakorlati következtetéseit, szolgalelkű tudósaitól reakciós következtetéseket és elméleteket követelt.

A darwinizmus kezelése világos példa arra, hogy az osztályok nem közömbösek a tudomány iránt. A burzsoázia a darwinizmusból kivette azt, amire a földművelés és az állattenyésztés gyakorlatában szüksége volt, de erélyesen tiltakozott a Darwin felfedezte általános törvények ellen, tiltakozott elmélete ellen (az ember származása az emberszabású majmoktól, természetes kiválogatódás stb.).

A kapitalizmus szolgalelkű tudósainak gyülevész hada, a burzsoá társadalom megbízásait teljesítve, minden erejével arra törekszik, hogy Darwin tanítását megcáfolja avagy a burzsoázia reakciós céljaihoz idomítsa. A kapitalizmus szolgálatába szegődött „tudósok" eközben mindent megtesznek annak érdekében, hogy elfojtsák és elsekélyesítsék azt, ami Darwin tanításában haladó, valóban tudományos, ami megfelel a természet objektív fejlődéstörvényeinek. Minden erejükkel azon vannak, hogy túlzott jelentőséget tulajdonítsanak Darwin tévedéseinek, amelyeket elméleti általánosításaiban az uralkodó polgári ideológia hatása alatt követett el

(a Malthus-elmélet, az agnoszticizmus elemei, lapos evolúcionizmus). Ez a reakció nyilvánul meg a burzsoáziát kiszolgáló tudósok által hirdetett weismannizmusban (Galton, Nägeli, Mendel, Weismann, Morgan, Sachs, Darlington stb.). A „kísérletet" a nekik szükséges irányba terelik, s ennek eredményeképpen hamis „természeti törvényeket" gyártanak. Ilyenek: Mendel „borsó"-törvényei, Weismann „egér"-törvénye, Johannsen „tiszta származéksorok törvénye". Ezek a „törvények" szolgálnak a fajelmélet alapjául.

Még világosabban nyilvánul meg a reakció a tudományban napjainkban az olyan országokban, mint az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország. A reakciós imperialista burzsoáziának ezekben az országokban nem érdeke a valódi tudomány fejlesztése. Viszont megteremti az olyan „tudományos" intézmények hálózatát, amelyek az ideológiai reakció terjesztéséhez szükségesek. Különleges „tudományágak" jönnek létre, például a formális genetika, eugenika, pedológia stb. A burzsoá genetika ma csakis „embernemesítéssel" foglalkozik, s „tudományosan" alátámasztja a fajelméletet és a kozmopolitizmust. A mikrobiológia a bakteriológiai háború eszközeit, a kémia mérgező anyagokat, a fizika a tömeges emberpusztítás fegyvereit (atom- és hidrogénbomba) kutatja. A burzsoá tudósok féktelen buzgalommal, szolgai odaadással igyekeznek új életre kelteni a reakciós középkort; feltámasztják Ptolemaiosz rendszerét, „igazolják", hogy a világot isten teremtette, különféle „törvényeket" és „elveket" gyártanak, például a fizikában a „határozatlanság elvét" és a „komplementaritás elvét", a kémiában a rezonancia elvét és egész sor más „törvényt". Azt tartják feladatuknak, hogy „isten létezését és a lélek halhatatlanságát egy csapásra bebizonyítsák" (Schrödinger). A Bohrhoz, Röserdorfhoz hasonló tudósok tagjai a vatikáni akadémiának.

A. A. Zsdanov az 1947. évi filozófiai vita során rámutatott a kapitalista társadalom tudományának — különösen az Egyesült Államokban és Angliában tapasztalható — rothadására és csődjére.

„A jelenkori burzsoá tudomány a klerikalizmust és a fideizmust új érvekkel látja el, amelyeket könyörtelenül le

kell leplezni. Nézzük például Eddington angol csillagásznak a világ fizikai állandóiról szóló tanítását, amely nyílegyenesen vezet a pithagoraszi számmisztikához és a matematikai formulákból a világnak olyan «lényeges állandóit» vezeti le, mint például az apokaliptikus szám: 666 stb. Einstein számos követője, akik nem értették meg a megismerés dialektikus menetét, az abszolút és a relatív igazság viszonyát, a világ véges, korlátozott térségében érvényes mozgástörvények kutatásainak eredményeit átvitték az egész végtelen világmindenségre és a világ végességéről, a világmindenség térbeli és időbeli korlátozottságáról beszélnek. Milne csillagász még azt is «kiszámította», hogy a világot kétmilliárd évvel ezelőtt teremtették ...

Hasonlóképpen a mai burzsoá atomfizikusokat kantista különcködéseik vezetik az elektronok «szabad akaratáról» szóló következtetésre, olyan próbálkozásokra, hogy az anyagot a hullámok valamiféle konglomerátumának tüntessék fel és más hasonló ördöngősségekre"[27].

Tehát a kizsákmányolók osztálya reakciós céljai érdekében cáfolni próbálja a már felfedezett természeti törvényeket csakis azért, mert e törvények nem felelnek meg az uralkodó osztály céljainak. Ha tagadjuk a természettudománynak az uralkodó osztályoktól való függőségét, ez annyit jelent, hogy megfeledkezünk e tényekről és nem vesszük figyelembe Lenin idevágó szavait: „Egy ismert mondás úgy szól — írta —: ha a geometria sarktételei az emberek érdekeibe ütköznének, minden bizonnyal megcáfolnák őket. Azok a természettudományi elméletek, amelyek a teológia régi előítéleteibe ütköztek, a legádázabb harcot idézték és idézik fel mind a mai napig"[28].

Másutt Lenin már összekapcsolja az embereknek a tudományos felfedezésekhez, a tudományos igazságokhoz, törvényekhez és elméletekhez való viszonyát az osztályokkal és az osztályharccal, és rámutat arra, hogy: — „... ha a mate-

[27] *A. A. Zsdanov.* A művészet és a filozófia kérdéseiről. Szikra 1952. 37—38. old.

[28] *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. 75. old.

matika igazságai sértenék az emberek érdekeit, (helyesebben, az osztályok érdekeit az osztályharcban), akkor ezeket az igazságokat hevesen megtámadnák"[29].

Leninnek ez a megjegyzése nem hagy kétséget afelől, hogy a tudomány az osztálytársadalomban az uralkodó osztálytól függ. Mint látjuk, Lenin rámutat arra, hogy az uralkodó osztályok a tudománynak csak azokat az igazságait fogadják el, amelyek osztályérdekeiknek nem mondanak ellent. Az uralkodó osztály — a földesurak, a burzsoázia — nem cáfolhatja meg azt, ami a tudományban objektív valóság, ami megfelel az objektív természetnek. Ámde azokban az esetekben, amikor az objektív igazságok az uralkodó osztályok ideológiájával ellenkeztek, ezek az osztályok a tudomány egyenes betiltásához és a tudósok üldözéséhez folyamodtak. A feudális urak csakis azért égették el máglyán az egyházi dogmákat megdöntő tudósokat, mert tudományos felfedezéseik nem feleltek meg osztályérdekeiknek. Ugyanezért támadta a burzsoázia Darwin elméletét és az általa felfedezett természeti törvényeket. Az osztályérdekek késztetik az angol, francia, amerikai imperialistákat arra, hogy üldözzék az olyan haladó tudósokat, mint Bernal, Joliot-Curie, Langevin és mások, s hogy megköveteljék lakájaiktól a természet felfedett törvényeinek cáfolatát és nemlétező törvények kiagyalását.

„A bérrabszolgaság társadalmában elfogulatlan tudományt várni — tanítja Lenin — ez éppoly bárgyú naívság lenne, mint elfogulatlanságot várni a gyárosoktól abban a kérdésben, hogy fel kell-e emelni a munkások bérét a tőke profitjának rovására"[30].

Ezek azok a lenini útmutatások és azok a tények, amelyek bizonyítják, hogy az osztálytársadalomban a tudomány az uralkodó osztálytól függ és elkeseredett osztályharc színtere. Kétségtelen, hogy a tudomány által felfedezett természeti törvények magukban véve objektívek; közömbösek az osztályok és az osztályharc iránt. De mikor a tudomány a

[29] *Lenin* Művei. 20. köt. 180. old. (oroszul).
[30] *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. 65. old.

természet új törvényét fedezi fel, s lehetővé teszi, hogy azt felhasználják a termelésben, hogy segítségével megmagyarázzák a környező világot — akkor az uralkodó osztály abból a szempontból ítéli meg ezt a törvényt, hogy mennyiben felel meg érdekeinek, világnézetének.

A tudománynak az osztályoktól való függése még abban is kifejezésre jut, hogy a tudósok mindig kapcsolatban vannak bizonyos osztályokkal. Ezért erőfeszítéseiket olyan törvények felfedezésére irányítják, amelyek az illető osztálynak s ezen osztály gazdasági rendszerének és politikájának megerősödését segítik elő. A kapitalizmus nem győzhette volna le a feudalizmust gazdasági téren, ha nem támaszkodott volna magasabb technikára. A tudomány számtalan nagyfontosságú felfedezést tesz, amelyeket a kapitalizmus a technika fejlesztésére használ fel. A gőzerő törvényeinek felfedezése, a belsőégésű motor megalkotása, az elektromosság felfedezése és felhasználási módjainak kidolgozása, a kémia rohamos fellendülése és a különböző vegyületek előállítási technológiájának kidolgozása — mindezt a természettudomány hozza létre a gazdaság társadalmi megbízásának teljesítése során, s ezzel ugyanakkor az uralkodó osztályt is szolgálja.

Valamennyi tudomány — a természettudományok éppúgy, mint a társadalmi tudományok, magukon hordják a burzsoá korlátozottság bélyegét. A tudománynak az uralkodó osztálytól való függőségét a politikai gazdaságtan példáján mutathatjuk be a legvilágosabban. A burzsoá politikai gazdaságtan, a polgárság érdekeit védelmezve, felfedezte az értéktörvényt, a polgári tudósok felfedezték az osztályokat és az osztályharcot, azonban nem akarták és éppen ezért nem is tudták felfedezni az osztálytársadalom olyan fejlődéstörvényeit, mint az értéktöbblet törvénye vagy a társadalmi forradalom törvénye. Ez érthető is, mivel a társadalmi fejlődésnek ezen objektív törvényei az uralkodó osztálynak nem előnyösek.

A tudomány mindig a kiélesedett osztályharc színtere volt, mert a tudósok mindig bizonyos osztályokhoz kapcsolódnak. Az osztálytársadalomban, a feudalizmus idején a

tudományt a feudális urak használták fel. A burzsoázia diplomás lakájokkal, professzorokkal rendelkezik, akik megvédik érdekeit. Ámde az uralkodó osztály kiszolgálói mellett a tudósok között akadnak olyan emberek, akik a haladó osztály érdekeit juttatják kifejezésre. Ezek előbbre viszik a tudományt, feltárják a természet és a társadalom törvényeit, haladó elméleteket alkotnak, harcot vívnak a tudományban garázdálkodó reakció ellen. Ezért a tudományban mindig folyik a haladó elemek harca a reakciós elemekkel, a materializmus harca az idealizmussal, a tudomány harca a misztikával. Ez a harc a különböző osztályok harcát tükrözi vissza. Az orosz természettudomány élenjáró művelői, a materialista Szecsenov, Mecsnyikov, Antonovics, Tyimirjazev, Pavlov és a többiek harca a születőben lévő haladó erők érdekeit fejezte ki. Ezért nem véletlen, hogy e természetkutatók nézeteinek és elméleteinek eszmei forrásai a forradalmi demokraták — Gercen, Csernisevszkij, Dobroljubov, Belinszkij — haladó filozófiai eszméi voltak.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a tudósok két táborra szakadtak: egyesek nem fogadták el az Októberi Forradalmat, az ellenforradalom táborához csatlakoztak, vagy várakozó álláspontra helyezkedtek; mások egyenesen és nyíltan a forradalmi proletariátus oldalára álltak (Tyimirjazev, Pavlov, Micsurin stb.).

Mint ismeretes, Lenin a forradalom utáni osztályharc egyik formájának nevezte a régi szakemberek, közöttük a tudományos munkások átneveléséért folytatott harcot.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottsága leleplezte a mensevisztikus idealistákat, akik a filozófiában és a természettudományban figyelmen kívül hagyták a bolsevik pártosság elvét. A SzK(b)P Központi Bizottsága „A marxizmus zászlaja alatt" című folyóiratról hozott határozatában kijelentette: „«A marxizmus zászlaja alatt» című folyóirat élén álló csoport azzal, hogy elszakította a filozófiát a politikától, nem valósította meg munkájában a filozófia és a természettudomány pártosságát, feltámasztotta a II. Internacionále egyik legkárosabb hagyományát és dogmáját: az elmélet és a gyakorlat közötti sza-

kadást, s egész sor nagyfontosságú kérdésben a mensevisztikus idealizmus álláspontjáig süllyedt"[31].

Az ideológiai arcvonalon vívott harcnak jelenleg különös jelentősége van. A bolsevik eszmeiség elve egész ideológiai munkánk vezérelve. Tudományunk fejlődésének egyik elengedhetetlen feltétele a könyörtelen harc a burzsoá ideológia maradványai, a hajbókolás, a kozmopolitizmus, és a kapitalizmusnak az emberek tudatában megnyilvánuló egyéb csökevényei ellen.

Lenin tanítása szerint: „A tudomány pártonkívüli a materializmusnak az idealizmus és a vallás ellen folytatott harcában — ez kedvenc eszméje nemcsak Machnak, hanem valamennyi jelenkori burzsoá professzornak, ezeknek a — Dietzgen találó kifejezése szerint — «diplomás lakájoknak, ... akik a népet nyakatekert idealizmussal ámítják»"[32].

A SzK(b)P Központi Bizottságának az ideológiai kérdésekben hozott határozatai, a biológiai, fiziológiai, nyelvtudományi vita és egyéb intézkedések annak eredményei, hogy a tudományban következetesen megvalósítják a bolsevik eszmeiség elvét. Ennek az elvnek tudományunkban való megerősítéséről és fokozásáról beszélt G. M. Malenkov 1947 szeptember végén Lengyelországban Néhány Kommunista Párt Képviselőinek Tájékoztató Értekezletén.

„A Központi Bizottság intézkedéseinek — mondotta Malenkov elvtárs — az a célja, hogy biztosítsa a tudomány és a művészet művelőinek soraiban a harcos szovjet hazafiság szellemét, hogy ezzel fokozza a szovjet tudomány, irodalom és művészet pártosságát és új, magasabb színvonalra emelje szocialista kultúránk valamennyi eszközét: a sajtót, a propagandát, a tudományt, az irodalmat, a művészetet"[33].

Az antagonisztikus osztálytársadalomban (feudalizmus, kapitalizmus) a tudományt a kizsákmányoló osztályok hasz-

[31] Pod znamenyem markszizma (A marxizmus zászlaja alatt). 1930. 10—12. szám. 2. old.

[32] *Lenin.* Materializmus és empiriokriticizmus. 133. old.

[33] Néhány Kommunista Párt Képviselőinek Tájékoztató Értekezlete Lengyelországban 1947 szeptember végén. 1948. 148. old. (oroszul).

nálják fel. A tudománynak ezt a szerepét mindenekelőtt a tudósoknak az uralkodó osztályoktól való függősége határozza meg.

Ez a függőség azt eredményezi, hogy:

Először is, a természet minden egyes új törvényének felfedezését, vagy valamely tudományos elmélet megalkotását abból a szempontból tekintik, hogy mennyiben felel meg az uralkodó osztályok ideológiájának. Mindazt, ami uralmuk és a kizsákmányolás fokozását segíti elő, ösztönzik és elfogadják. Azt, ami az uralkodó osztályok érdekeinek ellentmond és ideológiájuknak nem felel meg, elvetik, a tudósokat pedig üldözésnek és erőszakoskodásoknak teszik ki.

Másodszor, mivel az uralkodó kizsákmányoló osztálynak ideológiája is uralkodó, minden egyes tudományos felfedezést elméleti tekintetben ehhez az ideológiához idomítanak. Ez gyakran a tudományos igazsággal szöges ellentmondásban, annak érdekében történik, hogy ne keletkezzék ellentét az uralkodó ideológia dogmáival. E célból a már feltárt tények alapján elméleteket gyártanak és e tényeknek ellentmondó következtetéseket vonnak le. Ilyen reakciós elmélet a fizikai idealizmus, a biológiában a weismannizmus-morganizmus, a fiziológiában a „szimbolumok" (vagy hieroglifok) elmélete stb. stb.

Egészen más a tudomány helyzete és feladata a szovjet szocialista társadalomban. Olyan körülmények között, amikor megszűntek a kibékíthetetlen osztályellentétek s népünk erkölcsi-politikai egységben él, a tudomány szerepét és jelentőségét az határozza meg, hogyan segíti elő a kommunizmus építését. Országunkban a kapitalista osztályok felszámolásával megszűnt a tudomány függősége is a kizsákmányoló osztályoktól. A szocializmus országában tehát a tudomány az egész népé, mert nem egyetlen osztályt szolgál, hanem az egész népet. Minthogy a tudomány vívmányait országunkban nem a kizsákmányolás és az elnyomás céljaira, hanem az egész nép jóléténck fokozása érdekében használják fel, a tudományt nálunk nemcsak a tudósok, hanem a dolgozók, a kolhozparasztok, az élenjáró munkások, vagyis a nép széles rétegei is fejlesztik.

A tudománynak ez a szocialista társadalomban játszott különleges szerepe meghatározza a szovjet tudomány sajátos tartalmát és eszmeiségét.

A természettudománynak és a társadalmi tudományoknak dialektikus és materialista tudományoknak kell lenniök, következetesen kell érvényesíteniök a dialektikus materializmus elveit mind a kutatás módszertanának megállapításánál, mind pedig az elméleti következtetések és általánosítások megfogalmazásánál.

Az élenjáró tudomány elengedhetetlen feltétele a tudományos kutatás objektivitása. A tudomány úgy tanulmányozza a természetet, amilyen, valódi törvényszerűségeit és fejlődéstörvényeit tárja fel. Ha eltérünk a tudományos objektív igazságtól, az objektív természettől, megsértjük a tudomány bolsevik eszmeiségének elvét.

Az élenjáró tudománynak könyörtelenül le kell lepleznie a burzsoá tudomány hamisításait, mind a kutatási módszerekben, mind a törvények és az elméletek megfogalmazásában; harcolnia kell a tudományos igazság tisztaságáért, ki kell űznie a hazugság minden nemét, kérlelhetetlennek kell lennie a tudományban a metafizika és az idealizmus mindennemű megnyilvánulásával szemben.

A szovjet tudomány szoros kapcsolatban van a tudósok szovjet hazafiságával. Lehetetlen, hogy a szovjet tudós ne legyen szocialista hazájának hű fia. Ezért harcolnia kell a kozmopolitizmus minden megnyilvánulása, a szovjet tudomány lekicsinylésére irányuló kísérletek és az eszmei bomlás szellemével áthatott rothadó burzsoá tudomány előtti hajbókolás ellen.

A tudományban a bolsevik eszmeiség elve magában foglalja a tudománynak a szocialista építőmunkával való szoros és elszakíthatatlan kapcsolatát, a kommunizmus építése ügyének odaadó szolgálatát. A szovjet tudós fő feladata, hogy a haza javára dolgozzék. Kapcsolat a gyakorlattal, a gyakorlat tudománnyal szemben támasztott igényeinek teljesítése, a tudományos adatok helyességének ellenőrzése a gyakorlatban, a tudományos vívmányok bevezetése a ter-

melésbe a technikán keresztül — ez hazánk legfontosabb követelménye a tudománnyal szemben.

Hazánk tudósai azzal küzdenek az élenjáró tudományért és mély eszmeiségéért, hogy leleplezik a tudományban a burzsoá ideológia maradványainak megnyilvánulásait.

A kommunista párt és nagy vezérünk, Sztálin elvtárs köré tömörült népünk erkölcsi-politikai egységének viszonyai között a tudományban az eszmeiség elve egyesíti országunk valamennyi tudósát — a párttagokat és a pártonkívüli bolsevikokat. Szovjet közvéleményünk ezért visszaverte A. Belik káros támadását. A. Belik megkísérelte újjáéleszteni azt a rappista irányzatot, amely a pártonbelüli írókat szembeállítja a pártonkívüliekkel. Ezzel meghamisította a bolsevik eszmeiség elvét. A tudomány bolsevik eszmeiségéért, a szovjet hazafiság megerősítéséért a tudósok soraiban ott harcolnak a pártonkívüli bolsevikok is, közöttük T. D. Liszenko akadémikus, A. I. Oparin akadémikus és sokan mások.

Az élenjáró dialektikus materialista tudomány zászlaja alá tömörül nagy hazánk valamennyi tudósa, a népi demokratikus országok tudósai és a tudomány haladó művelői a kapitalista országokban. Az élenjáró tudományt fejlesztve a tudósok feltárják a természet és a társadalom fejlődésének objektív törvényeit, a tudományt a dialektikus materializmus módszertani alapjaira építik és engesztelhetetlen harcot folytatnak az általudomány, az idealizmus és a metafizika és ama kísérletek ellen, amelyek a tudományt a háború és az emberpusztítás szolgálatába akarják állítani.

Mint látjuk, a természettudomány bonyolult társadalmi jelenség, amely szoros kapcsolatban van a termeléssel, de függ az alaptól és a felépítménytől is. A tudomány az osztályokkal, az osztályok harcával kapcsolatos társadalmi jelenség: ideológiai részében az osztályérdekeket tükrözi vissza az osztályok fejlődésének különböző fokain. A tudományban az eszmeiség elvének tagadása megnyitja a kaput a burzsoá objektivizmus előtt és nagy kárt okozhat harcunknak, amelyet az ideológiai arcvonalon az igazi tudo-

mányért és az emberek tudatában megmaradt kapitalista csökevények ellen vívunk.

A bolsevik eszmeiség elve, mely megszilárdul a tudományban és következetesen érvényesül az egész tudományos munkában, növeli nagy hazánk tudósainak szovjet hazafiságát, segíti az élenjáró szovjet tudomány további fejlődését.

TARTALOM

Előszó 5

M. D. Kammari. I. V. Sztálin a marxista nyelvtudományról. (Fordította Terényi István) 7

V. V. Vinogradov. A szovjet nyelvtudomány fejlődése I. V. Sztálin nyelvtudományi tanításának fényében. (Fordította Surányi Magda) 49

P. F. Jugyin. I. V. Sztálin nyelvtudományi munkájának jelentősége a társadalmi tudományok fejlődése szempontjából. (Fordította Varga Iván) 111

D. I. Cseszнokov. A marxizmus-leninizmus az alapról és a felépítményről. (Fordította Szarka János) 136

G. J. Glezerman. Alap és felépítmény a szovjet társadalomban. (Megjelent a Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemlében) .. 179

C. A. Sztyepanyan. A tudományos kommunizmus elméletének néhány kérdése I. V. Sztálin nyelvtudományi munkájának fényében. (Fordította Tolnai Pál) 216

V. P. Csertkov. A dialektika néhány kérdése I. V. Sztálin nyelvtudományi munkájának fényében. (Fordította Bródi Ferenc) 253

A. A. Makszimov. I. V. Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájának jelentősége a természettudomány története szempontjából. (Fordította Botos Imre) 310

D. M. Trosin. I. V. Sztálin „A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című munkájának jelentősége a természettudományok szempontjából. (Fordította Szabó Klára) 328

Felelős lektor: Székely Andorné

A könyv szedését 1952. VIII. 9-én kezdték meg.
Megjelent IX. 20-án, 6000 példányban.

4756 Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28
Felelős: Vértes Ferenc

HIBAIGAZÍTÓ

173. old. alulról 14. sor: tétek *helyesen* tét

303. old. felülről 11. sor: értékkategóriáknak *helyesen* érték kategóriájának

335. old. alulról 17. és 18. sor: tényleges anyag *helyesen* tényanyag

363. old. felülről 3. sor: önmagában hat- *helyesen* önmagában nem hat-